

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

В. П. Хомутенко, В. В. Немченко, О. Г. Волкова, А. В. Хомутенко

КРЕДИТНА КООПЕРАЦІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗБУДОВИ

Монографія

Одеса

2010

ББК 65.9(4укр)526.228.211

К 79

УДК 336.27(477)

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Одеської національної академії харчових технологій
(протокол № 12 від 8.06.2010 р.)*

Рецензенти:

Д. Ф. Харьковський – завідувач кафедри менеджменту і фінансів Одеської державної академії харчових технологій, д.е.н., проф.;

О. М. Громова – головний науковий співробітник Інституту проблем ринку і економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України, д.е.н., проф.

К 79 Кредитна кооперація України: сучасний стан та перспективи розбудови: Монографія / За заг. ред. доц. В. П. Хомутенко. – Одеса : Печатный дом, Друк Південь, 2010. – 348 с.

Авторський колектив: Хомутенко Віра Петрівна, к.е.н., доц.; Немченко Валерій Вікторович, д.е.н., проф.; Волкова Оксана Георгіївна, к.е.н., викладач; Хомутенко Алла Віталіївна, к.е.н., викладач.

ISBN 978-966-389-325-9

Монографія присвячена дослідженню теоретичних, організаційних та методологічних засад системи кредитної кооперації України, розробці практичних рекомендацій щодо забезпечення її фінансової стабільності та напрямків подальшого розвитку.

У роботі розглянуто сутність та роль кредитної кооперації на фінансовому ринку, організацію інформаційної облікової політики у кредитних спілках, оцінено їх фінансово-господарську діяльність і ризики такої діяльності; досліджено особливості фінансових методів системи кредитної кооперації, з'ясовано її фінансові зв'язки та визначено фактори впливу на фінансову стабільність системи кредитної кооперації; запропоновано модель ранжирування кредитних спілок за фінансовими показниками.

З метою зменшення ризиків діяльності кредитних спілок обґрунтовано необхідність удосконалення фінансових нормативів кредитних спілок та фінансового контролю за їх діяльністю як інструменту підвищення фінансової стійкості. Запропоновано концепцію розбудови системи кредитної кооперації України.

Призначено для науковців та практиків, викладачів, аспірантів, студентів та інших зацікавлених осіб.

ББК 65.9(4укр)526.228.211
УДК 336.27(477)

ISBN 978-966-389-325-9

© Колектив авторів, 2010

ВСТУП

Розвиток фінансового ринку України об'єктивно вимагає існування в його структурі розгалуженої системи фінансових посередників, інтереси яких мають бути спрямовані на задоволення потреб споживачів різного масштабу – від великих господарських структур до пересічного громадянина та забезпечення для них рівних можливостей доступу до фінансових послуг.

Значну роль у забезпеченні доступних фінансових послуг громадянам та невеликим підприємницьким структурам у контексті затвердженої державної Концепції розвитку національної системи кредитної кооперації України мають відігравати фінансові установи кооперативних форм господарювання – кредитні спілки. Саме вони є єдиними фінансовими посередниками на фінансовому ринку України, які діють на кооперативних засадах самоуправління, взаємодопомоги, взаємного кредитування, відкритості та не мають на меті одержання прибутку.

Кризові явища на фінансовому ринку засвідчують, що значна увага повинна приділятися питанням фінансової стабільності кредитних спілок, а їх подальше успішне функціонування залежить від системного розвитку кредитної кооперації, існування розвинених фінансових зв'язків установ системи кредитної кооперації як між собою, так і з зовнішнім середовищем, здійснення спілками поміркованої фінансової діяльності, орієнтованої на забезпечення власної платоспроможності та ліквідності.

Вагомий внесок у формування теоретичних засад кредитної кооперації зробили у своїх працях А.М. Анциферов, С.Г. Бабенко, Ф.В. Горбонос, К.А. Пажитнов, М.І. Туган-Барановський, Л.Є. Файн, О.В. Чаянов, М.Ф. Шкляр.

Економіко-організаційним та правовим аспектам діяльності кредитних спілок присвячено роботи І.Л. Бубнова, В.В. Гончаренка, О.І. Гриценко, П.М. Козинця, Н.М. Космачової, А.Я. Оленчика, А.А. Пожара, А.А. Стадника та інших.

Окремі питання діяльності кредитних спілок висвітлювали сучасні вітчизняні вчені Р.Р. Коцовська, О.І. Мешко, Л.А. Негребецька, Р.А. Слав'юк та інші.

Віддаючи належне проведеним дослідженням, варто зазначити, що окремі аспекти системного розвитку кредитної кооперації України

ще не з'ясовано. Це стосується передусім розуміння системи кредитної кооперації як фінансової категорії, особливостей методів її фінансового механізму, визначення чинників впливу на фінансову стабільність системи кредитної кооперації в Україні, систематизації фінансових зв'язків цієї системи. Окремого опрацювання потребують напрями подальшого розвитку національної системи кредитної кооперації, вивчення методів і механізмів удосконалення фінансового забезпечення, управління та контролю кредитних спілок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ

1.1. Місце та функції фінансових посередників на фінансовому ринку України

Розвиток економічної системи тої чи іншої країни обумовлюється ступенем розвитку її фінансової системи, наявністю розвинених фінансових посередників, які діють на фінансовому ринку. «Сучасна архітектура економіки значною мірою ґрунтується на фінансовій основі» [1, с. 21]. Ефективність економіки забезпечується ефективністю фінансового ринку, його допомогою реальному сектору економіки.

Поняття фінансового ринку, його функцій та складових є постійними об'єктами дослідження економічної науки, які достатньо висвітлюються в літературі з питань економіки та фінансів, але до сьогоднішнього дня залишаються дискусійними питаннями.

Сучасний фінансовий ринок розглядають як «найпотужніший інструмент перерозподілу фінансових ресурсів», основними функціями якого є мобілізація ресурсів «... та їх ефективне розміщення в економіці, а також хеджування фінансових ризиків» [2, с. 34], як «систему організації руху, розподілу та перерозподілу грошових коштів за посередництва фінансових інститутів, що охоплює сукупність усіх грошових ресурсів країни, які знаходяться у постійному русі та змінюються під впливом співвідношення попиту та пропозиції на дані ресурси зі сторони найрізноманітніших суб'єктів економіки» [3, с. 51].

З наведених визначень фінансового ринку вбачається, що фінансовий ринок забезпечує рух грошових коштів між одними суб'єктами, які потребують фінансових ресурсів (створюють попит на них), та іншими, які здатні позичити фінансові ресурси (створюють пропозицію на них); організовує залучення (мобілізацію) фінансових ресурсів економічних суб'єктів і домогосподарств та спрямовує їх до будь-якого сектору економіки. В результаті "... фінансові ринки сприяють вищій продуктивності та ефективності економіки в цілому" [4, с.77].

Найбільш поширеним поглядом на склад фінансового ринку є поділ його в залежності від терміну обігу задіяних фінансових інструментів на грошовий ринок та ринок капіталів, які знаходяться між собою у

тісному взаємозв'язку [3, с. 52]. Грошовий ринок забезпечує обіг боргових зобов'язань у вигляді готівкових грошей, короткострокових позик, цінних паперів з терміном обігу до 1 року; ринок капіталу забезпечує обіг середньо- та довгострокових кредитів і цінних паперів з терміном обігу понад 1 рік. Проаналізуємо пропорційність розвитку обох сегментів національного фінансового ринку: ринку капіталів та грошового ринку у період 2004–2008 рр. на основі аналізу показників кредитного та депозитного портфелю депозитних корпорацій (крім Національного банку України) (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Динаміка довгострокових депозитів та кредитів депозитних корпорацій у період 2004–2008 рр. [складено автором за даними 5].

Назва показника	Період, рік								
	2004	2005	2006	2007	2008				
					серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
питома вага довгострокових кредитів у кредитному портфелі, %	34,6	40,4	50,1	52,4	86,8	88,8	87,9	87	86,7
питома вага довгострокових депозитів у депозитному портфелі, %	0	38,2	43,8	47,7	47,4	48,0	44,5	43,1	38,7

Як видно з аналізу даних таблиці 1.1, на фінансовому ринку України за останні п'ять років відбулися значні зміни на ринку капіталів: частка довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля з 34,6 % у 2004 році зросла до 86,7 % у 2008 році. Аналогічна тенденція простежується на ринку депозитних вкладів: частка довгострокових залучених коштів зросла з 38,2 % у 2005 році до 38,7 % у 2008 році. Отже, на фінансовому ринку України спостерігається рух коштів у бік ринку капіталів. Проте фінансова криза восени 2008 року позначилась і на показниках довгострокових фінансових ресурсів, частка яких з вересня 2008 року почала знижуватись на ринку кредитів та ринку депозитів.

Слід зазначити, що посилення ринку капіталів є загальною тенденцією розвитку світових фінансових ринків останніми роками. Наслідком цього є підвищення активності та ролі фінансових посередників

– інституційних учасників фінансового ринку, які й забезпечують це переміщення фінансових ресурсів.

За результатами аналізу праць науковців [6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 4] можна дійти висновку, що основна функція фінансових посередників – це трансформація заощаджень в інвестиції до економіки, а причина їх існування – «суттєві інформаційні витрати і мінові витрати», які виникають у розпізнанні потенційних позичальників та кредиторів та здійсненні угод між ними [4, с.80].

В економічній літературі в залежності від впливу того чи іншого виду фінансового посередника на перерозподіл ресурсів виділяють два типи фінансових систем: банкоцентричну (проєвропейська модель) та орієнтовану на фінансовий ринок (проамериканська модель) [14, с. 31; 15, с. 34].

Центром банкоцентричної моделі є банки, які є основним місцем зосередження та обігу кредитних ресурсів; центром проамериканської моделі є ринок цінних паперів [14, с. 31]. Вітчизняні науковці відносять Україну до проєвропейської банкоорієнтованої моделі розвитку фінансового ринку [14, с.31; 1, с. 22]. «Особливістю сучасного етапу розвитку системи фінансових посередників в Україні, як і в більшості європейських країн, є домінування її банківської ланки» [14, с. 31]. Так, за останні роки збільшується частка активів банківського сектору у загальних активах фінансових установ України, яка станом на 31.12.2008 року склала 94,04 % проти 5,96 % частки сумарних активів небанківських фінансових установ України (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

Активи фінансових установ України у період 2004 – 2008 рр.

[складено автором за даними 16]

Назва фінансової установи	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Банки, %	86,6	89,8	91,5	93,2	94,04
Небанківські фінансові установи, %, у тому числі:	13,4	10,2	8,5	6,8	5,96
страхові компанії, %	12,38	8,43	6,22	4,85	4,06
кредитні спілки, %	0,51	0,78	0,84	0,79	0,6

фінансові компанії, %	0,5	0,75	1,25	0,49	0,58
недержавні пенсійні фонди, %	0,01	0,02	0,04	0,04	0,05
ломбарди, %	Дані відсутні	0,17	0,15	0,06	0,05
Інші кредитні установи, %	Дані відсутні	Дані відсутні	Дані відсутні	0,27	0,31
Юридичні особи публічного права, %	Дані відсутні	Дані відсутні	Дані відсутні	0,3	0,31

З аналізу даних таблиці 1.2 вбачається, що у 2008 року частка банківських активів порівняно з 2004 роком зросла на 7,8 % та склала 94,04 % проти 86,6 % у 2004 році. Відповідно частка небанківського фінансового сектору скоротилась у 2008 році до 5,96 % з 13,4 % у 2004 році.

Посилення домінування банківського сектору спеціалісти пояснюють широким спектром фінансових операцій, які здійснюють банки [17, с. 84]. Якщо небанківські фінансові установи: страхові і фінансові компанії, недержавні пенсійні фонди, кредитні спілки та ломбарди спеціалізуються на наданні конкретних видів фінансових послуг із окремими категоріями економічних суб'єктів, то банки відзначаються універсальністю фінансових послуг з усіма категоріями економічних суб'єктів: органами влади, суб'єктами підприємництва та домогосподарствами.

Безперечно, якщо національна модель фінансового ринку є банкоорієнтованою, то основним місцем обігу коштів (їх мобілізація та перерозподіл) є банківський сектор. Банки освоюють сферу діяльності інших фінансових установ. Натомість, небанківські установи все більш активніше займаються банківськими операціями – грошові розрахунки, кредитування, діяльність з кредитними картками, залучення заощаджень, тощо [18, с. 242].

Таблиця 1.3.

Динаміка обсягів фінансових послуг фінансових компаній у період 2005–2008 рр. [складено автором за даними 16]

Назва фінансової послуги	2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	млн грн	темпи зростання, %	млн грн	темпи зростання, %	млн грн	темпи зростання, %	млн грн	темпи зростання, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Діяльність з управління фінансовими активами, у тому числі:	1174,7	-	3216,4	273,8	6574,59	204,4	7954,60	121,0
1.1. Залучення фінансових активів фізичних осіб для фінансування будівництва житла	1049,1	-	2860,0	272,6	5600,2	195,8	Дані відсутні	-
1.2. Залучення коштів юридичних осіб для фінансування будівництва житла	125,6	-	356,4	283,8	974,39	273,4	Дані відсутні	-
2. Кредитування (пряме та опосередковане):								
2.1. Надання позик	191,6	-	251,4	131,2	72,24	28,7	102,36	141,7
2.2. Надання гарантій	6,5	-	7,6	116,9	8,7	114,5	41,98	482,5
2.3. Надання поручительств	81	-	16,8	20,7	3,9	23,2	0,20	5,1
2.4. Факторинг	62	-	141	227,4	497,2	352,6	1448,10	291,3
2.5. Фінансовий лізинг	14,1	-	9,9	70,2	12,5	126,3	10,31	82,5
2.6. Надання фінансових кредитів за рахунок власних коштів	26,5	-	83,4	314,7	172,3	206,6	170,45	98,9
3. Діяльність із забезпечення проведення розрахунків								
3.1. Переказ грошових коштів	1164,9	-	1246,1	107,0	1406,7	112,9	1837,76	130,6
3.2. Діяльність з обміну валют	4327,1	-	7252,5	167,6	9140,1	126,0	11623,67	127,2

Згідно із даними таблиці 1.3, незважаючи на досить незначні обсяги фінансових послуг, які надають фінансові компанії, характерною тенденцією останніх років є їх високі темпи росту. Особливо ці тенденції проявляються у сфері управління фінансовими активами, надання позик, де темпи росту до 2008р. становили більш як 200 %. Проте погіршення ситуації на фінансовому ринку восени 2008 року вплинуло й на вектор діяльності фінансових компаній. Зокрема, поряд із зростанням обсягів переказу грошей та обміну валют, темпи росту залучення коштів у будівництво, наданих фінансових кредитів та позик значно зменшились, а опосередковане кредитування у вигляді поруки здійснювалось у досить малому розмірі.

Іншою тенденцією в діяльності небанківських фінансових посередників останніх років слід визнати їх активізацію на ринку цінних паперів.

Як вбачається з даних Таблиці Додатку А, страхові компанії та недержавні пенсійні фонди значну частину власних активів (більш ніж 35 %) розміщують на ринку цінних паперів. Принципово змінилась політика розміщення активів серед недержавних пенсійних фондів: розміщення коштів у цінних паперах збільшилось з 18 % у 2005 році до 36,4 % у 2008 р.

«Високі темпи залучення фінансових ресурсів на фондовий ринок України пов'язані також зі збільшенням кількості інвестиційно-привабливих емітентів, обсягів випусків цінних паперів, підвищенням цін на цінні папери банківського сектору, металургії, електроенергетики, нафтогазового сектору» [19, с. 65]. Проте, ситуація змінилась у 2008 році: відбулося зменшення обсягів розміщення коштів страхових компаній та недержавних пенсійних фондів у цінних паперах у 2008 році порівняно із 2007 роком (з 41 % до 39,4 % та 51,8 % до 36,4 % відповідно). Зазначені негативні прояви можна пояснити як реакцію фондового ринку «... на загострення економічної кризи і насамперед зниженням інвестиційної активності» [20, с. 19]. Ситуацію загострюють невирішені проблеми національного фондового ринку – його непрозорість і закритість: більшість торгів здійснюється на неорганізованих ринках [20, с. 19].

Для страхових компаній та недержавних пенсійних фондів залишається невирішеною проблема недостатності ліквідних фінансових інструментів для забезпечення дохідності та безпечності за інвестованими коштами [20, с. 19-20]. Саме з цих причин значна частина мобілізованих коштів (для недержавних пенсійних фондів більш як 56,3 %, для страхових компаній 29,1 %) залишається на депозитних банківських рахунках, що обумовлюється розміром дохідності за ними вищим за рівень інфляції (середня ставка становить 16,6% річних). Проте, в умовах загострення фінансової кризи така ситуація посилює залежність небанківського фінансового сектору від платоспроможності та ліквідності банківської системи.

Іншою відзнакою фінансової діяльності небанківських фінансових установ останніх років слід визнати їх орієнтацію на фінансові ресурси домогосподарств. Аналіз даних Додатку Б свідчить, що збільшилась

частка страхових премій від фізичних осіб з 12,6 % у 2005 році до 31,8 % у 2008 році, страхові виплати фізичним особам збільшилися з 32,6 % до 45,5 %. Пенсійні внески фізичних осіб збільшилися з 36351,5 тис. грн у 2005 р. до 582904,1 тис. грн у 2008 році. Темпи росту коштів фізичних осіб в страхових компаніях та фінансових компаніях перевищують темпи росту коштів юридичних осіб. На особливу увагу заслуговує активізація страхових компаній, кредитних спілок та ломбардів у збільшенні обсягів залучення коштів фізичних осіб та здійснених на їх адресу виплат: кредити, страхові та пенсійні виплати. Аналогічні тенденції простежуються у банківському секторі (таблиця 1.4).

Таблиця 1.4

Динаміка основних показників діяльності банків України у період 2005–2008 рр. [складено автором за даними 21, с. 45]

Назва показника	Станом на 31.12.2005 р.		Станом на 31.12.2006 р.		Станом на 31.12.2007 р.		Станом на 31.12.2008 р.	
	темпи зростання, %	питома вага, %	темпи зростання, %	питома вага, %	темпи зростання, %	питома вага, %	темпи зростання, %	питома вага, %
строкові кошти:	168,9	100	145,6	100	150,4	100	130,3	100
- суб'єктів господарювання;	174,3	32,7	140,5	68,5	143,8	30,1	105,2	24,3
- фізичних осіб	166,4	67,3	148,1	31,5	153,5	69,9	141,1	75,7
кредитний портфель, у тому числі:	160,9	100	172,5	100	180,0	100	151,2	100
- кредити суб'єктам господарювання;	149,6	69,7	153,8	62,2	164,7	56,9	164,2	59,7
- кредити фізичним особам;	227,1	21,2	234,5	28,8	197,6	31,6	182,6	33,9
- кредити іншим особам	111,5	9,1	170,8	9,0	229,4	11,5	91,5	6,4

Як свідчать дані таблиці 1.4, у розглянутий період частка вкладів населення у строкових коштах банків збільшилася з 67,3 % до 75,7 %. Водночас, частка коштів суб'єктів господарювання в строкових коштах банків скоротилася з 32,7 % до 24,3 %. Частка кредитів, наданих населенню, у кредитному портфелі банків збільшилася з 21,2 % до 33,9 %, а частка кредитів, наданих суб'єктам господарювання, скоротилася з 69,7 до 59,7 %. Крім того, темпи росту вкладів фізичних осіб та виданих кредитів фізичним особам перевищують темпи росту за вкладами

суб'єктів господарювання та їх кредитування відповідно. Ці показники дають підстави зазначити, що «... банки дедалі активніше нарощують кредитні вкладення у сектор домогосподарств» [22, с. 36].

Орієнтація на сектор домогосподарств обумовлює залежність стабільного функціонування та розвитку фінансової установи від стабільності соціально-економічного становища населення України, рівні його життєвого забезпечення. Проаналізуємо стан основних показників соціально-економічного стану населення України в період 2003–2008 рр.

Аналіз даних Додатку В свідчать, що витрати та заощадження населення України перевищують їх реальні доходи. Крім того, заощадження становлять незначну частину у доходах населення порівняно із іншими витратами. Перевищення витрат та заощаджень населення над їх реальними доходами, на нашу думку, свідчить про тінізацію доходів населення, при чому за 5 останніх років маємо стійку тенденцію росту тіньових доходів населення майже в 3 рази. Залучення цих коштів в економіку держави є важливим завданням, яке «полягає у тому, щоб сформувати фінансово-кредитну політику, яка відповідала б не лише інтересам засновників, а й переважної частини населення, що потенційно готове стати суб'єктом цього сегменту фінансового ринку» [23, с. 108]. «Заощадження відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку країни. Сукупний ефект заощаджень визначає темпи економічного зростання, обсяги випуску продукції та послуг, рівень науково-технічного прогресу і врешті-решт економічну могутність країни та добробут її населення» [24, с. 19]. Отже, «... держава у своїй економічній політиці має виходити з того, що заощадження є важливим компонентом економічної рівноваги, порушення якої спричинює негативні процеси в економіці» [24, с. 20].

Зростання залежності фінансових установ від коштів населення переростає у нагальну проблему: погіршення платоспроможності населення впливає не тільки на схильність останнього до заощаджень (здійснення депозитних та пенсійних внесків, страхових премій тощо), а й на якість кредитного портфелю фінансових установ, у якому питома вага кредитів фізичним особам зростала.

В умовах фінансової нестабільності особливого значення набувають фінансові установи із соціальною складовою, які здатні захистити від знецінення заощадження однієї категорії населення та надати

позику іншій. Кредитні спілки, зважаючи на їх кооперативну природу, єдині серед фінансових посередників, які мають двобоку природу: служіння цілям соціального характеру та функціонування на діловій основі [25, с. 58-59; 26, с.96; 27, с.66]. Щодо ділової основи, дійсно, кредитні спілки за результатами господарської діяльності отримують дохід. Натомість, як зауважив класик кооперації М. І. Туган-Барановський, кооперативне підприємство ніколи не переслідує мети отримання капіталістичного прибутку [27, с.72]. Крім того, кредитні кооперативи як кооперативні підприємства служать інтересам не капіталу, а споживачів, це вбачається з розподілу чистої виручки цих товариств, яка повертається споживачу, а не залишається власникам пайового капіталу [27, с. 73].

З метою дослідження ролі кредитних спілок у задоволенні потреб населення України у фінансових послугах, проаналізуємо темпи приросту заощаджень населення України та залучених кредитними спілками депозитних вкладів за останні п'ять років (рис. 1.1).

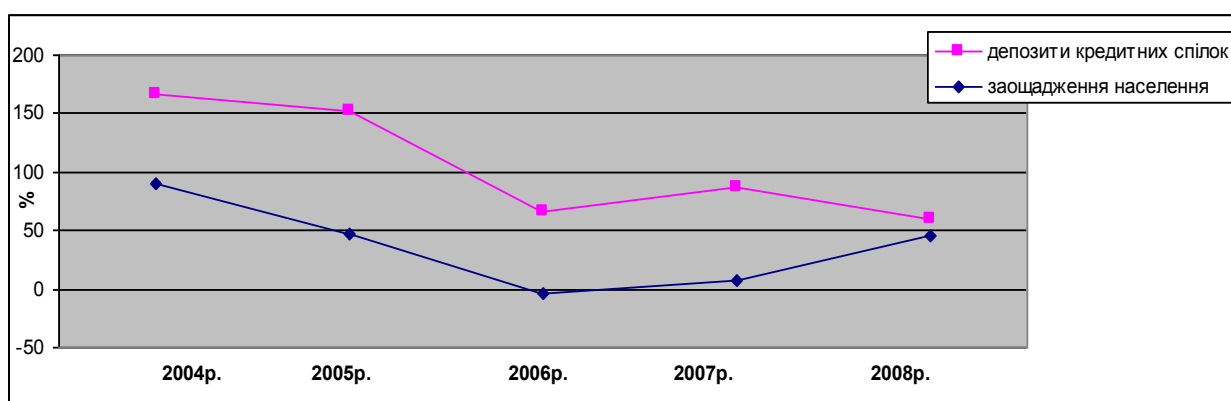

Рис. 1.1. Динаміка темпів приросту заощаджень населення та депозитів кредитних спілок України у період 2004–2008 рр. [складено автором за даними 5; 16]

Як вбачається з даних рис. 1.1, темпи приросту депозитних вкладень кредитних спілок до 2008 року перевищували темпи приросту заощаджень населення, що свідчить про привабливість існуючих у кредитних спілках умов залучення депозитних вкладів за рахунок високої плати.

Відносно іншого основного виду фінансової послуги кредитних спілок – кредитування, то аналіз загального обсягу кредитування домогосподарств та кредитування кредитними спілками свідчить про не-

значну частку кредитів спілок у загальному обсязі кредитування населення, та яка, до того ж, має тенденцію до зниження (рис. 1.2).

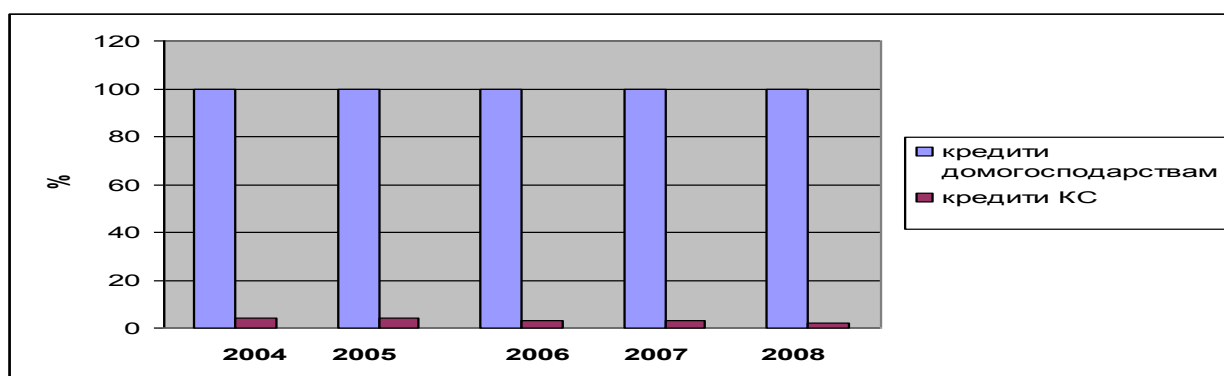

Рис. 1.2. Динаміка питомої ваги кредитування кредитними спілками у загальному обсязі кредитування домогосподарств у період 2004–2008 рр. [складено автором за даними 5; 16]

Фактором зниження частки кредитування кредитних спілок у загальному обсязі кредитування домогосподарств слід визнати достатньо високу вартість кредитів кредитних спілок. Зважаючи на високу плату залученого за депозитами фінансового ресурсу, цілковито логічною є висока плата за кредит. Щодо характеристики загального фінансового стану кредитних спілок, проаналізуємо їх основні фінансові показники: активи, кредити та капітал (таблиця 1.5).

Таблиця 1.5.

Стан основних фінансових показників діяльності кредитних спілок у період 2004–2008рр. [складено автором за даними 16]

Назва показника	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Темпи зростання активів, %	159,1	222,7	167,2	162,3	115,3
Темпи зростання капіталу, %	142,8	258,2	163,6	141,3	110,5
Темпи зростання кредитного портфелю, %	159,6	202,1	180,5	173,7	123,5
Темпи зростання залучених внесків (вкладів) на депозитні рахунки, %	172,1	205,2	169,3	179,1	114,5

Як засвідчує аналіз даних таблиці 1.5, з 2006 року відзначається спад росту активів, капіталу та кредитного портфеля кредитних спілок, а у 2008 р. також залучених внесків (вкладів) на депозитні рахунки.

Простежується також тенденція відставання темпу росту капіталу кредитних спілок від їх активів та кредитного портфелю.

В Інформації про стан та тенденції розвитку кредитних спілок в Україні, затвердженої Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 11.12.2007 р. № 8369 [28] визначено, що кредитні спілки здійснюють фінансові послуги із значними ризиками для вкладників, іноді з порушенням законодавства. За участю з банками, страховими компаніями, торговими мережами кредитні спілки реалізують сумнівні фінансові схеми, працюють як «фінансові піраміди» з виплатою високих процентів по вкладах, які не забезпечені реальними доходами від кредитної діяльності. «Ринкова позиція переважної більшості кредитних спілок в умовах жорсткого конкурентного середовища є незбалансованою та підлягає диверсифікації як у частині пасивів, які в основному формуються за рахунок коротких і дорогих вкладів членів, так і в частині активних операцій, де продовжують домінувати операції зі споживчого кредитування» [29, с. 36–37].

Очевидно, що подолання проблем, які намітилися і загострюються в умовах фінансової кризи, потребує об'єднаних зусиль, створення механізмів забезпечення фінансової безпеки кредитних спілок, підтримання їх ліквідності, а також створення механізмів безпосереднього гарантування вкладникам повернення їх вкладів. З цього приводу питання системного розвитку кредитної кооперації набуває провідного значення.

Національна система кредитної кооперації не набула свого завершеного організаційного оформлення, хоча й знаходиться на стадії активного формування. Станом на 30.09.2009 року кількість кредитних спілок першого рівня склала 821 кредитні спілки, що в 1,4 раза більше порівняно з 2004 роком. Другий рівень системи кредитної кооперації станом на 01.01.2009 рік в Україні складають сім об'єднаних кредитних спілок, дві з яких є загальнонаціональними та п'ять діють на регіональному рівні. Третій рівень системи кредитної кооперації – Центральний кооперативний банк в Україні не функціонує. Система фінансової безпеки кредитних спілок у вигляді державного гарантування вкладів і фінансового оздоровлення проблемних кредитних спілок не створена.

Законодавче підґрунтя для розбудови системи кредитної кооперації України закладене Концепцією розвитку системи кредитної кооперації, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України №

321-р від 07.06.2006 р. [30]. Як зазначено у Концепції, «зміна структури економіки зумовлює необхідність подальшого розвитку всіх сегментів фінансового ринку і, зокрема, формування розвинутої системи кредитної кооперації, яка сприяє підвищенню рівня довіри населення до фінансової системи держави, створює умови для сталого економічного зростання» [30].

1.2. Економічна сутність та характеристика елементів системи кредитної кооперації

Зміни структури економіки в Україні за останнє десятиріччя зумовили необхідність подальшого розвитку всіх сегментів фінансового ринку, у тому числі існування у його структурі фінансових установ кооперативних форм господарювання.

У світі фінансові установи, які діють на кооперативних засадах, займають вагомe місце на фінансових ринках розвинених країн світу та складають потужну конкуренцію комерційним банкам [31, с. 79].

Зокрема, в Німеччині кооперативні банки обслуговують близько 30 мільйонів членів-клієнтів. Близько 75 % всіх бізнесменів, 80 % фермерів і 60 % ремісників є членами кооперативних банків [32, с. 10].

Частка кредитних кооперативів на ринку залучення депозитів від загальної кількості банківських депозитів становить: у Європі – 26 %, Північній Америці – 40 %, Південній Америці – 2 % [33].

Як показує світова практика, фінансові установи кооперативних форм господарювання функціонують у різноманітних організаційно-правових формах: кредитні спілки, кооперативні, народні банки, ощадно-позичкові та кредитні кооперативи і товариства, товариства взаємного кредиту, каси взаємодопомоги, взаємні ощадні банки та ін. [34, с. 104; 35, с. 100].

В Україні чинне законодавство передбачає діяльність фінансових установ на кооперативних засадах у двох організаційно-правових формах: кредитні спілки та кооперативні банки. Проте слід зазначити, що жодного кооперативного банку до сьогоднішнього дня в Україні не створено.

Незважаючи на різноманіття форм і моделей всі фінансові установи кооперативних форм господарювання відносяться до інституцій кредитної кооперації та діють на єдиних кооперативних принципах, які були прийняті XXXI Конгресом Міжнародного кооперативного альянсу Всесвітньої організації кооперативів у Манчестері у 1995 році: добровільність і відкритість членства; демократичний контроль та економічна участь членів кооперативу; самоуправління та незалежність кооперативів; освіта, підвищення кваліфікації та інформаційне забезпечення членів кооперативів; співпраця між кооперативами, турбота про суспільство [36, с. 132–134].

Разом з фундаментальними кооперативними принципами впроваджуються й спеціалізовані принципи кредитної кооперації. Зокрема, 24 серпня 1984 року Всесвітня рада кредитних спілок ухвалила «Міжнародні кооперативні принципи кредитних спілок», серед яких відкрите та добровільне членство, рівноправ'я (відсутність дискримінації), демократичне управління, обслуговування членів, система розподілу, забезпечення фінансової стабільності, соціальна відповідальність, безперервна освіта, співпраця кооперативів [37, с. 33–35].

В дослідженні проблем функціонування кредитної кооперації серед вітчизняних та зарубіжних науковців вагомий внесок зробили: М.І Туган-Барановський, А.М Анциферов, О.В. Чаянов, К.А. Пажитнов, М.В. Аліман, М.І. Савлук, А. Пантелеймоненко, М. Дем'яненко, С. Левицька, І. Свиноус, А. Стадник, А. Берлач, В.В. Зіновчук, В.В. Гончаренко, А.Я Оленчик, Р.Р. Коцовська, Р.А. Слав'юк, М.Ф. Шкляр, Л.А. Негребецька, А.А. Пожар та інші.

В наукових роботах вказаних вчених увагу приділено історії розвитку світової та національної кредитної кооперації, дослідженню економічної природи кредитних кооперативів, організаційному та фінансово-економічному механізму їх діяльності. Між тим, сучасні умови діяльності національних установ кредитної кооперації істотно змінюються, фінансовий ринок об'єктивно потребує системного розвитку національної кредитної кооперації, фінансової інтеграції кредитних кооперативів, що, у свою чергу, потребує нового наукового аналізу та рекомендацій, а існуючі наукові розробки потребують подальшого вдосконалення та доопрацювання з урахуванням економічних і соціальних змін.

Кредитна кооперація, поряд із споживчою, виробничою, обслуговуючою, збутовою кооперацією, є однією з її форм, що зумовлює дос-

лідження науковцями, при розгляді теоретичних засад кредитної кооперації, поняття «кооперація» та «кооператив».

Кооперація походить від латинського «cooperatio», яке складається з двох слів: «co(sum)» – спільно, «opus(operas)» – праця.

Вітчизняні науковці, здійснюючи детальний аналіз дефініції «кооперація», зазначають, що традиційно цьому терміну надають два значення: «кооперація» як «спільна праця або сумісна діяльність» [37, с. 9], «процес об'єднання зусиль і ресурсів» [38, с. 62], «гуртування та співпраця людей в будь-якій сфері суспільного життя» [39, с. 6], і «кооперація» як «організаційна структура» [38, с. 62], «форма організації праці, за якої певна кількість людей спільно бере участь в одному й тому ж або в різних, пов'язаних між собою, виробничих процесах» [39, с. 6]. Отже, в першому значенні «кооперація» визначається як об'єднання людьми власних зусиль для досягнення спільної мети. В другому значенні «кооперація» визначається як сукупність організаційно-правових форм співпраці, які мають свої відмінні ознаки. Ці два значення терміну «кооперація» досить тісно взаємопов'язані. З цього приводу слід погодитись з С.Г. Бабенко, який вищевказані два значення кооперації об'єднав та визначив її як «єдність діяльності в умовах комплексу конкретних видів спеціалізованої праці й адекватну організаційну форму співробітництва» [37, с. 11].

Щодо поняття «кооперативу», наведемо класичні визначення кооперативу найбільш відомих кооперативних теоретиків: М.І. Туган-Барановського, А.М. Анциферова, О. В. Чаянова (таблиця 1.6).

Таблиця 1.6

Визначення поняття «кооператив» класиками кооперації [27, 40, 13].

Автор	Визначення кооперативу
М.І.Туган-Барановський	«Кооператив есть такое хозяйственное предприятие нескольких добровольно объединившихся лиц, которое имеет своей целью не получение наибольшего барыша на затраченный капитал, а доставление его сочленам, благодаря общему ведению хозяйства каких-либо выгод иного рода» [27, с.94].
А.М. Анциферов	Кооперативная ассоциация – «... свободное соединение группы лиц для достижения общих хозяйственных целей, основанное на принципах полного равенства участников им самоуправления, в котором каждый из членов принимает непосредственное участие и несет материальную ответственность, а получаемая чистая прибыль не идет

	на вознаграждение капитала» [40, с.33].
О.В. Чаянов	Кооператив «представляющий собой организованную на коллективных началах часть экономической деятельности той или иной группы лиц, призванный обслуживать интересы этой группы и только этой группы» [13, с.83].

Відповідно до Декларації «Про кооперативну ідентичність», яка була затверджена на XXXI Конгресі Міжнародного кооперативного альянсу Всесвітньої організації кооперативів у 1995 році, кооператив було визначено як «незалежне об'єднання осіб з метою задоволення своїх соціальних та економічних потреб і прагнень через підприємство, що є спільною власністю і демократично контролюється» [39, с. 78].

На підставі наданих класиками кооперації визначень кооперативу можна дійти висновку, що кооператив є особливим типом господарюючого суб'єкта із специфічним механізмом функціонування, який направлений на досягнення двох цілей: економічних і соціальних [19, с. 59]. Гармонійне поєднання цих двох цілей складає сутність діяльності кооперативу. Економічна ціль кооперативу – це отримання найбільшої вигоди членами кооперативу від його господарської діяльності, шляхом зменшення витрат або збільшення доходу своїх членів. Соціальна ціль кооперативу – досягти найбільшої міри добробуту членів кооперативу [27, с. 87]: від фінансової підтримки громадян з метою задоволення останніми споживчих потреб до стимулювання приватного підприємництва. Отже, призначення кооперативу – сприяння своїм членам у задоволенні їх різноманітних потреб. Характер цього сприяння залежить від виду діяльності кооперативу: виробництво, збут, кредитування тощо [25, с. 58].

Серед інших форм кооперації кредитній кооперації відводиться найголовніша роль, її називають основною всієї кооперативної системи, оскільки саме кредитна кооперація фінансово підживлює інші види кооперації [25, с. 59].

Якщо батьківщиною кооперативного руху вважають Великобританію, то кредитна кооперація народилася у Німеччині у середині XIX ст., а її виникнення пов'язують з іменами таких видатних німецьких кооператорів як Шульце-Деліч (1808–1883 рр.) – ініціатор створення міської кредитної кооперації та Ф. Райффайзен (1818–1888 рр.) – ініціатор створення сільської кредитної кооперації.

Слід зазначити, що в теорії вітчизняної кредитної кооперації розповсюдженим є розгляд поняття «кредитна кооперація» через призму визначення терміну «кредитний кооператив» та його найбільш поширеної форми – кредитної спілки, тобто організаційно-правової форми кредитної кооперації.

Так, В.В. Гончаренко визначив кредитну спілку як «фінансовий кооператив, який, маючи водночас риси і громадської організації і фінансової установи, є окремою, специфічною формою господарювання, яка суттєво відрізняється у своїй діяльності від громадських організацій і фінансових установ» [41, с. 86].

О.Л. Дорош вказує на двобокую природу кредитних спілок, які, з однієї сторони, «є формою взаємодопомоги громадян, їх громадськими організаціями, які створюють різноманітні колективні фонди, що використовуються на суспільні потреби, а з іншої – фінансовими установами, які надають своїм членам широкий спектр фінансово-банківських послуг» [42, с. 38–39].

Р.Р. Коцовська зауважує «особливу форму кредитної спілки як економічного суб'єкта» та визначає її як «кредитно-фінансову установу парабанківської системи та одночасно кредитний кооператив, який заснований фізичними особами з метою задоволення потреб її членів у фінансових послугах та соціальному захисті» [43, с. 21–22].

Інші існуючі в літературі визначення кредитного кооперативу, зокрема, однієї з його форм – кредитної спілки, детально проаналізував А.А. Пожар та надав власне поняття кредитної спілки – «фінансовий кооператив, заснований з метою здійснення його членами фінансової допомоги на засадах взаємодопомоги і демократичних принципів управління, що надає своїм членам – фізичним та юридичним особам – весь необхідний їм перелік фінансових послуг» [44, с. 24].

Разом з тим, на наш погляд, розгляд поняття кредитної кооперації через її організаційну форму, не повною мірою розкриває її фінансову природу, не висвітлює її місце та роль у фінансово-кредитній системі держави. З цього приводу, на нашу думку, доцільно проаналізувати існуючі визначення самого поняття кредитної кооперації.

Г.М. Белоглазова вважає кредитну кооперацію своєрідною формою фінансової підтримки на взаємній основі суб'єктів, які кооперуються [18, с. 245]. Дане визначення акцентує кооперативну сутність кредитної кооперації.

Н.М. Космачова відзначає кредитну кооперацію як специфічну форму кооперації, яка поєднується з іншими видами кооперації. Специфічність кредитної кооперації полягає в особливому об'єкті управління : управління фінансовими потоками [25, с. 59]. Дане визначення вказує на фінансову природу кредитної кооперації, що виділяє її серед інших форм кооперації.

І.Л. Бубнов розглядає кредитну кооперацію як сукупність банківських установ на регіональному, національному рівнях, які взаємно доповнюють один одного (трьох рівнева або двох рівнева система організації) [45, с. 87]. Таким чином, підкреслюється системність кредитної кооперації.

Схоже визначення надано А.А. Пожаром, який визначає кредитну кооперацію «як сукупність специфічних організацій – кредитних кооперативів» [44, с. 27].

У фінансово-економічному словнику під редакцією О.Г. Загороднього та Г.В. Вознюк кредитною кооперацією визнається «об'єднання дрібних товаровиробників з метою забезпечення потреб його членів у кредитах» [46, с. 289]. Автори фінансово-економічного словника підкреслюють виробничу, підприємницьку спеціалізацію кредитної кооперації, внаслідок чого за сферою інтересів кредитної кооперації опиняється споживче кредитування.

Кредитна кооперація функціонує у фінансовому секторі економіки та за своєю природою пов'язана із грошовими й кредитними відносинами, які виникають у процесі залучення коштів на депозитні рахунки та подальшого їх спрямування, через механізм кредитування, на задоволення потреб своїх членів.

Як відомо, фінансових посередників відносять до інституціональних учасників фінансово-кредитної системи держави, поділяючи їх на банки та небанківські фінансові інститути. До небанківських фінансових інститутів відносяться кредитні кооперативи, зокрема, кредитні спілки. В розвинених країнах світу (Німеччина, Франція), де кредитні кооперативи функціонують у вигляді кооперативних банків, вони відносяться до складу банківської системи.

Так, О.В. Васюренко [47, с. 9], Г. М. Белоглазова [18, с. 243] включають до складу кредитної системи держави банки та кредитні спілки.

К.В. Рудий розглядає три рівні кредитної системи, де перший рівень складають центральні банки, другий рівень – банківська система, третій рівень – становлять спеціалізовані кредитно-фінансові установи, до яких відносяться, зокрема, кредитні спілки [48, с. 42].

В.В. Александров, Г.В. Задорожний, О.Є. Юрченко розглядають небанківську (парабанківську) систему, у складі якої функціонують кредитні спілки, як підсистему кредитної системи держави [6, с. 17–18].

М.О. Абрамова, Л. С. Александрова, М.М. Александрова, С.О. Маслова до складу спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів, які є складовою частиною кредитних систем країн, відносять кредитні спілки [49, с. 326; 50, с. 232].

Отже, кредитну кооперацію слід розглядати як складову частину фінансово-кредитної системи держави, яка виконує роль фінансового посередництва на засадах кооперативного кредиту.

Багаторічна світова практика діяльності кредитної кооперації показала, що вона розвивалась зі створення окремих кредитних товариств і сформувалась у цілісну систему. «Допомагаючи одне одному власними коштами, члени кредитних кооперативів не тільки забезпечили себе коштами, а й створили потужну систему кредитної кооперації, що посіла належне місце на національних фінансових ринках» [51, с. 37].

Одним із перших серед вітчизняних науковців надав визначення поняття системи кредитної кооперації В.В. Гончаренко, який розглядає систему кредитної кооперації як комплекс двох систем: системи кооперативного кредиту та системи кооперативних союзів. До системи кооперативного кредиту входять кредитні кооперативи різного рівня, а система кооперативних союзів об'єднує різноманітні асоціації, спілки, метою яких є пропаганда кооперативного руху, забезпечення внутрішньої діяльності кредитних кооперативів. «Система кооперативного кредиту забезпечувала фінансові, а система кооперативних союзів – організаційно-професійні умови розвитку кредитних кооперативів» [51, с. 150].

Аналогічний підхід у розгляді системи кредитної кооперації помітний у В.К. Гриба, який у системі кредитної кооперації розглядає дві її складові: об'єднання кредитної кооперації на основі кооперативного кредитування та систему кооперативних союзів [51, с. 177–178].

Існуючі підходи при дослідженні системи кредитної кооперації свідчать про надання їй інституціонального визначення.

Українське законодавство не містить поняття системи кредитної кооперації, однак елементи системи кредитної кооперації та її структура визначені концептуально в Концепції розвитку системи кредитної кооперації, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07 червня 2006 р. №321-р [53.]. Інституційна структура системи кредитної кооперації України відповідно до вищевказаної Концепції наведена у Додатку Д.

Як будь-яка система, система кредитної кооперації складається з сукупності взаємопов'язаних елементів, а відповідно до загальної теорії систем їй властиві такі ознаки, як цілісність, структурованість, ієрархічність, функціональна взаємопов'язаність елементів, інтегративність. Вище перелічені ознаки системи проявляються у взаємодії її елементів, розподілу функцій між ними.

Ієрархічність інституційних елементів системи кредитної кооперації за фінансовим функціональним призначенням наведено у таблиці Додатку Ж. З неї вбачається, що на першому рівні знаходяться кредитні спілки – центральна ланка системи кредитної кооперації, на базі якої реалізується місія кредитної кооперації – кредитування членів кредитних спілок на взаємних засадах. На другому рівні знаходяться об'єднані кредитні спілки та кооперативні банки, основним призначенням яких є фінансове забезпечення кредитних спілок. На третьому рівні знаходиться центральний кооперативний банк, який забезпечує зовнішній зв'язок кредитних кооперативів нижчого рівня з фінансовим ринком та підтримує їх ліквідність і платоспроможність.

Підтримання платоспроможності та ліквідності кредитних спілок можливе також через централізовані фінансові фонди, які формуються установою стабілізації та фінансового оздоровлення кредитних кооперативів і гарантування вкладів.

Слід зазначити, що підтримання фінансової діяльності кредитних спілок передбачає не тільки безпосереднє забезпечення їх фінансовими ресурсами, а й опосередковану фінансову підтримку шляхом створення сприятливих умов для функціонування спілок через надання різноманітних послуг (навчальних, методичних, консалтингових, аудиторських, інформаційних, інвестиційних, страхових послуг тощо) організаційними формами, відмінними від кооперативних, але які знахо-

дяться під їх контролем і вписуються в систему кредитної кооперації (рис. 1.3).

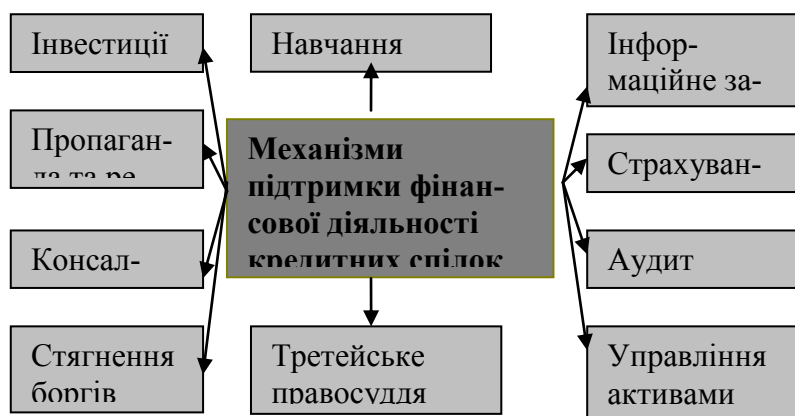

Рис. 1.3. Механізми підтримки фінансової діяльності кредитних спілок [складено за результатами дослідження автора]

До таких організаційних форм належать третейські суди, кредитні бюро, навчальні центри, аудиторські, консалтингові, страхові, колекторські компанії і інші, що складають сервісну інфраструктуру системи кредитної кооперації, а також асоціації, ліги кредитних спілок – організаційна інфраструктура. Крім того, за допомогою сервісних установ, зокрема, інвестиційних, іпотечних компаній, кредитні спілки отримують додаткові джерела формування фінансових ресурсів, здійснюється диверсифікація їх операцій.

Фінансова природа кредитної кооперації обумовила можливість запропонувати підхід до визначення поняття «система кредитної кооперації», заснований на загальноприйнятому визначенні поняття «фінанси». Тобто систему кредитної кооперації слід розглядати, перш за все, як сукупність економічних відносин між інституційними елементами системи кредитної кооперації щодо формування, розподілу та використання фондів грошових ресурсів із метою економічного й соціального розвитку кредитної кооперації.

Сформульоване нами поняття системи кредитної кооперації дозволяє визначити наступні її елементи: фінанси кредитних кооперативів різного рівня, фінанси об'єднань кредитних кооперативів (асоціацій, ліг), фінанси сервісних установ і фінанси установи стабілізації та фінансового оздоровлення кредитних кооперативів і гарантування вкладів, які розрізняються між собою за сферою призначення, джерелами формування та використання їх фінансових фондів (таблиця 1.7).

Таблиця 1.7

Склад системи кредитної кооперації [складено за узагальненими дослідженнями автора]

Вид фінансових відносин	Сфера призначення	Джерела формування фондів	Напрями використання фондів
Фінанси кредитних кооперативів різного рівня (кредитні спілки, об'єднані кредитні спілки, кооперативні банки, центральний кооперативний банк)	Економічні відносини у сфері взаємного кредитування (акумування вільних коштів своїх членів та кредитування останніх).	- Членські внески; - кредити кредитних кооперативів, банків; - благодійні внески; - внески на депозитні рахунки; - доходи від інвестиційної діяльності.	- Надання кредитів своїм членам; - формування резервних фондів; - сплата внесків до фонду гарантування вкладів; - виплата частину доходу на пайові членські внески.
Фінанси об'єднань кредитних кооперативів (асоціацій, ліг тощо)	Економічні відносини у сфері забезпечення єдиних методологічних, технологічних та фінансових стандартів діяльності кредитних кооперативів.	- Членські внески; - кредити банків; - благодійні внески; - доходи від інвестиційної діяльності; - доходи від платних послуг; - пожертвування.	- Надання кредитів своїм членам; - формування резервних фондів; - просвітницька діяльність та пропаганда діяльності кредитних кооперативів.
Фінанси сервісних установ	Економічні відносини у сфері сприяння фінансовій діяльності кредитних кооперативів.	- Доходи від надання платних послуг; - внески учасників до статутного фонду; - кредити банків.	- Виплата доходу власникам; - розширення діяльності.
Фінанси установи стабілізації та фінансового оздоровлення кредитних кооперативів та гарантування вкладів	Економічні відносини у сфері здійснення стабілізаційних заходів щодо фінансового оздоровлення кредитних кооперативів та здійснення страхових виплат.	- Внески кредитних кооперативів; - штрафи; - надходження від інвестицій.	- Надання фінансової допомоги кредитним кооперативам; - гарантійні виплати вкладникам.

Всі складові системи кредитної кооперації взаємодіють між собою через єдиний фінансовий механізм, від ефективності дії якого залежить рівень фінансового забезпечення кредитних кооперативів та їх економічний і соціальний розвиток.

Класичним визначенням поняття фінансового механізму в теорії фінансів є визначення його як сукупності видів, форм та методів фі-

нансових відносин, пов'язаних із створенням і використанням фондів фінансових ресурсів [54, с.28]. Відносно фінансового механізму системи кредитної кооперації слід зазначити, що в працях учених – економістів розглядається лише загальне поняття механізму функціонування кредитної кооперації, як сукупності двох систем – системи матеріального стимулювання кооперативної діяльності та системи правління, які діють як єдине ціле [38, с. 24; 55, с.77]. Разом з тим, фінансова природа кредитної кооперації зумовила формування самодостатнього фінансового механізму системи кредитної кооперації з певними особливостями його застосування. У зв'язку з відсутністю визначення складу фінансового механізму системи кредитної кооперації, звернемося до визначення складу фінансово-кредитного механізму системи споживчої кооперації, наданого О.І. Гриценко [39, с. 18]. Зокрема, вченим визначено, що фінансово-кредитний механізм системи споживчої кооперації базується на двох фінансових методах: фінансово-кредитне забезпечення та фінансово-кредитне регулювання. При цьому, фінансово-кредитне забезпечення здійснюється шляхом самофінансування, кредитування та цільового фінансування через комерційний банк, страхову компанію та фінанси підприємств споживчої кооперації. Фінансово-кредитне регулювання здійснюється шляхом управління фінансово-кредитними ресурсами апаратом управління фінансами на правових засадах та на підставі принципів організації фінансів підприємства: самостійність, відповідальність, самоокупність, фінансове планування, створення резервних фондів, фінансова дисципліна, наявність власних та залучених коштів [39, с. 18].

На нашу думку, розглядаючи склад фінансового механізму системи кредитної кооперації, є доцільним виділити, поряд з фінансовим забезпеченням та фінансовим регулюванням, такі його окремі методи як фінансове планування, фінансове управління, фінансовий контроль (Додаток 3). Крім того, слід зазначити, що забезпечення фінансової стабільності системи кредитної кооперації здійснюється за допомогою цілої групи фінансових інструментів: фінансові нормативи, ліміти та резерви, відрахування та членські внески, бюджетування, страхування вкладів, фінансові важелі (стимули та санкції). Зокрема, за допомогою фінансових нормативів, бюджетування здійснюється аналіз поточної та планування майбутньої діяльності кредитних кооперативів щодо необхідних обсягів фондів фінансових ресурсів, визначення конкрет-

них джерел їх формування та пріоритетних напрямів їх використання. Це надає можливість не тільки визначити стан фінансового забезпечення кредитних кооперативів, а й виявити тенденції у їх діяльності.

За допомогою лімітів, резервів та відрахувань формуються резервні фонди грошових коштів як на рівні системи кредитної кооперації (централізовані фонди ліквідності, гарантійний фонд), так і на рівні кожного кредитного кооперативу (резервний фонд, резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок) для підтримки платоспроможності та ліквідності кредитних кооперативів.

Членські внески – основний фінансовий ресурс кредитних кооперативів, який породжують специфічні фінансові відносини між кредитними кооперативами та їх членами. Цілком слушною, на наш погляд, є для кредитних кооперативів теза О.І. Гриценко відносно членських внесків споживчих товариств: «вони пов'язані з кооперуванням населення; матеріальним і економічним стимулюванням подальшого нагромадження пайового капіталу; матеріальною відповідальністю за зобов'язаннями споживчого товариства; матеріальним стимулюванням членів споживчого товариства тощо» [39, с. 17]. Додамо до цього ще й породження членськими внесками солідарної відповідальності членів за фінансовий стан кредитного кооперативу та кінцевий фінансовий результат його діяльності [37, с. 262].

Страхування вкладів – це специфічний фінансовий інструмент, завдяки якому кредитні кооперативи мають важіль підвищення рівня довіри до себе з боку своїх вкладників. Як наслідок, кредитним кооперативам довіряють вклади на довготривалий термін, завдяки чому збільшуються обсяги їх залучення та можливість здійснення довгострокового інвестування. Крім того, завдяки існуванню механізмів гарантування вкладів забезпечується стабільність всієї системи кредитної кооперації, і, як наслідок, забезпечення соціальної стабільності суспільства у випадку банкрутства кредитних кооперативів.

Серед переліку фінансових інструментів обійдені увагою податки, оскільки діяльність кредитних кооперативів є неприбутковою. Кредитні кооперативи не є благодійними установами і у процесі своєї діяльності отримують дохід. Разом з тим, характер цього доходу відрізняється від доходу комерційного підприємства. Він є лише заощаджена членами товариства частина витрат останніх [27, с. 80].

Узагальнюючий аналіз існуючих досліджень неприбуткового характеру діяльності кредитних кооперативів дозволяє зробити наступні висновки щодо необхідності збереження неприбутковості кредитної кооперації.

По-перше, як зазначає А.А. Пожар, «кредитна спілка є замкненою системою, в якій циркулюють лише кошти її членів. При цьому кошти із-зовні не залучаються, і навпаки, – зароблені кошти не залишають системи» [44, с. 59–60].

По-друге, власники кредитних кооперативів є одночасно й їх клієнтами, отже вони не прагнуть до максимізації прибутку, їх мета – задоволення від фінансових послуг кредитних кооперативів, від доступності останніх. «Мета діяльності кредитної спілки в ринковій економіці – отримання позитивного кінцевого фінансового результату в розмірі, необхідному для забезпечення господарсько-фінансової стабільності і розвитку» [56, с. 62].

Із другої тези випливає третя: можливість надання кредитними кооперативами послуг за ціною, наближеної до собівартості [44, с. 62].

По-четверте, розподіл отриманого доходу в кредитному кооперативі відрізняється від розподілу доходу в комерційному підприємстві. В першу чергу, кошти розподіляються на формування резервних фондів і, в останню чергу, кошти направляються на виплату процентів за паївими вкладками членам.

На Конгресі Міжнародного кооперативного альянсу у 1969 році було надано рекомендації щодо заміни терміну «прибуток» на «економічні результати» [15, с. 36]. На нашу думку, неприбутковість кредитних кооперативів є стимулом розвитку кооперативного сектору фінансового ринку. При цьому, неприбутковість є проявом кооперативної природи кредитних кооперативів [26, с. 98]. Щодо кооперативної природи кредитної кооперації, то справедливо зазначили автори навчального посібника «Кредитні спілки. Теорія та практика» під загальною редакцією Д. Г. Плахотної [57, с. 86]:

- діяльність кредитних спілок спрямована на здійснення фінансової взаємодопомоги, а не на отримання прибутку;
- завданням кредитної спілки є забезпечення надійності та стійкості використання фінансових ресурсів, яке переважає завдання максимізації доходу;

- замкненість фінансового обігу кредитної спілки зумовлена її кооперативною природою та породжує особливі ризики.

Ці особливості діяльності кредитної спілки позначаються на методах фінансового механізму системи кредитної кооперації (таблиці 1.8).

Таблиця 1.8

Особливості методів фінансового механізму системи кредитної кооперації [складено автором за даними 37, с.261-262; 58, с. 58; 59, с.49; 60, с.69; 61, с.88-89]

Вид фінансового методу	Зміст фінансового методу	Особливість фінансового методу
1	2	3
Фінансове планування	<ul style="list-style-type: none"> - Визначення потенційно необхідного кредитному кооперативу обсягу фінансових ресурсів; - визначення виду джерела фінансових ресурсів з переліку можливих та доступних; - визначення обсягів здійснення активних операцій з переліку можливих; - визначення вартості фінансових послуг. 	Розробка фінансового плану (бюджету) з дотриманням умов щодо забезпечення фінансової стійкості кредитних кооперативів та доступності для населення до їх фінансових послуг із урахуванням як встановлених законодавством фінансових нормативів, так і наявного попиту та пропозицій на фінансові ресурси кредитних кооперативів.
Фінансове управління	<ul style="list-style-type: none"> - Формування та використання фондів фінансових ресурсів; - визначення напрямів фінансових потоків згідно з цілями кредитної кооперації. 	Необхідність дотримання збалансованості інтересів позичальників та вкладників: установлення доступних розмірів процентних ставок за кредитами та ринково вигідних - за вкладниками.
Фінансове регулювання	<ul style="list-style-type: none"> - Підтримання фінансової стійкості; - виплата страхових платежів вкладникам. 	<ul style="list-style-type: none"> - Необхідність дотримання фінансових нормативів поряд із урахуванням забезпечення доступності та привабливості фінансових послуг для членів кредитних кооперативів (вкладників та позичальників); - забезпечення оптимального співвідношення в структурі пасивів та активів кредитних кооперативів.
Фінансове забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> - Отримання найбільшої вигоди членами від фінансової діяльності кредитного кооперативу шляхом зменшення витрат або збільшення доходу; - створення механізмів фінансового оздоровлення кредитних кооперативів та гарантій- 	<ul style="list-style-type: none"> - Основним фінансовим ресурсом кредитних кооперативів, джерелом формування їх резервів є членські внески; - самофінансування та кредитування є ядром фінансового забезпечення, оскільки кредитні кооперативи функціонують на засадах взаємного кредиту: аку-

	них виплат по вкладах.	муляція грошових коштів своїх членів та перерозподіл між ними цих коштів через кредитування, а також перерозподіл мобілізованих коштів між самим кредитними кооперативами різного рівня через кредитування.
Фінансовий контроль	- Забезпечення дотримання кредитними кооперативами фінансових нормативів, правил здійснення фінансової діяльності, використання фінансових ресурсів виключно в інтересах членів кредитних кооперативів.	- Контроль здійснюється самими членами кредитних кооперативів, які є споживачами фінансових послуг останніх; - здійснення фінансового контролю громадською організацією у вигляді об'єднання (асоціації, ліги) кредитних кооперативів; - здійснення контролю державним регулятором за дотриманням кредитними кооперативами встановлених пруденційних нормативів; - наявність обов'язкового незалежного аудиту.

Узагальнюючи характеристику вказаних у таблиці 1.8 фінансових методів, можна зазначити, що їх особливості проявляються у формуванні та використанні інституційними елементами системи фондів фінансових ресурсів, фінансуванні власних витрат, інвестуванні тимчасово вільних коштів. Ефективне використання фінансових методів забезпечує капіталізацію системи, мінімізацію ризиків діяльності спілок, збалансованість та якість їх активів та пасивів, що є свідченням фінансової стабільності всієї системи кредитної кооперації.

1.3. Фінансова стабільність системи кредитної кооперації

Незважаючи на те, що історія кредитно-кооперативного руху в Україні починає свій відлік з 1992 року, питання фінансової стабільності кредитних спілок в Україні почалось обговорюватись практично останні чотири роки, після того як кредитні спілки пройшли етап свого кількісного зростання за всіма показниками.

Об'єктом дослідження сучасних вітчизняних теоретиків кредитної кооперації є окремі аспекти фінансової стабільності кредитних спілок та визначення окремих напрямків їх фінансової підтримки.

В аспекті розгляду проблеми фінансової стабільності кредитних кооперативів, В.В. Гончаренком було досліджено кілька ступневу систему захисту кооперативних систем розвинених країн світу: на рівні кредитного кооперативу – «нормативні вимоги щодо накопичення власного капіталу та формування резерву на «проблемні» позики, на рівні об'єднання – стабілізаційна програма об'єднання, на рівні об'єднання чи держави – Фонд гарантування вкладів» [62, с. 280].

Р.Р. Коцовською здійснено оцінку ризиків діяльності кредитної спілки та механізмів їх зниження, внаслідок чого класифіковано притаманні кредитним спілкам ризики на зовнішні та внутрішні [43, с. 134].

Л.А. Негребецькою розроблено модель фінансового розвитку кредитної спілки з метою коригування і прогнозування її діяльності [56, с. 94].

А.А. Пожар у своєму дисертаційному дослідженні запропонував конкретні напрями та заходи щодо фінансової стабільності розвитку кредитних спілок. Зокрема, науковцем визначено основні напрями стабілізації фінансового стану проблемних кредитних спілок: «залучення зовнішньої фінансової і технічної допомоги, введення антикризового управління, приєднання проблемної кредитної спілки до фінансово стабільної» [44, с. 135], розроблено схему функціонування системи стабілізаційних фондів [44, с. 138] та процедуру здійснення фінансової і технічної стабілізаційної допомоги кредитним спілкам [44, с. 141].

Разом із тим, у наукових розробках з питань кредитної кооперації відсутнє системне дослідження фінансових зв'язків системи кредитної кооперації, стан розвитку яких впливає на фінансове забезпечення кредитних спілок, і, як наслідок, на їх стабільне функціонування, а також визначення факторів, які впливають на фінансову стабільність системи кредитної кооперації.

У зв'язку з відсутністю в економічній літературі визначення поняття фінансової стабільності системи кредитної кооперації, звернемося до визначення цього поняття відносно банківської системи.

Так, Л.О. Коваленко розуміє під фінансовою стабільністю банківської системи «міру повноти та якості розв'язання завдання, поставленого перед банківською системою, виконання нею своєї місії, що забезпечує досягнення позитивного фінансового результату» [63, с. 114]. З цього приводу зауважимо, що С. Г. Бабенко [37, с. 262] визначив

функцію кооперативних систем як «встановлення і регулювання внутрішньосистемних фінансових зв'язків...».

Внутрішньосистемні фінансові зв'язки національної кредитної кооперації проявляються в отриманні кредитними спілками коштів із централізованих грошових фондів у межах об'єднань кредитних спілок (асоціацій, ліг), Центрального кооперативного банку та об'єднаних кредитних спілок, Стабілізаційної установи, на ринку міжспілкового кредитування, а також отримання фінансових послуг від сервісних установ.

Крім внутрішньосистемних фінансових зв'язків, функціонування кредитних кооперативів на фінансовому ринку держави та здійснення останніми фінансового посередництва з коштами населення обумовлює формування зовнішніх фінансових зв'язків системи кредитної кооперації.

Зовнішні фінансові зв'язки системи кредитної кооперації проявляються через банківське кредитування та отримання фінансування від інших осіб, інвестування до ринку цінних паперів, здійснення внесків та отримання фінансової підтримки від Фонду гарантування вкладів, залучення заощаджень населення та його кредитування, доступ до централізованої системи рефінансування в системі Національного банку України (рис. 1.4).

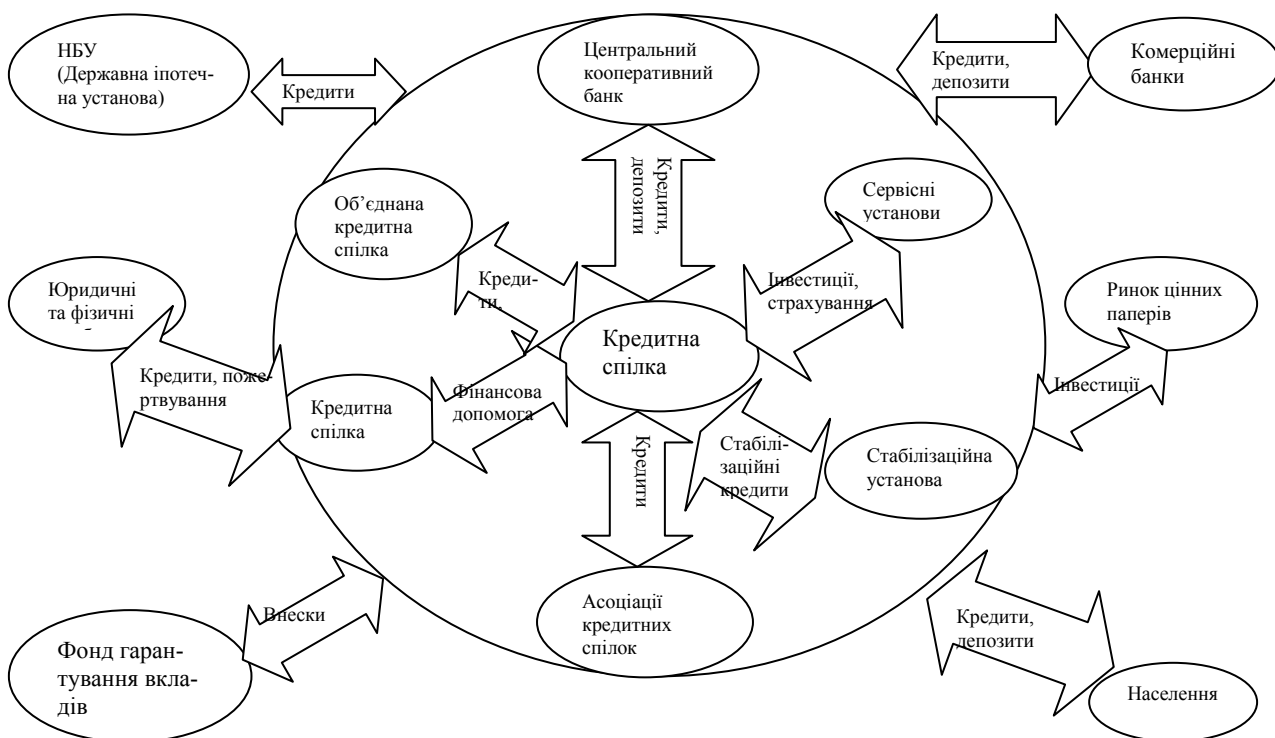

Рис. 1.4. Фінансові зв'язки системи кредитної кооперації України [складено автором]

Деякі з указаних на рис. 1.4. фінансових зв'язків національної системи кредитної кооперації набули свого розвитку (фінансові послуги населенню, міжспілковий ринок взаємокредитування, інвестування до ринку цінних паперів, кредитування комерційними банками, фінансова допомога від асоціацій кредитних спілок, консалтингові, страхові та інші види послуг сервісних установ), деякі (Фонд гарантування вкладів) – знаходяться в стадії формування, решта (Стабілізаційна установа, Національний банк України, Центральний кооперативний банк та кооперативні банки) – є перспективним напрямком розвитку системи кредитної кооперації України. Крім того, вважається за доцільне з метою нівелювання відсутності доступу кредитних спілок до системи банківського рефінансування, відсутності централізованих стабілізаційних фондів поширити на кредитні спілки існуючі механізми рефінансування фінансових установ через уже створені організаційні структури, зокрема через Державну іпотечну установу.

Ступінь реалізації вищевказаних фінансових зв'язків системи кредитної кооперації обумовлює досягнення останньою основної мети – забезпечення фінансової стабільності кредитних спілок. З цього приводу, важливим є визначення факторів, які впливають на стан зовнішніх та внутрішніх фінансових зв'язків системи кредитної кооперації, і, як наслідок, на її фінансову стабільність.

Слід зазначити, що дослідники кредитної кооперації розглядають фактори впливу лише на окремі аспекти діяльності кредитних спілок.

Так, Л.А. Негребецькою перелічені чинники, які впливають на рівень процентної ставки: «попит і пропозиція, що склалися на ринку позичкових капіталів; рівень і динаміка інфляційних процесів у країні; ставка інших фінансово-кредитних установ; витрати з формування позичкового капіталу; ціна кредитних ресурсів; ризик; термін, на який надається кредит, розмір кредиту, характер забезпечення, зміст підприємства, що кредитується; витрати по оформленню кредиту і контролю, характер відносин між кредитором і позичальником. Нині одним із визначальних факторів, що впливають на процентну ставку, є облікова ставка НБУ – основний важіль регулювання кредитно-фінансової сфери економіки» [56, с. 97].

Р.Р. Коцовською вказані зовнішні чинники впливу на формування фінансових ресурсів кредитних спілок, а саме: «загальний стан економіки країни, темпи інфляції, рівень доходів населення» [43, с. 70].

О.І. Мєшко визначені причини виникнення ризиків діяльності кредитних спілок: «ринкові зміни, нестача інформації, неефективність системи обліку, неефективність систем контролю, стихійні ризики, дії уряду, які впливають на ризики» [64, с. 47].

Натомість, динамічний розвиток кредитних спілок України за останні п'ять років та активне формування їх у цілісну систему обумовлює необхідність визначення та дослідження факторів впливу на фінансову стабільність системи кредитної кооперації України.

Звернемося до існуючих визначень факторів фінансової стабільності банків. Зокрема, Л.Ю. Петриченко зазначила, що «у літературі прийнято проводити поділ факторів на зовнішні та внутрішні...» До внутрішніх при цьому відносять якість управління активами, пасивами, ризиками, планування; зловживання акціонерів, керівництва, персоналу, клієнтів; компетентність акціонерів, керівництва, персоналу. Серед зовнішніх прийнято називати політичній устрій, стан світової економіки, внутрішньої економіки, фінансового ринку, напрями їх регулювання, форс-мажорні обставини тощо» [65, с. 41].

Погоджуючись з наведеним переліком факторів впливу на фінансову стабільність банків і зважаючи на особливості функціонування установ кредитної кооперації на фінансовому ринку, віднесемо до екзогенних (зовнішніх) факторів впливу на фінансову стабільність системи кредитної кооперації регулюючу політику держави, стан фінансового ринку, економічний стан населення. До ендогенних (внутрішньосистемних) факторів – якість та структуру активів і пасивів кредитних кооперативів, адекватність їх капіталу, ліквідність та платоспроможність, інституційну завершеність системи кредитної кооперації, рівень фінансового менеджменту (рис. 1.5).

Послідовно розглянемо вказані на рис. 1.5 фактори впливу на фінансову стабільність системи кредитної кооперації.

Регулююча політика держави. Як справедливо зазначила група вчених В.В. Александров, Г.В. Задорожний, О.Е. Юрченко в результаті порушення стабільності системи, вона припиняє реагувати на її управління. Під управлінням розуміється особливим чином орієнтований

вплив з боку державної фінансової влади на систему, який забезпечує надання їй потрібних властивостей [6, с. 25].

Рис. 1. 5. Фактори впливу на фінансову стабільність системи кредитної кооперації [складено автором]

Метою державної політики в сфері кредитної кооперації слід визнати створення сприятливого середовища для розвитку кредитно-кооперативних установ, завдяки яким розвивається мале та середнє підприємництво, підвищується життєвий рівень населення; детінізація доходів населення, внаслідок чого заощадження населення трансформуються в інвестиції до економіки; забезпечення фінансово стабільної діяльності установ кредитної кооперації, внаслідок чого вирішується проблема їх фінансового забезпечення (рис. 1.6).

Методи державного регулювання установ кредитної кооперації можна поділити на:

1) адміністративні: ліцензування, встановлення вимог та правил діяльності на фінансовому ринку (матеріально-технічна база, кваліфікаційні вимоги до персоналу), здійснення пруденційного нагляду та контролю, ужиття заходів регуляторного впливу шляхом безвізних та візних перевірок, прийняття спеціального законодавства;

2) економічні: податкова політика, встановлення економічних нормативів, надання субсидій та дотацій, кредитування, страхування вкладів, облікова політика НБУ, доступ до системи рефінансування.

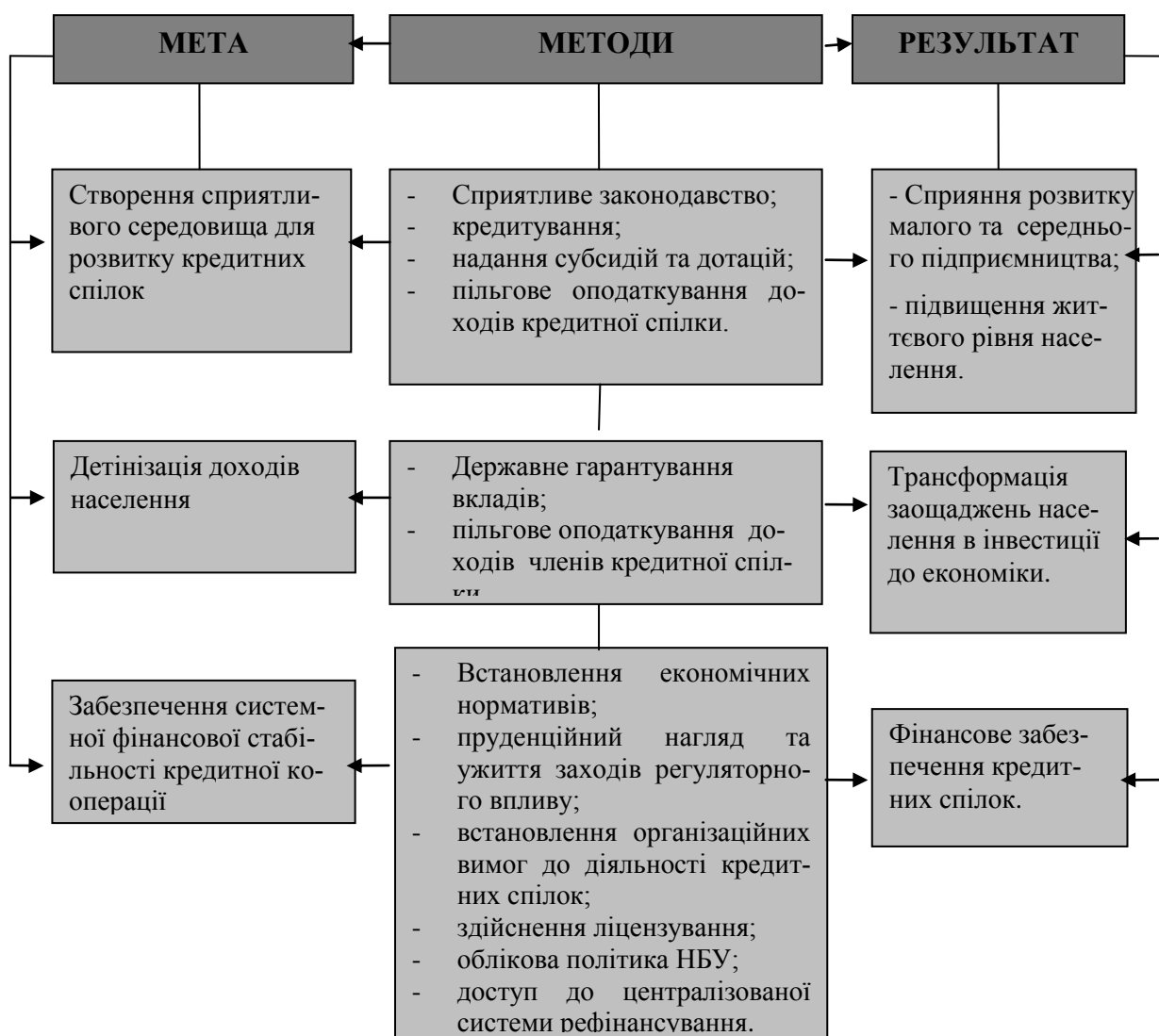

Рис. 1.6. Державне регулювання системи кредитної кооперації
[складено автором]

В Україні роль держави в процесі становлення та розвитку кредитних спілок і склад заходів регулювання їх діяльності змінювались:

1 етап – 1992–2001 рр. – характеризувався відсутністю системи державного нагляду та підтримки кредитно-кооперативного руху: відсутність систематизованого законодавства стосовно кредитних спілок, регулюючих норм щодо фінансової діяльності кредитних спілок, спеціалізованого наглядового органу. Внаслідок цього була відсутня повна інформація про стан діяльності кредитних спілок. За словами екс-директора департаменту нагляду за кредитними установами Держав-

ної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України А. Я. Оленчика «...до моменту створення Держфінпослуг ми не мали ніякого уявлення про розмір та обсяг українського ринку, характер операцій, точну кількість кредитних спілок. За оціночними даними їх нараховували до 250. До Національної асоціації кредитних спілок України на той час входило близько 100 спілок. Проте процес першої перереєстрації показав, що їх кількість мінімум вдвічі більша. Виявили безліч схемних спілок, конвертаційних центрів, класичних пірамід» [66, с. 8].

2 етап – 2001 – 2006 рр. – відзначився прийняттям основоположних нормативних актів щодо діяльності кредитних спілок на фінансовому ринку України: Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [67.], Закон України «Про кредитні спілки» [68.]; визначення неприбуткового статусу кредитних спілок; створення спеціального державного органу нагляду за діяльністю кредитних спілок – Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України; встановлення вимог щодо фінансової діяльності кредитних спілок: економічні нормативи, вимоги до організації діяльності на фінансовому ринку, здійснення ліцензування кредитних спілок, моніторинг показників їх діяльності.

3 етап – з 2007р. – здійснення регуляторної політики в особі Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, основна увага якої зосереджена на оперативному управлінні фінансової діяльності кредитних спілок з метою забезпечення їх фінансово стабільної діяльності:

- проведення ліцензування;
- удосконалення економічних нормативів та вимог до обов'язкового формування спеціальних фондів;
- удосконалення організаційних вимог до діяльності кредитних спілок (матеріально-технічна база, кваліфікаційні вимоги до персоналу тощо);
- здійснення безвізних та виїзних перевірок кредитних спілок.

Як вбачається з аналізу здійсненої періодизації, державна політика щодо національних кредитних спілок з самого початку обмежується заходами регуляторного впливу, які для забезпечення фінансово стійкої та розвинутої системи кредитної кооперації слід визнати недостатніми.

Поза межами залишаються застосування таких економічних заходів як державне гарантування вкладів кредитних спілок, надання державних кредитів та субсидій, рефінансування кредитних спілок. Вказані заходи набувають особливого значення в умовах фінансової кризи, коли з метою її подолання влада «... спрямувала зусилля на підтримку інституцій фінансової інфраструктури – комерційних і інвестиційних банків, страхових і інших фінансових компаній» [20, с. 7].

Щодо податкової політики, як одного з методів державного регулювання діяльності кредитних спілок, то, на сьогоднішній день, фінансова діяльність кредитних спілок безпосередньо не підлягає оподаткуванню, а кредитні спілки відповідно до ст. 1 Закону України «Про кредитні спілки» [68] та Закону України «Про оподаткування прибутків підприємств» [69] є неприбутковими установами.

Разом з тим, не можна вважати питання оподаткування діяльності кредитних спілок вирішеним, а самі кредитні спілки виведеними з поля зору податкового нагляду. Зокрема, останнім часом гостро ставиться питання про зняття з кредитних спілок статусу неприбуткових [70, с. 21-22; 71, с.3]. Крім того, деякі з господарських операцій, які здійснюють кредитні спілки, підлягають оподаткуванню. Наприклад, отримання доходів від переведеного кредитного боргу та процентів щодо нього особі, яка не є членом кредитної спілки. За таких умов переведення кредитного боргу може бути вигідним для кредитних спілок в аспекті отримання кредитоспроможного платника, який поверне кредит та проценти за його користування, але може не бути членом кредитної спілки. Згідно з абзацем 3 пп. 7.11.13 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [69.] до основної діяльності кредитної спілки не включаються операції з надання послуг не своїм членам. Внаслідок цього така господарська операція кредитної спілки підпадає під режим оподаткування та не стимулює кредитні спілки до вирішення питання проблемних кредитів [72, с. 54].

Отримання плати за ведення кредитної справи розглядається податківцями як додаткова послуга, яка не включається до поняття «процентів», «пасивні доходи» та підлягає оподаткуванню податком на прибуток [72, с. 51–53].

Щодо оподаткування доходів членів кредитних спілок від розміщених коштів на депозитних рахунках кредитних спілок, то, на сьогодні-

нішній день, відповідно до Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» [73] такі доходи тимчасово не оподатковуються.

Гострим питанням для кредитних спілок виступає тимчасове звільнення від оподаткування доходів членів кредитних спілок, нарахованих на пайові членські внески, за аналогією до тимчасового звільнення від оподаткування депозитних внесків. Кредитні спілки протягом останніх декількох років відстоюють це право у судовому порядку [74].

Слід зазначити, що звільнення від оподаткування доходів членів кредитних спілок, нарахованих на пайові членські внески, не тільки тимчасово, а й на постійній основі, має ключове значення для кредитних спілок. Так, кредитні спілки, у порівнянні з банками, є більш залежними від коштів своїх членів: за рахунок залучених вкладів на депозитні рахунки формуються кредитні ресурси кредитних спілок, а за рахунок членських внесків формуються не тільки кредитні ресурси, а й капітал кредитних спілок. Отже, встановлення пільгового оподаткування доходів, нарахованих на пайові внески, може стимулювати членів кредитних спілок до їх здійснення, внаслідок чого покращить фінансове забезпечення цих установ.

Стан фінансового ринку. Кредитні спілки є інституційними учасниками фінансового ринку держави. «Фінансові посередники практично створюють нові фінансові активи. Вони допомагають приватним особам, що мають заощадження, диверсифікувати їх (вкласти капітал у різні підприємства)» [54, с. 243]. Отже, чим більш розвинений фінансовий ринок країни – тим більші можливості він створює для трансформування кредитними спілками мобілізованих коштів у різноманітні фінансові активи. В результаті, з одного боку, членам кредитних спілок можуть бути запропоновані фінансові послуги з розширеним асортиментом фінансових інструментів, з іншого боку, кредитні спілки мають більші можливості в управлінні власними ризиками та коливаннями ліквідності: можливість диверсифікування активних і пасивних операцій, трансформування та сек'юритизація активів.

Ризики кредитних спілок у процесі їх фінансової діяльності (кредитний, процентний, інвестиційний, ризик ліквідності тощо) залежать від кон'юнктури фінансового ринку, змін його параметрів: відсоткові ставки, ціна фінансових інструментів, облікова політика Національного Банку України. Поряд з цим, на нашу думку, своєрідність фінансового посередництва кредитних спілок обумовлює неоднозначний вплив фі-

нансового ринку на їх розвиток. Основним способом накопичення (мобілізації) кредитними спілками грошових коштів є необігові фінансові інструменти – членські внески, внески (вклади) на депозитні рахунки, які не передбачають вторинного обігу. У подальшому, накопиченні кошти кредитні спілки трансформують у кредити своїм членам. Це спричиняє певну замкненість системи кредитної кооперації, відносить її до сегменту фінансового ринку, який характеризується відособленістю від інших його сегментів, зокрема ринку цінних паперів, валютного ринку.

Натомість, слід зазначити, що за умови фінансової кризи 2008/2009 рр., внаслідок відособленості кредитних спілок від кон'юнктури фінансового ринку, об'єктивних причин для дестабілізації системи кредитної кооперації не існувало. Зокрема, кредитні спілки не брали участі у спекулятивному русі фінансових ресурсів, пов'язаному із операціями з цінними паперами, з іноземною валютою. Ці установи не мають у своєму кредитному портфелі валютних кредитів населення, яке не має джерел валютних надходжень. На противагу банкам [75, с. 54], кредитні спілки не надавали довгострокові кредити за рахунок короткострокових зобов'язань. Проте, для кредитних спілок гострим постало питання виникнення моральної недовіри населення до всіх фінансових установ, внаслідок якої банківська криза восени 2008 р. та масове вилучення банківських вкладів зачепила й кредитні спілки.

Залежність кредитних спілок від облікової політики Національного Банку України проявляється в їх залежності від політики формування Національним Банком України «дешевих» або «дорогих» грошей. Незважаючи на те що кредитні спілки не мають доступу до міжбанківського ринку кредитування, вони виступають позичальниками банківських ресурсів щодо кредитних угод з банками. Крім того, ринкова кон'юнктура на банківські кредити та депозити впливає на обсяги та вартість фінансових послуг кредитних спілок. Зокрема, в умовах загострення фінансової кризи восени 2008 р. банки, з одного боку, підвищували процентні ставки за депозитами для населення (з 8,4 % річних у грудні 2007 р. до 17,9 % річних у листопаді 2008 р.), з іншого боку, підвищували процентні ставки за кредитами (з 18,4 % річних у грудні 2007 р. до 24,7 % річних у грудні 2008р.). Зазначена фінансова політика банків підштовхувала й кредитні спілки, як прямих конкурентів банків на ринку вкладів населення, встановлювати більш конкурентно привабливі процентні ставки за депозитними вкладками, незважаючи на їх

економічну обґрунтованість: восени 2008 р. ставки по депозитах у кредитних спілках піднялись до рівня 20–30 % річних.

Економічний стан населення. Кредитні спілки, серед усіх фінансових посередників слід визнати найбільш залежними від коштів населення. З одного боку, за рахунок залучених заощаджень населення у вигляді вкладів на депозитні рахунки та членських внесків формуються кредитні ресурси і капітал кредитних спілок. З іншого боку, платоспроможність населення – позичальників кредитних спілок впливає на якість активів кредитних спілок, в яких питому вагу складає саме кредитний портфель. Крім того, від платоспроможності позичальників та їх здатності повертати кредити залежать і обсяги фінансових потоків витрат кредитних спілок на повернення залучених вкладів. В умовах відсутності доступу до централізованих фондів підтримки ліквідності, виходу на міжбанківський ринок кредитування та централізованого рефінансування подібного з комерційними банками, посилюється залежність стану фінансового забезпечення кредитних спілок від економічного стану своїх членів.

Вищевказані екзогенні фактори мають значний вплив на фінансову стабільність системи кредитної кооперації, але не мають кількісного вимірювання на противагу таким ендогенним фінансовим факторам як *адекватність капіталу, якість та структура активів і пасивів кредитних спілок, ліквідність та платоспроможність кредитних спілок*. Дослідження останніх здійснюється в рамках декількох систем оцінок фінансового стану та діяльності кредитних спілок, які існують у світовій практиці, а саме: CAMEL, PEARLS, CAPER і мають конкретні цифрові результати через встановлення певних економічних нормативів. Зокрема для кредитних спілок України встановлені економічні нормативи на основі CAMEL (Додаток К).

Такі чинники як *якість та структура активів і пасивів кредитних спілок* дають змогу визначити тенденції змін у фінансовому стані кредитних спілок та шляхи попередження або виправлення негативних проявів у ньому.

Слід визнати, що для кредитних спілок, в умовах зменшення обсягів пасивів у вигляді депозитних вкладів внаслідок їх дострокового витребування та погіршення якості активів через неплатоспроможність позичальників, посилюється актуальність вирішення питання запобігання ризиків діяльності.

Ризики кредитних спілок мають бути нівельовані за допомогою достатнього розміру капіталу, завдяки якому кредитні спілки здатні виконувати прийняті на себе зобов'язання незважаючи на стан здійснення активних операцій. Справедливою для кредитних спілок є теза, сформульована відносно банківських установ – результативність виконання посередницької функції в процесі залучення та розподілу грошових ресурсів «... в значній мірі залежить від ступеня забезпеченості банківських установ власним капіталом» [76, с. 144].

Крім рівня достатності капіталізації, важливою характеристикою є й якість капіталу, визначення якої залежить від складових капіталу: пайовий, додатковий, резервний капітал, нерозподілений прибуток. Перелічені складові капіталу є різними за характеристикою (платність, зворотність, обов'язковість, джерела формування), що впливає на їх здатність виконувати роль «буфера» та покривати наявні збитки. На більш детальному аналізі якості капіталізації національних кредитних спілок зупинимось у наступному розділі цього дисертаційного дослідження. Натомість, зазначимо, що підвищення рівня та якості капіталізації має стати предметом особливою уваги в заходах із забезпечення фінансової стійкості кредитних спілок.

Проблема капіталізації кредитних спілок тісно пов'язана з питанням забезпечення ліквідності цих установ. З цього приводу, слід зазначити, що розрізняють внутрішню та зовнішню ліквідність. Якщо внутрішня ліквідність втілюється у визначених видах активів, які швидко реалізуються та для яких є стійкий ринок [77, с. 179], то зовнішня ліквідність може бути забезпечена шляхом її придбання на внутрішньосистемному ринку кредитної кооперації. На сьогоднішній день ліквідність системи кредитних спілок забезпечується, більшою мірою, через заходи забезпечення внутрішньої ліквідності – через визначення імперативного складу активів кредитних спілок, встановлення обов'язкового рівня фінансових показників їх діяльності. Щодо зовнішньої ліквідності, то з цього приводу важливого значення набуває *інституційна завершеність системи кредитної кооперації*.

В аспекті дослідження цього питання слід зазначити, що для системи кредитної кооперації залишається гострою проблема відсутності банківських установ на кооперативних засадах. В публікаціях на тему розвитку не тільки національної кредитної кооперації, а й банківської системи постійно наголошується на необхідності функціонування коо-

перативних банків, особливо в аспекті кредитного забезпечення потреб сільського господарства. Зокрема, Л.В. Молдаван запропоновано «законодавчо закріпити сферу кредитування сільськогосподарськими кооперативними банками» на потреби сільських територій та сільськогосподарського виробництва [78, с. 62]. Крім того, вчена вбачає за доцільне використання американського досвіду щодо державної підтримки у створенні кооперативних банків, наприклад за рахунок тих державних коштів, які нині використовуються на здешевлення процентної ставки за банківськими кредитами.

О.О. Непочатенко, розглядаючи місце кооперативних банків у системі кредитної кооперації, зазначає, що обласні кооперативні банки мають обслуговувати потреби низових кооперативних організацій, у зв'язку з чим їх головним завданням «має стати підтримка організацій першого рівня додатковими послугами (підтримка ліквідності, розробка нових фінансових продуктів, кліринг, внутрішні платежі, забезпечення розрахункових, валютних та інвестиційних операцій тощо)» [79, с. 64].

Згідно зі ст. 8 Закону України «Про банки та банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000 р. [80] кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральні кооперативні банки. Центральний кооперативний банк здійснює централізацію та перерозподіл ресурсів, акумульованих місцевими кооперативними банками, а також контроль за їх діяльністю.

Створення банків у формі кооперативних банків «сприятиме прозорості, забезпеченню захисту інтересів вкладників, підвищенню капіталізації банків і активізації інвестування в економіку [81, с. 77].

Інфраструктура фінансової системи впливає на доступ фінансових установ до ліквідних коштів та на їх можливостях в галузі управління ліквідністю [82, с. 164]. З цього приводу, на нашу думку, завдяки наявності кооперативних банків, система кредитної кооперації повною мірою зможе використовувати інструменти інфраструктури фінансової системи: платіжну систему, грошовий ринок міжбанківського капіталу, валютний ринок, ринок цінних паперів. Крім того, зважаючи на те що нині управління та контроль за ліквідністю кредитних спілок на рівні системи відсутні, набуває важливого значення розуміння необхідності створення центрального кооперативного банку, який має взяти на себе регулювання попиту та пропозиції ліквідності в середині системи кредитної кооперації.

Безсумнівним способом підтримання платоспроможності та ліквідності кредитних спілок за системних криз є функціонування в системі кредитної кооперації централізованого стабілізаційного фонду, який має забезпечити доступ кредитних спілок до фінансових ресурсів системної ліквідності та системи гарантування вкладів населення як інструменту запобігання ризику масового вилучення вкладів. Ці питання будуть нами розглянуті при розгляді фінансових методів забезпечення фінансової стабільності системи кредитної кооперації та напрямів розбудови національної системи кредитної кооперації у наступних розділах цієї роботи.

Інституційна завершеність системи кредитної кооперації передбачає й ступінь розвитку сервісної інфраструктури системи, завданням якої є сприяння фінансової діяльності кредитних спілок. Як зазначає М. Коваленко «в сучасних умовах значення не виробничих галузей вже не можна зводити до виконання ними певних допоміжних функцій типу «обслуговування», оскільки в розвинутих країнах так званий «третинний сектор» (тобто сфера послуг в усій її різноманітності, включаючи виробництво і поширення інформації) перетворюється або вже перетворився на провідну сферу зайнятості. У цій ситуації навряд чи варто говорити про другорядну роль галузей, які колись справді були допоміжними» [83, с. 301].

Станом на 31.12.2009 рік в Україні установи сервісної інфраструктури створені та діють у рамках двох найбільш розвинених всеукраїнських асоціацій кредитних спілок – Національної асоціації кредитних спілок України та Всеукраїнської асоціації кредитних спілок (Додаток Л).

В рамках Національної асоціації кредитних спілок України сервісна інфраструктура діє у вигляді структурних підрозділів асоціації: Сервісний центр, Навчально-методичний центр, Інформаційно-консультаційна служба. Крім того, асоціація виступає співзасновником Міжнародного бюро кредитних історій, разом з КредитІнфоГруп ХФ (Ісландія) та Інвестиційно-фінансовою групою «ТАС».

У системі Всеукраїнської асоціації кредитних спілок сервісна інфраструктура представлена Об'єднанням кредитних спілок «Програма захисту вкладів» та Обслуговуючим кооперативом «Проф-Консалт» зі своїми регіональними навчально-консультаційними центрами, членами та замовниками послуг якого є обласні асоціації кредитних спілок.

Передбачається можливість реалізації обласними асоціаціями власних продуктів у мережі кооперативу по всій країні.

На сьогоднішній день діяльність сервісних установ, які безпосередньо належать до системи кредитної кооперації зорієнтована на навчання кадрів кредитних спілок та консультування останніх [84, 149]. Разом з тим, в умовах розвитку інноваційних процесів на фінансовому ринку, запровадження складних інструментів управління ризиками сервісні установи мають виступити професійними агентами кредитних спілок на фінансовому ринку, бути провідниками до фінансових інновацій, забезпечити кредитні спілки інструментами управління ризиками. З цього приводу, на нашу думку, перспективним напрямком розвитку сервісних установ має бути надання послуг кредитним спілкам з управління ліквідністю, здійснення інвестиційної діяльності, що активізує діяльність кредитних спілок на фінансовому ринку та дозволить збільшити їх операційну ефективність.

Рівень фінансового менеджменту, функціями якого є планування, аналіз, регулювання і контроль, забезпечується системою фінансового управління та контролю (внутрішнього та зовнішнього) як на рівні кредитної спілки, так і на системному рівні. Якщо на системному рівні вказані функції впроваджуються через здійснення державного нагляду за діяльністю кредитних спілок, то на рівні кредитної спілки рівень фінансового менеджменту залежить від її органів фінансового управління та контролю.

Ефективність фінансового менеджменту залежить від ступеня впровадження та використання фінансових інструментів та заходів, спрямованих на зменшення ризиків у фінансовій діяльності кредитних спілок.

З приводу залежності фінансового стану кредитних спілок від рівня та якості системи фінансового управління і контролю, це питання буде розглянуто нами у наступному розділі цього дисертаційного дослідження при розгляді концепції розвитку національної системи кредитної кооперації.

РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз складу та структури фінансових ресурсів системи кредитної кооперації України

Кредитні спілки об'єктивно є менш потужними кредитними установами порівняно з банками: «... вкрай мала ресурсна база, яка є у комерційних банків, а також обмежений набір фінансових послуг» [85, с. 31]. Разом з тим, кредитні спілки задовольняють фінансові потреби таких категорій позичальників та вкладників, які є менш привабливими для банків (мікрофінансові послуги, альтернативні способи забезпечення зобов'язань тощо). Крім того, кредитні спілки є більш мобільними та більш гнучкими у наданні фінансових послуг, отже, більш привабливими для споживачів цих послуг. Реалізація цих потенційних переваг кредитних спілок на пряму залежить від ступеня їх забезпеченості фінансовими ресурсами, які є найважливішим чинником сталого функціонування та розвитку системи кредитної кооперації. Фінансові ресурси визначають економічний потенціал кредитних спілок та здатність останніх своєчасно виконувати свої зобов'язання; крім того, від рівня забезпеченості фінансовими ресурсами значною мірою залежить результативність та ефективність діяльності кредитних спілок.

Фінансові ресурси національної системи кредитної кооперації складають фінансові ресурси кредитних кооперативів всіх рівнів – кредитні спілки, об'єднані кредитні спілки, фінансові ресурси асоціацій кредитних спілок на регіональному та всеукраїнському рівні, фінансові ресурси сервісних установ кредитної кооперації.

При дослідженні формування фінансових ресурсів у системі кредитної кооперації основна увага автора свідомо зосереджена на проблемах формування фінансових ресурсів кредитних спілок, оскільки

саме вони виступають об'єктом здійснення фінансового посередництва: мобілізації коштів та трансформації їх у кредити. Фінансові ресурси асоціацій та сервісних установ безпосередньо не беруть участі у формуванні грошових фондів кредитних спілок, які виступають об'єктом розподілу. Основне їх призначення – сприяння фінансовій діяльності кредитних спілок. В той же час, особливості формування національної системи кредитної кооперації свідчать про те, що, за умови відсутності центрального кооперативного банку та стабілізаційної установи, фінансові ресурси всеукраїнських асоціацій виступають додатковим засобом фінансового забезпечення кредитних спілок, що буде розглянуто при дослідженні способів формування фінансових ресурсів кредитних спілок.

Серед існуючих у літературі з питань фінансів класифікацій фінансових ресурсів [86, с. 131], на наш погляд, найбільш повною та прийнятною щодо фінансових ресурсів кредитних спілок є класифікація за джерелом їх утворення. Вказана класифікація надає змогу розкрити значення фінансових ресурсів для самих кредитних спілок, а саме: вибір того чи іншого джерела фінансового ресурсу є орієнтиром для визначення вартості, можливих обсягів активних операцій та термінів їх здійснення.

Розглянемо фінансові ресурси кредитних спілок використовуючи загальноприйнятну класифікацію фінансових ресурсів за джерелом утворення на три категорії: власні, залучені та запозичені (рис. 2.1).

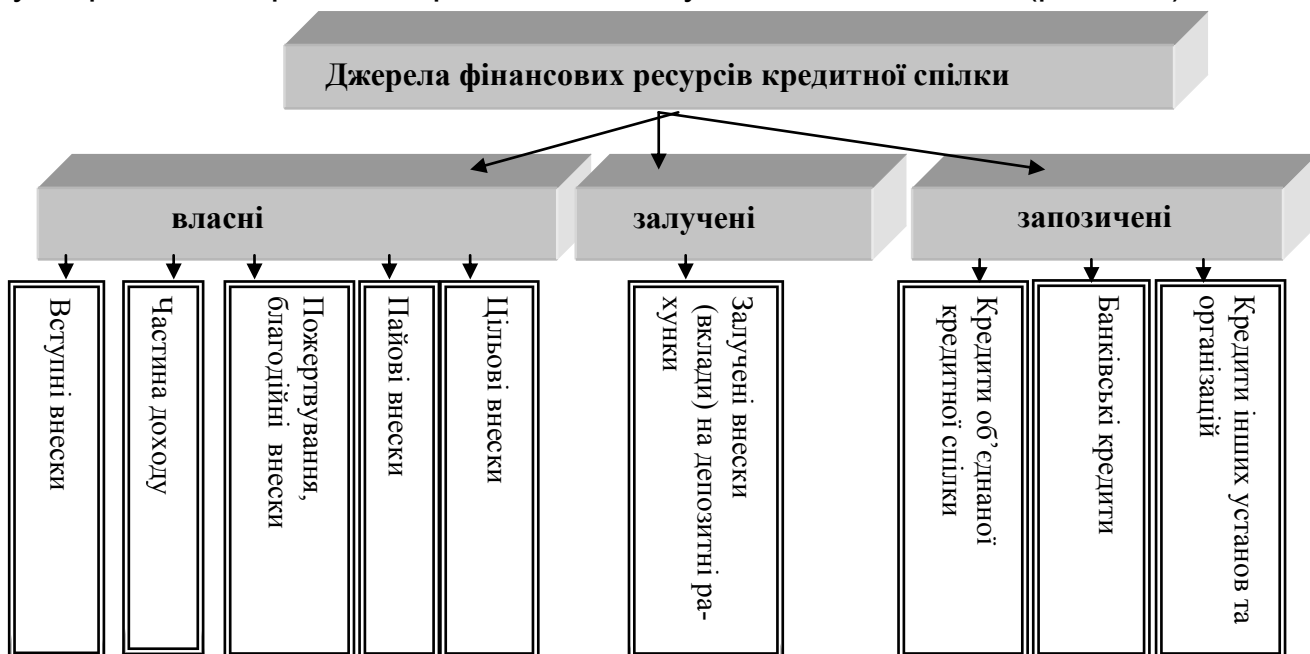

Рис. 2.1. Джерела формування фінансових ресурсів кредитної спілки [складено автором за даними 87.]

Як вбачається з рис. 2.1, власні фінансові ресурси кредитних спілок складаються з вступних, пайових, цільових та благодійних внесків, пожертвувань, а також частини отриманого кредитною спілкою доходу. Залучені фінансові ресурси кредитних спілок формуються за рахунок внесків (вкладів) членів кредитних спілок на депозитні рахунки. Щодо запозичених коштів, то джерелами їх утворення є кредити банків, об'єднаних кредитних спілок та інших установ і організацій.

Отже, фінансові ресурси кредитних спілок можна визначити як сукупність власних, залучених та запозичених коштів, які перебувають у розпорядженні кредитних спілок та використовуються ними для здійснення фінансового посередництва (мобілізація коштів та трансформації їх у кредити) і забезпечення власної платоспроможності.

Проаналізуємо динаміку росту власних, залучених та запозичених фінансових ресурсів кредитних спілок України за останні п'ять років (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Структура фінансових ресурсів кредитних спілок України у період 2004–2008 рр. [складено автором за даними 16]

Джерело фінансових ресурсів кредитної спілки	2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	Абсолют. знач., млн грн	Відносн. знач., %	Абсолют. знач., млн грн	Відносн. знач., %	Абсолют. знач., млн грн	Відносн. знач., %	Абсолют. знач., млн грн	Відносн. знач., %	Абсолют. знач., млн грн	Відносн. знач., %
Всього фінансових ресурсів	825,3	100	1839,7	100	3135,4	100	5087,5	100	5797,3	100
Темп росту: 1.1.Базові коефіцієнти	1	-	2,23	-	3,8	-	6,16	-	7,02	-
1.2.Ланцюгові коефіцієнти	1	-	2,23	-	1,7	-	1,62	-	1,14	-
Власні кошти:	250,9	30,4	671,0	36,5	1097,9	35,0	1551,5	30,5	1714,0	29,6
Темп росту: 1.1.Базові коефіцієнти	1	-	2,67	-	4,38	-	6,18	-	6,83	-
1.2.Ланцюгові коефіцієнти	1	-	2,67	-	1,64	-	1,41	-	1,10	-
Залучені кошти :	554,3	67,2	1137,6	61,8	1926,5	61,4	3451,2	67,8	3951,1	68,2

Темп росту: 1.1.Базові коефіцієнти	1	-	2,05	-	3,48	-	6,23	-	7,13	-
1.2.Ланцюгові коефіцієнти	1	-	2,05	-	1,69	-	1,79	-	1,14	-
Запозичені кошти:	20,1	2,4	31,1	1,7	111,0	3,6	84,8	1,7	132,2*	2,2
Темп росту: 1.1.Базові коефіцієнти	1	-	1,55	-	5,52	-	4,22	-	6,58	-
1.2.Ланцюгові коефіцієнти	1	-	1,55	-	3,57	-	0,76	-	1,56	-

* дані за 11 міс.2008р.

Аналіз наведених у таблиці 2.1 даних свідчить про те, що залучені кошти в 2 рази перевищують обсяги власних коштів, майже в 30 разів – запозичених та складають понад 60% всіх фінансових ресурсів кредитних спілок. Разом з тим, коефіцієнти щорічного росту власних ресурсів та щорічного росту залучених ресурсів свідчать про незначний розрив у динаміці росту цих джерел. Щодо запозичених коштів, то вони не відіграють суттєвої ролі у фінансовому забезпеченні кредитних спілок: їх питома вага у загальному обсязі фінансових ресурсів в розглянутий період коливається в межах 1,7%–3,6%. Проте фінансова криза 2008 р. вплинула на динаміку росту власних та залучених коштів, темпи яких були нижчими від темпів росту запозичених.

Позитивну динаміку росту залучених коштів обумовлюють своєчасність здійснення виплат процентів за депозитними внесками, більш конкурентно привабливі умови їх залучення. Щодо власних коштів, то їх ріст обумовлюється необхідністю виконання кредитними спілками нормативних вимог, зміни яких за останні чотири роки направлені на підвищення капіталізації кредитних спілок.

Послідовно дослідимо складові власних, залучених і запозичених фінансових ресурсів та їх роль у фінансовому забезпеченні кредитних спілок.

Власні ресурси для кредитних спілок, крім захисної, оперативної та регулюючих функцій, набувають особливого значення. Вступні, пайові та цільові членські внески, за рахунок яких формується капітал кредитних спілок, породжують специфічні фінансові відносини між кредитною спілкою та її членами. Внески «залишались важливим зв'язуючим ланцюгом між кооперативом та його членами, через них

кожен учасник руху отримував відповідну частину доходу, а також відповідав за прорахунки та збитки товариства» [88, с. 90].

Саме членські внески є не тільки одним із способів нагромадження кредитними спілками грошових коштів для їх подальшої трансформації у кредити, а й інструментами збалансування активних та пасивних операцій кредитних спілок.

Дослідники кредитної кооперації [89, с.39; 43, с.69; 44, с.39] внески членів кредитного кооперативу вирізняють за обов'язковістю їх внесення, нарахуванням процентів, зворотністю та цільовим використанням, що впливає на режим їх залучення (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Характеристика членських внесків кредитної спілки [складено автором за даними 89, с. 39; 43, с. 69; 44, с.39; 70, с.21].

Вид внеску	Обов'язковість внесення		Нарахування процентів на внесок	Зворотність внеску	Власність кредитної спілки	Цільове використання
	з обов'язковою сплатою	з добровільною сплатою				
Вступний внесок	+				+	Резервний капітал
Пайовий членський внесок	+		+	+	+	Пайовий капітал
Додатковий пайовий внесок	+	+	+	+	+	Пайовий капітал
Цільовий внесок	+	+		+	+	Додатковий капітал
Благодійний внесок у додатковий капітал		+			+	Додатковий капітал
Членський внесок до резервного капіталу	+	+			+	Резервний капітал
Внесок до благодійного фонду		+			+	Благодійний фонд

«+» - наявність ознаки

Вступний внесок відзначається своєю обов'язковістю та одноразовістю його внесення при вступі до кредитної спілки, незворотністю та безоплатністю. Крім того, цей внесок, на відміну від інших існуючих у

кредитній спілці внесків (за виключенням цільового членського внеску до резервного капіталу), використовується на формування її резервного капіталу. Членський внесок до резервного капіталу, як і вступний внесок, має цільове призначення – формування резервного капіталу та є незворотнім, однак, на протилежність вступному внеску, режим його сплати може бути встановлений кредитною спілкою як на обов'язковій, так і на добровільній основі.

Цільові та пайові внески відзначаються обов'язковістю чи добровільністю сплати, зворотністю за умови припинення членства в кредитній спілці. Головна відмінність цих двох видів внесків: відсутність нарахування процентів на цільові внески. Ця ознака цільового внеску є найбільшим показником існуючої відповідальності членів кредитної спілки за її діяльність, їх зворотній зв'язок із спілкою. Служіння кредитної спілки потребам своїх членів має кореспондуватися із зустрічною відповідальністю членів за зобов'язаннями кредитної спілки, її фінансовою підтримкою. Крім того, вказані внески мають різне цільове використання: пайові внески направляються на формування пайового капіталу кредитної спілки, а цільові – формують її додатковий капітал.

Пайові внески залучаються без визначеної гарантованої плати. Вона залежить від розміру доходу, який отримує кредитна спілка за результатами своєї господарської діяльності, але не може перевищувати більш ніж у два рази середньозважену процентну ставку дохідності за депозитними вкладками. Отже, вартість власних ресурсів, зокрема пайових внесків, напряму залежить від фінансового результату кредитної спілки та середньозваженої процентної ставки дохідності за депозитними вкладками. Крім того, пайові та цільові внески вносяться до кредитної спілки без заздальгідь встановленого строку їх повернення, оскільки мають бути видані у будь-який час при виході члена із кредитної спілки, що негативно впливає на формування довгострокових кредитних ресурсів спілки.

Благодійний внесок у додатковий капітал та внесок до благодійного фонду є добровільними незворотними внесками, які мають право вносити не тільки члени кредитної спілки, а й будь-які фізичні та юридичні особи, та на які не нараховуються проценти. Відмінна різниця між ними полягає у тому, що внесок до благодійного фонду формує благодійний фонд та є внеском цільового призначення: для здійснення кредитною спілкою благодійницької діяльності. Благодійний внесок на-

правляється у додатковий капітал, який використовується кредитною спілкою для здійснення своєї основної діяльності – надання фінансових послуг своїм членам.

Підсумовуючи характеристику власних ресурсів кредитної спілки можна зазначити, що вони, у подальшому, трансформуються або у кредити, або у фінансові резерви для забезпечення фінансової стійкості кредитної спілки.

Проаналізуємо вплив вищерозглянутих членських внесків на структуру власних коштів (капітал) кредитних спілок України (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка членських внесків у структурі капіталу кредитних спілок України у період 2003 – 11 міс. 2008 рр. [складено автором за даними 70, с.21; 16].

Назва показника	2003 р.	2004р.	2005р.	2006 р.	2007 р.	11 міс. 2008 р.
Капітал, у тому числі	100	100	100	100	100	100
Обов'язкові пайові внески, %	12,4	5,9	2,3	2,1	1,7	1,7
Додаткові пайові внески з добровільною сплатою, %	70,2	66,6	80,1	78,1	70,0	65,6
Додаткові пайові внески з обов'язковою сплатою, %	0	0	0	0,02	0,06	0,3
Цільові внески на добровільній основі, %	6,1	7,5	7,8	6,7	9,0	5,8
Обов'язкові цільові внески в додатковий капітал, %	0	0	0,004	0,0009	0,006	0,006
Благодійні внески, %	2,8	2,3	0,9	0,7	0,6	0,2
Вступні внески, %	4,8	4,6	2,6	2,5	2,2	2,4
Капітал за рахунок інших джерел, %	3,7	13,1	6,296	9,8791	16,434	23,994

Аналіз наведених даних у таблиці 2.3 свідчить про те, що найбільшу питому вагу у капіталі кредитних спілок займають пайові внески (обов'язкові та додаткові) – більш ніж 65 % власного капіталу кредитних спілок, а благодійні та вступні внески – найменшу складову власного капіталу кредитних спілок. Крім того, обов'язкові пайові внески займають значно меншу вагу порівняно з пайовими внесками на добровільній основі – 1,7 % проти 65,6 % у 2008 р. Аналогічна ситуація з обов'язковими цільовими внесками в додатковий капітал, питома вага яких у капіталі кредитних спілок, порівняно з цільовими внесками на добровільній основі, становить досить незначну частку: 0,006 % проти 5,8 % у 2008 р. Враховуючи платний характер залучення пайових вне-

сків і безоплатність цільових, а також добровільний характер сплати останніх, слід зазначити, що платність та добровільність залишаються головними факторами впливу на обсяги формування капіталу за рахунок того чи іншого виду внеску. Зменшення питомої ваги у капіталі кредитних спілок вступних внесків з 4,8 % у 2003 р. до 2,4 % у 2008 р. обумовлюється специфічністю цих внесків: незворотній, безоплатний характер та обов'язковість при вступі до кредитної спілки.

Запозичені фінансові ресурси кредитних спілок мають найбільшу схожість із залученими коштами: обидва види фінансових ресурсів – це мобілізовані кошти кредитною спілкою. І перші, і другі мобілізуються кредитною спілкою на умовах платності та терміновості й набувають форми фінансових зобов'язань кредитної спілки. Однак, вони мають принципово різну природу, яка впливає на вибір залучення кредитними спілками коштів з першого чи другого джерела. Автори навчального посібника «Кредитні спілки в Україні: основні засади діяльності» відмінною ознакою запозичених ресурсів відзначають те, що «... у процесі їх формування ініціатором виступає сама кредитна спілка, тоді як при створенні депозитної бази ініціатива належить вкладникам – членам кредитної спілки. Коли йдеться про запозичення, менеджмент кредитної спілки самостійно визначає, скільки і на який період потрібно коштів, а у процесі залучення депозитних вкладів їх сума та строки визначаються вкладниками з огляду на власні потреби» [90, с. 128]. Приєднуючись до цієї позиції, на нашу думку, слід додати, що запозичені кошти є завжди кредитними. Отже, для цієї категорії коштів діє принцип забезпеченості, тобто для їх отримання кредитна спілка має надати, як правило, майнове забезпечення шляхом передачі у заставу (іпотеку) кредитору майно. В результаті, в основі отримання запозичених коштів полягає оцінка кредитором кредитного ризику: «... для кредитних спілок, які здебільшого не мають рейтингів, рівень ризику оцінюється кредитором самостійно і залежить від надійності, платоспроможності, ліквідності, рівня капіталізації та інших фінансових показників діяльності кредитної спілки. Отже, менеджмент кредитної спілки може частково вплинути на вартість запозичених коштів, підтримуючи високу репутацію своєї установи, підвищуючи її надійність і платоспроможність та поліпшуючи фінансові показники діяльності» [90, с. 129].

Проаналізуємо питому вагу кожного з указаних джерел запозичених коштів кредитних спілок України у їх загальному обсязі (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

Структура запозичених коштів кредитних спілок України у період 2003 – 11 міс. 2008 рр. [складено та розраховано автором за даними 70, с.21; 16].

Назва показника	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	11 міс. 2008 р.
Запозичені кошти, %	100	100	100	100	100	100
у тому числі:						
кредити від кредитних спілок, %	54,9	56,7	56,6	25,0	39,9	30,0
кредити від об'єднаних кредитних спілок, %	5,2	12,4	15,4	7,8	14,7	12,6
кредити банків, %	33,2	18,4	10,3	13,8	26,1	15,9
зобов'язання перед іншими юридичними особами, %	6,7	12,5	17,7	53,4	19,3	41,5

Аналіз наведених даних у таблиці 2.4 свідчить про те, що значну частку у складі запозичених коштів відіграють кредити кредитних спілок, проте відзначається тенденція до зменшення їх питомої ваги з 54,9 % у 2003 році до 30,0 % у 2008 році. Поряд з цим, частка кредитів від об'єднаних кредитних спілок суттєво зросла: з 5,2 % у 2003 році до 12,6 % у 2008 році. Разом, вказані джерела запозичених коштів складають 42,6 % запозичених коштів у 2008 році. Отже, кредитні спілки позичають близько половини кредитних коштів усередині власної системи.

Значних змін зазнало банківське кредитування кредитних спілок, частка якого суттєво зменшилась: з 33,2 % у 2003 році до 15,9 % у 2008 році. Поряд з цим, зростання фінансових зобов'язань кредитних спілок перед іншими юридичними особами з 6,7 % у 2003 році до 41,5 % у 2008 році свідчить про те, що кредитні спілки вимушені шукати альтернативні шляхи фінансового забезпечення. Серед факторів, які впливають на низький рівень банківського кредитування можна визначити існування прямої конкуренції між кредитними спілками та банків-

ськими установами, відсутність у системі кредитної кооперації кооперативних банків, які б нівелювали приховане протистояння між кредитними спілками та банківським сектором.

Незначна питома вага запозичених коштів у загальному обсязі фінансових ресурсів кредитних спілок, залучення кредитними спілками майже половини коштів всередині системи кредитної кооперації та невелика частка банківського кредитування, на нашу думку, свідчить про існування певних проблем у кредитних спілок щодо підтвердження останніми перед кредиторами власної кредитоспроможності та надання майнового забезпечення.

Розглядаючи залучені кошти кредитних спілок, слід зазначити, що на відміну від власних коштів, вони трансформуються виключно в інвестиційні кошти. З приводу дослідження ролі залучених коштів у загальному обсязі коштів, які перерозподіляються кредитними спілками, проаналізуємо питому вагу цієї категорії фінансових ресурсів у загальних активах кредитних спілок та наданих за рахунок цих коштів кредитів (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5

Співвідношення залучених внесків (вкладів) на депозитні рахунки до загальних активів та наданих кредитів кредитних спілок України у період 2004 – 2008 рр. [складено та розраховано автором за даними 16]

Назва показника	Станом на 31.12.2004 р.		Станом на 31.12.2005 р.		Станом на 31.12.2006 р.		Станом на 31.12.2007 р.		Станом на 31.12.2008 р.	
	млн. грн	темпи зростання, %	млн. грн	темпи зростання, %	млн. грн	темпи зростання, %	млн. грн	темпи зростання, %	млн. грн	темпи зростання, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Залучені внески (вклади) на депозитні рахунки	554,3	172,1	1137,6	205,2	1926,5	169,3	3451,2	179,1	3951,1	114,5
Кредити	711,8	159,6	1438,5	202,1	2596,7	180,5	4512,3	173,8	5572,8	123,5
Питома вага залучених внесків (вкладів) на депозитні рахунки в кредитах, %	77,9	107,9	79,1	101,5	74,2	93,8	76,5	103,1	70,9	92,7
Активи	870,3	159,1	1938,4	222,7	3241,2	167,2	5260,6	162,3	6064,9	115,3
Питома вага залучених	63,7	108,1	58,7	92,2	59,4	101,2	65,6	110,4	65,1	99,2

внесків (вкладів) на депозитні рахунки в активах, %										
---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

З даних таблиці 2.5 вбачається, що залучені внески (вклади) на депозитні рахунки покривають понад 60 % усіх потреб кредитних спілок у грошових коштів для здійснення активних операцій, у тому числі більш як 70 % кредитних операцій. Отже, ці кошти відіграють значну роль у здійсненні кредитними спілками ролі фінансового посередника, а темпи їх росту свідчать про існування високого ступеня довіри до цих установ (рис. 2.2).

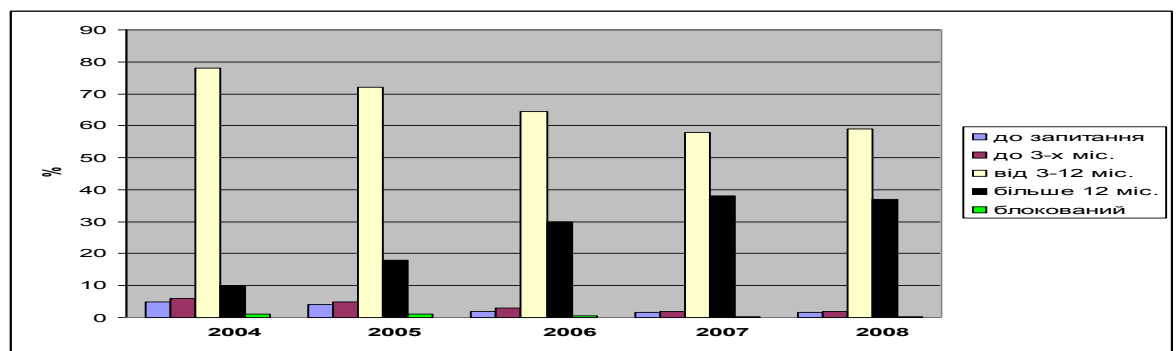

Рис. 2.2. Структура залучених депозитів кредитних спілок України за строком погашення у період 2004–2008 рр. [складено автором за даними 16].

Як вбачається з рис. 2.2, за строками залучення довгострокові депозитні вклади значно перевищують короткострокові та вклади до запитання. Слід зазначити, що до 2008 року довгострокові вклади відзначалися стійкою тенденцією росту проти поступового зменшення частки короткострокових депозитних вкладів. Проте, фінансова криза восени 2008 року позначилась і на депозитній діяльності кредитних спілок: за результатами 2008 р. спостерігається поступове збільшення як вкладів до запитання, так і вкладів строком до 3-х місяців.

Незважаючи на те що залучення внесків (вкладів) на депозитні рахунки, на відміну від запозичених коштів, не потребує від кредитної спілки передачі вкладникам коштів майнового забезпечення, їх обсяги мають пряму залежність від існування гарантійних механізмів їх повернення, платоспроможності кредитних спілок. Саме ці фактори обумовлюють підвищення довіри населення до цих установ і, як наслідок, збільшення обсягів залучених коштів.

Що стосується гарантійних механізмів повернення вкладів, вони більш детально будуть розглянуті у наступних параграфах дисертаційного дослідження. Зупинимось на питанні забезпечення платоспроможності кредитних спілок, яке безпосередньо пов'язано з проблемою фінансового забезпечення останніх.

Платоспроможність в економічній літературі визначається як здатність своєчасно та в повному обсязі розрахуватись за своїми зобов'язаннями [91, с. 92]. Отже, платоспроможність кредитних спілок забезпечується наявністю у них у достатніх обсягах коштів для виконання своїх грошових зобов'язань. З цього приводу слід зазначити, що забезпечення платоспроможності кредитних спілок ускладнюється законодавчо обмеженим для них як переліком джерел формування фінансових ресурсів, так і складом активів.

Так, залучені і запозичені ресурси мають використовуватись на надання кредитів членам кредитної спілки; частина власних ресурсів має бути направлена, окрім кредитування членам кредитної спілки, на формування фондів (резервного фонду, резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок тощо); а частина запозичених коштів може бути використана на підтримку ліквідності, придбання, реконструкцію та інше поліпшення офісу спілки, придбання програмного забезпечення та іншого спеціального технічного обладнання, пов'язаного з наданням фінансових послуг [92]. Крім того, залученими та частково власними кошти, які тимчасово вільні та не використані на надання кредитів, кредитна спілка має право розпорядитись виключно шляхом розміщення їх на депозитні рахунки у банківських установах та об'єднаної кредитної спілки чи на придбання державних цінних паперів – облігацій внутрішньої державної позики з терміном обігу до одного року, умови випуску яких передбачають обов'язкове погашення в грошовій формі; або паїв кооперативних банків [93]. Метою цього обмеження є здійснення кредитної спілкою виключно низькоризикових операцій та розміщення коштів своїх членів в надійних інструментах капіталізації заощаджень.

Вказані можливості кредитних спілок обумовлюють впровадження альтернативних способів формування їх фінансових ресурсів, до яких можна віднести інвестування, продаж боргів, ринок міжспілкового кредитування, фінансову допомогу від центрального кооперативного банку та рефінансування (рис. 2.3).

Для кредитних спілок України фінансова допомога від центрального кооперативного банку, рефінансування є лише перспективним напрямком впровадження, натомість, ринок міжспівкового кредитування, фінансова допомога із стабілізаційних фондів, продаж боргів, інвестування – вже набули свого розвитку.

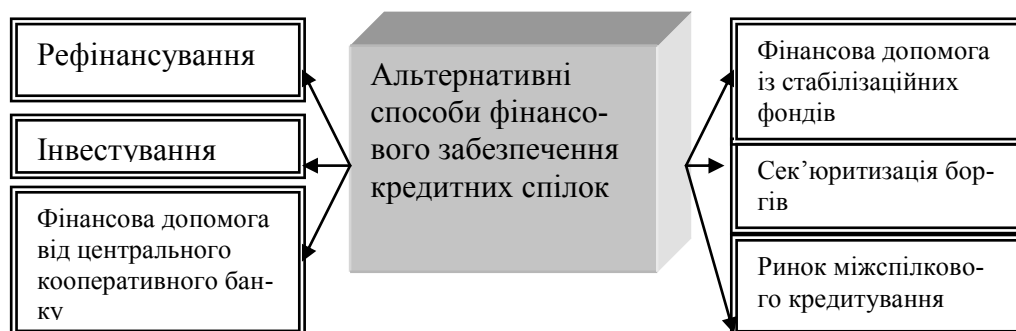

Рис. 2.3. Альтернативні способи фінансового забезпечення кредитних спілок [складено автором]

З огляду на економічний стан нашої держави, здійснення інвестування кредитних спілок шляхом придбання цінних паперів держави, з одного боку, можливо, не виглядає надійним джерелом вкладання коштів членів кредитної спілки, але, з іншого боку, враховуючи сучасний стан розвитку фінансового ринку України, державні цінні папери виглядають більш привабливими порівняно з іншими інструментами цього ринку. З одного боку, вкладання кредитними спілками тимчасово вільних коштів своїх членів у державні цінні папери є засобом збереження коштів останніх від їх знецінення. З іншого боку, кредитні спілки виступають каналом опосередкованої мобілізації державою грошових коштів населення та їх інвестування в економіку. За такими зобов'язаннями Міністерство фінансів України, як емітент та гарант погашення державних облігацій, дає змогу віднести цей вид активів кредитних спілок до високоліквідних. Спеціалісти відзначають серед недоліків залучення заощаджень населення шляхом випуску облігації відсутність механізмів захисту вкладень у цінні папери від інфляційного знецінення. Натомість, високий рівень їх надійності обумовлює можливість використання державних облігацій у механізмі підтримання ліквідності в якості забезпечення за кредитом рефінансування, що буде

розглянуто нами у наступному розділі цього дисертаційного дослідження. Що стосується придбання паїв кооперативного банку, то в результаті цієї операції кредитна спілка стає співвласником кооперативного банку, отже, має право на отримання стабільного доходу, отримання додаткових джерел ліквідних коштів.

Одним із стратегічно важливих способів отримання ліквідних ресурсів у банківській практиці є ринок міжбанківського кредиту. З цього приводу, слід зазначити, що велику перевагу мають розвинені системи кредитної кооперації зі сформованими кредитними кооперативами вищого рівня – кооперативними банками, які мають доступ до цього джерела фінансових ресурсів. На жаль, у зв'язку з відсутністю в Україні кооперативних банків, для національної системи кредитної кооперації на сьогодні доступ до міжбанківського ринку кредитування закритий, що, безперечно, значно звужує можливості кредитних спілок щодо отримання фінансової підтримки поза системою кредитної кооперації. Поряд з цим, національна система кредитної кооперації формує власну систему самофінансування за двома напрямками: кредитування між спілками одного рівня та отримання кредитів від спілок вищого рівня (об'єднаних кредитних спілок). Відносно отримання коштів від семи зареєстрованих об'єднаних кредитних спілок, то їх ресурсні можливості на сьогоднішній день не можуть задовольнити потреби кредитних спілок першого рівня у національному масштабі: співвідношення активів усіх об'єднаних кредитних спілок до активів кредитних спілок України дорівнює 0,72 % [94, с. 42]. Внаслідок цього кредитні спілки впроваджують кредитування між кредитними спілками першого рівня (таблиця 2.6).

Таблиця 2.6

Обсяги кредитування на міжспілковому ринку кредитних спілок України у період 2004–2008 рр. [складено та розраховано автором за даними 70, с.21; 16]

Назва показника	2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	млн. грн	темпи зростання, %	млн. грн	темпи зростання, %	млн. грн	темпи зростання, %	млн. грн.	темпи зростання, %	млн. грн	темпи зростання, %
Загальний обсяг кредитного портфелю кредитних спілок (залишок на	711,8	-	1456,5	204,6	2625,5	180,3	4545,3	173,1	5615,4	123,5

кінець періоду)										
Надано кредитів іншим кредитним спілкам (залишок на кінець періоду)	21,0	-	18,0	85,7	28,8	160,0	33,0	114,6	42,6	129,1
Питома вага кредитів іншим кредитним спілкам в кредитному портфелі, %	3,0	-	1,2	40,0	1,1	91,7	0,7	63,6	0,8	114,3

Як вбачається з даних таблиці 2.6, до 2008 року темпи росту міжспілкового кредитування відставали від темпів росту загального кредитного портфеля спілок, а питома вага міжспілкових кредитів у загальному обсязі кредитів зменшилась з 3,0 % у 2004 році до 0,8 % у 2008 році. Поряд з цим, у 2008 році простежується як зростання темпів росту обсягів міжспілкового кредитування, так і їх перевищення темпів росту загального обсягу кредитування. Незначна питома вага міжспілкових кредитів свідчить про орієнтацію кредитних спілок, перш за все, на кредитування власних членів. Натомість, збільшується попит на фінансові ресурси в умовах погіршення ситуації на національному фінансовому ринку восени 2008 року.

Досліджуючи систему самофінансування кредитних спілок України, корисною є її оцінка іноземними спеціалістами в галузі кредитної кооперації. Зокрема, канадський консультант Канадської програми зміцнення кредитних спілок Р. Шарбоно скептично оцінив практику національних кредитних спілок щодо взаємного кредитування, яке в інших країнах заборонено через можливість виникнення «ефекту доміно» [70, с. 63].

Що стосується діяльності об'єднаних кредитних спілок, як ланки кредитних спілок вищого рівня, на думку німецького експерта в галузі кредитно-кооперативного руху Віри Вольгемут-Лозе, немає доцільності в існуванні об'єднаних кредитних спілок на регіональному рівні. «ОКС буде набагато потужнішим та ефективнішим на національному рівні». Обласні об'єднані кредитні спілки зможуть оперувати незначним обсягом коштів. Крім того, на її думку, треба враховувати фактор сезонності, «коли одночасно в одному регіоні – надлишок коштів, а в іншому – їх

нестача. На національному рівні такі проблеми вирішуються набагато швидше та простіше» [95, с. 28].

Сек'юритизація боргів, як один із механізмів альтернативного надходження коштів до кредитних спілок, на сьогоднішній день знаходиться у початковому стані, а вченими досліджується в аспекті вирішення проблем банківської діяльності [96, с. 18; 97, с. 21]. Таке положення має й об'єктивну причину, на яку ми звернули увагу вище: відсутність права у кредитних спілок емітувати боргові зобов'язання шляхом випуску цінних паперів під сформовані активи. Разом з тим, певні елементи сек'юритизації можуть застосовуватись кредитними спілками через співпрацю з колекторськими компаніями. Продаж кредитів з дисконтом колекторським компаніям надасть змогу кредитним спілкам зменшити кредитні ризики, покращити нормативи якості власних активів. На сьогодні кількість колекторських компаній, які здійснюють викуп проблемних кредитів, незначна та їх діяльність зосереджена у банківському секторі. Щодо співпраці з кредитними спілками, то вона зводиться до надання послуг із стягнення кредитних боргів. Ціна таких послуг становить у середньому від 7 % до 40 % від суми кредиту [98, с. 4].

Альтернативними способами надходження фінансових ресурсів до кредитних спілок є отримання коштів із стабілізаційних фондів. Враховуючи, що цей механізм реалізується в рамках заходів, спрямованих на підтримку фінансової стабільності кредитних спілок, він буде розглянутий нами у наступних параграфах цієї роботи.

2.2. Оцінка фінансової діяльності кредитних спілок України як центральної ланки системи кредитної кооперації

Сутністю фінансового посередництва кредитних спілок є перерозподіл коштів між членами кредитних спілок на взаємовигідних засадах: мобілізація заощаджень одних членів кредитних спілок та надання кредитів за рахунок цих коштів іншим членам. Отже, «об'єктом управління фінансовою діяльністю кредитної спілки є фінансові потоки» [90, с. 106], а в основі її фінансової спроможності лежить збалан-

сованість структури виданих кредитів та залучених депозитних вкладів за строками (таблиця 2.7).

Таблиця 2.7

Розподіл кредитів та депозитів у кредитних спілках України за строками у період 2004 – 2008 рр. [складено та розраховано автором за даними 16]

Рік	До 3 місяців		Від 3 до 12 місяців		Понад 12 місяців		Внески до запитання		Блокований рахунок	
	кредити, %	депозити, %	кредити, %	депозити, %	кредити, %	депозити, %	кредити, %	депозити, %	кредити, %	депозити, %
2004	3	6	66	78	31	10	-	5	-	1
2005	2	5	63	72	35	18	-	4	-	1
2006	5	3	65	64,5	30	30	-	2	-	0,5
2007	2	2	58	58	40	38	-	1,6	-	0,4
2008	2,6	2	53,4	58,2	44,0	37,9	-	1,5	-	0,4

З даних таблиці 2.7 вбачається, що починаючи з 2006 р. кредитні спілки збалансували строки кредитування зі строками залучення коштів на депозитні рахунки, тобто довготермінові кредити надавалися за рахунок довготермінових депозитів, а короткострокові кредити профінансовані за рахунок короткострокових депозитів.

Проте, в умовах питомої ваги фінансування кредитних операцій за рахунок залучених депозитних вкладів, для кредитних спілок гострою постає проблема масового дострокового вилучення внесків (вкладів) на депозитні рахунки (таблиця 2.8).

Таблиця 2.8

Динаміка діяльності кредитних спілок України щодо залучення внесків (вкладів) на депозитні рахунки у період 2003–2008 рр.

[складено та розраховано автором за даними 16]

Показник	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.			
						1 кв.	2 кв.	3 кв.	4 кв.
Кількість вкладників, тис. осіб	55	62	79	103	245	160	169	174	164

Загальна сума внесків на депозитні рахунки (залишок на кінець періоду), млн грн	322,0	554,3	1137,6	1926,5	3451,2	3757,4	4011,0	4142,4	3951,1
---	-------	-------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------

Як вбачається з аналізу даних таблиці 2.8, у розглянутий період відмічалась тенденція динамічного росту як кількості вкладників, так і обсягів залучених коштів на депозитні рахунки. Проте, на кінець 2008 р. маємо спад росту обох цих показників та зменшення кількості вкладників порівняно з 2007 роком. Введення банківського мораторію на дострокове розірвання договорів банківського вкладу згідно з Постановою 11.10.2008р. «Про додаткові заходи відносно діяльності банків» [99] зачепило кредитні спілки, з одного боку, як вкладників, які розмістили тимчасово вільні кошти на депозитних вкладах у банках, з іншого боку, як тих, хто має зобов'язання перед своїми вкладниками та не може їх виконати внаслідок блокування коштів у банках. Необхідно зазначити, що згідно з указаними документами Національного банку України, з мораторію на дострокове розірвання договорів банківських вкладів встановлені винятки: обмеження не розповсюджується на операції інститутів спільного інвестування відкритого та інтервального типу, пов'язані з виконанням зобов'язань відносно викупу власних цінних паперів на вимогу інвестора, а також на операції недержавних пенсійних фондів, пов'язані з виконанням зобов'язань такого фонду відносно здійснення виплат власному учаснику. Вказані винятки, на нашу думку, встановлюють різні «правила гри» для різних фінансових посередників на фінансовому ринку та мають дискримінаційний характер по відношенню до кредитних спілок. Фактично, кредитні спілки, в умовах відсутності рефінансування та доступу на міжбанківський ринок та будь-які інші національні централізовані фонди фінансових ресурсів, у період фінансової кризи восени 2008 р. змушені були власними силами вирішувати проблеми ліквідності.

Найбільш вагомим важелем протидії негативного впливу фінансової кризи на кредитно-кооперативний сектор слід визнати введення Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України мораторію на дострокове розірвання депозитних договорів у кредитних спілках згідно з Розпорядженням № 1203 від 15.10.2008 р. «Про тимчасові заходи щодо забезпечення стабільності діяльності кредитних спілок» (із змінами, внесеними Розпорядженням № 1236 від 23.10.2008

р.) [100]. Заборона кредитним спілкам достроково повертати вклади є безпосереднім втручанням у договірні фінансові відносини кредитних спілок зі своїми вкладниками та суперечить умовам договорів, які передбачають право вкладника на дострокове отримання внеску (вкладу) на депозитний рахунок. Разом з тим, слід визнати вимушений характер введення такого мораторію з метою запобігання масовому знищенню кредитних спілок.

Іншим найбільшим ризиком фінансової діяльності кредитних спілок слід визнати кредитний ризик. З цього приводу проаналізуємо якість кредитного портфеля кредитних спілок України за останні п'ять років (таблиця 2.9).

Таблиця 2.9

Показники якості кредитного портфеля кредитних спілок України у період 2004–2008 рр. [складено та розраховано автором за даними 70, с.20; 16]

Назва показника	2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	млн грн	темпи зростання, %	млн грн	темпи зростання, %	млн грн	темпи зростання, %	млн грн	темпи зростання, %	млн грн	темпи зростання, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
загальний обсяг кредитів, наданих членам кредитних спілок (залишок на кінець періоду)	711,8	159,6	1438,5	202,1	2596,7	180,5	4512,3	173,8	5572,8	123,5
заборгованість за неповерненими та простроченими кредитами	69,8	-	93,1	133,4	156,9	168,5	283,5	180,7	675,0	238,1
питома вага не повернених, прострочених кредитів у загальному обсязі наданих кредитів членам кредитних спілок, %	9,8	-	6,5	66,3	6,0	92,3	6,3	105,0	12,1	192,1

Аналіз даних таблиці 2.9 свідчить про ріст проблемних кредитів, перевищення з 2007 р. темпів росту заборгованості за неповерненими та простроченими кредитами над темпами росту виданих кредитів членам кредитних спілок. Ситуацію погіршує тенденція зростання розміру проблемних кредитів на фоні зниження росту кредитування. Слід визнати, що для кредитних спілок в умовах масового відтоку значної частини пасивів у вигляді депозитних вкладів внаслідок недовіри насе-

лення до фінансових установ, погіршення якості активів постає особливо відчутним та посилює актуальність вирішення питання запобігання кредитному ризику.

Серед методів управління кредитним ризиком [39, с.44; 101, с.124] розрізняють такі: лімітування кредитів, проведення маркетингу ринку кредитних ресурсів, прогнозування стану ринків, диверсифікація кредитів, страхування, встановлення різних процентних ставок щодо кредиту в залежності від величини ризику, створення резервів.

На сьогоднішній день такі методи як проведення маркетингу ринку кредитних ресурсів, прогнозування стану ринків, диверсифікація кредитів, страхування, встановлення різних процентних ставок щодо кредиту в залежності від величини ризику є методами добровільного використання кредитними спілками при фінансовому аналізі та плануванні і залежать від професійного рівня їх менеджменту. Лімітування кредитів, створення резервів застосовується спілками в рамках обов'язкового виконання встановлених для них фінансових нормативів.

Щодо якості інших видів активів кредитних спілок, то відповідно до Положення про фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок, затвердженого Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 16.01.2004 р. № 7 (із змінами та доповненнями) [102], активи поділено на п'ять груп, серед яких високоліквідними активами кредитних спілок вважається готівка та грошові кошти на банківському рахунку, державні цінні папери, а найменш ліквідними неповернені або безнадійні кредити.

З аналізу даних Додатку М вбачається, що за період з 2003 року по 2008 року питома вага найменш ризикованих активів кредитних спілок (грошові кошти та цінні папери) у їх загальному обсязі знизилась з 5,71 % у 2003 р. до 3,1 % у 2008 році. Найбільш динамічно вказана тенденція проявилась у 2 групі активів зі ступенем ризику 20 % – на банківських депозитах, частка яких в активах кредитних спілок порівняно з іншими видами фінансових інвестицій зазнала найбільших змін: знизилась з 11,2 % (у 2006 р. найбільший показник у розглянутий період) до 2,27 %.

У 5 групі активів (найбільший ступінь ризиків) простежується негативна тенденція їх росту: з 6,56 % до 11,1 %.

Позитивну тенденцію росту питомої ваги суми капітальних інвестицій та залишкової вартості основних засобів, нематеріальних активів у 3 групі активів із ступенем ризику 50 % з 2,1 % до 2,7 % можна пояснити пошуком кредитними спілками більш надійних для них джерел вкладень в умовах нестабільності фінансового ринку.

Найбільш питому вагу в активах кредитних спілок України займають кредити, частка яких збільшилась з 81,9 % у 2003 році до 91,7 % у 2008 році, що свідчить про те, що кредитні спілки виконують свою першочергову місію щодо взаємного кредитування членів кредитних спілок. Вищевказані зміни у структурі активів кредитних спілок обумовлюються загостренням негативного впливу фінансової кризи на їх діяльність та актуалізують питання аналізу стану ліквідності всієї системи кредитної кооперації.

Варто зазначити, що аналіз ліквідності банківської системи здійснюється на підставі аналізу балансу центрального банку, статті якого «відображають основні компоненти попиту й автономної пропозиції ліквідності»: «автономні фактори пропозиції ліквідності відображені в таких статтях балансу центрального банку: чисті іноземні активи, чисті зобов'язання уряду, готівка в обігу, інші чисті статті», «попит на ліквідність складається з обов'язкових резервних вимог і вільних резервів» [103, с. 7]. Розрив між вказаними статтями балансу виступає об'єктом управління ліквідністю банківської системи. У зв'язку з відсутністю такого механізму розміщення коштів у системі кредитної кооперації як їх резервування в центральному банку, та враховуючи, що кошти кредитних спілок більш ніж на 80 % розміщені у кредитах, проаналізуємо кредитну діяльність кредитних спілок у розрізі загальних обсягів наданих кредитів членам кредитних спілок, кредитним спілкам та залишку таких кредитів на кінець періоду у 2004–2008 роках (таблиця 2.10).

Таблиця 2.10

Показники кредитної діяльності кредитних спілок України у період 2004–2008 рр. [складено та розраховано автором за даними 70, с.21; 16]

<i>Назва показника</i>	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Загальний обсяг наданих кредитів членам кредитних спілок, млн грн	1303,6	2434,3	4253,9	6381,0	6908,8
Темпи зростання, %	-	186,7	174,7	150,0	108,3
Кредити, надані членам кредитних спілок	690,8	1438,5	2596,7	4512,3	5572,8

(залишок на кінець періоду), млн. грн					
Темпи зростання, %	-	202,1	180,5	173,8	123,5
Загальний обсяг наданих кредитів іншим кредитним спілкам, млн грн	22,5	39,7	76,8	73,1	76,2
Темпи зростання, %	-	176,4	193,5	95,2	104,2
Кредити, надані іншим кредитним спілкам (залишок на кінець періоду), млн грн	21,0	18,0	28,8	33,0	42,6
Темпи зростання, %	-	85,7	160,0	114,6	129,1

Аналіз даних таблиці 2.10 свідчить, що на кінець 2008 р. темпи росту залишку заборгованості за кредитами членам кредитних спілок перевищує темпи росту загальної суми наданих кредитів: 123,5 % проти 108,3 %. Аналогічні тенденції простежуються й на ринку міжспілкового кредитування, де темпи росту залишку заборгованості за наданими кредитами перевищують темпи росту загального обсягу наданих кредитів: 129 % проти 104,2 %. Ці тенденції, на нашу думку, свідчать про перевищення попиту ліквідності всередині системи кредитної кооперації.

Крім рівня достатності капіталізації системи кредитної кооперації, як нами було відзначено у попередньому розділі цієї роботи, важливою характеристикою є й якість капіталу. З метою визначення якості капіталізації кредитних спілок розглянемо структуру капіталу кредитних спілок України у період 2004–2008 рр. (таблиця 2.11).

Таблиця 2.11

Структура капіталу кредитних спілок України у період 2004–2008 рр. [складено та розраховано автором за даними 70, с.24; 104, с. 40; 16]

Складові капіталу кредитних спілок	Станом на 31.12.2004 р.		Станом на 31.12.2005 р.		Станом на 31.12.2006 р.		Станом на 31.12.2007 р.		Станом на 31.12.2008 р.	
	млн. грн	питома вага, %	млн. грн	питома вага, %	млн. грн	питома вага, %	млн. грн	питома вага, %	млн. грн	питома вага, %
Резервний капітал	37,7	14,5	77,3	11,4	153,3	14,0	301,4	19,3	479,3	26,9
Пайовий капітал	197,1	75,9	551,1	81,4	856,5	78,0	1113,0	71,1	1204,8	67,6
Додатковий капітал	24,8	9,6	48,7	7,2	82,3	7,5	150,2	9,6	97,5	5,5
Нерозподілений прибуток	-14,3	-	-8,6	-	5,8	0,5	-13,1	0,0	-67,6	-
РАЗОМ:	245,3	100	668,5	100	1097,9	100	1551,1	100	1714,0	100

Як вбачається з аналізу даних таблиці 2.11, пайовий та додатковий капітал складають понад 80 % від загального розміру капіталу (за винятком 2008р.). Зважаючи на те, що джерелом їх формування є зворотні внески членів кредитної спілки, така питома вага цих складових капіталу може свідчити про певну недостатність справжньої капіталізації системи кредитної кооперації.

Натомість, простежується стабільне збільшення питомої ваги резервного капіталу, який формується за рахунок доходу кредитних спілок, безповоротних вступного та членських внесків до резервного капіталу та, в першу чергу, має перекривати збитки кредитних спілок. На фоні непокритих збитків та збільшення частки проблемних кредитів політика збільшення розміру капіталу за рахунок резервного капіталу в цілому є вірною (таблиця 2.12).

Таблиця 2.12

Обсяги резервного капіталу, безнадійних, прострочених та неповернених кредитів кредитних спілок України у період 2004–2008 рр. [складено та розраховано автором за даними 104, с. 40; 16]

Назва показника	2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	млн. грн	темпи приросту, %	млн. грн	темпи приросту, %	млн. грн	темпи приросту, %	млн. грн	темпи приросту, %	млн. грн	темпи приросту, %
Резервний капітал	37,7	-	77,3	105	153,3	98,3	301,4	96,6	479,3	59,0
Сума безнадійних, прострочених та неповернених кредитів, млн.грн	70,6	-	93,9	33,0	157,8	68,1	285,2	80,7	675,0	136,7
Питома вага резервного капіталу у безнадійних, прострочених та неповернених кредитах, %	53,4	-	82,3	54,1	97,1	18,0	105,7	8,9	71,0	-32,8

З аналізу показників таблиця 2.12 вбачається, що у 2008 році резервний капітал на 71 % покриває суми безнадійних, прострочених та неповернених кредитів порівняно з 53,4-відсотковим покриттям у 2004 році. Однак темпи приросту проблемних кредитів зростають проти уповільнення темпів приросту резервного капіталу та на кінець 2008 р. темпи приросту проблемних кредитів перевищили темпи приросту резервного фонду більш ніж у два рази. Вказана тенденція позначається на кількості кредитних спілок, які дотримуються фінансового нормативу «резервний капітал до активів»: ступінь покриття активів кредитних спілок резервним фондом залишається проблемою для переважної більшості кредитних спілок (таблиця 2.13).

Таблиця 2.13

Дотримання кредитними спілками України основних фінансових нормативів у період 01.01.2005 – 01.12.2008 рр. [складено та розраховано автором за даними 94, с.14; 105, с.28; 98, с. 28]

Назва нормативу	Відсоток кредитних спілок, які дотримуються нормативів						
	01.01.2005 р.	01.01.2006 р.	01.01.2007 р.	01.07.2007 р.	01.07.2008 р.	01.11.2008 р.	01.12.2008 р.
Достатність капіталу	83,5	87,3	91,7	92,9	93	92,6	92,1
Резервний капітал до активів	27,1	19,7	19	20,5	21,4	Дані відсутні	Дані відсутні
Співвідношення кредитів членам кредитної спілки до активів збільшених на резерв забезпечення втрат від неповернених позичок	Дані відсутні	Дані відсутні	86,1	88,9	88,6	77,5	74,2
Сума прострочених, неповернених, безнадійних та пролонгованих кредитів до суми регулятивного капіталу (власних коштів) за винятком капіталу, сформованого за рахунок додаткових пайових внесків	74,3	80,3	82,4	81,2	80,6	80,3	78,0
Сума прострочених, неповернених, безнадійних та пролонгованих кредитів, не перекрита сформованим резервом забезпечення покриття втрат від неповернених позичок	77,0	84,5	86,5	84,2	84,3	92,7	92,4
Сума зобов'язань, на які нараховують проценти до суми продуктивних активів	87,2	89,7	94,6	94,6	93,6	Дані відсутні	Дані відсутні
Норматив прибутковості	64	72,6	78,4	78,9	79	75,3	72,9
Норматив миттєвої ліквідності	97,2	97,2	91,1	98,9	98,8	98,9	98,7

Норматив короткострокової ліквідності	82,5	85,3	86,2	87,1	89,8	90,5	90,8
---------------------------------------	------	------	------	------	------	------	------

Виявлення погіршення якості активів кредитних спілок пояснює тенденцію зменшення кількості кредитних спілок, які виконують коефіцієнт платоспроможності (співвідношення власного капіталу до активів, зважених за ступенем ризику). Справедливим цей висновок є й щодо нормативу співвідношення проблемних кредитів до регулятивного капіталу, співвідношення кредитів до активів, збільшених на резерв забезпечення втрат від неповернених позичок.

Проблеми якості кредитного портфеля кредитних спілок свідчать про необхідність не тільки збереження політики збільшення капіталізації за рахунок резервного капіталу, а також запровадження інших механізмів підвищення рівня капіталізації системи кредитної кооперації.

Виходячи з банківської практики підвищення капіталізації банківської установи, кредитні спілки можуть використовувати відомі банкам способи капіталізації. Натомість, природна специфіка кредитних спілок позначається й на формуванні специфічних способів збільшення їх капітальної бази (таблиця 2.14).

Таблиця 2.14

Способи підвищення капіталізації банків та кредитних спілок
[складено автором за даними 106, с.16; 107, с.178]

БАНКИ	КРЕДИТНІ СПІЛКИ
збільшення статутного капіталу шляхом додаткового випуску акцій	збільшення капіталу за рахунок внесків від нових членів
	збільшення капіталу за рахунок пайових внесків (на обов'язковій та добровільній основі)
	збільшення капіталу за рахунок додаткових внесків (на обов'язковій та добровільній основі)
	збільшення резервного капіталу за рахунок членського внеску в резервний капітал
капіталізація прибутку	капіталізація прибутку
обмеження дивідендних виплат у поточеному періоді та впровадження кумулятивних схем дивідендної політики	обмеження розподілу доходу у вигляді плати (процентів) на пайові внески
підвищення вимог до мінімального розміру статутного капіталу	підвищення вимог до мінімального розміру капіталу
збільшення ємності вторинного ринку фінансових активів, зокрема вторинного ринку акцій	використання похідних фінансових інструментів, зокрема заставних
залучення коштів на правах субординованого боргу	-

залучення іноземних кредитів	-
реорганізація (злиття, приєднання)	реорганізація (злиття, приєднання)
створення банківських об'єднань (фінансові холдинги)	створення об'єднаних кредитних спілок, кооперативних банків

Як вбачається з аналізу даних, наведених у таблиці 2.14, у зв'язку з відсутністю банківських установ у системі кредитної кооперації, остання позбавлена таких способів підвищення капіталізації як залучення іноземних інвестицій та залучення коштів на правах субординованого боргу. Поряд з цим, підвищення капіталізації кредитних спілок за рахунок пайових і додаткових членських внесків має перевагу над банківським способом підвищення капіталізації шляхом додаткової емісії акцій, який потребує певних витрат у часі й коштах.

Такі способи як реорганізація та створення об'єднаних кредитних спілок передбачає певний ступінь зрілості системи кредитної кооперації. Якщо для банківської системи об'єднання і поглинання одних банків іншими є ознакою сучасного часу, то для національних кредитних спілок це лише набуває свого розвитку.

Проведений аналіз фінансової діяльності кредитних спілок України свідчить про те, що кредитні спілки можна віднести до кредитних установ з підвищеним рівнем ризику, який обумовлюється прив'язкою до фінансового стану обмеженого кола споживачів послуг спілок – власних членів, обмеженістю формування ресурсної бази та напрямками використання коштів.

В результаті, кредитні спілки однаково вразливі до кредитного ризику та ризику масового вилучення внесків (вкладів) на депозитні рахунки та, як наслідок, ризику ліквідності. Ці обставини підвищують необхідність запровадження в системі кредитної кооперації ефективних фінансових методів, спрямованих на забезпечення фінансової стабільності кредитних спілок, що буде нами розглянуто у наступному параграфі цього дисертаційного дослідження.

2.3. Фінансові методи забезпечення фінансової стабільності системи кредитної кооперації

Фінансова стабільність системи кредитної кооперації забезпечується комплексом відповідних фінансових методів, впровадження та використання яких свідчить про ступінь розвиненості системи кредитної кооперації (рис.2.4).

Реалізація вказаних на рис. 2.4 фінансових методів здійснюється як на рівні окремої кредитної спілки: фінансове нормування, фінансовий моніторинг, страхування, резервування коштів, так і на рівні системи кредитної кооперації: гарантування вкладів, стабілізаційне моделювання.

Рис. 2.4. Фінансові методи забезпечення фінансової стабільності системи кредитної кооперації [складено автором]

Фінансове нормування здійснюється через встановлення фінансових нормативів, які є кількісним вимірюванням фінансової стабільності кредитних спілок. Показники рівня капіталізації, якості активів, ліквідності та платоспроможності виступають інструментарієм оцінки фінансової стабільності системи кредитної кооперації, дозволяють виявити її слабкі місця та потенційну здатність покрити збитки у разі фінансової кризи. «Показники фінансової стійкості призначені для використання з метою моніторингу динаміки позицій (та фактичних ризиків) та потоків, які можуть вказувати на підвищену уразливість фінансового сектору та допомогти в оцінці потенціальної стійкості сектору у несприятливих умовах» [108, с. 4].

Фінансові нормативи в системі кредитної кооперації були введені у 2004 році Положенням про фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок, затвердженим Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг

України від 16.01.2004 року № 7 [87]. Згідно з вищевказаним нормативним актом фінансовий норматив визначено як «співвідношення між певними показниками звітності, яке встановлюється для впровадження обмежень у діяльності кредитної спілки з метою управління її фінансовими ризиками» [87].

З 2004 р. по 2007 р. в системі кредитної кооперації формується значна диференціація кредитних спілок за розмірами активів. Як вбачається з Додатку О, у зазначений період кількість кредитних спілок з активами до 1 мільйона гривень мала стійку тенденцію до зниження. Проте, кількість кредитних спілок з активами понад 5 мільйонів гривень зростає та склала 21,4 % від загальної кількості кредитних спілок проти 5,4 % у 2004 році. На цю групу кредитних спілок припадає 86,5 % активів кредитних спілок у цілому. В результаті, станом на 31.12.2008 р. 91,6 % активів кредитних спілок України зосереджено лише у 250 спілках, тоді як всього в Україні зареєстровано 829 спілок [109].

Цілком очевидним є те, що така диференціація кредитних спілок викликала необхідність і диференційованого підходу у здійсненні їх фінансового управління та контролю. У зв'язку з цим, Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 20.03.2008 р. № 381 [102] кредитні спілки було поділено на 3 групи регулювання: 1 група – кредитні спілки, діяльність яких пов'язана з високими ризиками, 2 група – кредитні спілки, діяльність яких пов'язана із середніми ризиками, 3 група – кредитні спілки, діяльність яких пов'язана з незначними ризиками. В основу поділу кредитних спілок на групи ризику покладено 3 критерії: розмір активів кредитних спілок, діяльність відокремлених підрозділів та здійснення певних видів діяльності.

Найбільш ризикованими вважаються кредитні спілки, активи яких перевищують 10 мільйонів гривень, мають відокремлені підрозділи за межами своєї адміністративно-територіальної одиниці або здійснюють діяльність з переказу коштів (перша група режиму регулювання).

До другої групи віднесено кредитні спілки, які мають активи розміром від 500 тис. грн включно до 10 млн. грн включно, мають відокремлені підрозділи в межах своєї адміністративно-територіальної одиниці або здійснюють діяльність з переказу коштів.

Третю групу складають найменш ризиковані кредитні спілки, розмір активів яких менший за 500 тис. грн, не мають відокремлених під-

розділів та не здійснюють ліцензованої діяльності, тобто не залучають внески (вклади) на депозитні рахунки, не здійснюють діяльності з переказу грошей.

В залежності від групи режиму регулювання встановлені різні вимоги до фінансових нормативів (Додаток К). Серед наведених у Додатку К фінансових нормативів, здійснимо аналіз тих фінансових нормативів, у розрахунку яких бере участь капітал кредитної спілки (зважаючи на його важливість) та чинників, які можуть впливати на їх дотримання (таблиця 2.15).

Таблиця 2.15

Вплив чинників на нормативи достатності капіталу, платоспроможності, нормативи якості активів та ризиковості операцій, прибутковості кредитних спілок [складено автором за даними 90, с.636]

Назва нормативу	Збільшення резервного капіталу	Збільшення пайових внесків	Збільшення внесків до додаткового капіталу	Збільшення резерву забезпечення втрат від неповернених позичок
1	2	3	4	5
норматив достатності капіталу	+	+	+	=
коефіцієнт платоспроможності	+	+	+	+
норматив розміру резервного капіталу	+	=	=	=
можливість нарахування плати на додаткові пайові внески або розподілу доходу на пайові внески	+	=	=	=
сума прострочених, неповернених, безнадійних та продовжених кредитів до регулятивного капіталу, за винятком додаткових пайових внесків	+	+	+	+
ліміт розміру одного кредиту	+	+	+	=
ліміт максимального залишку наданого кредиту	+	+	+	=
загальна сума заборгованості за кредитами, що пов'язані з великими ризиками	+	+	+	=
сума кредитів банків, об'єднаної кредитної спілки, грошових коштів інших установ та організацій до вартості загальних зобов'язань та капіталу кредитної спілки на момент залучення	+	+	+	=
сума внесків кредитної спілки до капіталу об'єднаної кредитної спілки, кооперативного банку, бюро кредитних історій та грошових коштів, розміщених у державних цінних паперах до капіталу	+	+	+	=
сума залишку зобов'язань членів кредитної спілки, окрім об'єднаної кредит-	+	+	+	+

ної спілки, перед третіми особами, за якими кредитна спілка виступає поручителем, до суми регулятивного капіталу				
норматив прибутковості	-	=	=	=
право на здійснення благодійної діяльності	+	+	+	=
норматив достатності капіталу	+	+	=	=
коефіцієнт платоспроможності	+	=	+	+
норматив розміру резервного капіталу	=	=	+	+
можливість нарахування плати на додаткові пайові внески або розподілу доходу на пайові внески	=	=	+	+
сума прострочених, неповернених, безнадійних та продовжених кредитів до регулятивного капіталу, за винятком додаткових пайових внесків	+	=	+	+
ліміт розміру одного кредиту	+	=	=	=
ліміт максимального залишку наданого кредиту	+	=	=	=
загальна сума заборгованості за кредитами, що пов'язані з великими ризиками	+	=	=	=
сума кредитів банків, об'єднаної кредитної спілки, грошових коштів інших установ та організацій до вартості загальних зобов'язань та капіталу кредитної спілки на момент залучення	+	+	=	=
сума внесків кредитної спілки до капіталу об'єднаної кредитної спілки, кооперативного банку, бюро кредитних історій та грошових коштів, розміщених у державних цінних паперах до капіталу	+	=	=	=
сума залишку зобов'язань членів кредитної спілки, окрім об'єднаної кредитної спілки, перед третіми особами, за якими кредитна спілка виступає поручителем, до суми регулятивного капіталу	+	=	=	=
норматив прибутковості	+	=	+	+
право на здійснення благодійної діяльності	+	=	+	+

“+” - покращує показник; “-” – погіршує показник, “=” - не впливає на показник

Як вбачається з таблиці 2.15, найбільший вплив на дотримання вказаних у таблиці нормативів мають такі чинники як резервний капі-

тал, пайові внески, внески до додаткового капіталу, найменший вплив – зменшення розміру зобов'язань кредитної спілки.

Слід зауважити, що вплив капіталу кредитних спілок позначається не тільки на тих фінансових нормативах, у розрахунку яких він бере участь. Капітал кредитної спілки опосередковано впливає й на інші фінансові нормативи. Доведемо цю тезу на прикладі нормативу можливості залучення кредитними спілками внесків (вкладів) на депозитні рахунки та нормативу прибутковості.

Важливим нормативом якості активів кредитних спілок, на нашу думку, є встановлення залежності можливості залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки від співвідношення сум нарахованих процентів за цими внесками та розподіленого доходу на додаткові пайові внески до сум нарахованих доходів за наданими кредитами, яке має бути меншим від 100 %. Зазначений норматив попереджує можливість перетворення кредитної спілки на «фінансову піраміду», де проценти за внесками (вкладами) на депозитні рахунки сплачуються за рахунок наступних внесків (вкладів) на депозитні рахунки.

Кредитні спілки відносяться до фінансових установ, які займаються одночасно двома видами фінансових операцій: депозитні операції та кредитні операції. Отже, недопущення зловживань у здійсненні депозитних операцій залежить від збалансованості доходів, отриманих від кредитних операцій, та витрат на сплату процентів за залученими коштами.

Норматив можливості залучення кредитними спілками внесків (вкладів) на депозитні рахунки залежить від розміру процентних ставок за кредитами, який, за загальними умовами, має бути більшим за розмір плати за внески (вклади) на депозитні рахунки. За таких умов, відчувається потреба у впровадженні заходів щодо зменшення цієї залежності та здійснення гнучкої кредитної політики із зменшенням процентних ставок.

В цьому аспекті, проаналізуємо вплив розміру капіталу на дотримання показника можливості залучення внесків (вкладів) на депозитні рахунки та процентної політики на прикладі гіпотетичної кредитної спілки «Х».

Припустимо, що у 1 кварталі поточного року кредитна спілка «Х» має 100 членів, серед яких: 50 членів – вкладники на депозитні рахун-

ки, які здійснили вклади у розмірі 100,00 грн кожний під 20 % річних, 50 членів – позичальники, які отримали кредити у розмірі 100 грн кожний під 25 % річних. За таких умов, кредитна спілка отримає дохід у розмірі 250 грн (таблиця 2.16).

Таблиця 2.16

Моделювання фінансової діяльності гіпотетичної кредитної спілки «Х» [складено автором]

Показник	1 кв.	2 кв.	3 кв.
1	2	3	4
капітал, грн	-	10 000	10 000
видані кредити, грн	5 000	15 000	15 000
залучені внески (вклади) на депозитні рахунки	5000	5000	5000
отримані проценти за кредитами, грн	1250	1250	3750
нараховані проценти за депозитами, грн	1000	1000	1000
дохід, грн	250	250	2750

Змінимо умови діяльності кредитної спілки «Х» у 2 кварталі поточного року та припустимо, що кредитна спілка на 100 членів має капітал у розмірі 10000 грн, який направляє на надання кредитів. Інші умови щодо кількості вкладників, розміру вкладу на депозитні рахунки та кількості позичальників, розміру кредитного портфелю залишимо незмінними. Для отримання доходу у розмірі 250 грн кредитна спілка має можливість за рахунок капіталу збільшити обсяги кредитування з 5000 грн до 15000 грн та зменшити розмір процентної ставки за кредитами до 8 % річних, не змінюючи розмір плати вкладникам по залучених вкладах на депозитні рахунки – 20 % річних.

Таким чином, за рахунок капіталізації кредитна спілка «Х» має можливість не тільки збільшити обсяги кредитування, дотримуючись нормативу можливості залучення внесків (вкладів) на депозитні рахунки, а й зменшити залежність процентних ставок за кредитами від плати за внесками (вкладами) на депозитні рахунки.

Норматив прибутковості визначає, що сума нерозподіленого доходу попереднього періоду та фактично отриманих доходів звітного

періоду не може бути меншою від суми витрат, збільшених на суму доходу, спрямованого до резервного капіталу, доходу, розподіленого на пайові внески, а також нарахованої протягом періоду плати на додаткові пайові внески. Враховуючи, що дохід на додаткові пайові внески може бути розподілений рішенням загальних зборів членів кредитної спілки частіше ніж один раз на рік, норматив прибутковості стримує можливість кредитних спілок залучати депозитні кошти населення під виглядом додаткових пайових внесків, оскільки останні є більш вигідними з приводу відсутності жорстких договірних зобов'язань кредитних спілок щодо розміру та періодичності виплати процентів на ці внески. Отже, чим частіше буде розподілятися дохід на додаткові пайові внески, тим більшою є потреба кредитної спілки підвищувати рівень доходності від господарської діяльності.

Повертаючись до прикладу фінансової діяльності гіпотетичної кредитної спілки «Х» (таблиця 2.16) за наявності капіталу у розмірі 10000 грн кредитна спілка «Х» має можливість, за умови збереження процентної ставки за кредитами на рівні 1 кварталу поточного року – 25 % річних, у 3 кварталі поточного року отримати дохід у розмірі 2750 грн. Таким чином, за рахунок капіталізації кредитна спілка «Х» має можливість покращити результат фінансової діяльності, не змінюючи умови надання фінансових послуг своїм членам.

Розуміння фінансового стану кредитної спілки, її фінансової спроможності є важливим показником реалізації на практиці кооперативного принципу відкритості та доступності інформації для членів кредитної спілки.

Слід зазначити, що розкриття свого фінансового стану здійснюється кредитними спілками в рамках виконання вимог ст. 14 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV [110] шляхом публікації річної фінансової звітності у періодичних виданнях або розповсюдження у вигляді окремих друкованих видань. Крім цього, кредитні спілки – учасники неприбуткової організації «Програма захисту вкладів» у рамках Інформаційного проекту «Відкрита кредитна спілка» розкривають свою фінансову інформацію шляхом її розміщення у відкритому доступі на офіційній Інтернет-сторінці неприбуткової організації «Програма захисту вкладів» [111] та на офіційному сайті Канадської програми зміцнення кредитних спілок в Україні [112].

Натомість, серед користувачів фінансових послуг кредитних спілок існує потреба в наочності оприлюдненої фінансової інформації, яка б надавала змогу визначити місце тієї чи іншої кредитної спілки серед інших кредитних спілок. З цього приводу, автором пропонується здійснювати ранжирування кредитних спілок, що надасть змогу споживачам фінансових послуг зорієнтуватись в оприлюдненій фінансовій інформації кредитних спілок та порівняти їх фінансовий стан з іншими спілками.

В основу ранжирування кредитних спілок автором покладено шість нормативних показників, які характеризують основні напрямки фінансової діяльності кредитної спілки та вже оприлюднені або можуть бути розраховані на підставі фінансової звітності, яка знаходяться у відкритому доступі [111, 112.]: достатність капіталу (x1), платоспроможність (x2), відношення кредитів до активів (x3), можливість залучення внесків на депозитні рахунки (x4), прибутковість (x5), платні пасиви до продуктивних активів (x6).

Автором проведене ранжирування кредитних спілок за допомогою модифікованого алгоритму оцінювання ознак, заснованого на розрахунку відстаней між об'єктами та антиеталоном в багатовимірному просторі ознак із використанням програмного забезпечення системи «STATISTICA». Використовуючи вказану методику, ми керувались гіпотезою, що «геометрична близькість об'єктів у вигляді точок z_1, z_2, \dots, z_m стандартизованого ознакового простору може бути витлумачено як свідectво їх схожості, однорідності. І, навпаки, віддаленість об'єктів один від одного звичайно розглядається як їх несхожість, неоднорідність» [113, с. 30].

Об'єктами у нашому аналізі є реальні кредитні спілки з фактичним рівнем вище перелічених нормативних показників, а в якості антиеталону обрано кредитну спілку із найгіршими показниками. Відстанню між об'єктом та антиеталоном є синтетична величина, яка формується із значень усіх показників об'єкта. Отже, місце спілки визначається її точкою в просторі, а рівень фінансового стану спілки визначається її відстанню до точки антиеталону, яка є синтетичною характеристикою латентного показника, що вивчається, а ранг кредитної спілки визначається її нормованою відстанню до антиеталону – чим більше відстань, тим кращий фінансовий стан кредитної спілки, отже вище її ранг.

Блок-схема модифікованого алгоритму оцінювання показників наведена на рис. 2.5

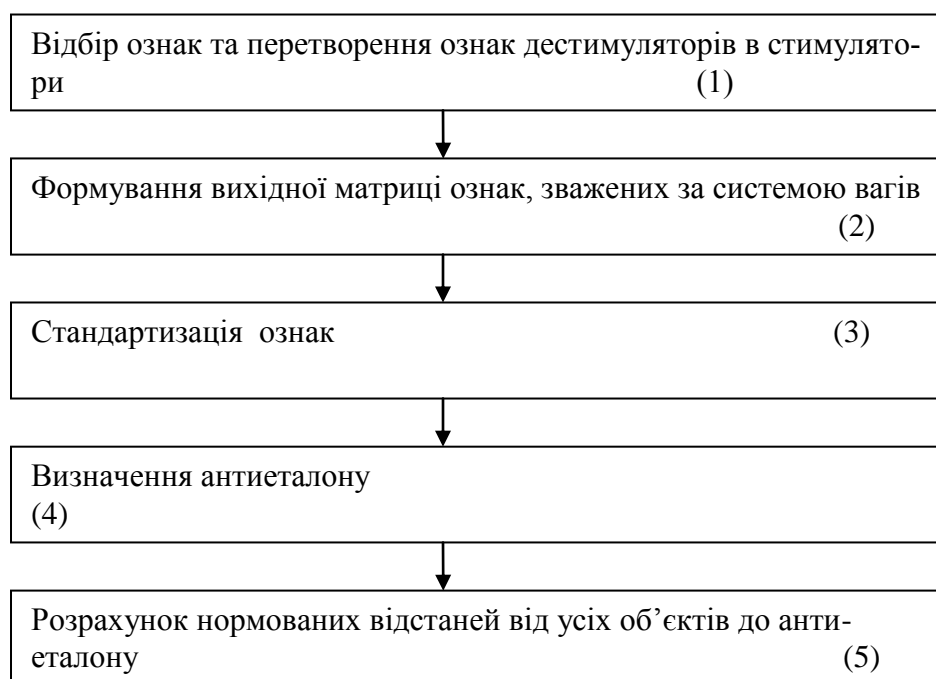

Рис. 2.5. Модифікований алгоритм оцінювання фінансового стану кредитних спілок на базі функції відстані до антиеталону [113, с.61].

Використовуючи вищенаведений алгоритм, на першому етапі в якості вихідної матриці за відібраними ознаками приймемо фактичні значення фінансових нормативів 21 кредитної спілки станом на 31.12.2008 р., вказаних у Додатку О.

Для формування вихідної матриці відібраних фінансових ознак (таблиця 2.18), перетворимо показник “платні пасиви до продуктивних активів”, який серед відібраних ознак є єдиним дестимулятором (тобто зростання цього показника є не бажаним), в стимулятор за формулою:

$$k = 1/x,$$

де x - вихідний показник;

k - перетворений показник.

Таблиця 2.18

Перетворені вихідні данні по 21 кредитній спілці

№ кредитної спілки	ознаки					
	x1	x2	x3	x4	x5	x6
1	21,8	24,9	63,6	47,7	107,0	0,009794

2	13,7	8,1	85,9	38,3	94,1	0,010616
3	13,4	15,8	75,3	49,6	100,0	0,01056
4	15,5	15,1	87,0	45,2	114,6	0,11299
5	19,6	19,9	87,1	52,5	102,4	0,01065
6	21,5	24,0	91,2	37,9	100,1	0,011641
7	18,0	28,9	83,1	31,1	100,0	0,01
8	10,9	8,8	88,6	50,1	100,2	0,010225
9	10,3	11,9	82,7	34,1	100,0	0,009569
10	16,0	17,9	89,3	34,2	100,0	0,012225
11	21,9	10,4	74,6	51,2	100,0	0,010604
12	87,0	17,0	72,6	28,4	102,0	0,015038
13	13,4	8,2	83,3	41,2	100,0	0,010267
14	14,6	14,0	86,6	44,6	100,0	0,01087
15	10,8	4,9	92,2	40,4	100,0	0,01007
16	22,7	21,8	88,2	38,5	100,0	0,011299
17	10,4	7,4	88,3	49,1	102,9	0,010905
18	14,4	13,2	86,9	40,9	108,2	0,010256
19	15,0	15,3	90,6	37,4	100,0	0,010823
20	65,9	23,8	91,2	33,3	108,2	0,020284
21.	59,4	10,9	94,8	50,8	102,0	0,015748

З метою реалізації другого етапу наведеного на рис. 2.5. алгоритму автором проведене експертне опитування щодо визначення місця кожного з шести обраних показників. В якості експертів обрано внутрішнього аудитора кредитної спілки та аудитора, який здійснює незалежну аудиторську перевірку тієї ж кредитної спілки. Позиції вказаних експертів розійшлися відносно показників платоспроможності та відношення кредитів до активів (таблиця 2.18).

Таблиця 2.18

Експертна оцінка показників

Експерти	x1	x2	x3	x4	x5	x6
Внутрішній аудитор	1	3	2	4	5	6
Зовнішній аудитор	1	2	3	4	5	6

Використаємо формулу Фішберна для визначення кожного зваженого коефіцієнту за експертами та за системою ватів:

$$a = \frac{2 \times (n - k + 1)}{n \times (n + 1)},$$

де а - вага показника,

n - кількість показників,

k - зважена вага показника.

Зважені коефіцієнти відібраних показників за кожним експертом та за системою ватів вказані у таблиця. 2.19.

Таблиця 2.19

Результати зваження показників за експертами та за системою ватів

експерти	x1	x2	x3	x4	x5	x6
внутрішній аудитор	0,285714	0,190476	0,2380	0,1428	0,0952	0,0476
зовнішній аудитор	0,285714	0,238096	0,1904	0,1428	0,0952	0,0476
за системою ватів	0,285714	0,214286	0,214286	0,1428857	0,095238	0,047619

Вихідна матриця фінансових ознак 21 кредитної спілки, зважених за системою вагів наведена у таблиці 2.20.

Таблиця 2.20

Вихідна матриця фінансових ознак 21 кредитної спілки, зважених за системою ватів

№ кредитної спілки	ознаки					
	x1	x2	x3	x4	x5	x6
1	2	3	4	5	6	7
1	6,228	5,336	13,629	6,816	10,190	0,000466
2	3,914	1,736	18,407	5,473	8,962	0,000506
3	3,829	3,386	16,136	7,087	9,524	0,000503
4	4,429	3,236	18,643	6,458	10,914	0,00538
5	5,599	4,264	18,664	7,501	9,752	0,000507
6	6,143	5,143	19,543	5,415	9,533	0,000554
7	5,143	6,193	17,807	4,444	9,524	0,000476
8	3,114	1,886	18,986	7,159	9,543	0,000487
9	2,943	2,55	17,721	4,872	9,524	0,000456
10	0,457	3,836	19,136	4,887	9,524	0,000582
11	6,257	2,229	15,986	7,316	9,524	0,000505
12	24,857	3,643	15,557	4,058	9,43	0,000716
13	3,829	1,757	17,85	5,887	9,524	0,000489
14	4,171	3	18,557	6,373	9,524	0,000518
15	3,086	1,05	19,757	5,773	9,524	0,00048
16	6,486	4,671	18,9	5,501	9,524	0,000538
17	2,971	1,586	18,921	7,016	9,8	0,000519
18	4,114	2,829	18,621	5,844	10,305	0,000488
19	4,286	3,279	19,414	5,344	9,524	0,000515

20	18,829	5,1	19,543	4,758	10,305	0,000966
21	16,971	2,336	20,314	7,259	9,43	0,00075

На третьому етапі ранжирування фактичні значення фінансових нормативів 21 кредитної спілки зважених за системою ватів стандартизовані шляхом їх нормування за допомогою методу середнього квадратичного відхилення (Додаток П). Результати стандартизації ілюструє таблиця 2.21..

Таблиця 2.21

Матриця стандартизованих ознак 21 кредитної спілки

№ кредитної спілки	Фінансові ознаки					
	x1	x2	x3	x4	x5	x6
2	-0,41641	-1,04027	0,233045	-0,4249	-1,74695	-0,34988
3	-0,43072	0,119276	-0,93048	0,364107	-0,3767	-0,37236
4	-0,32969	0,013863	0,353957	0,056618	3,012369	-0,07574
5	-0,13266	0,736293	0,364716	0,566492	0,179206	-0,33629
6	-0,04106	1,354013	0,815063	-0,45326	-0,35475	0,061398
7	-0,20945	2,091903	-0,07436	-0,92793	-0,3767	-0,59676
8	-0,55113	-0,93485	0,52969	0,399304	-0,33037	-0,50657
9	-0,57992	-0,46823	-0,11842	-0,7187	-0,3767	-0,76943
10	-0,99855	0,435515	0,606541	-0,71137	-0,3767	0,295359
11	-0,02186	-0,69381	-1,00733	0,476054	-0,3767	-0,3544
12	3,11029	0,299884	-1,22712	-1,11663	-0,60589	1,423135
13	-0,43072	-1,02551	-0,05233	-0,22252	-0,3767	-0,48973
14	-0,37313	-0,15199	0,309896	0,015066	-0,3767	-0,2481
15	-0,55584	-1,52235	0,924704	-0,27825	-0,3767	-0,5685
16	0,016702	1,022314	0,485628	-0,41121	-0,3767	-0,07574
17	-0,57521	-1,14568	0,496388	0,329398	0,296239	-0,23384
18	-0,38273	-0,27216	0,342686	-0,24354	1,527518	-0,49395
19	-0,35377	0,044082	0,748971	-0,48796	-0,3767	-0,26697
20	2,095204	1,323795	0,815063	-0,77443	1,527518	3,52675
21	1,782326	-0,61861	1,210077	0,44819	-0,60589	1,707996

На четвертому етапі модифікованого алгоритму у якості антиеталону оберемо найменше ціле число із усіх стандартизованих показників, зазначених у таблиці 2.21. Матриця стандартизованих ознак 21 кредитної спілки та антиеталону наведена у таблиці 2.22.

На п'ятому етапі алгоритму ранжирування розрахуємо відстані між усіма об'єктами та антиеталоном, використовуючи метрику евклідових відстаней. Результати розрахунку відстаней наведено у Додатку Р.

Таблиця 2.22

Матриця стандартизованих ознак 21 кредитної спілки та анти-еталону

№ кредитної спілки	ознаки					
	x1	x2	x3	x4	x5	x6
2	-0,41641	-1,04027	0,233045	-0,4249	-1,74695	-0,34988
3	-0,43072	0,119276	-0,93048	0,364107	-0,3767	-0,37236
4	-0,32969	0,013863	0,353957	0,056618	3,012369	-0,07574
5	-0,13266	0,736293	0,364716	0,566492	0,179206	-0,33629
6	-0,04106	1,354013	0,815063	-0,45326	-0,35475	0,061398
7	-0,20945	2,091903	-0,07436	-0,92793	-0,3767	-0,59676
8	-0,55113	-0,93485	0,52969	0,399304	-0,33037	-0,50657
9	-0,57992	-0,46823	-0,11842	-0,7187	-0,3767	-0,76943
10	-0,99855	0,435515	0,606541	-0,71137	-0,3767	0,295359
11	-0,02186	-0,69381	-1,00733	0,476054	-0,3767	-0,3544
12	3,11029	0,299884	-1,22712	-1,11663	-0,60589	1,423135
13	-0,43072	-1,02551	-0,05233	-0,22252	-0,3767	-0,48973
14	-0,37313	-0,15199	0,309896	0,015066	-0,3767	-0,2481
15	-0,55584	-1,52235	0,924704	-0,27825	-0,3767	-0,5685
16	0,016702	1,022314	0,485628	-0,41121	-0,3767	-0,07574
17	-0,57521	-1,14568	0,496388	0,329398	0,296239	-0,23384
18	-0,38273	-0,27216	0,342686	-0,24354	1,527518	-0,49395
19	-0,35377	0,044082	0,748971	-0,48796	-0,3767	-0,26697
20	2,095204	1,323795	0,815063	-0,77443	1,527518	3,52675
21	1,782326	-0,61861	1,210077	0,44819	-0,60589	1,707996
Анти-еталон	-2	-2	-2	-2	-2	-2

На заключному етапі здійсимо ранжирування 21 об'єкта відповідно до розміру нормованої відстані до антиеталону (таблиця 2.23).

Таблиця 2.23

Результати ранжирування 21 кредитної спілки

Нормована відстань до антиеталону	№ кредитної спілки	Ранг
8,957302	20	1
6,942998	21	2
6,814955	12	3
6,741144	4	4
5,778059	1	5
5,68859	6	6
5,53804	5	7
5,423222	7	8

5,37456	18	9
5,314316	16	10
4,826285	10	11
4,77598	17	12
4,729689	19	13
4,600242	14	14
4,517495	8	15
4,355589	3	16
4,303065	15	17
4,251884	11	18
3,909112	13	19
3,700599	9	20
3,699078	2	21

Дані табл. 2.23 ілюструють, що кредитна спілка під № 20 має найбільше значення нормованої відстані до антиеталону, отже, має найкращий фінансовий стан порівняно з іншими кредитними спілками. На противагу цьому, кредитна спілка під №2 має найменше значення нормованої відстані до антиеталону, що свідчить про її аутсайдерське положення серед досліджуваних кредитних спілок.

Вказана методика дає можливість зіставити нормативний стан одних кредитних спілок з іншими, що є орієнтиром для споживачів у виборі тієї чи іншої кредитної спілки.

Слід зазначити, що за відсутності програмного забезпечення «STATISTICA», ранжирування за вказаною методикою можна проводити у програмі Excel, що розширює сферу її застосування.

Стабілізаційне моделювання. Світова практика показує, що поліпшення фінансового стану кредитних кооперативів здійснюється через надання фінансової допомоги від централізованих стабілізаційних фінансових фондів, які створюються за рахунок внесків самих кредитних кооперативів, з метою їх стабілізації та фінансового оздоровлення, підтримання ліквідності. Не всі кредитні кооперативи, які опинились у скрутному фінансовому становищі, мають визнаватися неплатоспроможними та ліквідуватися. Тимчасовий розрив фінансових ресурсів в активних та пасивних операціях кредитного кооперативу може бути виправлений за допомогою централізованих резервів фінансових ресурсів системи кредитної кооперації.

На сьогоднішній день стабілізаційні заходи впроваджуються не тільки кредитними кооперативами вищого рівня – об'єднаними кредитними спілками, а й асоціаціями кредитних спілок, які за своєю приро-

дою не є фінансовими установами. Зокрема, в Національній асоціації кредитних спілок України створені наступні фінансові фонди: Фонд технічної допомоги кредитним спілкам (фінансування технічного забезпечення кредитних спілок), Центральний резерв ліквідності (допомога в управлінні ліквідності, Програма «Старт» (фінансова підтримка новостворених кредитних спілок), Стабілізаційний фонд (фінансування програм фінансового оздоровлення кредитних спілок, запобігання їх банкрутству) та фінансовий фонд «Програми стабілізації та гарантування НАКСУ».

Надання кредитній спілці коштів із Стабілізаційного фонду в рамках «Програми стабілізації та гарантування НАКСУ» здійснюється на визначені цілі із встановленими обмеженнями для кожного напрямку використання, на підставі договору зворотньої фінансової допомоги (таблиця 2.24).

Таблиця 2.24

Цілі та умови надання фінансової допомоги за рахунок коштів Стабілізаційного фонду НАКСУ [114, с. 42-55; 94, с. 3]

Цільове призначення фінансової допомоги	Обмеження щодо розміру фінансової допомоги	Інші обмеження щодо надання фінансової допомоги
поповнення резерву забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів	максимальний розмір фінансової допомоги не може перевищувати 10-кратного розміру внеску кредитної спілки до Стабілізаційного фонду	- місячний оборот кредитної спілки щодо кредитування має складати не менш ніж 30 % від отриманого траншу фінансової допомоги; - планова сума повернення фінансової допомоги складає не більш як 30 % від місячної суми повернення кредитів; - підтримання капіталу в сумі меншій ніж сума отриманої фінансової допомоги
підтримка ліквідності	максимальний розмір фінансової допомоги кредитній спілці не може перевищувати 3-кратного розміру її внеску до Стабілізаційного фонду	- підтримання капіталу в сумі не меншій ніж сума отриманої фінансової допомоги; - сплатити додатковий членський внесок в розмірі 0,04 % від суми допомоги за кожний день її фактичного користування
покриття збитків, що настали внаслідок форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): землетруси, повені, пожежі, затоплення, крадіжки та пограбування, громадські безпорядки	максимальний розмір фінансової допомоги не може перевищувати 10-кратного розміру внеску кредитної спілки до Стабілізаційного фонду	- місячний оборот кредитної спілки щодо кредитування має складати не менш ніж 30 % від отриманого траншу фінансової допомоги; - планова сума повернення фінансової допомоги складала не більш ніж 30 % від місячної суми повернення кредитів

покращання платоспроможності кредитної спілки	максимальний розмір фінансової допомоги не може перевищувати 10-кратного розміру внеску кредитної спілки до Стабілізаційного фонду	<ul style="list-style-type: none"> - місячний оборот кредитної спілки щодо кредитування має складати не менш ніж 30 % від отриманого траншу фінансової допомоги; - планова сума повернення фінансової допомоги складала не більш ніж 30 % від місячної суми повернення кредитів; - підтримання капіталу в сумі меншій ніж сума отриманої фінансової допомоги; - місячний розмір чистого доходу повинен дорівнювати не менш ніж подвоєній сумі процентів, отриманих від розміщення фінансової допомоги; - щоквартально спрямовувати до резервного капіталу суму не меншу ніж подвоєна сума процентів, отриманих від розміщення фінансової допомоги.
---	--	---

Як вбачається з даних таблиці 2.24, кредитні спілки – учасники Стабілізаційного фонду отримують доступ до фондів ліквідності для покращення фінансових нормативів, поповнення резервів. Але доступ до цих коштів існує тільки для кредитних спілок, які є членами цієї асоціації.

Іншим проектом, у рамках якого можливе отримання кредитними спілками фінансової допомоги, є проект Всеукраїнської асоціації кредитних спілок – неприбуткова організація Об'єднання кредитних спілок «Програма захисту вкладів».

В рамках «Програми захисту вкладів» реалізуються програми відновлення фінансової стабільності та роботи тимчасової адміністрації кредитної спілки. Виконання стабілізаційної функції Програма вбачає у здійсненні моніторингу кредитних спілок з метою оцінки фінансового стану кредитної спілки, ідентифікації причин порушень та визначення шляхів їх усунення, наданні відповідних висновків та рекомендацій для виправлення ситуації. За словами голови правління «Програми захисту вкладів» І. Вишневського «при створенні програми захисту внесків основний акцент зроблений на функціональність її роботи, а не на функцію грошового мішка. Якщо функція фінансового моніторингу кредитних спілок працює нормально, то випадки, коли необхідне фінансове вливання, можна попередити» [115, с. 38].

Фінансовий моніторинг – це постійне спостереження та нагляд за рівнем збалансованості установ кредитної кооперації під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Метою фінансового моніторингу є своєчасне виявлення тенденцій, які можуть негативно вплинути на фі-

нансовий стан кредитних спілок. Моніторинг розглядається як один з етапів процесу управління ризиками і визначається як «здійснення постійного контролю за рівнем ризиків з механізмом зворотного зв'язку» [90, с. 113; 116, с.36]. В системі кредитної кооперації фінансовий моніторинг здійснюється як самими кредитними спілками, так і на системному рівні (таблиця 2.25).

Таблиця 2.25

Види фінансового моніторингу в системі кредитної кооперації [складено автором]

Напрями моніторингу	Ціль моніторингу	Рівень здійснення моніторингу
моніторинг депозитів	протидія легалізації відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом, забезпечення своєчасності виконання зобов'язань за депозитними вкладами, встановлення конкурентно привабливих умов залучення депозитних коштів	на рівні кредитної спілки та в межах системи
моніторинг кредитних операцій	недопущення проблемних кредитів, зниження ризику безнадійних кредитів, регулювання кредитних та процентних ризиків	на рівні кредитної спілки
моніторинг активних та пасивних операцій	забезпечення збалансованості зобов'язань кредитних спілок із розміщенням фінансових ресурсів за строками, сумами, забезпечення диверсифікації за сферами призначення	на рівні кредитної спілки
моніторинг дотримання фінансових нормативів	забезпечення фінансової платоспроможності, ліквідності кредитних спілок, достатності капіталу	на рівні кредитної спілки та в межах системи
моніторинг якості системи управління	забезпечення дотримання надання фінансових послуг, захист інтересів членів кредитної спілки, запобігання зловживанням при здійсненні фінансової діяльності	на рівні кредитної спілки та в межах системи

Як вбачається з даних таблиці 2.25, напрямами здійснення кредитними спілками моніторингу є моніторинг депозитів, моніторинг кре-

дитних операцій, моніторинг активних і пасивних операцій, моніторинг дотримання фінансових нормативів та якості системи управління.

Одним з ризиків фінансової діяльності кредитних спілок є ризик легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. З цього приводу кредитні спілки як фінансові установи, відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державному регулюванні ринків фінансових послуг» [67] зобов'язані здійснювати моніторинг фінансових операцій, який передбачає ідентифікацію фізичної особи, яка має намір укласти договір про надання фінансових послуг, отримання відомостей та документів щодо фінансової операції. Враховуючи імперативний характер переліку активних операцій кредитних спілок, зоною ризику відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, є діяльність кредитних спілок із залучення внесків (вкладів) на депозитних рахунки. Ця діяльність передбачає з'ясування кредитною спілкою дійсного власника коштів, які передаються їй на депозитні рахунки та походження цих коштів. Моніторинг депозитних операцій безпосередньо пов'язаний з питанням тінізації доходів населення, вирішення якого є гострою проблемою національної економіки.

Моніторинг кредитних операцій охоплює всі етапи кредитування та починається з моменту надання членом кредитної спілки заявки та документів на отримання кредиту до його повного повернення. Цей процес потребує висококваліфікованих спеціалістів для оцінки фінансової спроможності позичальника вчасно виконати свої кредитні зобов'язання. З цього приводу, цікавою є тенденція залучення банками спеціалістів-едвайзерів, які володіють знаннями у тій чи іншій галузі підприємницької діяльності. Для кредитних спілок цю функцію має взяти на себе сервісна інфраструктура системи кредитної кооперації. У подальшому, моніторинг направлений на відстеження процесу своєчасного та повного повернення кредиту і сплати процентів за його користування, формування резервів під кредитні операції, зокрема резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок за рахунок частини доходів.

Моніторинг активних та пасивних операцій можна розглядати як інструментарій процесу управління активами та пасивами кредитних спілок, цілями якого є вирішення проблеми «ризик-дохід», тобто збалансованість рівня дохідності та ризику діяльності кредитних спілок – процентного, кредитного, ризику ліквідності тощо. Отже, і структура

пасивів, і структура активів кредитної спілки потребують збалансованості (за строками і сумами) та відповідної диверсифікації. Високододі-дні інвестиції мають бути врівноважені ліквідними фінансовими ресур-сами кредитних спілок.

Слід відзначити, що у розвинутих країнах світу кредитні коопера-тиви мають більші можливості щодо диверсифікування власних актив-них та пасивних операцій. Зокрема, кредитні спілки США надають до-сить широкий перелік фінансових послуг: окрім кредитування та депо-зитної діяльності, це розрахунково-касове обслуговування, обмін че-ків, продаж дорожніх чеків, випуск кредитних карток, прийом грошових переказів, оплата комунальних послуг, перерахування зарплат та пен-сій на особисті рахунки, здійснення інших видів безготівкових платежів, інвестування до корпоративних кредитних спілок, в американські дер-жавні зобов'язання, депозитні сертифікати банків та позичково-ощадних асоціацій, федеральні агенції, взаємні фонди тощо. Дивер-сифікації підлягають і вже сформовані активи, зокрема, кредитні спілки США здійснюють продаж іпотечних кредитів через власні сервісні установи. Для національних кредитних спілок таке різноманіття актив-них та пасивних операції є справою майбутнього.

Резервування коштів як один з методів забезпечення фінансової стабільності системи кредитної кооперації, на сьогоднішній день, здій-снюється на рівні кредитних спілок, шляхом формування останніми фондів спеціального призначення – резервного фонду, резерву забез-печення покриття втрат від неповернених позичок. Оскільки зазначені фонди входять до складу регулятивного капіталу (власні кошти) креди-тних спілок, який бере участь у розрахунку коефіцієнту платоспромож-ності останніх, від розміру резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок та резервного капіталу залежить фактична зда-тність кредитних спілок виконувати свої зобов'язання.

Резерв забезпечення покриття втрат від неповернених пози-чок формується за рахунок частини доходів кредитних спілок, базою для розрахунку якого є залишок основної суми за простроченим креди-том, зважений за рівнем ризику. Згідно з «Положенням про фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спі-лок», затвердженим Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 7 від 16.01.2004 року [102] рівень ризику виданого кредиту залежить від терміну його прострочення, а

норматив резервування грошових коштів встановлюється відповідно до кожного рівня ризику.

Прострочені кредити 1 рівня – прострочення платежу від 1 до 3 місяців – 0 % залишку заборгованості;

Прострочені кредити 2 рівня – прострочення платежу від 3 до 6 місяців – 35 % залишку заборгованості;

Прострочені кредити 3 рівня – прострочення платежу від 6 до 12 місяців – 70 % залишку заборгованості;

Неповернені кредити – прострочення становить понад 12 місяців – 100 % залишку заборгованості.

В результаті, резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок розраховується на останній день місяця за математичною формулою:

$$PЗ = \square П_1 \cdot 0 \% + \square П_2 \cdot 35 \% / 100 + \square П_3 \cdot 70 \% / 100 + \square НП,$$

де

PЗ – сума резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок, що має бути сформований станом на кінець місяця, виходячи з фактичного рівня простроченості кредитів;

$\square П_1$ – сума залишків заборгованості за всіма кредитами з простроченістю 1 рівня;

$\square П_2$ – сума залишків заборгованості за всіма кредитами з простроченістю 2 рівня;

$\square П_3$ – сума залишків заборгованості за всіма кредитами з простроченістю 3 рівня;

$\square НП$ – сума залишків заборгованості за всіма неповерненими та безнадійними кредитами.

В основі вищенаведеного способу розрахунку резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок покладено виключно якість обслуговування боргу по кредиту. Спосіб забезпеченості кредитів: страхування, порука, застава, іпотека при розрахунку розміру цього резерву не враховується.

Отже, кредитні спілки постали перед обов'язковою необхідністю оцінити кредити за ступенем ризику та, з урахуванням цього, формувати резерви забезпечення втрат від неповернених позичок. Внаслідок цих дій, фактично сформований резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок у системі кредитних спілок за 2004 рік зріс у 3,7 раза порівняно з 2003 роком, а загальна сума проблемних кредитів зросла більш ніж у 2 рази [16].

Резервний капітал кредитної спілки формується до моменту досягнення ним розміру не менш як 15 % від суми активів, зважених на ризик кредитної спілки.

Враховуючи, що джерелом формування резервного капіталу є вступні та членські внески до резервного капіталу, які мають незворотний характер, а також частина доходу кредитної спілки, вважається, що поряд з іншими складовими капіталу резервний капітал є найбільш стабільним ресурсом кредитних спілок. В умовах економічної нестабільності члени кредитних спілок менш зацікавлені у здійсненні внесків до пайового чи додаткового капіталу, а вже здійсненні внески бажають повернути.

Проведене нами дослідження впливу низки чинників на рівень фінансових нормативів (див. табл. 2.15) свідчить, що серед складових капіталу збільшення саме резервного капіталу дає позитивний результат на дотримання практично усіх фінансових нормативів, у розрахунку яких задіяний капітал кредитної спілки. З вищенаведених обставин, необхідність підвищення рівня саме резервного капіталу є важливою умовою забезпечення фінансово стійкого функціонування кредитних спілок та підвищення довіри до них.

Натомість, резерви, які формують кредитні спілки для забезпечення власної здатності виконувати зобов'язання, мають доповнюватись резервами на рівні системи кредитних спілок. Мається на увазі, резервування кредитними спілками грошових коштів у централізованому фонді в залежності від обсягів залучених коштів від вкладників. Впровадження цього механізму може здійснюватись у межах *системи фінансової безпеки та гарантування вкладів*.

Система фінансової безпеки та гарантування вкладів на сьогоднішній день формується силами самих кредитних спілок та представлена двома проектами: «Програма стабілізації та гарантування НАКСУ» та «Програма захисту вкладів», які реалізуються через два

оператора: Національну асоціацію кредитних спілок України та Всеукраїнську асоціацію кредитних спілок відповідно. Кошти обох Програм формуються за рахунок внесків їх учасників. В рамках вказаних Програм здійснюються гарантійні виплати вкладникам у разі неплатоспроможності кредитних спілок. Участь кредитних спілок в обох проектах гарантування вкладів є добровільною та охоплює лише 10 % діючих на фінансовому ринку кредитних спілок.

Система захисту вкладів Національної асоціації кредитних спілок України представлена пілотним проектом «Програма стабілізації та гарантування НАКСУ», який має діяти до створення Державної системи гарантування вкладів членів кредитних спілок. Програма стабілізації та гарантування НАКСУ складається з двох складових:

- стабілізаційна складова, яка діє на базі Стабілізаційного фонду НАКСУ та передбачає компенсацію вкладів на випадок кризової ситуації у розмірі 25 000 гривень;
- компенсаційна складова, яка запроваджується, якщо стабілізаційні заходи не виправили фінансовий стан кредитної спілки та виключно за умови введення тимчасової адміністрації Програми.

З цього приводу, фінансові ресурси Програми складаються із коштів Стабілізаційного фонду та коштів Програми компенсації втрат вкладників. Виплати вкладникам здійснюються за рахунок ресурсів Програми компенсації втрат вкладників та частини Стабілізаційного фонду, сформованого кредитними спілками, які беруть участь у Програмі компенсації втрат вкладників [115, с. 5].

Кошти Програми надаються на зворотній основі на строк, який визначається в кожному випадку окремо та використовуються для повернення вкладів членам кредитної спілки в межах гарантованої суми компенсації.

Гарантування вкладів у рамках «Програми захисту вкладів» є обов'язковим для всіх її учасників – кредитних спілок. Страхування вкладів забезпечується шляхом укладення договорів кредитними спілками зі страховими компаніями. Зокрема, з метою страхування вкладів кредитних спілок у 2007 році була створена «Українська страхова компанія кредитних спілок» за участю двох польських страхових компаній NUW SKOK TU Zycie S.A. та співвласником якої є «Програма захисту вкладів». Вказана страхова компанія, згідно з укладеними з кредитними спілками договорів страхування виплачує страхове відшкодування

вкладникам у розмірі до 50000 грн [70, с. 6]. Поряд з цим, «Програмою захисту вкладів» передбачено можливість здійснювати страхування вкладів з іншими страховими компаніями, які мають бути резидентами України, а вигодонабувачами за такими договорами виступають вкладники.

Страховим випадком у рамках «Програми захисту вкладів» є відшкодування шкоди, яка заподіяна майновим інтересам вкладників внаслідок неповернення всієї або частини фактично внесеної суми вкладу (без урахування процентів) що підтверджено судовим рішенням, яке набрало законної чинності. При цьому встановлені певні обмеження щодо розміру процентних ставок за вкладами, на які поширюється страхування: не більш ніж 22 % річних – вклад на строк 3–6 місяців, не більш ніж 25 % річних – вклад на строк 12 місяців, не більш ніж 29 % річних – вклад на строк до 24 місяців [117, с. 34-35].

Варто зазначити, що серед кредитних спілок існує практика *страхування внесків* за ризиком їх неповернення (2–3 % від загальної кількості кредитних спілок) у страхових компаній, не залежних від кредитних спілок. Страховим випадком є банкрутство кредитної спілки. Страхові тарифи за таким видом страхування становлять від 0,5 % до 1 % від суми депозиту за рік [118, с. 40]. На сьогоднішній день спеціалісти висловлюють сумніви щодо реальності страхування депозитів такими незалежними страховими компаніями та виплати ними страхового відшкодування у разі банкрутства кредитних спілок. Для цього потрібний постійний моніторинг страховими компаніями фінансової діяльності кредитних спілок, який вони не здійснюють. Крім того, для реальної виплати страхового відшкодування страхові тарифи мають бути досить значними – на рівні 1 % від суми депозитів, в той час як деякі страхові компанії встановлюють для кредитних спілок мінімальні суми. Отже, має місце декларування страхування депозитів у рекламних цілях та впровадження тіньових схем заробляння коштів [95, с. 41–42].

Потреби кредитних спілок у захисних фінансових механізмах від ризиків у власній господарській діяльності, а також надання певних гарантій своїм вкладникам диктують необхідність налагодження тісної взаємодії із страховими компаніями. Ці причини, на перший погляд, зумовлюють зацікавленість лише кредитних спілок у співпраці з страховими компаніями, які на сьогоднішній день, клієнтоорієнтовані на банки. Натомість, на сьогоднішній день вже проявляється проблема за-

лежності страхових компаній від банків: зменшення об'єму банківського споживчого кредитування тягне за собою зменшення об'ємів страхових платежів [119, с.4-5]. З цього приводу, на наш погляд, перспективною виглядає співпраця страхових компаній з кредитними спілками з точки зору диверсифікації страховими компаніями власної діяльності: страхування ризиків як самої кредитної спілки так і надання страхових продуктів для її членів. Останнє набуває особливого значення, оскільки характерна особливість діяльності кредитних спілок - існування довірчих відносин із своїми членами, які одночасно є її клієнтами надасть змоги страховими компаніями розповсюджувати серед останніх страхові продукти [44, с.169].

Що стосується іншого вектору співпраці кредитних спілок із страховиками – це може бути як страхування кредитними спілками власної діяльності (фінансових ризиків), так і страхування відповідальності позичальника за своєчасне повернення кредиту за кредитним договором (кредитні ризики). При такій постановці питання вкладники отримують подвійний спосіб захисту своїх вкладень до кредитних спілок, оскільки об'єктом страхування виступає фінансова спроможність останніх: у першому випадку, здійснюється безпосереднє страхування фінансових ризиків кредитних спілок від неповернення вкладів внаслідок їх неплатоспроможності, у другому випадку, страхується кредитний ризик неповернення кредиту, а отже зменшується ризик втрати виданих кредитними спілками коштів завдяки отриманню страхового відшкодування.

В умовах фінансової кризи загострилось питання відсутності загальнодержавної програми гарантування вкладів кредитних спілок, що виглядає дискримінаційно по відношенню до вкладників цих установ порівняно з вкладниками банків. У Верховній Раді України знаходиться на розгляді законопроект № 3265 від 07.10.2008 р. «Про фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок» та відповідний блок з аналогічними функціями у антикризовому законопроекті № 3306, за допомогою яких це питання буде врегульовано [120].

РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОБЛІКОВОЇ СИСТЕМИ В КРЕДИТНИХ СПІЛКАХ

3.1. Методологія організації інформаційної облікової системи в кредитних спілках

Законом України «Про кредитні спілки» передбачено, що кредитна спілка зобов'язана вести оперативний і бухгалтерський облік результатів своєї діяльності, а також статистичну звітність та подавати її в установленому порядку та у відповідному обсязі органам статистики [68]. Кожний із цих видів господарського обліку маючи свої конкретні об'єкти, задачі та особливості, своєрідні прийоми і методи збору та обробки інформації, створює єдину інформаційну облікову систему кредитної спілки.

Інформаційна облікова система кредитної спілки формується з метою отримання економічної інформації про факти і явища діяльності цих фінансових установ, її акумуляції, трансформації та надання зацікавленим користувачам у прийнятному для розуміння вигляді, придатному для прийняття відповідних рішень, які б сприяли зростанню добробуту членів спілок. Для успішного користування цією системою при управлінні кредитною спілкою, інформаційна облікова система повинна бути об'єктивною, повнотою, зрозумілою, точною.

Сучасну структуру інформаційної облікової системи кредитних спілок можна представити схематично (рис. 3.1).

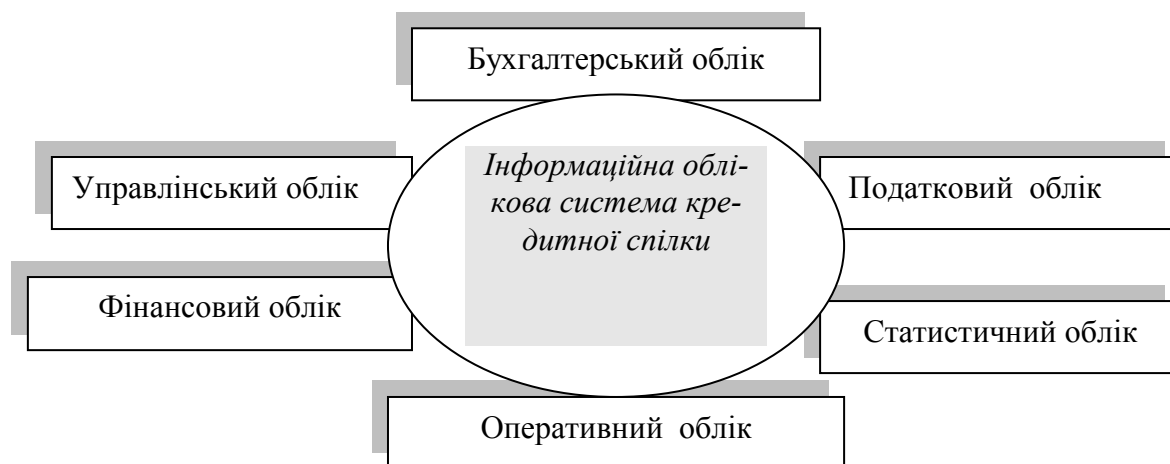

Рис. 3.1 Структура інформаційної облікової системи кредитної спілки [складено автором].

Кожний вид обліку в інформаційній системі кредитної спілки має свої особливі методи реєстрації, узагальнення та оцінки господарських процесів, які є предметом спостереження. Одні елементи відображають «минулі» процеси (зокрема бухгалтерський облік), інші – тільки «майбутні» процеси (фінансовий облік), а треті охоплюють як минулі так і майбутні явища (статистика, оперативний та управлінський облік).

В цілому перед інформаційною обліковою системою кредитної спілки стоять наступні завдання: спостереження, розгляду та контролю за всіма процесами фінансово–господарської діяльності спілки, з метою отримання достовірної інформації про діяльність кредитної спілки всіма зовнішніми і внутрішніми користувачами.

На сучасному етапі керівництву кредитних спілок необхідна інформація, яка б була своєчасною, доречною – тобто такою, що дозволила приймати правильні ефективні управлінські рішення.

Облікова інформація, як складова економічної, є одним із видів інформації, що характеризує фінансову діяльність кредитних спілок. Облікова інформація відрізняється великим обсягом і різноманітністю, складністю, логічністю та відносною простотою арифметичної обробки. Їй властивий масовий характер обчислень, які виконуються за типовими алгоритмами з певною періодичністю. Вона займає, найбільшу питому вагу за обсягом і значимістю серед усіх інформаційних систем, необхідних для прийняття управлінських рішень.

При цьому облікова інформація повинна відповідати таким критеріям:

- багатократність використання;
- концентрація, тобто обираються тільки суттєві ознаки;
- штучність – інформацію створюють люди (облікові працівники), вона не виникає природно, тобто сама по собі;
- цілеспрямованість, тобто інформація відповідає визначеним завданням;
- аналітичність, тобто здатність надавати не лише зафіксовані в документах дані, а й підсумкові, розрахункові, додаткові;

– достовірність – показує, що інформація адекватно реаліям життя відображає реальні процеси у кредитній спілці, легко перевіряється і служить інтересам конкретної особи.

– значимість облікової інформації полягає в тому, що вона має бути корисною і надходити до користувача у потрібний час.

Облікова інформація як категорія економічної інформації має складну ієрархічну структуру, яка представлена: реквізитами, показниками, документами. Інформація повинна бути оцінена як на якісному, так і кількісному рівнях за спеціально розробленими методиками. Така оцінка має важливе значення для організації зберігання інформації та технології її обробки.

Отже, добре організована інформаційна система кредитної спілки здатна забезпечити:

- ефективну підтримку прийняття управлінських рішень щодо надання фінансових послуг;
- прозорість діяльності кредитної спілки;
- зниження вартості наданих фінансових послуг;
- ефективного використання фінансових ресурсів;
- оперативне реагування на погіршення фінансових нормативів кредитної спілки;
- дієвість фінансовий моніторинг;
- підвищення вірогідності й актуальності інформації;
- приведення даних до єдиних стандартів;
- виключення багаторазового введення облікової інформації в ЕОМ.

Першими і найбільш відповідальними кроками інтеграції інформаційних систем обліку є аналіз існуючої інформаційно-технологічної інфраструктури і побудова її цільової моделі. Для їхнього виконання необхідно визначити мету і масштаби робіт, розробити схеми інформаційних потоків і збереження даних, розрахувати необхідні параметри апаратного забезпечення і сформувані структуру даних. При цьому повинен застосовуватися системний комплексний підхід, що дозволяє охопити повний набір зовнішніх і внутрішніх взаємозв'язків, формалізувати поставлені задачі, врахувати вимоги до фінансової, податкової, статистичної та управлінської звітності, забезпечити безперебійну роботу відповідно до графіків роботи кредитної спілки. Послідовний підхід до аналізу дозволяє побудувати повну ієрархічну модель, що за-

безпечує як горизонтальну інтеграцію між системами одного рівня, так і вертикальну інтеграцію між субпідрядними системами.

Таким чином, під інтеграцією інформаційних систем обліку розуміють проектування, розробку, налаштування, тестування і впровадження комплексу програмно-технічних засобів, що забезпечують тимчасове збереження і погоджений обмін обліковими даними між усіма користувачами, пов'язаними між собою інформаційними потоками. Основним завданням її є: забезпечення інформаційних потреб як внутрішніх так зовнішніх користувачів у повному обсязі і з найменшими витратами, даними для своєчасного прийняття корегуючих рішень за рівнями управління фінансовою діяльністю кредитної спілки (рис. 3.2)

Рис. 3.2. Схема місця обліку в системі управління кредитною спілкою [складено автором].

Проблеми методики й організації обліку, аналізу та інших функцій управління активами кредитних спілок досліджувались у працях таких українських економістів, як: М.Д. Бедринець, В.В. Гончаренко, І. Журавська, В.М. Коваленко, Р.Р. Коцовська, Б.М. Марін, Г. Одерій, А.Я. Оленчик та інших.

Слід зауважити, що стрімкий розвиток наук, пов'язаних з обробленням інформації, значно вплинув на трактування всіх фундаментальних понять обліку. Зокрема, можна виділити "інформаційний" підхід до визначення бухгалтерського обліку, що привело до розширення

опису його суті категоріями, пов'язаними з обробленням економічної інформації.

Російські вчені–економісти В.Ф. Палій і Я.В. Соколов визначили, що: «бухгалтерський облік – це система спостереження, вимірювання і класифікації фактів господарської діяльності, яка узагальнює і передає інформацію для управління господарськими процесами» [121].

За оцінкою В.В. Сопка, облік – це процес (робота), який складається з операцій спостереження, сприйняття, вимірювання та фіксації (реєстрації) фактів, процесів, подій природи або суспільного життя [122].

З.Лаучикта та В.Крالیчек визначають бухгалтерський облік як систему неперервного спостереження та контролю за господарською діяльністю підприємства (установ, організацій – авт.) для отримання поточних та загальних даних про їх активи, витрати та результати [123]. Тобто у бухгалтерському обліку відображаються не самі факти, а інформація про них. Відомості про окремі факти перетворюються в системі бухгалтерського обліку на інформаційну характеристику господарського процесу.

Виходячи із цих визначень можна стверджувати, що предметом бухгалтерського обліку є перш за все обліковий процес.

Сутності облікового процесу та визначенню його етапів приділяли увагу в різні часи дослідники в області бухгалтерського обліку [124, с. 19; 125, с. 589; 126, с. 128; 127, с. 49; 128, с. 26; 129, с. 16-17].

Таким чином, узагальнюючи погляди різних науковців, можна зробити висновок, що обліковий процес – це сукупність послідовно виконаних облікових робіт за взаємопов'язаними етапами, спрямованими на отримання, перетворення, передавання і зберігання інформації про функціонування суб'єкта господарювання.

Слід зауважити, що обліковий процес, як і будь-який інший складається з певних взаємозв'язаних частин. Ідеться про загальновідомий поділ облікового процесу на етапи: *первинний, поточний, підсумковий*. У межах кожного етапу розглядають відповідну сукупність операцій, які в логічній послідовності становлять його технологію (рис. 3.3).

Таким чином, етапи облікового процесу – це сукупність взаємопов'язаних облікових операцій, що виконуються послідовно з однаковою метою перетворення інформації і формування облікових показників різного формату, необхідних для управління.

Ідентифікація об'єктів обліку за його напрямками (як у просторі, так і в часі) визначає інший аспект облікового процесу, що відбиває його внутрішню структуру за паралельними складовими. Слід зауважити, що об'єкти обліку кредитних спілок у загальному плані такі самі, як і в інших суб'єктах господарювання: активи, капітал, зобов'язання, господарські процеси та господарські операції, що їх складають, надзвичайні події. Однак, якщо розглянути ці загальні об'єкти через призму специфіки їхньої побудови, що знаходиться під впливом потреб управління, то відразу простежується відмінність їх складових елементів. Так, у практиці фінансово–господарської діяльності кредитних спілок визначено таку загальну сукупність об'єктів обліку: продуктивні та непродуктивні активи, зобов'язання, капітал та цільове фінансування, доходи та витрати.

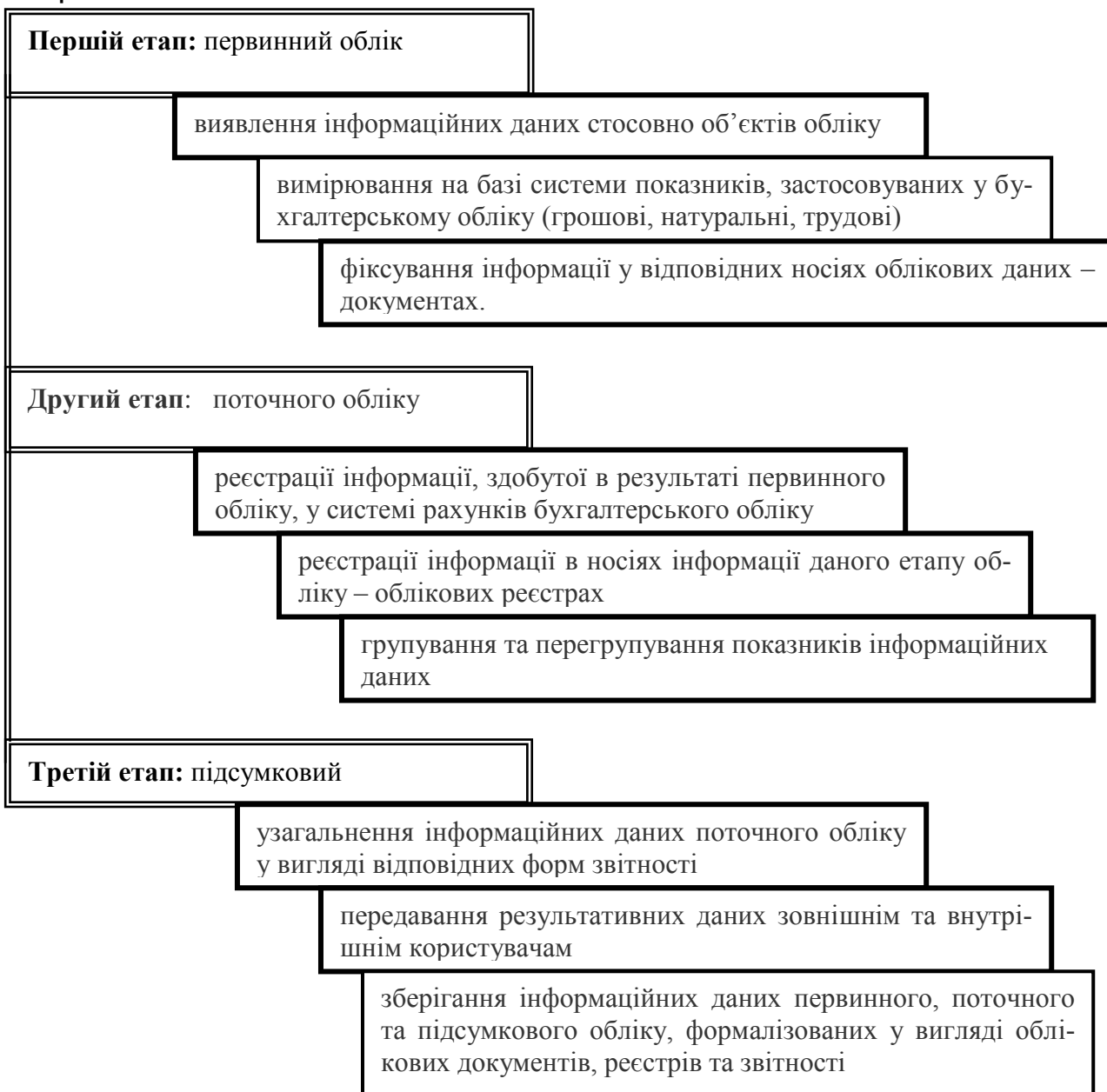

Рис. 3.3 Технологія облікового процесу в кредитних спілках [складено автором].

Зазначені об'єкти обліку поділяються, у свою чергу, на такі групи:

- продуктивні активи – кредити, надані членам кредитної спілки; кредити, надані кредитним спілкам; заборгованість за простроченими та неповерненими кредитами; резерв забезпечення покриття втрат від неповернутих кредитів (прострочені та неповернені кредити); фінансові інвестиції; інші продуктивні активи;

- непродуктивні активи – грошові кошти; основні засоби, інші необоротні матеріальні активи, нематеріальні активи; капітальні інвестиції; заборгованість за безнадійними кредитами; резерв забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів (безнадійні кредити); інші непродуктивні активи; витрати майбутніх періодів;

- зобов'язання – внески (вклади) на депозитні рахунки членів кредитної спілки; розрахунки з юридичними особами за зобов'язаннями, на які нараховуються проценти; розрахунки з фізичними особами за зобов'язаннями, на які не нараховуються проценти; розрахунки з поставщиками та з іншими кредиторами; розрахунки по заробітній платі, розрахунки з бюджетом та фондами державного соціального страхування; інші зобов'язання; доходи майбутніх періодів;

- власний капітал та цільове фінансування – пайовий капітал; резервний капітал; додатковий капітал; нерозподілений дохід; цільове фінансування;

- доходи – отримані проценти за кредитами, наданими членам кредитної спілки; отримані проценти за кредитами, наданими кредитним спілкам; плата (проценти на внески (вклади) на депозитних рахунках в об'єднаній кредитній спілці; доходи від участі

- в капіталі кооперативного банку; плата (проценти) на внески в капіталі об'єднаної кредитної спілки; доходи від державних цінних паперів; інші процентні доходи; отримані штрафи, пені; інші непроцентні доходи;

- витрати – нараховані проценти за внесками (вкладами) на депозитні рахунки членів кредитної спілки; нараховані проценти за кредитами, отриманими від кредитних спілок; нараховані проценти за кредитами, отриманими від банків; нараховані проценти за іншими зобов'язаннями перед юридичними особами; витрати на страхування

кредитів та внесків членів кредитної спілки на депозитних рахунках; витрати на нарахування заробітної плати та обов'язкових платежів; інші операційні витрати; витрати на формування спільних фінансових фондів асоціацій; податок на прибуток; інші витрати; витрати на формування резерву забезпечення покриття втрат від неповернутих кредитів; витрати на списання несплачених процентів за кредитами.

Як за етапами, так і за напрямками облікового процесу відбувається рух інформації, що фіксується в різних її носіях. Якість і швидкість руху облікової інформації залежать від ступеня оптимальності облікових номенклатур, носіїв облікової інформації; документообігу та руху облікових реєстрів.

Зазначені характеристики облікової системи залежать також від технічного та інформаційного забезпечення облікового процесу.

Отже, до об'єктів організації інформаційної облікової системи, як за етапами облікового процесу, так і за його напрямками, належать: облікові номенклатури; носії облікової інформації; рух носіїв облікової інформації; інформаційне забезпечення облікового процесу; технічне забезпечення облікового процесу.

Слід зауважити, що, як правило, облікові номенклатури розроблюються працівниками бухгалтерії під керівництвом головного бухгалтера, але в умовах діяльності кредитної спілки вважаємо за необхідне залучати до цього процесу і управлінців (наприклад, голову правління, голову наглядової ради, виконавчого директора), яким безпосередньо буде надаватися облікова інформація.

Інформація про об'єкти обліку повинна міститися у відповідних носіях. Більшість носіїв облікової інформації кредитної спілки формується за допомогою комп'ютерної техніки і відповідного програмного забезпечення, що суттєво впливає на скорочення робочого часу на їх оформлення, а також сприяє економії грошових коштів і зменшенню витрат, пов'язаних із придбанням спеціальних бланків документів. Оскільки кредитні спілки, як і інші суб'єкти господарювання, мають свободу вибору таких носіїв інформації, то право вибору техніки як і комп'ютерної програми залишається за спілкою, але вони повинні відповідати спеціально розробленим вимогам, вказаним у розпорядженні Держфінпослуг. У кредитних спілках застосовуються як загальноприйняті типові форми первинної документації за загальними обліковими об'єктами, так і розроблені самостійно стосовно специфічних об'єктів

обліку, пов'язаних із відображенням фінансових послуг, бо таких типових або уніфікованих форм документів не існує.

Облікові реєстри у кредитній спілці відповідають кожній топологічній ділянці обліку і формуються за кожним субрахунком робочого плану рахунків у відповідному аналітичному розрізі. Машинограми мають назву журналів – ордерів, але відрізняються від них тим, що побудовані не тільки за кредитовим, але й і дебетовим принципом у розрізі кореспондуючих рахунків.

Ще однією особливістю є те, що ці носії показують підсумки за кожний день з визначенням кінцевого сальдо за відповідними рахунками. Щодо специфічних облікових об'єктів, якими визнані операції з формування капіталу, кредитування членів і депозитних операцій, то аналітика передбачає вказівку дати проведення операції, за розрахунками – прізвище члена спілки, номер особистої справи. Крім того, формуються окремі машинограми за кожним членом спілки залежно від виду розрахунків, такими є, наприклад, «Особові картки по гривневому депозиту», де розписано всі умови конкретного депозитного договору.

На підсумковому етапі облікового процесу кредитні спілки складають кілька видів звітності:

- загальноприйнятую фінансову, форма якої регламентована відповідними національними положеннями з бухгалтерського обліку;
- звітність, що подається до Держфінпослуг і форма якої затверджена спеціальним нормативним актом – Порядком складання і подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [130], вона включає п'ять річних звітів, які деталізують інформацію про специфіку фінансової діяльності;
- внутрішню звітність, кількість і зміст форм якої не обмежена. До основних звітів належать: звітні дані Правління спілки до Наглядової ради про виконання окремих статей кошторису на кожне її засідання, звіти на щорічні загальні збори членів спілки.

Відповідно до вимог Держфінпослуг кредитні спілки зобов'язані повністю автоматизувати обліковий процес. Варто зазначити, що для цього існують спеціально розроблені комп'ютерні програми: «КС Фінанси», «Турбобаланс», «Все в одному «CU Program». Однак ці програми не є ідеальними, оскільки їх використання не задовольняє всіх вимог до складу облікової інформації, а тому паралельно використо-

вують й інші програми. Так, за допомогою програми Norton формується звітність, що подається до Держфінпослуг, а загальні форми фінансової звітності складаються з використанням Excel. Це є свідченням того, що ще існують проблемні питання, пов'язані із недосконалістю програмного забезпечення облікового процесу, які негативно впливають на технологію його організації, а тому потребують негайного вирішення.

Таким чином, важливим питанням в створенні та розбудові інформаційної облікової системи є використання програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання кредитних спілок, пов'язаного з наданням фінансових послуг. Варто зазначити, що комплексна інформаційна система являє собою систему, яка здійснює зберігання, передачу та обробку даних, що стосуються надання фінансових послуг. До складу такої системи входять технічне та програмне забезпечення для надання кредитними спілками фінансових послуг (або послуги). Згідно із вимогами, визначеними у розпорядженні Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 3 червня 2005 р. № 4122 [131], в рамках комплексної інформаційної системи повинно використовуватись програмне забезпечення, яке зареєстроване відповідно до законодавства.

Функціональність цієї інформаційної системи забезпечує можливість здійснення обліку інформації, що стосується надання фінансових послуг, здійснення бухгалтерського, управлінського та фінансового обліку відповідно до вимог Законів України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг", "Про кредитні спілки", "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців", "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", "Про захист інформації в автоматизованих системах" та нормативно-правових актів Держфінпослуг, що стосуються діяльності кредитних спілок.

Програмне забезпечення для надання кредитними спілками фінансових послуг забезпечує:

- можливість унесення початкових даних та запуску програмного забезпечення для надання фінансових послуг з будь-якої початкової дати, що визначена користувачем, із забезпеченням відображення аналітичного і натурального обліку;

- облік доходів та витрат кредитної спілки за будь-яким із методів (касовим методом чи методом нарахування), а саме: обов'язковість здійснення нарахування процентів за договорами на день, передбачений договором, на день фактичних розрахунків із членами та на останній день місяця, а також забезпечення визначення доходів майбутніх періодів;

- використання рекомендованих Держфінпослуг методів нарахування (плати) процентів на пайові внески членів кредитної спілки та внески (вклади) членів кредитної спілки на депозитні рахунки;

- нарахування процентів як за окремим договором (кредиту або депозиту), так і за всіма договорами, на визначену користувачем дату; підтримку різної періодичності сплати процентів, що задається та встановлюється користувачем;

- можливість відстеження інформації про порушення планових платежів (виплат) за договорами кредиту, розрахунку рівня прострочення за кредитами на підставі фактичної і планової заборгованості та резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок (згідно з вимогами Держфінпослуг);

- нарахування штрафних санкцій за достроковим розірванням кредитних та депозитних угод, а також за простроченими кредитами;

- відрахування податків з доходів членів кредитної спілки.

Важливим для організації інформаційної облікової системи в кредитних спілках є те, що програмне забезпечення містить інформаційно-довідкову систему та можливість автоматичного розрахунку критеріїв і фінансових нормативів діяльності кредитної спілки та автоматичного формування фінансових звітів і звітних даних, що передбачені нормативно-правовими актами Держфінпослуг.

Використання програмного забезпечення з метою надання кредитними спілками фінансових послуг забезпечує виконання управлінських задач та, зокрема, забезпечує облік:

- усіх типів членських внесків, що передбачені законодавством та внутрішніми положеннями кредитної спілки;

- фізичних осіб, з якими кредитна спілка проводить розрахунки та інші майнові відносини, з обов'язковим збереженням такої інформації: прізвище, ім'я, по батькові; ідентифікаційний номер, присвоєний ДПА України; ідентифікаційний код за Єдиним державним реєстром юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців (тільки для фізичних

осіб - підприємців); дата народження у форматі: XX.XX.XXXX (день, місяць, рік); паспортні дані: серія, номер паспорта, дата видачі; місце проживання; дата та номер рішення Спостережної ради, за яким фізичну особу прийнято до членів кредитної спілки (тільки для членів кредитної спілки); інформація про обов'язкові та додаткові внески (тільки для членів кредитної спілки), що містить суми внесків та дати їх унесення; інформація про кредитні та депозитні договори (тільки для членів кредитної спілки), що містять номер, дату укладення та суму договору; інші додаткові відомості, визначені внутрішніми положеннями кредитної спілки;

– юридичних осіб, з якими спілка проводить розрахунки та інші майнові відносини, з обов'язковим збереженням такої інформації: повна назва; ідентифікаційний код за Єдиним державним реєстром юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців; банківські реквізити; місце знаходження; інформація про укладені депозитні або кредитні договори, що містить номер, дату укладення та суму договору; інші додаткові відомості, визначені внутрішніми положеннями кредитної спілки;

– кредитних та депозитних договорів з обов'язковим збереженням такої інформації: номер договору; дата укладання договору; суб'єкт, з яким укладено договір (ідентифікаційний номер за ДРФО або ідентифікаційний код за Єдиним державним реєстром юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців); номер та дата рішення Кредитного комітету про видачу кредиту (для кредитних договорів); цільове призначення кредиту (для кредитних договорів); сума договору; процент за договором; дата закінчення строку дії договору; забезпечення виконання (для кредитних договорів); умови (порядок) розрахунків за договором; дати платежів; суми платежів; інформація про прострочення платежу або неповернення кредиту (для кредитних договорів); кількість днів прострочення; сума прострочених платежів; дата пролонгації договору (за наявності); строк пролонгації договору (за наявності).

Варто зазначити, що обробка і зберігання інформації, що безпосередньо стосується надання фінансових послуг, та організація доступу до неї через програмне забезпечення повинні здійснюватися засобами системи зберігання та обробки інформації (СУБД, СУЗ або інша), яка повинна забезпечувати:

✓ конфіденційність, цілісність, актуальність та несуперечність інформації, що обробляється та зберігається;

- ✓ автоматичне щоденне архівування інформації у системі, а також можливість відновлення інформації з архіву у разі необхідності;
- ✓ розмежування та обмеження доступу користувачів до різних об'єктів та функцій інформаційної системи;
- ✓ використання технології клієнт-сервер (або клієнт-сервер-сервер);
- ✓ автоматичне відтворення стану системи в разі збою при проведенні будь-якої операції та мати відповідні засоби відновлення, які забезпечують відновлення інформації після перебоїв у системі;
- ✓ незалежність та цілісність інформації під час одночасної роботи декількох користувачів (мати засоби блокування);
- ✓ підтримання багатопоточності (можливість одночасної обробки декількох запитів);
- ✓ перевірку цілісності інформації у системі (мати засоби діагностики);
- ✓ зберігання аудит-інформації про автора та час створення, модифікації та видалення будь-якої інформації у системі, що стосується членів кредитної спілки, договорів та операцій з надання фінансових послуг;
- ✓ можливість архівування даних, які вже втратили актуальність, для їх подальшого зберігання протягом строку. При цьому при згортанні в електронний архів повинна забезпечуватись коректність, несуперечливість та неперервність даних в архівах та актуальній базі.

Отже, створення інтегрованої системи обліку фінансово-господарської діяльності кредитної спілки є важливим напрямом розвитку інформаційної системи управління спілкою в сучасних умовах технічного прогресу.

Не менш важливим питанням є розробка кредитною спілкою своєї облікової політики. Слід зазначити, що за нині діючим законодавством, кредитним спілкам надано право самостійно визначати облікову політику (п.5 ст.8 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [132] (далі – Закон №996-ІУ).

У вітчизняній практиці термін „облікова політика” з'явився на початку 90-х років ХХ століття, але отримала офіційний статус з прийняттям Закону №996-ІУ. Так, у відповідності до Закону та п. 3 П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87 [133] (далі – П(С)БО

1): «облікова політика – сукупність принципів, методів та процедур, що використовуються підприємством для складання і подання фінансової звітності».

Варто зазначити, що проблеми облікової політики досліджувались як у працях зарубіжних так і вітчизняних вчених: Б.Нідлз, Р.Ентоні, Дж.Ріс, Ван Бред М.Т.Білуха, Р.А. Алборова, А.С. Бакаєва, Ф.Ф. Бутинця, С.В. Войцехівського, М.Я. Дем'яненка, В.П. Завгороднього, С.В. Івахненкова, Г.Г. Кірейцева, А.М. Кузьмінського, М.І. Кутера, С.О. Левицької, С.О. Ніколаєвої, В.Ф. Палія, В.М. Пархоменко, О.М. Петрука, Н.Л. Правдюк, М.С. Пушкаря, О.Д. Радченко, П.Т. Саблука, Я.В. Соколова, В.В. Сопка, Н.М. Ткаченко, Б.Ф. Усача, Ю.Д. Чацкіса.

В навчальній літературі також облікову політику, зокрема підприємств, визначають як сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності. Так, зокрема, Білуха М.Т. тлумачать облікову політику як спосіб ведення облікового процесу [134, с.499].

Бутинець Ф.Ф. відмічає, що облікова політика – це не просто сукупність способів ведення обліку, обраних відповідно до умов господарювання, а й вибір методики обліку, яка дає змогу використовувати різні варіанти відображення фактів господарського життя. В широкому розумінні її можна визначити як управління обліком, а у вузькому – як сукупність способів ведення обліку (вибір підприємством конкретних методик ведення обліку) [135, с.51]. Звичайно без організації ведення обліку: якщо не дотримуватись цього правила, то хибно формується вся система підготовки об'єктивної та достовірної звітності кредитної спілки.

На нашу думку, найбільш ґрунтовним є визначення облікової політики, наведене Безруких П.С.: «Облікова політика являє собою вибір підприємством конкретних методик, форм, техніки ведення і організації бухгалтерського обліку, виходячи з встановлених правил і особливостей діяльності (організаційних, технологічних, чисельності і кваліфікації облікових кадрів, рівня технічного оснащення бухгалтерії)» [136, с.438].

Слід зауважити, що в Україні методологічне і організаційне керівництво системою бухгалтерського обліку та звітності у кредитній спілці здійснюється як Міністерством фінансів України, так і Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг, які визначають нормативні документи, що містять конкретні рекомендації, перелік правил

окремих методик і процедур бухгалтерського обліку. Тобто, сьогодні облікова політика кредитної спілки має розглядатись як спосіб законодавчого регулювання фінансово-економічних і господарських особливостей кредитної спілки.

Таким чином, розробка способів і процедур відображення тих чи інших операцій в обліку залежить як від державного органу, так і самої кредитної спілки.

Отже, особливості формування облікової політики треба розглядати на двох рівнях: макрорівні, як вплив зовнішнього середовища на функціонування кредитної спілки щодо методології бухгалтерського обліку, та мікрорівні – тобто в залежності від політики самої кредитної спілки з метою забезпечення надійності фінансової звітності. Аналогічну думку висловлює проф. Л.З. Шнейдман, який виділяє два рівні формування обліковою політики в сучасній господарській системі (рис. 3.4).

Вважаємо, що облікова політика на макрорівні стосується загальної методології обліку і використовується всіма суб'єктами діяльності. Це підтверджується тим, що основні принципи й процедура стосовно ведення обліку і складання звітності визначені Законом, а основні методи, що безумовно включають альтернативні способи та прийоми, наведені у національних стандартах бухгалтерського обліку.

З огляду на це облікова політика на мікрорівні стосується тільки методики обліку, адже існуючі загальні принципи, процедура, методи (із складовими способами і прийомами), припомнюються через специфіку галузі й інші особливості діяльності та трансформуються у більш конкретні вимоги управління відповідно до формування та розкриття змісту облікової інформації.

Таким чином, кредитна спілка самостійно: обирає форму бухгалтерського обліку як певну систему реєстрів обліку, порядку і способу реєстрації та узагальнення інформації в них з додержанням єдиних zasad, встановлених Законом №996-ІУ, та із урахуванням особливостей своєї діяльності й технології обробки облікових даних; розробляє систему і норми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю за господарськими операціями, визначає права працівників на підписання бухгалтерських документів; затверджує правила документообігу й технологію обробки облікової інформації, додаткову систему рахунків і реєстрів аналітичного обліку; може виділяти на

окремий баланс філії та інші відокремлені підрозділи, які зобов'язані вести бухгалтерський облік, із подальшим включенням їх показників до фінансової звітності кредитної спілки.

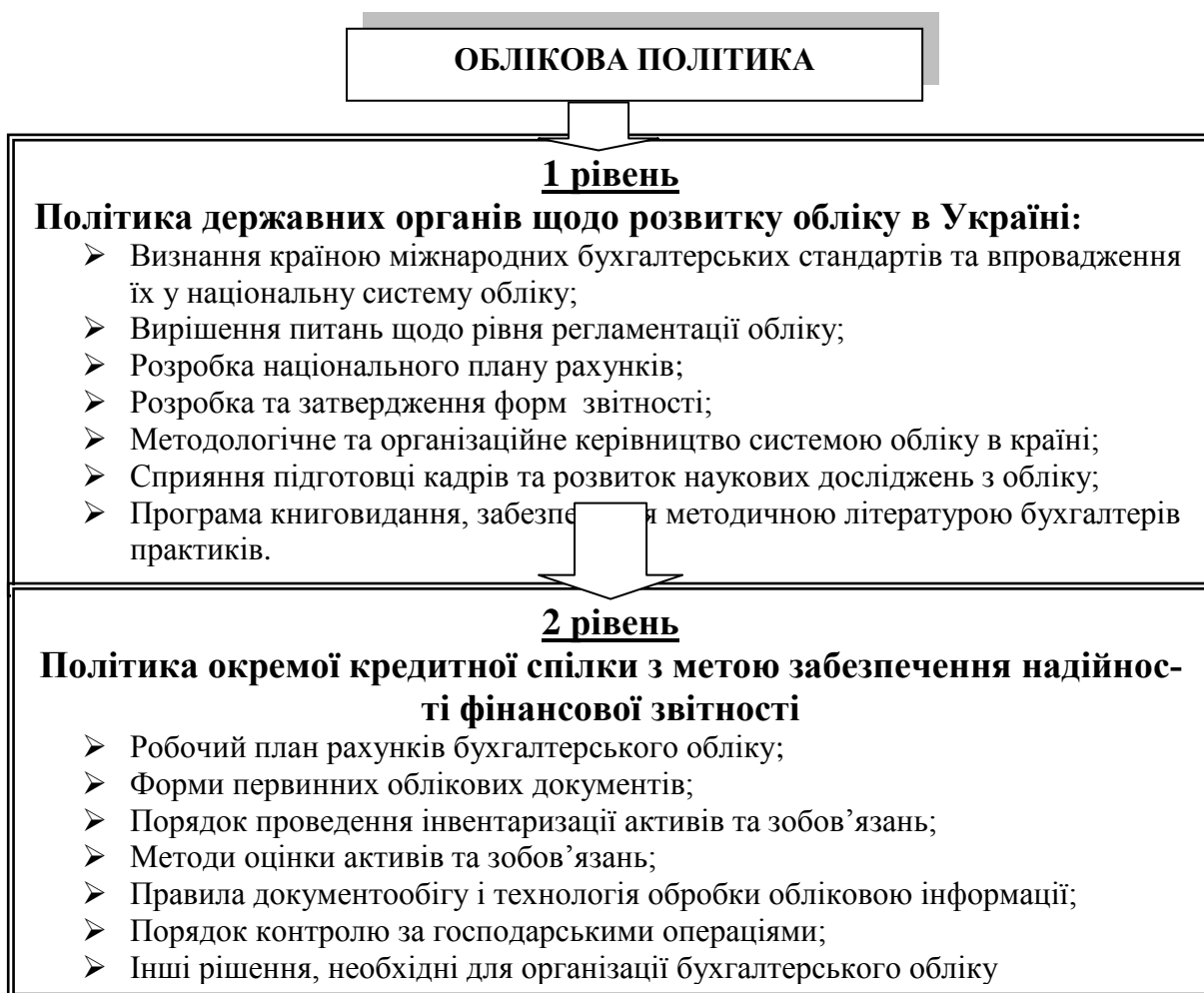

Рис. 3.4. Рівні облікової політики [складено автором].

У відповідності до законодавчих вимог облікова політика кредитної спілки має забезпечити одержання достовірної інформації про майновий і фінансовий стан кредитної спілки, результати її діяльності, необхідні для всіх користувачів фінансової звітності і, зокрема, майбутніх членів кредитної спілки з метою прийняття відповідних рішень. При цьому кредитна спілка самостійно визначає свою облікову політику та обирає форму ведення бухгалтерського обліку з дотриманням принципів, встановлених українським законодавством.

Під принципами бухгалтерського обліку слід розуміти правила, якими необхідно керуватися при вимірюванні, оцінці й реєстрації господарських операцій і при відображенні їх результатів у фінансовій звітності. Основні принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

сті викладені в статті 4 розділу 1 Закону №996-ІУ і пункті 18 П(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" та наведені на рис. 3.5.

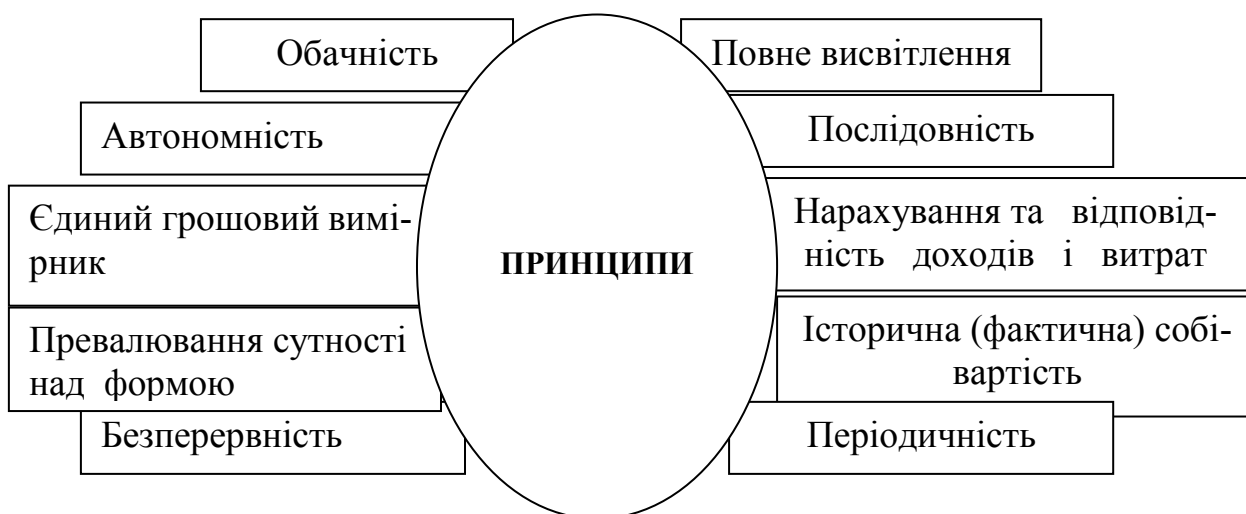

Рис. 3.5. Принципи організації бухгалтерського обліку в кредитних спілках [складено автором].

Однією із складових облікової політики кредитної політики є методи бухгалтерського обліку. Метод обліку – це сукупність спеціальних прийомів, за допомогою яких вивчають його предмет. Метод бухгалтерського обліку повинен забезпечити повне, суцільне та об'єктивне відображення усіх господарських процесів, які відбуваються у кредитної спілки. Важливим моментом у побудові методу бухгалтерського обліку є подвійне відображення господарських фактів, яке впливає з їх подвійної характеристики (за складом і призначенням – з одного боку і джерелами їх формування – з іншого). Застосування подвійного запису дає можливість отримати інформацію про наявність і стан господарських засобів кредитної спілки і джерел їх утворення на конкретний момент, оцінити результати ведення фінансово–господарської діяльності кредитної спілки, забезпечити постійне порівняння господарських засобів та їх джерел.

Метод бухгалтерського обліку (від грецького *methodos* – дослідження) – це сукупність методичних приймів, що забезпечують отримання, обробку та видачу облікової інформації з метою використання її в процесі управління (таблиця 3.1).

Методичні прийоми бухгалтерського обліку [складено автором]

Стан спостереження	Методичні прийоми та їх характеристика	
Первинний	Документація	Спосіб первинного суцільного і неперервного відображення у поточному обліку об'єктів бухгалтерського обліку.
	Інвентаризація	Спосіб виявлення фактичної наявності і стану господарських засобів, коштів кредитної спілки та джерел їх утворення на певну дату.
	Оцінка	Спосіб грошового вимірювання об'єктів бухгалтерського обліку.
Вторинний	Система розрахунків	Спосіб групування і відображення економічно однорідних об'єктів обліку.
	Подвійний запис	Подвійне відображення господарської операції на бухгалтерських рахунках.
Підсумковий	Бухгалтерський баланс	Спосіб групування і відображення наявності і стану господарських засобів кредитної спілки за складом і використанням та джерелами формування на певну дату в узагальненому вартісному вимірнику.
	Фінансова звітність	Сукупність способів і прийомів узагальнення даних поточного обліку і впорядкована система взаємопов'язаних економічних показників фінансово-господарської діяльності за звітний період.

Таким чином, основними складовими облікової політики кредитної спілки є: методи та принципи бухгалтерського обліку, правила та способи ведення бухгалтерського обліку та процедури обліку. Тому облікова політика кредитної спілки – це не просто сукупність способів ведення обліку, обраних відповідно до умов господарювання, а й вибір методики обліку, яка дає можливість використовувати різні варіанти відображення фактів господарювання в обліку.

На вибір облікової політики кредитної спілки впливають такі чинники:

- 1) вид діяльності – надання виключно фінансових послуг, визначених відповідно спеціального законодавства;
- 2) організаційно-правова форма (об'єднання громадян);
- 3) кількість членів кредитної спілки;
- 4) рівень кваліфікації облікового апарату та забезпеченість його комп'ютерною технікою;
- 5) мета та стратегія управління фінансами кредитної спілки.

На думку авторів, облікова політика як складова організації обліку кредитної спілки повинна забезпечити:

- своєчасне обслуговування членів кредитної спілки;
- своєчасне відображення господарських операцій у бухгалтерському обліку та надання достовірної звітності;
- попередження виникнення крадіжок і зловживань, нестач, незаконного витрачання коштів і цінностей;
- скорочення часу і коштів на здійснення операцій на основі оптимізації документообігу та застосування засобів автоматизації;
- захист бухгалтерської інформації;
- контроль за належним оформленням документів.

Облікова політика кредитної спілки оформляється організаційно–розпорядчим документом – наказом або розпорядженням голови правління кредитної спілки. На думку начальника управління методології бухгалтерського обліку Міністерства фінансів В.М. Пархоменко, наказ про облікову політику слід віднести до документів п'ятого рівня системи нормативного регулювання бухгалтерського обліку [137, с.9]. Це внутрішній нормативний документ з організації та порядку ведення обліку у кредитній спілці, який передбачує сукупність способів та процедур організації і ведення обліку, що використовується з метою підготовки, складання та подання фінансової звітності. Облікова політика кредитної спілки розробляється головним бухгалтером та затверджується головою правління спілки. За змістом наказ про облікову політику, як правило, складається з двох розділів залежно від кола питань, що розглядаються:

1) організаційно–технічного (робочий план рахунків; форми первинних документів; порядок інвентаризації; додаткові реєстри аналітичного обліку та форми первинних документів, на підставі яких здійснюються операції, включаючи форми документів для внутрішньої звітності; графік документообігу і технології обробки облікової інформації);

2) методичного (правила застосування в обліку принципу нарахування доходів і витрат (включаючи порядок нарахування амортизації та створення резервів; методи оцінки майна і зобов'язань; списання запасів; методу визначення доходів та витрат; порядок внутрішньогосподарських розрахунків (між філіями); політика кредитної спілки щодо роботи з державними цінними паперами; процедури вивірки та контролю; організація податкового обліку).

Слід зауважити, що відповідно до вимог законодавчих актів внесення змін в облікову політику протягом року не допускається, за винятком випадків змін у чинному законодавстві. Зміни положень облікової політики на наступний рік та причини цих змін мають бути відображені у пояснювальній записці до річного звіту кредитної спілки. Не вважаються змінами в обліковій політиці:

- нова облікова політика щодо операцій, які не є суттєвими;
- нова облікова політика щодо операцій, які відрізняються по суті від попередніх і не здійснювались раніше.

Отже сутність облікової політики як складової частини організації обліку, її методичного інструменту, зміст якої визначають обрані суб'єктом господарювання варіанти практичної реалізації способів і прийомів ведення обліку, що відібрані з існуючих загальноприйнятих та альтернативних, виходячи з умов функціонування конкретного суб'єкта, для практичного втілення у розроблений організаційний регламент – Наказ (розпорядження) про організацію бухгалтерського обліку в кредитній спілці. За цим документом затверджується методологія відображення окремих банківських операцій, у ньому повинні бути охоплені усі особливості організації бухгалтерського обліку спілки. Обов'язковому затвердженню головою правління кредитної спілки підлягають:

- внутрішній план рахунків, побудований на базі затвердженого Міністерством фінансів України плану рахунків бухгалтерського обліку;
- додаткові реєстри аналітичного обліку та форми первинних документів, на підставі яких здійснюються операції, включаючи форми документів для внутрішньої звітності;
- правила документообігу і технології обробки облікової інформації;
- перелік операцій, що потребують додаткового контролю;
- методи оцінки майна і зобов'язань;
- порядок внутрішньогосподарських розрахунків (між філіями);
- правила застосування в обліку принципу нарахування доходів і витрат (включаючи порядок нарахування амортизації та створення резервів);
- політика кредитної спілки щодо роботи з державними цінними паперами;
- процедури вивірки та контролю;

- організація податкового обліку;
- порядок проведення інвентаризації;
- інші рішення, необхідні для організації бухгалтерського обліку.

3.2 Бухгалтерський облік та звітність – основа формування економічної інформації про кредитну спілку

Економічна криза в Україні 2008 року має довготривалі негативні наслідки на діяльність фінансових установ. І це стосується не тільки банківської сфери, але й небанківських фінансових установ – кредитних спілок. Одним із таких наслідків є втрата довіри до кредитних спілок, як фінансових інститутів. В цих умовах, зростає роль бухгалтерського обліку як основи формування достовірної економічної інформації про фінансовий стан кредитної спілки.

Варто зазначити, що хоч кредитна спілка і є неприбутковою організацією, про що вже відмічалось у першому розділі цієї роботи, однак статус неприбутковості не повинен означати і не означає збитковість діяльність таких установ.

Господарювання кредитних спілок на засадах неприбутковості проводиться з метою самозабезпечення членів кредитної спілки необхідними фінансовими послугами за собівартістю. Отже джерелом відшкодування витрат кредитної спілки є дохід, тому її діяльність може бути неприбутковою, але не повинна бути збитковою. Тобто за рахунок отриманих доходів від надання своїм членам фінансових послуг, кредитна спілка повинна покривати витрати пов'язані з її фінансово-господарською діяльністю у відповідності із затвердженим загальними зборами кошторисом (бюджетом).

Поняття доходів визначено П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати» як збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників) за звітний період [138]. Однак слід уточнити, що під надходженням активів не завжди розуміється матеріалізоване надходження, частіше – це факт признання зростання доходів, тобто момент нарахування дебіторської заборгованості, яка призведе до росту капіталу. Так, при нарахуванні

відсотків за наданий кредит членам кредитної спілки збільшується розмір капіталу в частині, відповідній приросту чистих активів, закладеному в обсягах доходу отриманому від надання фінансових послуг. Що стосується погашення зобов'язань, то при їх нарахуванні та при їх погашенні відсутній ріст капіталу, відбувається зміна валюти балансу до минулого стану, до отримання активів у борг. Отримання активів в борг приводить до збільшення валюти балансу за рахунок вартості цих активів з одного боку та за рахунок цих зобов'язань з другого. Таким чином, не всяке погашення зобов'язань приведе до збільшення капіталу, а відповідно і до виникнення доходів. До збільшення капіталу приводить не погашення зобов'язань, а відміна їх признання внаслідок відмови кредитора від своїх прав, тобто коли активи отримані кредитною спілкою безкоштовно. Лиш у цьому випадку можна констатувати приріст капіталу, оскільки замість реального погашення зобов'язань відбувається трансформація даної статті зобов'язань в статтю доходів, місце якої, як відомо, серед статей власного капіталу. Останнє означає, що валюта балансу збільшилась безпосередньо за рахунок приросту чистих активів.

Надходження доходів кредитною спілкою пов'язане з її діяльністю (Рис. 3.6.).

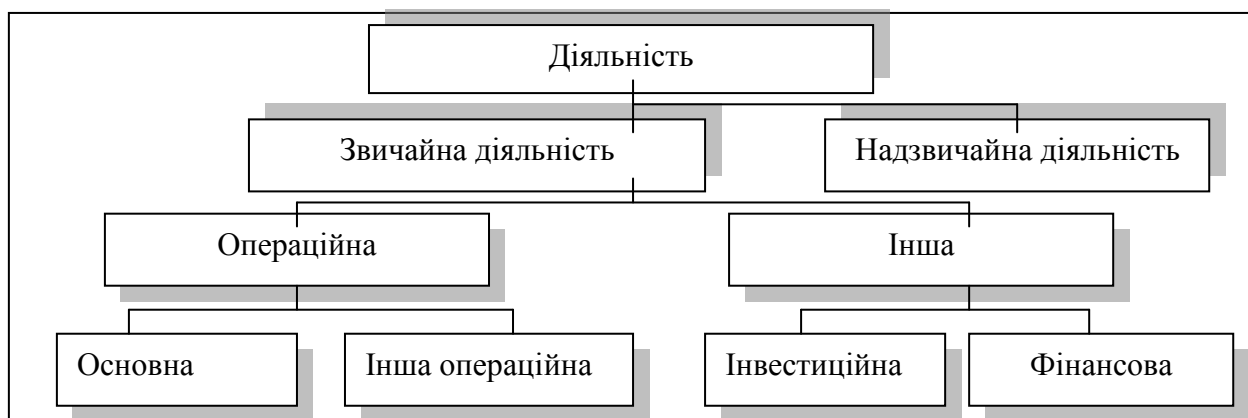

Рис. 3.6. Класифікація видів діяльності [складено автором]

Так, доходами від основної операційної діяльності кредитної спілки є проценти за кредитами, наданими членам кредитної спілки за умов строковості, платності.

Щодо інших операційних доходів, то в кредитних спілках особливості їх складу та змісту відсутні, тобто майже всі види інших операційних доходів можуть бути присутні, а саме: одержані штрафи, пені, неустойки; відшкодування раніше списаних активів; дохід від списання

кредиторської заборгованості; дохід від безоплатно одержаних оборотних активів; інші доходи від операційної діяльності.

Доходи від іншої діяльності складаються із інвестиційних та фінансових доходів. До складу інвестиційних доходів кредитної спілки відносять доходи на внески внесені до капіталу об'єднаної кредитної спілки та доходи на внески до капіталу кооперативного банку.

Доходи від фінансової діяльності згідно П(С)БО 3 включають: проценти за залишками на поточних та депозитних рахунках в банках, проценти за вкладками на депозитних рахунках в об'єднаній кредитній спілці, проценти за кредитами, наданими іншим кредитним спілкам та доходи за державними цінними паперами.

Інші доходи від звичайної діяльності (дохід від реалізації фінансових інвестицій, дохід від відновлення корисності активів, дохід від неопераційної курсової різниці, дохід від безоплатно одержаних активів, інші доходи від звичайної діяльності), а також доходи від надзвичайних подій, що не передбачені П(С)БО 3, кредитні спілки не мають.

Доходи кредитної спілки, отримані в процесі її діяльності, відображаються на рахунках 7 класу «Доходи і результати діяльності» Плану рахунків бухгалтерського обліку [139].

Для обліку доходів від реалізації послуг передбачено субрахунок 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг». За кредитом субрахунку 703 відображається збільшення доходу, за дебетом – списання у порядку закриття на рахунок 79 «Фінансові результати».

Методичні рекомендації щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою та об'єднаною кредитною спілкою Держфінпослуг для обліку нарахування процентів за користування кредитами членами кредитної спілки передбачають використання субрахунку 719 «Інші доходи від операційної діяльності» [140]. На нашу думку, використання даного рахунку є методологічно некоректним, оскільки порушує принцип бухгалтерського обліку «превалювання сутності над формою».

Для обліку інших операційних доходів кредитної спілки використовується рахунок 71 «Інший операційний дохід» за такими субрахунками: 711 «Дохід від реалізації іноземної валюти»; 714 «Дохід від операційної курсової різниці»; 715 «Одержані штрафи, пені, неустойки»; 716 «Відшкодування раніше списаних активів»; 717 «Дохід від списання кредиторської заборгованості»; 718 «Дохід від безоплатно одержаних оборотних активів»; 719 «Інші доходи від операційної діяльності».

Фінансові доходи обліковуються за такими рахунками і субрахунками: 72 «Дохід від участі в капіталі»; 724 «Дохід на внески внесені до капіталу кооперативного банку та об'єднаної кредитної спілки»; 73 «Інші фінансові доходи»; 732 «Відсотки одержані»; 733 «Інші доходи від фінансових операцій».

Для обліку інших доходів від звичайної діяльності передбачено рахунок 74 «Інші доходи» за такими субрахунками: 741 «Дохід від реалізації фінансових інвестицій»; 742 «Дохід від відновлення корисності активів»; 744 «Дохід від неопераційної курсової різниці»; 745 «Дохід від безоплатно одержаних активів»; 746 «Інші доходи від звичайної діяльності».

Порядок відображення доходів кредитної спілки на рахунках бухгалтерського обліку наведено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Облік доходів кредитної спілки [складено автором]

Зміст операції	Кореспондуючі рахунки	
	Дебет	Кредит
Нараховано проценти за користування кредитом членом кредитної спілки	3731 «Розрахунки за нарахованими процентами за кредитами, наданими членам кредитної спілки»	703 «Дохід від реалізації робіт і послуг»
Відображено дохід від реалізації іноземної валюти	311 «Поточні рахунки в національній валюті»	711 «Дохід від реалізації іноземної валюти»
Сплачено штрафні санкції за порушення строків платежу згідно з умовами кредитного договору	301 «Каса в національній валюті», 311 «Поточні рахунки в національній валюті»	715 «Одержані штрафи, пені, неустойки»
Зменшення суми сформованого резерву забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів	381 «Резерв забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів»	716 «Відшкодування раніше списаних активів»
Списано кредиторську заборгованість по закінченні строку позовної давності	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», 68 «Розрахунки за іншими операціями»	717 «Дохід від списання кредиторської заборгованості»
Безоплатно одержані оборотні активи	20 «Виробничі запаси», 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети»	718 «Дохід від безоплатно одержаних оборотних активів»
Нараховано дохід на пайові внески, що внесені до капіталу об'єднаної кредитної спілки	3735 «Розрахунки за нарахованими доходами за внесками в капітал об'єднаної кредитної спілки»	724 «Дохід на внески внесені до капіталу кооперативного банку та об'єднаної кредитної спілки»
Нараховано дохід на пайові	3736 «Розрахунки за нара-	724 «Дохід на внески

внески, що внесені до капіталу кооперативного банку	хованими доходами за внесками в капітал кооперативного банку»	внесені до капіталу кооперативного банку та об'єднаної кредитної спілки»
Нараховано проценти за користування кредитом, наданим іншій кредитній спілці	3732 «Розрахунки за нарахованими процентами за кредитами, наданими іншим кредитним спілкам»	733 «Інші доходи від фінансових операцій»
Нараховано проценти за коштами, що розміщені на депозитному рахунку банку	3733 «Розрахунки за нарахованими процентами за вкладками на депозитних рахунках в банках»	733 «Інші доходи від фінансових операцій»
Нараховано плату (проценти) на внески (вклади), внесені на депозитні рахунки об'єднаної кредитної спілки	3734 «Розрахунки за нарахованими процентами за вкладками на депозитних рахунках в об'єднаній кредитній спілці»	733 «Інші доходи від фінансових операцій»
Нараховано відсотки за державними цінними паперами	3737 «Розрахунки за нарахованими доходами від державних цінних паперів»	732 «Відсотки одержані»
Відображено дохід від реалізації фінансових інвестицій (цінних паперів)	377 «Розрахунки з іншими дебіторами»	741 «Дохід від реалізації фінансових інвестицій»
Відображено дохід від не операційної курсової різниці	312 «Поточні рахунки в іноземній валюті»	744 «Дохід від не операційної курсової різниці»
Відображено дохід від цільового фінансування капітальних інвестицій	48 «Цільове фінансування і цільові надходження»	746 «Інші доходи від звичайної діяльності»
Списано доходи на фінансові результати	70, 71, 72, 73, 74	79 «Фінансові результати»

Що стосується витрат: зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками) за звітний період.

Облік витрат, які виникли у кредитній спілці в процесі провадження своєї діяльності протягом звітного періоду, здійснюється відповідно до П(С)БО 16 «Витрати» [141]. Їх склад можна представити у вигляді фінансових витрат та операційних витрат. У свою чергу фінансові витрати кредитної спілки об'єднують дві групи витрат: по розрахункам з членами кредитної спілки та по розрахункам з юридичними особами. Фінансові витрати по розрахункам з членами кредитною спілки пов'язані перш за все з виплатою процентів на внески (вклади) на депозитні рахунки та платою (процентами) на пайові внески.

До складу витрат, що формуються по розрахункам з юридичними особами входять нараховані проценти за кредитами, отриманими від кредитних спілок та об'єднаної кредитної спілки, нараховані проценти за кредитами, отриманими від банків та іншими зобов'язаннями перед юридичними особами.

Склад операційних витрат кредитної спілки можна представити наступними групами:

- матеріальні витрати;
- витрати на оплату праці та відрахування на соціальні заходи;
- операційні витрати;
- витрати на сплату членських внесків до асоціації кредитних спілок;
- витрати на відрахування до спільних фінансових фондів (метою формування яких є фінансове оздоровлення кредитних спілок); витрати на страхування кредитів (внесків) на депозитних рахунках; витрати на формування резервного капіталу.

Методичними рекомендаціями щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою та об'єднаною кредитною спілкою, затвердженими Розпорядженням Держфінпослуг від 25.12.2003р. № 171, передбачено для обліку витрат використовувати рахунки класу 8 «Витрати за елементами» Плану рахунків бухгалтерського обліку. По дебету класу 8 відображається сума визнаних витрат, по кредиту – списання на субрахунок 79 «Результат фінансових операцій».

Для обліку матеріальних витрат кредитною спілкою використовується рахунок 80 «Матеріальні витрати», що має такі субрахунки: 801 «Витрати сировини й матеріалів»; 803 «Витрати палива й енергії»; 805 «Витрати будівельних матеріалів»; 806 «Витрати запасних частин»; 809 «Інші матеріальні витрати».

Для узагальнення інформації про витрати на оплату праці призначено рахунок 81 «Витрати на оплату праці» з субрахунками: 811 «Виплати за окладами й тарифами»; 812 «Премії та заохочення»; 813 «Компенсаційні виплати»; 814 «Оплата відпусток»; 815 «Оплата іншого невідпрацьованого часу»; 816 «Інші витрати на оплату праці».

Облік відрахувань на соціальні заходи здійснюється на рахунок 82 «Відрахування на соціальні заходи» за такими субрахунками: 821 «Відрахування на пенсійне забезпечення»; 822 «Відрахування на соціальне страхування»; 823 «Страхування на випадок безробіття»; 824

«Відрахування на індивідуальне страхування»; 826 «Страхування від нещасних випадків на виробництві» (даний рахунок не передбачений Планом рахунків, однак рекомендований до застосування).

Сума нарахованої амортизації відображається на рахунку 83 «Амортизація» з деталізацією по субрахункам: 831 «Амортизація основних засобів»; 832 «Амортизація інших необоротних матеріальних активів»; 833 «Амортизація нематеріальних активів».

Для обліку операційних витрат, що не відображаються на інших рахунках класу 8, призначено рахунок 84 «Інші операційні витрати», що має такі субрахунки: 841 «Витрати на розрахунково-касове обслуговування»; 842 «Витрати на оренду та утримання офісу»; 843 «Господарські витрати»; 844 «Витрати на обслуговування орендованих основних засобів»; 845 «Витрати на формування резерву забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів»; 846 «Оплата інформаційно-консультаційних послуг»; 847 «Витрати на відрядження»; 848 «Витрати на нарахування обов'язкових платежів»; 849 «Інші витрати».

Облік не операційних витрат здійснюється на рахунку 85 «Інші затрати». Методичними рекомендаціями щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою та об'єднаною кредитною спілкою передбачено ряд субрахунків до рахунку 85, а саме: 851 «Витрати на нарахування податку на прибуток»; 852 «Витрати на нарахування процентів по внесках (вкладах) членів спілки на депозитні рахунки»; 853 «Витрати на нарахування процентів по залучених коштах від юридичних осіб»; 854 «Витрати на сплату членських внесків до асоціацій кредитних спілок»; 855 «Витрати на відрахування до спільних фінансових фондів (метою формування яких є фінансове оздоровлення кредитних спілок)»; 856 «Витрати на списання нарахованих але несплачених процентів по кредитах»; 857 «Витрати на страхування кредитів та внесків (вкладів) на депозитні рахунки».

І знову ж таки, звертаючись до Закону України «Про кредитні спілки», відзначимо, що операції по залученню внесків (вкладів) на депозитні рахунки членів кредитних спілок є послугами по «задоволенню потреб членів кредитної спілки», а отже, операційною діяльністю. Відповідно, відсотки по внескам (вкладам) на депозитні рахунки є витратами операційної діяльності.

Аналогічно, щодо деяких видів витрат, відображених на субрахунках рахунку 85 «Інші затрати», існують сумніви, щодо віднесення їх до

не операційних витрат, а саме: витрати на сплату членських внесків до асоціацій кредитних спілок, витрати на відрахування до спільних фінансових фондів; витрати на страхування кредитів та внесків (вкладів) на депозитні рахунки є витрати, що безпосередньо пов'язані з основною діяльністю кредитної спілки або її супроводжують, тобто є іншими операційними витратами. Тому, рахунок 85 «Інші затрати» доречно обмежити тільки субрахунками 851, 853. Інші ж субрахунки необхідно трансформувати в субрахунки нижчих порядків до рахунків витрат операційної діяльності, наприклад 849 «Інші витрати»: 8491 «Витрати на нарахування процентів по внескам (вкладам) членів спілки на депозитні рахунки»; 8492 «Витрати на сплату членських внесків до асоціацій кредитних спілок»; 8493 «Витрати на відрахування до спільних фінансових фондів (метою формування яких є фінансове оздоровлення кредитних спілок)»; 8494 «Витрати на страхування кредитів та внесків (вкладів) на депозитні рахунки».

Найбільш типові операції з виникнення витрат та порядок їх систематизації на рахунках бухгалтерського обліку відображені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Облік витрат кредитної спілки [складено автором]

Зміст операції	Кореспондуючі рахунки	
	Дебет	Кредит
Відображено списання матеріальних витрат	80 «Матеріальні витрати»	20 «Виробничі запаси», 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети»
Нараховано заробітну плату працівникам	81 «Витрати на оплату праці»	66 «Розрахунки за виплатами працівникам»
Відображено витрати по відрахуванням на соціальні заходи	82 «Відрахування на соціальні заходи»	65 «Розрахунки за страхуванням»
Нараховано амортизацію по необоротним активам	83 «Амортизація»	13 «Знос (амортизація) необоротних активів»
Відображено витрати на розрахунково-касове обслуговування у банку	841 «Витрати на розрахунково-касове обслуговування»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»
Відображено витрати на оренду та утримання офісу	842 «Витрати на оренду та утримання офісу»	685 «Розрахунки з іншими кредиторами»
Відображено господарські витрати	843 «Господарські витрати»	372 «Розрахунки з підзвітними особами»
Відображено витрати на обслуговування	844 «Витрати на обслуговування орендованих ос-	685 «Розрахунки з іншими кредиторами»

орендованих основних засобів	новних засобів»	
Сформовано резерву забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів	845 «Витрати на формування резерву забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів»	381 «Резерв забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів»
Відображено витрати на інформаційно-консультаційні послуги	846 «Оплата інформаційно-консультаційних послуг»	685 «Розрахунки з іншими кредиторами»
Відображено витрати по відрядженню	847 «Витрати на відрядження»	372 «Розрахунки з підзвітними особами»
Нараховано обов'язкові платежі	848 «Витрати на нарахування обов'язкових платежів»	642 «Розрахунки за обов'язковими платежами»
Нараховано проценти по внескам (вкладам) членів спілки на депозитні рахунки	8491 «Витрати на нарахування процентів по внесках (вкладах) членів спілки на депозитні рахунки»	6841 «Розрахунки за нарахованими процентами на внески (вклади) на депозитні рахунки»
Відображено витрати на сплату членських внесків до асоціацій кредитних спілок	8492 «Витрати на сплату членських внесків до асоціацій кредитних спілок»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»
Відображено витрати на відрахування до спільних фінансових фондів	8493 «Витрати на відрахування до спільних фінансових фондів (метою формування яких є фінансове оздоровлення кредитних спілок)»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»
Відображено витрати на страхування кредитів та внесків (вкладів) на депозитні рахунки	8494 «Витрати на страхування кредитів та внесків (вкладів) на депозитні рахунки»	685 «Розрахунки з іншими кредиторами»
Нараховано податок на прибуток	851 «Витрати на нарахування податку на прибуток»	641 «Розрахунки за податками»
Нараховано проценти по залученим коштам від юридичних осіб	853 «Витрати на нарахування процентів по залучених коштах від юридичних осіб»	6842 «Розрахунки за нарахованими процентами за зобов'язаннями, які залучені від юридичних осіб на платній основі»
Списано витрати на фінансові результати	79 «Фінансові результати»	80, 81, 82, 83, 84, 85

Залежно від облікової політики кредитної спілки, рахунки доходів, витрат і фінансових результатів можуть закриватися з різною періодичністю – щомісяця, щокварталу, щороку. Відповідно, рахунок 79 «Фінансові результати» списується на рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокріті збитки)» з різною періодичністю.

Інформація про доходи, витрати, прибутки і збитки кредитної спілки, що виникли у процесі її діяльності та відображені на відповідних рахунках (субрахунках) у бухгалтерському обліку є підставою для заповнення Звіту про фінансові результати та Звітних даних про доходи та витрати.

З огляду на нормативне регулювання бухгалтерського обліку доходів і витрат кредитних спілок слід засвідчити невідповідність методики обліку видів доходів і витрат статтям (показникам) Звіту про фінансові результати.

Невідповідність простежується у першому розділі Звіту про фінансові результати, який має однойменну назву: «Фінансові результати» та призначений для відображення доходів і витрат від усіх видів діяльності кредитної спілки і визначення фінансового результату (чистого прибутку або збитку) за звітний період.

Фінансовий результат визначається виходячи з принципу нарахування і відповідності доходів і витрат:

✚ складова «нарахування» зазначеного принципу означає відображення в обліку доходів та витрат і відповідно фінансових результатів, у момент їх виникнення незалежно від дати надходження або сплати грошей.

✚ складова «відповідність» цього принципу передбачає визначення фінансового результату шляхом зіставлення доходів звітного періоду з витратами цього ж періоду, понесеними для отримання цих доходів.

Цей розділ формується за сумами оборотів врахованих на рахунках 7 та 9 класів. Методичними рекомендаціями щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою та об'єднаною кредитною спілкою для обліку доходів від операційної та фінансової діяльності передбачені рахунки 71 «Інший операційний дохід», 72 «Дохід від участі в капіталі» та 73 «Інші фінансові доходи». Ще раз зазначимо, що зазначеним нормативним документом рекомендовано здійснювати облік нарахованих процентів за користування кредитом членами кредитної спілки на рахунку 719 «Інші доходи від операційної діяльності. Оскільки доходи від нарахованих процентів за кредитами членам кредитної спілки є основним видом доходів від основної діяльності кредитної спілки, що було обґрунтовано вище, то вони повинні відображатись на субрахунку 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг» і формува-

ти однойменний показник Звіту про фінансові результати за рядком 010.

Ще більш суперечливішою є ситуація відображення у звітності витрат з нарахованих відсотків на внески на депозитних рахунках. Відповідно до наведених вище обґрунтувань, у Звіті про фінансові результати нараховані відсотки повинні відображатись за статтею «Інші операційні витрати» (код рядка 090).

Саме таке відображення відповідає змісту і виду діяльності кредитної спілки, як суб'єкта небанківських фінансових установ. Актуальність даної проблеми підсилюється ще й тим, що кредитні спілки для обліку витрат застосовують рахунки лише 8 класу: а саме 84 «Інші операційні витрати» і 85 «Інші витрати».

Розділ II «Елементи операційних витрат» призначений для відображення відповідних елементів операційних витрат, понесених кредитною спілкою у процесі її діяльності протягом звітного періоду. Такими елементами у кредитних спілках є: матеріальні витрати в сумі витратних матеріалів, пально-мастильних матеріалів, запчастин та ін.; витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; амортизація; інші операційні витрати. Цей розділ заповнюється за інформацією субрахунків рахунку 84 «Інші операційні витрати» та даними аналітичного обліку.

Розділ III «Розрахунок показників прибутковості акцій» Звіту про фінансові результати кредитними спілками не заповнюється оскільки вони не мають права здійснювати випуск акцій.

Інформація про доходи і витрати узагальнюється і у Звітних даних про доходи та витрати, форма та порядок яких затверджено Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України [142]. Звітні дані про доходи та витрати кредитної спілки складаються з трьох розділів:

Розділ 1. *Визначення доходу*. В ньому розкривається інформація про суми отриманих процентів за кредитами, наданими членам кредитної спілки та іншим кредитним спілкам; про доходи від розміщених кредитною спілкою депозитів у банках; про доходи від участі в капіталі кооперативного банку, державних цінних паперів, інші процентні доходи; про отримані штрафи, пені, інші непроцентні доходи та зменшення резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позик.

Розділ 2. *Визначення витрат.* В ньому розкривається інформація про суми процентів, нарахованих протягом звітнього періоду за внесками (вкладами) на депозитних рахунках членів кредитної спілки; за кредитами, отриманими від інших кредитних спілок, банків, об'єднаної кредитної спілки; за іншими зобов'язаннями перед юридичними особами; про витрати на оплату праці; нарахування на соціальні заходи, на страхування кредитів та депозитів; інші операційні та інші витрати, у т. ч. сума нарахованого протягом звітнього періоду податку на прибуток; про суму витрат на формування резерву забезпечення покриття витрат від неповернених кредитів та витрат на списання неоплачених процентів за кредитами

Розділ 3. *Визначення результату.* У цьому розділі наводяться дані про фінансовий результат – показник, що розрахований за даними двох попередніх розділів шляхом порівняння доходів і витрат; про суму доходу, яка протягом року була спрямована на формування резервного капіталу; про нараховані проценти на додаткові пайові внески членів кредитної спілки.

Узагальненим показником розділу є сума нерозподіленого доходу або збитку звітнього періоду.

Підставою для заповнення Звітних даних про доходи та витрати є інформація про доходи, витрати, прибутки і збитки, що виникли у процесі діяльності кредитних спілок та відображені на відповідних рахунках (субрахунках) у бухгалтерському обліку. В таблиці 3.4 наведено рахунки і субрахунки, обороти яких відображаються у Звітних даних про доходи та витрати.

Таблиця 3.4

Інформаційна база для формування Звітних даних про доходи і витрати кредитної спілки [складено автором]

Показники	Код рядка	Оборот рахунків (субрахунків)
1. Визначення доходу		
Отримані проценти за кредитами, наданими членам кредитної спілки	010	Кт оборот рах. 3731
Отримані проценти за кредитами, наданими кредитним спілкам	020	Кт оборот рах. 3732
Доходи від коштів, розміщених на депозитних рахунках у банках	030	Кт оборот рах. 3733
Плата (проценти) на внески (вклади) на депозитних рахунках в об'єднаній кредитній спілці	040	Кт оборот рах. 3734
Доходи від участі в капіталі кооперативного банку	050	Кт оборот рах. 3736

Плата (проценти) на внески в капіталі об'єднаної кредитної спілки	060	Кт оборот рах. 3735
Доходи від державних цінних паперів	070	Кт оборот рах. 3737
Інші процентні доходи	080	Кт оборот рах.732 в частині інших процентних доходів
Загальна сума отриманих процентних доходів (р.010+р.020+р.030+р.040+р.050+р.060+р.070+р.080)	090	
Отримані штрафи, пені	100	Кт оборот рах.715
Інші непроцентні доходи	110	Кт оборот рах.716 плюс Кт оборот рах.717 плюс Кт оборот рах.718 плюс Кт оборот рах.74
УСЬОГО ДОХОДІВ (р.090+р.100+р.110)	120	
2. Визначення витрат		
Нараховані проценти за внесками (вкладами) на депозитні рахунки членів кредитної спілки	130	Дт оборот рах. 853 з Кт рах. 684/1
Нараховані проценти за кредитами, отриманими від кредитних спілок	140	Дт оборот рах. 853 з Кт рах. 684/2
Нараховані проценти за кредитами, отриманими від об'єднаної кредитної спілки	150	Дт оборот рах.853 у частині нарахованих процентів за кредитами, отриманими від об'єднаної кредитної спілки
Нараховані проценти за кредитами, отриманими від банків	160	Дт оборот рах.853 у частині процентів нарахованих за кредитами, отриманими від банків
Нараховані проценти за іншими зобов'язаннями перед юридичними особами	170	Дт оборот рах.853 у частині процентів нарахованих за іншими зобов'язаннями перед юридичними особами
Витрати пов'язані із залученням коштів (р.130+р.140+р.150+р.160+р.170)	180	
Витрати на страхування кредитів та внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитних рахунках	190	
Витрати на нарахування заробітної плати та обов'язкових платежів	200	Дт оборот рах.81 плюс Дт оборот рах.82
Інші операційні витрати у тому числі	210	Дт оборот рах.80 плюс Дт оборот рах.83 плюс Дт оборот рах.841 плюс
на благодійну діяльність	211	Дт оборот рах.849 в частині витрат на благодійну діяльність
Витрати на формування спільних фінансових фондів асоціацій	220	Дт оборот рах.855

Податок на прибуток нарахований	230	Дт оборот рах.851
Інші витрати	240	Дт оборот рах.854
Загальна сума операційних витрат (р.190+р.200+р.210+р.220+р.230+р.240)	250	
Витрати на формування резерву забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів	260	Дт оборот рах. 845
Витрати на списання несплачених процентів за кредитами	270	Дт оборот рах. 856
УСЬОГО ВИТРАТ (р.180+р.250+ р.260+р.270)	280	
3. Визначення результату		
Фінансовий результат (р.120-р.280)	290	
Формування резервного капіталу	300	Дт оборот рах. 443 в частині резервного капіталу
Розподіл плати (процентів) на додаткові пайові внески	310	Дт оборот рах. 443 в частині додаткових пайових внесків
Нерозподілений дохід (збиток) (р.290- р.300-р.310)	320	

Порівнюючи подання інформації у фінансовій звітності про фінансові результати та звітних даних про доходи і витрати кредитної спілки, слід відмітити, що при формуванні показників доходів у них застосовуються різні методологічні підходи: у фінансовій звітності доходи відображуються за методом нарахування, у спеціалізованій – за касовим методом (таблиця 3.5).

Таблиця 3.5

Порівняння методики формування інформації у фінансовій та спеціалізованій звітності кредитної спілки [складено автором]

Інформація у фінансовій звітності			Інформація у спеціалізованій фінансовій звітності		
Назва показника	Рахунок	Форма звітності	Назва показника	Рахунок	Форма звітності
Дохід від реалізації робіт і послуг	Кт сальдо 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг»	Звіт про фінансові результати	Доходи від коштів розміщених на депозитних рахунках у банках	Кт оборот 3733 «Розрахунки за нарахованими процентами за вкладками на депозитних рахунках в банку»	Звітні дані про доходи і витрати
			Плата (проценти) на внески (вклади) на депозитних рахунках в об'єднаній кредитній спілці	Кт оборот 3734 «Розрахунки за нарахованими процентами за вкладками на депозитних рахунках в	

			об'єднаній кредитній спілці»
Дохід від участі в капіталі	72 «Доход від участі в капіталі»	Доходи від участі в капіталі кооперативного банку	3736 «Розрахунки за нарахованими доходами за внесками в капітал кооперативного банку»
		Плата (проценти) на внески в капіталі об'єднаної кредитної спілки	3735 «Розрахунки за нарахованими доходами за внесками в капітал об'єднаної кредитної спілки»
Інші фінансові доходи	73 «Інші фінансові доходи»	Доходи від державних цінних паперів	3737 «Розрахунки за нарахованими доходами від державних цінних паперів»

Проаналізуємо методику облікового процесу доходів і витрат кредитних спілок за МСБО та вимогами Держфінпослуг (таблиця 3.6).

Таблиця 3.6

Порівняльна характеристика методики визнання доходів і витрат в кредитних спілках за МСБО 3 та вимогами Держфінпослуг [складено автором]

Вимоги щодо розкриття інформації за МСБО 39			Спосіб подання інформації у спеціалізованій фінансовій звітності		
Назва показника	умови визнання доходів і витрат	форма звітності	Назва показника	умови визнання доходів і витрат	форма звітності
Загальна сума отриманих процентних доходів	Метод ефективної ставки відсотку	Звіт про прибутки і збитки	Отримані проценти за кредитами, наданими членам кредитної спілки	Касовий метод	Звітні дані про доходи і витрати
			Отримані проценти за кредитами, наданими кредитним спілкам		
			Доходи від коштів, розміщених на депозитних рахунках у банках		

			Плата (проценти) на внески (вклади) на депозитних рахунках в об'єднаній кредитній спілці		
			Доходи від участі в капіталі кооперативного банку		
			Плата (проценти) на внески в капіталі об'єднаної кредитної спілки		
			Доходи від державних цінних паперів		
			Інші процентні доходи		
Загальна сума процентних витрат			Нараховані проценти за внесками (вкладами) на депозитні рахунки членів кредитної спілки	Метод нарахування	
			Нараховані проценти за кредитами, отримані від кредитних спілок		
			Нараховані проценти за кредитами, отримані від об'єднаної кредитної спілки	Метод нарахування	
			Нараховані проценти за кредитами, отримані від банків		
			Нараховані проценти за іншими зобов'язаннями перед юридичними особами		
Доходи по фінансовим активам	Метод ефективної ставки відсотку	Звіт про прибутки і збитки	Інші непроцентні доходи	Касовий метод	Звітні дані про доходи і витрати
Витрати по фінансовим активам			-	-	
Проценти, нараховані по знецієним фінансовим активам			-	-	

Чисті доходи (чисті витрати)			Фінансовий результат	-	
---------------------------------	--	--	----------------------	---	--

Як видно з даних таблиці 3.6 методи визнання доходів і витрат у звітності Держфінпослуг у принципових підходах не відповідають вимогам МСБО.

Відмінності існують і у інших формах звітності, зокрема, між статтями фінансової звітності – балансом (ф.№ 1) та звітними даними про склад активів та пасивів, що є також балансом кредитної спілки, який надається щоквартально у Держфінпослуг.

У відповідності до П(С)БО 2 «Баланс» до складу активів кредитної спілки включаються: необоротні активи, оборотні активи та витрати майбутніх періодів. До складу пасиву входить: власний капітал, забезпечення наступних витрат та платежів, довгострокові зобов'язання, поточні зобов'язання та доходи майбутніх періодів. Що стосується спеціалізованого звіту, який складається у відповідності до вимог Розпорядження № 171, то активи у ньому представлені продуктивними (дохідними) і непродуктивними (недохідними) активами, а пасив – зобов'язаннями, капіталом та цільовим фінансуванням.

Дохідні активи кредитної спілки – це сукупність виданих кредитів, грошових коштів на депозитних рахунках в банку, державних цінних паперів та коштів в об'єднаній кредитній спілці та до капіталу кооперативного банку і у спільні фонди фінансування використання яких дає кредитній спілці економічні вигоди у вигляді доходів.

Таким чином, можна визначити, що у відповідності до вимог Розпорядження № 171, до складу дохідних активів належать:

- кошти в об'єднаній кредитній спілці, облік яких ведеться на рахунку 142 «Інші інвестиції пов'язаним сторонам» субрахунок 142.11 «Обов'язкові пайові внески в об'єднаній кредитній спілці» та субрахунок 142.12 «Додаткові пайові внески в об'єднаній кредитній спілці»;
- внески до капіталу кооперативного банку, облік яких ведеться на рахунку 142 «Інші інвестиції пов'язаним сторонам» субрахунок 142.21 «Обов'язкові пайові внески в кооперативний банк» та субрахунок 142.22 «Додаткові пайові внески в кооперативний банк»;
- державні цінні папери, облік яких ведеться на рахунку 143 «Інвестиції непов'язаним сторонам» субрахунок 143. 1 «Державні цінні папери»;

– кошти у спільних фінансових фондах асоціацій кредитних спілок, створених з метою підтримки ліквідності, облік яких ведеться на рахунку 353 «Кошти спрямовані до спільних фінансових асоціацій кредитних спілок»;

– грошові кошти на депозитному рахунку в банку, облік яких ведеться на рахунку 352 «Інші поточні фінансові інвестиції» субрахунок 352.3 «Вклади на депозитних рахунках в банку»;

– суми виданих кредитів, облік яких ведеться на рахунку 376 «Розрахунки за кредитами наданими членам кредитної спілки». Субрахунок 376.1- 376.3 за терміном погашення кредиту.

Слід враховувати, що довгострокові фінансові інвестиції кредитної спілки у відповідності до вимог Держфінпослуг відображаються на субрахунках другого і третього порядку рахунку 14 «Довгострокові фінансові інвестиції», а терміном до одного року – на субрахунках другого і третього порядку рахунку 35 «Поточні фінансові інвестиції».

Що стосується кредитів, що надаються членам кредитної спілки чи іншим кредитним спілкам, – вони обліковуються окремо, як правило, за класифікаційною ознакою строк користування (з терміном погашення до 3 місяців включно, з терміном погашення від 3 місяців до 12 місяців включно, з терміном погашення більше 12 місяців).

З метою нагляду за своєчасністю сплати за наданими кредитами та оперативного планування руху грошових потоків кредитна спілка повинна вести належний аналітичний облік кредитів. У разі порушення строків сплати кредит вважається простроченим, якщо за станом на дату, визначену умовами кредитного договору, очікуваний платіж не надійшов повністю або надійшов частково.

Найбільш типові операції з дохідними активами та порядок їх систематизації на рахунках бухгалтерського обліку відображені в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Облік дохідних активів кредитної спілки [складено автором]

Зміст операції	Кореспондуючі рахунки	
	Дебет	Кредит
Видача кредиту члену кредитної спілки	376 «Розрахунки по виданим кредитам»	301 «Каса в національній валюті» 311 «Поточний рахунок в національній валюті»
Зроблено вклади на депозитні рахунки в банку	352.3 «Вклади на депозитних рахунках в банку»	311 «Поточний рахунок в національній валюті»

Зарахування придбаних державних цінних паперів за ціною придбання	143. 1 «Державні цінні папери»	311 «Поточний рахунок в національній валюті»
Здійснено внесок до капіталу кооперативного банку	142 «Інші інвестиції пов'язаним сторонам»	311 «Поточний рахунок в національній валюті»
Внесені кошти у спільних фінансових фондах асоціацій кредитних спілок	353 «Кошти спрямовані до спільних фінансових асоціацій кредитних спілок».	311 «Поточний рахунок в національній валюті»
Повернення кредиту членом кредитної спілки	301 «Каса в національній валюті» 311 «Поточний рахунок в національній валюті»	376 «Розрахунки по виданим кредитам»
Погашення кредиту за рахунок блокованого внеску (вкладу) члена кредитної спілки	688/1 «Розрахунки за зобов'язаннями, на які не нараховуються проценти»	373/1 «Розрахунки за нарахованими процентами за кредитами, наданими членам кредитної спілки»
Кредит визнано безнадійним	378«Розрахунки за безнадійними кредитами»	376 «Розрахунки по виданим кредитам»
Повернуто безнадійний кредит через касу	301 «Каса в національній валюті»	378 «Розрахунки за безнадійними кредитами»
Повернуто безнадійний кредит через поточний рахунок	311 «Поточний рахунок в національній валюті» 685 «Розрахунки з іншими кредиторами»	685 «Розрахунки з іншими кредиторами» 378 «Розрахунки за безнадійними кредитами»
Списано безнадійний кредит за рахунок резерву забезпечення покриття втрат від неповернутих кредитів	381 «Резерв забезпечення покриття втрат від неповернутих позичок»	378 «Розрахунки за безнадійними кредитами»
Безнадійний кредит списано за рахунок додаткового пайового внеску поручителя	412 «Додаткові пайові внески членів кредитної спілки»	378 «Розрахунки за безнадійними кредитами»
Сформовано (поповнено) резерв забезпечення покриття втрат від неповернутих позичок згідно розрахунку (в межах кошторису)	845 «Витрати на формування резерву забезпечення покриття втрат від неповернутих позичок»	381«Резерв забезпечення покриття втрат від неповернутих позичок»
Резерв забезпечення покриття втрат від неповернутих позичок зменшено згідно розрахунку на підставі повернення простроченого кредиту	381«Резерв забезпечення покриття втрат від неповернутих позичок»	716 «Відшкодування раніше списаних активів»
Повернення номінальної суми державних цінних паперів	311 «Поточний рахунок в національній валюті»	143 «Інвестиції не пов'язаним сторонам»

Інформація про дохідні (продуктивні) активи відображається у Звітних даних про склад активів і пасивів кредитної спілки (таблиця 3.8).

Таблиця 3.8

Інформація про дохідні (продуктивні) активи відображається у Звітних даних про склад активів і пасивів кредитної спілки
[складено автором]

Показники	Код рядка	Сальдо рахунків (суб-рахунків)
Кредити, надані членам кредитної спілки	010	Дт сальдо рах. 376
Кредити, надані кредитним спілкам	020	Дт сальдо рах. 352/1
Заборгованість за простроченими та неповерненими кредитами	030	Дт сальдо рах. 376 та Дт сальдо рах 352+1 в частині прострочених і неповернених кредитів
Резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок (прострочені та неповернені кредити)	040	Кт сальдо рах 381 в частині та неповернених кредитів
Фінансові інвестиції	050	Дт сальдо рах 142 Дт сальдо рах 143 Дт сальдо рах 352/2,3
Кошти до спільних фінансових фондів асоціації	061	Дт сальдо рах. 353

Варто зазначити, що найбільше висвітлення в наукових працях отримали дохідні активи. Однак, на нашу думку, не менш важливим є розгляд недохідних активів, тому що за певних обставин той чи інший актив кредитної спілки може стати недохідним, особливо це стало явним в умовах фінансової кризи.

Недохідні активи кредитної спілки – це сукупність дебіторської заборгованості, капітальних інвестицій, необоротні активи та резерви, які не приносять доходу і виникають з моменту здійснення кредитною спілкою витрат на створення (вдосконалення) власної бази, необхідної для забезпечення її діяльності.

У відповідності до Розпорядження № 171, до складу недохідних (непродуктивних) активів відносять:

- заборгованість за безнадійними кредитами, облік яких ведеться на рахунку 378 «Розрахунки за безнадійними кредитами»;
- готівку в касі та на поточному рахунку у банку, облік яких ведеться на рахунку 301 «Каса в національній валюті» та рахунку 311 «Поточний рахунок в національній валюті»;

- основні засоби і нематеріальні активи, облік яких ведеться на рахунку 10 «Основні засоби», рахунку 11 «Інші необоротні матеріальні активи та рахунку 12 «Нематеріальні активи»;
- дебіторську заборгованість по оренді, комунальних та інших платежах і т.п., облік яких ведеться на рахунках: 685, 631, 64, 65, 37 «Розрахунки з іншими дебіторами»;
- капітальні інвестиції облік яких ведеться на рахунку 15 «Капітальні інвестиції».

Проаналізуємо недохідні активи кредитної спілки. Варто зазначити, що облік дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності регулюється Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», відповідно до якого дебіторська заборгованість визначається як сума заборгованості дебіторів кредитної спілки на певну дату, як правило, на дату балансу (щоквартально). Згідно з П(С)БО 10 дебіторська заборгованість поділяється на довгострокову та короткострокову (поточну).

Довгостроковою вважається заборгованість, яка не виникає в ході нормального операційного циклу і буде погашена після закінчення 12 місяців з дати балансу. Слід зазначити, що в стандартах не визначено поняття «нормального операційного циклу». Тому таким слід вважати операційний цикл у звичайних умовах діяльності. Короткострокова дебіторська заборгованість – це заборгованість, яка виникла в ході нормального операційного циклу та буде погашена протягом 12 місяців з дати балансу.

Для обліку сум дебіторської заборгованості застосовують різні оцінки. Зокрема, дисконтова вартість майбутніх платежів для погашення дебіторської заборгованості, чиста реалізаційна вартість та первісна вартість.

Зупинимось на розгляді цих оцінок. Так, оцінка за дисконтованою вартістю майбутніх платежів застосовується орендодавцями для відображення платежів за договорами фінансової оренди. Тобто сума таких платежів має відобразитися в чистих інвестиціях в оренду, що дорівнює загальній сумі мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості за вирахування незаробленого фінансового доходу. Слід зазначити, що цей метод оцінки дуже розповсюджений у міжнародній практиці.

Що стосується чистої реалізаційної вартості, то ця оцінка використовується щодо поточної дебіторської заборгованості. А оцінка за первісною вартістю застосовується до всіх видів довгострокової та поточної заборгованості.

Варто зазначити, що поточна дебіторська заборгованість на дату балансу, згідно з п.7 П(С)БО 10, включається до підсумку балансу за вирахування резерву сумнівних боргів, тобто за її чистою реалізаційною вартістю.

Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 передбачено два способи обчислення резерву: виходячи з платоспроможності окремих дебіторів та на основі класифікації дебіторської заборгованості по групам ризику.

По першому названому способу, тобто при визначені величини резерву сумнівних боргів виходячи із платоспроможності окремих дебіторів, на дату складання фінансової звітності необхідно вивчати платоспроможність кожного дебітора і вивести для них індивідуальні коефіцієнти сумнівності, за якими потім визначати суму резерву за даною заборгованістю. Сума резервів за кожним дебітором дасть загальну суму резерву сумнівних боргів.

Слід зауважити, що коефіцієнт сумнівності показує частку дебіторської заборгованості щодо повернення якої є сумніви. Як правило, значення коефіцієнта сумнівності зростає зі збільшенням періоду прострочення платежу.

Сутність другого названого способу класифікації дебіторської заборгованості зі строками її погашення полягає у тому, що вся дебіторська заборгованість групується за строками її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи (таблиця 3.9).

Таблиця 3.9

Класифікація дебіторської заборгованості за групами ризику

[складено автором]

Група ризику згідно з класифікацією	Дебіторська заборгованість з договірних умов		Дебіторська заборгованість, що виникла не з договірних умов	
	Кількість днів прострочення	Розмір резерву (%)	Кількість днів з часу виникнення	Розмір резерву (%)
1	0-30	0	0-90	0
11	31-60	20	91-180	20
111	61-90	50	181-360	50
1У (безнадій-	91 і більше	100	361 і більше	100

на)				
-----	--	--	--	--

Логіка цього способу полягає в тому, що чим більше прострочена дебітором оплата, тим більші сумніви є щодо оплати цих сум.

В процесі діяльності кредитні спілки при визначенні коефіцієнтів сумнівності керуються Положенням «Про критерії та фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок», затверджених розпорядженням Держфінпослуг №7 від 16.01.2004р. [143], з урахуванням змін та доповнень.

У відповідності до цього розпорядження дебіторська заборгованість за строками погашення у частині наданих кредитів класифікується на:

- *прострочений кредит* – кредит, за яким порушення встановленого режиму сплати не перевищує 12 місяців;
- *неповернутий кредит* – кредит, за яким порушення встановленого режиму сплати перевищує 12 місяців;
- *безнадійний кредит* – прострочений або неповернутий кредит, за яким є документальне підтвердження про неможливість стягнення.

Для обліку безнадійного кредиту використовується рахунок 378 «Розрахунки за безнадійними кредитами».

Рішення про визнання кредиту безнадійним приймається Спостережною радою кредитної спілки, згідно якого робиться запис: Дт 378 «Розрахунки за безнадійними кредитами» та Кт 376 «Розрахунки за кредитами членам кредитних спілок». Якщо Спостережною радою приймається рішення про списання безнадійної дебіторської заборгованості (за кредитом), здійснюється її списання наступним записом у бухгалтерському обліку: Дт 381 «Резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок» та Кт 376 «Розрахунки за безнадійними кредитами».

Варто зазначити, що списання безнадійної заборгованості відбувається на дату балансу і відображається в обліку резерву сумнівних боргів у відповідності до П(С)БО 10. Резерв сумнівних боргів (для дебіторської заборгованості крім дебіторської заборгованості по виданим кредитам) обліковується на рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» по відповідним субрахункам і відображається у рядку 162 другого розділу балансу у дужках.

Різниця між первісною вартістю (рядок 161 балансу) та резервом (рядок 162 балансу) дає можливість встановити залишкову вартість дебіторської заборгованості.

У Звітних даних про активи та пасиви кредитної спілки резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок (безнадійних кредитів) відображається у рядку 120 розділу другому. У цьому рядку проставляється сума сформованого резерву забезпечення покриття втрат (кредитове сальдо рахунку 381 в частині безнадійних кредитів) у дужках. При цьому слід ураховувати, що значення рядка 120 дорівнює різниці між загальною сумою сформованого резерву забезпечення покриття втрат від неповернутих кредитів та заборгованістю за безнадійними кредитами при умові що перша сума більше другої. В протилежному випадку проставляється сума фактично сформованого резерву покриття втрат від неповернутих кредитів.

Резерв забезпечення покриття втрат від неповернутих позичок формується на всю величину кредитів, визнаних безнадійними. Слід зауважити, що у балансі кредитної спілки дебетове сальдо по рахунку 381 відображається у рядку 210 другого розділу активу балансу у складі іншої дебіторської заборгованості.

Наступною складовою недохідних активів кредитної спілки є необоротні активи, до складу яких входять основні засоби та нематеріальні активи. Вони є недохідними активами, тому що інвестиції в них не приносять прямого доходу кредитній спілці.

Методологія бухгалтерського обліку основних засобів та нематеріальних активів базується на стандартах обліку (таблиця 3.10).

Таблиця 3.10

Стандарти необоротних активів [складено автором]

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО)	Національні положення бухгалтерського обліку (П(С)БО)
№16 «Основні засоби»	№7 «Основні засоби»
№17 «Оренда»	№14 «Оренда»
№38 «Нематеріальні активи»	№8 «Нематеріальні активи»
№ 36 «Зменшення корисності активів»	—

Порядок оцінки основних засобів, нарахування їх амортизації, списання з балансу та розкриття інформації про них у фінансовій звітності визначається МСБО 16 «Основні засоби» та П(С)БО 7 «Основні засоби». Згідно із цими документами основні засоби – це матеріальні

активи, які утримуються суб'єктами господарювання з метою їх використання у процесі господарської діяльності, очікуваний строк корисної експлуатації яких більше одного року.

Основні засоби відображаються у балансі кредитних спілок, якщо відповідають загальним критеріям активів, а саме:

1) існує імовірність того, що у майбутньому суб'єкт господарювання отримає економічні вигоди, пов'язані з використанням даного активу;

2) його оцінка достовірна.

Стосовно класифікації основних засобів (таблиця 3.11) зазначимо, що МСБО 16 не містить такої вимоги, але передбачає їх розподіл на класи.

Таблиця 3.11

Класифікація основних засобів [складено автором]

МСБО 16	П(С)БО 7
1. Земля	1. Основні засоби
2. Будівлі	1.1. земельні ділянки
3. Машини та устаткування	1.2. капітальні витрати на поліпшення земель
4. Кораблі	1.3. будинки, споруди та передавальні пристрої
5. Літаки	1.4. машини та обладнання
6. Автотранспорт	1.5. транспортні засоби
7. Меблі та приладдя	1.6 інструменти, прилади, інвентар (меблі)
8. Офісне обладнання	1.7. інші основні засоби (насадження, худоба)
	2. Інші необоротні матеріали активи

Згідно з Інструкцією № 291, основні засоби відображаються на однойменному синтетичному рахунку 10, що належить до класу 1 «Необоротні активи». Для бухгалтерського обліку у Плані рахунків передбачено синтетичний рахунок 10 «Основні засоби», призначений для обліку й узагальнення інформації про наявність і рух власних або отриманих на умовах фінансового лізингу об'єктів та орендованих цілих майнових комплексів, віднесених до складу основних засобів.

Рахунок 10 «Основні засоби», який має дев'ять субрахунків, із яких кредитні спілки, в основному використовують наступні: 101 «Земельна ділянка», 103 «Будівлі і споруди», 104 «Машини й обладнання», 105 «Транспортні засоби», 106 «Інструменти, пристрої та інвентар», 109 «Інші основні засоби».

Згідно з П(С)БО 7, у складі основних засобів визнаються, крім самих основних засобів, інші необоротні активи, облік яких ведеться на рахунку 11 «Інші необоротні матеріальні активи». З семи субрахунків цього рахунку в кредитних спілках можливе використання субрахунку 111 «Бібліотечні фонди» та субрахунку 112 «Малоцінні необоротні матеріальні активи».

Сальдо рахунків 11 та 10 відображається у Балансі у статті «Основні засоби» (рядок 030,031,032). У Звітних даних про склад активів і пасивів залишкова вартість основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів відображається у рядку 090 у розділі 2 «Непродуктивні активи».

Розглядаючи питання щодо визнання основних засобів активами, слід пам'ятати, що МСБО 16 не застосовується до незначних сум. Тому в МСБО 16 відсутнє поняття «малоцінні та швидкозношувані предмети». П(С)БО 7 у цьому аспекті уточняє МСБО 16, даючи змогу суб'єктам господарювання самостійно визначати вартісні ознаки предметів, які належать до малоцінних необоротних матеріальних активів.

Стосовно нематеріальних активів зазначимо, що принципи їх обліку та визначення визначаються МСБО 38 «Нематеріальні активи» та національним П(С)БО 8 «Нематеріальні активи». Згідно з П(С)БО 8 нематеріальні активи – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований (відокремлений від суб'єкта господарювання) та утримується ним з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, який перевищує один рік), в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим особам.

У зазначених положеннях виділено певні групи нематеріальних активів (таблиця 3.12).

Таблиця 3.12

Групи нематеріальних активів [складено автором]

МСБО 38	П(С)БО 8
Торгівельні марки	Права користування природними ресурсами
Заготовки та назва видань	Права користування майном
Комп'ютерне програмне забезпечення	Права на знаки для товарів і послуг (товарні знаки, торгові марки, фірмові назви тощо)
Ліцензії та привілеї	Права на об'єкти промислової власності
Авторські права, патенти та інші права щодо промислової власності	Акторські та суміжні з ними права

«Нору-хау»	Гудвіл
Нематеріальні активи у процесі розробки	Інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо)

Нематеріальні активи відображаються у балансі кредитної спілки за тих самих умов, що й основні засоби.

Якщо нематеріальний актив не відповідає цим критеріям визнання, то згідно з П(С)БО 8 витрати, пов'язані з його придбанням чи створенням, зараховують до витрат того звітного періоду, протягом якого вони були здійснені, без визнання таких витрат у майбутньому нематеріальним активом. Слід зауважити, що це не суперечить МСБО 38.

Згідно з Інструкцією № 291, нематеріальні активи відображаються на однойменному синтетичному рахунку 12, що належить до класу 1 «Необоротні активи». Для бухгалтерського обліку у Плані рахунків передбачено синтетичний рахунок 12 «Нематеріальні активи», призначений для обліку й узагальнення інформації про наявність і придбання або безкоштовне отримання та вибуття нематеріальних активів. Субрахунки, які може застосовувати кредитна спілка, передбачені Інструкцією № 291, а саме: 123 «Права на знаки для товарів і послуг», 125 «Авторські та суміжні з ними права» та 127 «Інші нематеріальні активи».

Ще однією складовою недохідних активів кредитної спілки є капітальні інвестиції. Для її обліку використовується однойменний рахунок 15 «Капітальні інвестиції». Слід зазначити, що відповідно до Закону «Про оподаткування прибутку підприємств», капітальні інвестиції – це господарські операції, що передбачають придбання об'єктів нерухомої власності, інших основних фондів і нематеріальних активів, які підлягають амортизації.

Аналітичний облік капітальних інвестицій провадиться за видами необоротних активів. Балансова вартість капітальних активів дорівнює сумі фактично здійснених витрат, пов'язаних із придбанням (виготовленням) або будівництвом об'єкта основних засобів.

Як і нематеріальні активи, так і капітальні інвестиції відображаються в балансі кредитивної спілки у складі необоротних активів першого розділу активу балансу відповідно у рядку 010 та у рядку 020 відповідно. У Звітних даних про активи і пасиви кредитної спілки ці активи

відображаються у складі непродуктивних активів кредитної спілки капітальні інвестиції у рядку 100, нематеріальні активи у рядку 090 звіту.

Варто зазначити, що система бухгалтерського обліку кредитних спілок призначена надавати відповідну інформацію щодо стану та змін власного капіталу з метою проведення економічних розрахунків і дієвого контролю за відповідними показниками для досягнення кінцевої мети – ефективного управління.

Відповідно до цього, логічно виправданим кроком на шляху дослідження специфіки обліку в кредитних спілках буде розгляд існуючої методики обліку пасивних операцій щодо формування та зміни власного капіталу для пошуку можливих напрямів її удосконалення та формування правдивої, неупередженої, об'єктивної, зрозумілої інформації про економічні показники, що формуються під час здійснення таких операцій. Інформація про стан пасивних операцій міститься як у балансі (ф.№1) так і у звітних даних про активи та пасиви кредитної спілки.

Що стосується даних пасиву Звітних даних про активи та пасиви кредитної спілки, то як вже відмічалось він складається із двох розділів зобов'язання (розділ 1) та капітал і цільове фінансування (розділ 2), а баланс (ф.№1) складається із п'яти розділів. Структура Звітних даних про активи і пасиви відрізняється від даних пасиву балансу (таблиця 3.13)

Таблиця 3.13

Порівняння структури Звітних даних про активи і пасиви з даними пасиву Балансу кредитної спілки (ф.№1) [складено автором]

Звітні дані про активи та пасиви кредитної спілки			Баланс (ф.№1) кредитної спілки		
Структура пасиву	Код рядка	Сальдо рахунків	Структура пасиву	Код рядка	Графа 4 ф.№1 (сальдорах.)
11. Капітал та цільове фінансування			1. Власний капітал		
–			Статутний капітал	300	
Пайовий капітал	270	Кт 41	Пайовий капітал	310	Кт 41
Резервний капітал	280	Кт 43	Резервний капітал	340	Кт 43
–			Додатковий власний капітал	320	
Додатковий капітал		Кт 42	Інший додатковий капітал	330	Кт 42
Нерозподілений дохід (непокритий збиток)	290	Кт або Дт 44 мінус	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	350	Кт або Дт 44

		Дт 373			
			Неоплачений капітал	360	
			Вилучений капітал	370	
<i>Усього капітал</i>	<i>310</i>		<i>Усього власний капітал</i>	<i>380</i>	
			11. Забезпечення майбутніх витрат та платежів		
			Забезпечення виплат персоналу	400	Кт рах 471, 472
			Інші забезпечення	410	
Цільове фінансування	320	Кт 48	Цільове фінансування	420	Кт 48
Усього за розділом 2	330		Усього за розділом 2	430	
			111. Довгострокові зобов'язання		
			Довгострокові кредити банку	440	Кт 501, 502, .503,
			Інші довгострокові фінансові зобов'язання	450	Кт 505
			Відстрочені податкові зобов'язання	460	
			Інші довгострокові зобов'язання	470	Кт 51, 53, 55
			Усього за розділом 3		
1. Зобов'язання			1У. Поточні зобов'язання		
Внески(вклади) на депозитні рахунки членів кредитної спілки	170	Кт 511, 611/1, 686	Короткострокові кредити банку	440	Кт 60
Розрахунки з юридичними особами за зобов'язаннями, на які нараховуються проценти	180	Кт 50, 60, 611/2, 687	Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	510	Кт 61
Сума зобов'язань, на які нараховуються проценти разом (р.170+ 180)	190		Векселі видані	520	Кт 62
Розрахунки з фізичними особами за зобов'язаннями, на які не нараховуються проценти	200	Кт 688/1	Кредиторська заборгованість за товари (роботи, послуги)	530	Кт 63
Розрахунки з юридичними особами, на які не нараховуються проценти	210	Кт 552, 688/2	Поточні зобов'язання за розрахунками - за отриманими авансами	540	
			- з бюджетом	550	Кт 64
			- за позабюджетними платежами	560	Кт 642
			- зі страхування	570	Кт 65
Нарахована заробітна плата та обов'язкові платежі	220	Кт 65, 66	- з оплати праці	580	Кт 66

			- з учасниками	590	
			- за внутрішніми розрахунками	600	Кт 683
Інші поточні зобов'язання, у тому числі:	230	Кт 372, 47, 631, 64, 673, 684, 685, 689	Інші поточні зобов'язання	610	Кт 684, 686, 687, 688, 689, 372
Нараховані, але не сплачені проценти та зобов'язання	231	Кт 684			
У. Доходи майбутніх періодів					
Доходи майбутніх періодів	240	Кт 69	Доходи майбутніх періодів	630	Кт 69
Сума зобов'язань, на які не нараховуються проценти (р. 200+ р.210+ р.220+ р.230+ р.240)	250		-		
Усього за розділом 1 (р.190 +р.250)			-		

Як свідчить порівняльна таблиця, структура пасиву кредитної спілки балансу та спеціалізованої звітності, принцип їх побудови суттєво відрізняється. Структура пасиву балансу (ф.№1) у відповідності до вимог П(С)БО 2 «Баланс» побудова у відповідності до джерел фінансових ресурсів: власні (розділ I та II пасиву балансу), позикові (розділ III та частково IV балансу) та залучені (IV розділ балансу). Що стосується структури Звітних даних про активи та пасиви кредитної спілки, то його структура побудується в залежності не тільки від джерел, але й від вартості ресурсів. Спеціалізований звіт підрозділяється на власні ресурси (розділ 2 Звіту) та залучені ресурси (розділ 1 Звіту), в тому числі ресурси платні (по яким нараховуються проценти) та безоплатні (по яким не нараховуються проценти).

Згідно з П(С)БО 2, власний капітал – це частина в активах кредитної спілки, що залишається після вирахування її зобов'язань. До складу власного капіталу кредитної спілки входить: пайовий, резервний та додатковий капітал і нерозподілений дохід (непокритий збиток). Операції, пов'язані зі створенням і змінами власного капіталу кредитної спілки, посідають особливе місце серед інших пасивних операцій, бо з них розпочинається будь-яка діяльність, у тому числі й фінансова. Вони створюють основу основ кредитної спілки – майнову базу. З ін-

шого боку, в умовах специфіки функціонування цих установ і на відміну від інших фінансових посередників, операції з власним капіталом мають постійний, а неодноразовий характер, а кошти, що отримані за рахунок цього джерела, безпосередньо витрачаються на основну фінансову послугу – надання кредитів.

З метою розкриття інформації у фінансовій звітності про величину власного капіталу суб'єкта діяльності бухгалтерськими стандартами передбачено розподіл його за окремими видами. Ця інформація повинна формувати у користувачів, особливо зовнішніх, високий ступінь довіри у надійності та стабільності кредитної спілки. У свою чергу, власники кредитних спілок, якими є самі їх члени, зацікавлені в підтримці на належному рівні величини свого капіталу, адже вони піклуються не тільки про свою стабільність і фінансову незалежність, а й про подальший розвиток, пов'язаний із розширенням діяльності й нарощуванням обсягів послуг, що надаються, тому також потребують достовірної, якісної та зрозумілої інформації стосовно не тільки загальної величини власного капіталу, а й окремих його елементів.

У надійності кредитних спілок зацікавлений також Державний регулятор – Держфінпослуг, який має здійснювати не тільки нагляд за такою специфічною діяльністю, а ще й сприяти її розвитку, створюючи умови для здорової конкуренції на ринку фінансових послуг, що повинно привести до зменшення їх вартості. З цього приводу державним органом затверджені нормативи щодо певних видів капіталу та загальної його суми.

Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій для обліку окремих видів власного капіталу передбачено низку синтетичних рахунків [139]. Так, облік пайового капіталу здійснюється на однойменному синтетичному рахунку 41 «Пайовий капітал». Разом з тим, враховуючи особливість формування цього виду капіталу в кредитних спілках за рахунок обов'язкових і додаткових пайових членських внесків, про що йшлося у попередньому параграфі, а також з метою забезпечення внутрішніх і зовнішніх користувачів інформацією про склад, напрями формування та спрямування основного виду власного капіталу – пайового, Методичними рекомендаціями щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою й об'єднаною кредитною спілкою [140] визначено два субрахунки залежно від виду

членських внесків, що його формують: 411 «Обов'язкові пайові внески членів кредитної спілки» та 412 «Додаткові пайові внески членів кредитної спілки».

Формування пайового капіталу, за рахунок обов'язкових та додаткових пайових внесків членів кредитної спілки відображається в бухгалтерському обліку по кредиту відповідних субрахунків: 411 та 412. У разі повернення внесків, при припиненні членства в кредитній спілці, запис відображається по дебету цих рахунків в кореспонденції з рахунками 301 та/або 311.

Варто зазначити, що аналітичний облік по рахунку 41 «Пайовий капітал» ведеться за кожним членом кредитної спілки. Це обумовлено тим, що потреби зовнішніх користувачів, зокрема Держфінпослуг, а також і внутрішніх в особі органів управління, вимагають від облікової системи надання інформації, адекватної їх зацікавленості у порядку формування та призначення капіталу спілки. Якщо напрямів створення та використання кожного окремого виду кілька, тоді й виникає потреба в їх деталізованому обліку.

Другим елементом, що входить до складу власного капіталу кредитної спілки є резервний капітал, який являє собою суму резерву, створеного відповідно до Закону України «Про кредитні спілки» та засновницьких документів кредитної спілки. Він призначений для відшкодування можливих збитків кредитної спілки, які не можуть бути покриті за рахунок надходжень поточного року, забезпечення платоспроможності кредитної спілки та захисту заощаджень її членів.

Для узагальнення інформації про стан і рух резервного капіталу кредитної спілки призначено рахунок 43 «Резервний капітал». У відповідності до розпорядження Держфінпослуг №177, для ведення бухгалтерського обліку використовуються наступні субрахунки: 431 «Резервний капітал, сформований за рахунок вступних внесків членів кредитної спілки», 432 «Резервний капітал, сформований за рахунок доходу кредитної спілки», 433 «Резервний капітал, сформований за рахунок інших джерел».

За кредитом цього рахунку відображається створення резервів, а за дебетом – їх використання.

Додатковий капітал – це сума до оцінки необоротних активів, вартість активів, безоплатно отриманих кредитною спілкою від інших юридичних або фізичних осіб, інший вкладений капітал та інші види

додаткового капіталу. В бухгалтерському обліку для узагальнення інформації про додатковий капітал використовується рахунок 42 «Додатковий капітал», який має наступні субрахунки: 422 «Інший вкладений капітал», 423 «До оцінка активів», 424 «Безоплатно отримані необоротні активи», 425 «Іншій додатковий капітал».

На субрахунку 422 «Інший вкладений капітал» обліковується капітал який формується з цільових членських внесків. Слід зауважити, що ці внески не є обов'язковими і надаються вони на зворотних засадах, по ним не нараховуються проценти та не здійснюється розподіл доходу. Підставою для їх повернення є припинення членства у кредитній спілці.

На субрахунку 423 «Дооцінка активів» відображається сума дооцінки активів, яку здійснюють у випадках передбачених законодавством та Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

На субрахунку 424 «Безоплатно отримані необоротні активи» відображається вартість необоротних активів, безоплатно одержаних кредитною спілкою від інших осіб.

За кредитом рахунку 42 та субрахунків відображається збільшення додаткового капіталу, за дебетом – його зменшення.

Облік такого специфічного за своєю економічною сутністю виду власного капіталу кредитної спілки, як нерозподілений дохід (прибуток), здійснюється на відповідному синтетичному рахунку 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)». Порядок визначення цього показника, його використання й облік аналогічні існуючій загальній практиці, тому ми не будемо зупинятися на його розгляді.

Законом України «Про кредитні спілки» [68] і статутами спілок передбачена можливість надходження до кредитної спілки коштів із бюджетних і позабюджетних фондів, грантів і субсидій уряду за чітким цільовим призначенням, цільових внесків членів спілки та інших осіб, тому розпорядженням Держфінпослуг для їх обліку рекомендовано застосовування наступних субрахунків до основного синтетичного рахунку 48 «Цільове фінансування і цільові надходження»: 481 «Внески членів кредитної спілки до благодійного фонду»; 482 «Внески інших осіб до благодійного фонду»; 483 «Цільове фінансування з бюджетних та позабюджетних фондів»; 484 «Інше цільове фінансування та інші цільові надходження». Ці субрахунки відкриваються залежно від напрямів надходження коштів та цільового призначення.

Бухгалтерський облік коштів цільового призначення викладено у П(С)БО 15 «Дохід», і залежно від того, для яких цілей надходить фінансування, по-різному буде визначений момент визнання доходу. Відповідно до положення, цільове фінансування не визнається доходом доти, доки не існує підтвердження того, що воно буде отримане та суб'єкт господарювання виконає умови щодо такого фінансування. Отримане цільове фінансування визначається доходом протягом тих періодів, у яких були понесені витрати, пов'язані з виконанням умов цільового фінансування. Тобто, якщо кредитній спілці надходять цільові надходження, це не означає, що ці кошти відразу ж будуть включені в рахунки доходів.

Варто зазначити, що цей вид капіталу відрізняється надзвичайно низьким ступенем капіталізації порівняно з іншими видами власного капіталу кредитної спілки. Якщо він і формується, то тільки для спеціального призначення, тобто його кошти витрачаються повністю на суворо визначені цілі. Ці кошти не повертаються особам, які їх внесли і за ними не нараховуються проценти, а тому не має сенсу накопичувати їх. Вони майже не залучаються для надання фінансових послуг, тільки за деяким винятком. Це стосується отриманих коштів з бюджетних і позабюджетних фондів, грантів і субсидій уряду, які мають чітко визначене цільове призначення.

Важливим елементом в обліку пасивних операцій кредитної спілки є її зобов'язання. Відповідно до п.3 П(С)БО 1, зобов'язання – це заборгованість суб'єктів господарювання, яка виникла в результаті минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів, які втілюють у собі економічні вигоди.

Згідно з п.6 П(С)БО 11 «Зобов'язання» розрізняють наступні види зобов'язань: довгострокові, поточні, забезпечення, непередбачувані зобов'язання та доходи майбутніх періодів. Відповідно розпорядження Держфінпослуг №177, зобов'язання кредитної спілки підрозділяються на зобов'язання за якими нараховуються проценти та зобов'язання за якими не нараховуються проценти.

Зобов'язання кредитної спілки, на які нараховуються проценти, складаються із:

- ✚ зобов'язань за внесками (вкладами) на депозитні рахунки членів кредитної спілки;
- ✚ зобов'язань за розрахунками з юридичними особами.

Зобов'язання кредитної спілки, на які не нараховуються проценти, складаються із:

- зобов'язань за розрахунками із фізичними особами;
- зобов'язань за розрахунками із юридичними особами;
- інших зобов'язань.

До складу зобов'язань за внесками (вкладами) на депозитні рахунки членів кредитної спілки входять зобов'язання кредитної спілки за довгостроковими внесками (вкладами) на депозитні рахунки (субрахунок 551 «Довгострокові внески (вклади) членів кредитної спілки на депозитні рахунки»); поточні зобов'язання за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті (субрахунок 611/1 «Поточні зобов'язання за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті перед членами кредитної спілки»); внески (вклади) на депозитні рахунки членів кредитної спілки (субрахунок 686 «Розрахунки з членами кредитної спілки по внескам (вкладах) на депозитні рахунки»).

На субрахунок 551 обліковується заборгованість кредитної спілки за довгостроковими внесками (вкладами) на депозитні рахунки. Вклад члена кредитної спілки вважається довгостроковим, якщо строк погашення зобов'язання за цим вкладом більше одного року з дати балансу. Коли термін повернення довгострокового вкладу складає менше 12 місяців, він переводиться до складу поточних зобов'язань і обліковується на субрахунок 611/1 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті перед членами кредитної спілки». Якщо за вкладом, переведеним до складу поточних зобов'язань було прийнято рішення про пролонгацію договору на термін більше 12 місяців, сума цього зобов'язання знову переводиться до складу довгострокового зобов'язання.

На субрахунок 686 «Розрахунки з членами кредитної спілки по внескам (вкладах) на депозитні рахунки» відображається поточна заборгованість кредитної спілки перед членами кредитної спілки по внескам. До цього ж субрахунку для більшої деталізації відкриваються субрахунки третього порядку залежно від строкості внесків. Так, облік зобов'язань за депозитними внесками до запитання здійснюється на субрахунок 686/0, зобов'язання перед членами за депозитними внесками на строк до 3-х місяців обліковуються на субрахунках 686/1, а на строк від 3-х до 12 місяців – на субрахунок 686/2.

До складу зобов'язань перед юридичними особами, на які нараховуються проценти входять: зобов'язання кредитної спілки за отриманими довгостроковими кредитами банків (субрахунок 501 «Довгострокові кредити банків в національній валюті»); зобов'язання кредитної спілки за отриманими довгостроковими кредитами від кредитних спілок (субрахунок 505 «Інші довгострокові позики в національній валюті»); зобов'язання по поточним кредитам банків і за позиками, термін погашення яких закінчився (рахунок 60 «Короткострокові позики»); поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями перед юридичними особами (субрахунок 611/2 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями перед юридичними особами»); поточні зобов'язання кредитної спілки за отриманими від кредитної спілки кредитами (субрахунок 687 «Розрахунки з юридичними особами за зобов'язаннями, на які нараховуються проценти»).

До складу зобов'язань кредитної спілки, на які не нараховуються проценти, входять зобов'язання по розрахункам з фізичними особами, облік яких здійснюється на субрахунку 688/1 «Розрахунки з фізичними особами за зобов'язаннями, на які не нараховуються проценти». У відповідності до вимог розпорядження Держфінпослуг ці зобов'язання можуть виникати у кредитної спілки з операцій по отриманню коштів від фізичних осіб на безоплатній основі на підставі договорів. Такі кошти кредитна спілка може отримати з метою поповнення своїх обігових коштів. Вони залучаються як позики, що мають строковий та поворотний характер. Рішення по їх залученню приймаються Спостережною радою кредитної спілки.

Що стосується зобов'язань за розрахунками з юридичними особами, на які теж не нараховуються проценти, то їх облік ведеться на рахунках 552 «Довгострокові зобов'язання перед юридичними особами за отриманими коштами на безоплатній основі» та 688/2 «Розрахунки з юридичними особами за зобов'язаннями, на які не нараховуються проценти». Довгострокові зобов'язання кредитної спілки перед юридичними особами за отриманими коштами на безоплатній основі можуть виникати у випадку отримання кредитною спілкою безпроцентної фінансової допомоги на зворотній основі, а також у випадках передбачених законодавством щодо відстроченої заборгованості з податків, зборів (обов'язкових платежів). Слід зауважити, що надання відстрочки за заборгованістю з податків є рідке явище у кредитній спілці. Однак, за

наявністю заборгованості з фінансової допомоги суми цих зобов'язань зростають.

До складу інших зобов'язань можна включити: заборгованість за зараробітною платою та внесками до фондів соціального та пенсійного страхування; заборгованість за розрахунками з підзвітними особами; забезпечення майбутніх витрат і платежів; заборгованість за розрахунками з поставщиками та підрядчиками; заборгованість за розрахунками з бюджетом; зобов'язання за розрахунками з членами кредитної спілки за нарахованою платою (процентами) на пайові внески; зобов'язання за розрахунками з іншими кредиторами. Варто зазначити, що склад інших зобов'язань об'єднує як традиційні для всіх суб'єктів господарювання зобов'язання, так і характерні лише для фінансових установ, зокрема для кредитних спілок. Так, зокрема, це зобов'язання за нарахованими процентами, облік яких ведеться у відповідності до вимог Держфінпослуг по однойменному субрахунку 684, який має два субрахунки 684/1 «Розрахунки за нарахованими процентами на внески (вклади) на депозитні рахунки» та 684/2 «Розрахунки за нарахованими процентами за зобов'язаннями, які залучені від юридичних осіб на платній основі». Слід зауважити, що субрахунок 684/2 використовується спілками для обліку зобов'язань за нарахованими процентами на отримані кредити від об'єднаної кредитної спілки, інших спілок, від комерційних банків.

Методики нарахування процентів, які має право використовувати кредитна спілка, передбачені розпорядженням Держфінпослуг і повинні бути закріплені у відповідних положеннях кредитної спілки та затверджені загальними зборами членів кредитної спілки. Так, зокрема, кредитна спілка може застосовувати наступні методи нарахування плати (процентів) на пайові внески:

- нарахування плати (процентів) здійснюється лише на пайові внески, які знаходилися у кредитної спілки станом на початок періоду: при розрахунку не враховуються пайові внески, що були внесені протягом періоду. У разі припинення членства внески членів кредитної спілки, які знаходилися в спілці на початок періоду, дохід на такі внески за даний період розподіляється, незважаючи на втрату особою членства в спілці (якщо інше не буде передбачено у відповідному положенні кредитної спілки);

- нарахування плати (процентів) здійснюється на пайові внески, які знаходилися в спілці на кінець періоду: при розрахунку не береться до уваги фактичний термін перебування внесків конкретного члена в кредитній спілці;

- нарахування плати (процентів) по "пайоднях" – розрахунок здійснюється на основі наявних у конкретного члена кредитної спілки "пайоднів" за відповідний період (сума пайових внесків множиться на кількість днів фактичного перебування цих внесків в кредитній спілці протягом періоду).

Розрахунок плати (процентів) на пайові внески проводиться за формулою:

$$П = ПД \times \frac{С}{\sum ПД}, \text{ де} \quad (3.1)$$

П – плата (проценти), нарахована члену кредитної спілки на пайові внески (грн.);

ПД – кількість пайоднів члена кредитної спілки;

С – загальна сума доходу, що підлягає розподілу між членами кредитної спілки (грн.);

$\sum ПД$ – загальна сума пайоднів всіх членів кредитної спілки.

Для нарахування плати (процентів) на пайові внески кредитна спілка може використовувати інші методи нарахування. Методи нарахування плати (процентів) на пайові внески повинні бути визначені у відповідному положенні.

Методи нарахування і сплати плати (процентів) на внески (вклади) членів кредитної спілки на депозитні рахунки. Кредитна спілка може застосовувати наступні методи нарахування плати (процентів) на внески (вклади) членів кредитної спілки на депозитні рахунки:

– нарахування та сплата процентів і суми внеску (вкладу) на депозитний рахунок в кінці строку дії договору;

– періодичне нарахування та сплата процентів зі сплатою суми внеску (вкладу) на депозитний рахунок в кінці строку дії договору;

– періодичне нарахування та сплата процентів і частини суми внеску (вкладу).

Розрахунок плати (процентів) на внесок (вклад) проводиться за формулою:

$$\Sigma \% = \frac{\Sigma \text{ внеску} \times \text{процентна ставка} \times \text{кількість днів}}{\text{кількість календарних днів} \times 100} \quad (3.2)$$

Нарахування процентів за договорами відбувається на фактичну кількість днів користування кредитною спілкою внесками (вкладами) членів кредитної спілки. Нарахування процентів починається з наступного дня після отримання кредитною спілкою внесків (вкладів), а припиняється в останній день залучення внесків (вкладів), передбачений договором.

Слід зауважити, що облік розрахунків із членами спілки за нарахованими процентами на пайові внески здійснюється відповідно до рекомендованого Держфінпослуг Плану рахунків на синтетичному рахунку 67 «Розрахунки з учасниками», до якого відкрито спеціальний субрахунок 673 «Розрахунки за іншими виплатами». Особливість полягає у тому, що до цього субрахунку при потребі відкривають субрахунки четвертого порядку: 673/1 «Розрахунки з членами кредитної спілки за нарахованою платою (процентами) на обов'язкові пайові внески» та 673/2 «Розрахунки з членами кредитної спілки за нарахованою платою (процентами) на додаткові пайові внески» залежно від видів внесків. Разом з тим незрозумілим є той факт, чому розробники цього Плану рахунків запропонували новий субрахунок 673 замість субрахунку 672 з аналогічною назвою, або субрахунку 671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами». Призначення даного синтетичного рахунку полягає в обліку розрахунків із власниками з приводу розподілу отриманого за результатами звітного періоду прибутку. Тоді як виплати на пайові внески з отриманого протягом року прибутку здійснюються тільки членам спілки, які одночасно є її власниками, інших виплат з прибутку, за якими можуть виникати зобов'язання, кредитні спілки не роблять. Таким чином, простежується невідповідність між назвою субрахунку та його призначенням. Зважаючи на це, вважаємо доцільним розробити заходи з усунення виявлених недоліків у системі рахунків з обліку операцій, пов'язаних зі зміною окремих видів власного капіталу, що сприятиме формуванню більш якісної, зрозумілої та корисної інформації, необхідної для потреб управління й інтересів інших користувачів.

Накопичена протягом звітного періоду в облікових регістрах інформація підлягає відображенню у фінансовій звітності як загального

характеру, так і спеціалізованого напрямку. З огляду на це вважаємо за необхідне зосередити увагу на суттєвій проблемі, яка, на наш погляд, впливає на якість і достовірність звітної інформації. Так, у процесі узагальнення облікових даних і складання основних форм фінансової звітності особливість визначених облікових об'єктів, відокремлених субрахунками, втрачається, адже у звітності, як відомо, відображають загальні суми в цілому за синтетичними рахунками, а не за субрахунками.

Це наочно видно на прикладі розрахунків за депозитними вкладками членів спілок і нарахованими на них процентами. Хоча зобов'язання за цими розрахунками і становлять найбільшу частку від усіх зобов'язань спілки, бо вони пов'язані із проведенням основної діяльності цих установ у сфері надання фінансових послуг, але у формі № 1 «Баланс» вони відображаються не окремими рядками, як основні, а разом з іншими кредиторами. З цього приводу бухгалтерський баланс, як основна форма звітності, не надає вичерпного уявлення про стан найголовніших зобов'язань кредитної спілки – перед своїми членами-клієнтами, що викликає незрозуміння щодо відображених у ньому показників, хоч у Поясненні до форми № 1 наводиться розшифровка основних статей балансу, включаючи інші довгострокові й інші поточні зобов'язання. Тільки вивчаючи ці пояснення можна побачити, що зобов'язання за розрахунками із членами спілок за внесками на депозитні рахунки та за нарахованими на ці вклади процентами є основним джерелом залучення грошових коштів установи.

Проте залишається на теоретичному рівні незрозумілим як можна не виділяти в окрему групу основні джерела, а, навпаки, включати до інших, які мають непостійний характер і до основної діяльності з надання фінансових послуг не належать. Тому й не повинні обліковуватися на синтетичних рахунках, призначення яких полягає у відображенні інформації про розрахунки за іншими операціями. Словосполучення «інші операції» передбачає, що такі операції не є для суб'єкта господарювання основною діяльністю, а тому виділені окремо, з цього випливає, що розрахунки з фізичними та юридичними особами за такими операціями вважаються другорядними, тобто неосновними. Отже, загальною ознакою групування за економічною однорідністю як розглянутих статей балансу, так і синтетичних рахунків, що їх формують, є другорядність щодо основної діяльності. Однак ця ознака не може

жодним чином стосуватися розрахунків із членами за депозитними вкладками та нарахованими на них процентами, бо вони відбуваються постійно при здійсненні одного з видів статутної діяльності – залучення на договірних умовах внесків на депозитні рахунки і відносяться до пасивних операцій фінансових установ.

Однозначну відповідь за визначеною проблемою може дати П(С)БО 2 «Баланс», де вказується що у статті «Інші довгострокові фінансові зобов'язання» наводиться сума довгострокової заборгованості підприємства щодо зобов'язань по залученню позикових коштів (крім кредитів банків), на які нараховуються відсотки [144]. З цього приводу довгострокові зобов'язання за внесками членів на депозитні рахунки, які не можуть належати до позикових коштів, слід відносити до складу статті «Інші довгострокові зобов'язання» – за рядком 470.

Недоопрацьованість теоретичних питань щодо понятійного апарату по відношенню до окремих облікових об'єктів, які мають специфічний характер, призводить до того, що і в офіційних звітних формах, які складаються за вимогами Держфінпослуг, також ототожнюються залучені і позикові кошти. Так, в одному з основних фінансових звітів «Звітні дані про фінансову діяльність кредитної спілки», у розділі, де наводиться інформація про стан і рух розрахунків за зобов'язаннями кредитної спілки, у пункті 4.3 (ряд. 150) вказуються дані про розрахунки за нарахованими процентами за користування залученими коштами у цілому за групою, а також окремо, відповідно до складу, запропонованого розробниками цього звіту. До складу таких розрахунків, крім розрахунків за процентами, нарахованими за внесками (вкладами) членів кредитної спілки на депозитні рахунки (ряд. 151), включені ще розрахунки за процентами, нарахованими за кредитами, отриманими від кредитних спілок та об'єднаної кредитної спілки, від банків і за зобов'язаннями перед юридичними особами (ряд. 152); розрахунки за процентами, нарахованими на обов'язкові пайові внески (ряд. 163); розрахунки за процентами, нарахованими на додаткові пайові внески (ряд. 154).

З цього виходить, що до залучених коштів віднесені кредити, отримані від інших кредитних спілок, об'єднаної кредитної спілки, від банків, зобов'язання перед юридичними особами (ряд. 152). Однак виникає справедливе зауваження, що не існує теоретичного підґрунтя щодо віднесення таких коштів до залучених, бо джерелами їх формування є позики, в отриманні яких зацікавлені спілки, а тому самі звер-

таються до позичальників. Тобто ініціатива укладення кредитної угоди належить спілці. Отже, такі кошти вважаються позиковими, тому до складу залучених їх не слід відносити.

У свою чергу, зі змісту рядків 153 і 154 цього звіту виходить, що і обов'язкові, і додаткові пайові внески також належать до залучених коштів. Разом з тим щодо надання характеристики різних видів внесків членів спілок було вказано на одну з властивостей, притаманних пайовим внескам. Пайові внески є напрямком створення власного капіталу кредитної спілки, тому не є власністю її членів, на відміну від депозитних внесків, а, навпаки, є власністю фінансової установи. При їх отриманні у спілок не виникає ні перед ким зобов'язань, а тому такі кошти не відносяться ні до позикових, ні до залучених. Отже, якщо виходити з логіки дослідження, то до складу групи за рядком 150 відносяться тільки розрахунки за процентами, нарахованими на внески членів кредитної спілки на депозитні рахунки. Вищевикладене зумовлює необхідність удосконалення цієї звітної форми з приводу узгодження облікових показників, наведених у ній, з їхньою економічною сутністю та призначенням. Для усунення такої невідповідності необхідно всі види розрахунків, перераховані у пункті 4.3 звітної форми, показувати окремо, не узагальнюючи, оскільки вони мають відмінні економічні ознаки, що не дають можливості їх об'єднати.

Отже, специфічність окремих облікових об'єктів безумовно вимагає адекватного відображення інформації про них у фінансовій звітності кредитних спілок для кращого розуміння основних показників і ефективного їх використання насамперед в управлінні діяльністю спілки. Це, у свою чергу, потребує достатньо досконалого вивчення їхньої економічної сутності для усунення протиріч, які виникають у спілок у процесі складання звітних форм.

Вважаємо, що головну причину недоліків, існуючих в обліку пасивних операцій, які були охоплені дослідженням, потрібно пов'язувати здебільшого з таким визначальним фактом, як специфічність діяльності кредитних спілок, що недостатньо врахована при розробці основних нормативних документів з бухгалтерського обліку. Кредитні спілки є фінансовими установами, які діють у сфері надання фінансових послуг як посередники, але, разом з тим, повинні вести облік і складати основну фінансову звітність за вимогами, що встановлені до суб'єктів господарювання, які не займаються такою діяльністю. Отже, і бухгалтер-

ські рахунки для обліку своїх специфічних операцій використовуються спілками такі ж самі, що і нефінансовими організаціями, тому що більшість необхідних рахунків для відображення особливостей діяльності цих фінансових установ у затвердженому Міністерством фінансів України Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій не передбачена. Одні і ті ж рахунки, але у різних господарських суб'єктів – фінансових і нефінансових, використовуються для обліку різних за своєю економічною сутністю об'єктів. Чинним Планом рахунків підприємств, організацій, установ, уведеним з метою уніфікації облікових систем у різних галузях економіки, передбачено формування однакових облікових показників за представленим переліком рахунків незалежно від сфери діяльності з метою досягнення їх порівняння та проведення економічних планових і стратегічних розрахунків у масштабах країни. Така невідповідність між назвою синтетичних рахунків, їх призначенням та обліковими об'єктами, інформація про які повинна на них відображатися, стосується і розрахунків із членами спілок за внесками (вкладами) на депозитні рахунки.

Таким чином, інтегрувати фінансову і спеціалізовану звітність можливо при застосуванні Міжнародних стандартів бухгалтерської звітності (МСБО).

Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Стратегію застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні, метою якої є удосконалення системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності з урахуванням вимог міжнародних стандартів та законодавства Європейського Союзу [145]. Вона окреслює основні завдання та напрями реалізації Стратегії, очікувані результати від впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності і містить заходи щодо застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні.

Для реалізації положень Стратегії, конкретизації механізму застосування міжнародних стандартів фінансової звітності у небанківських фінансових установах, розпорядженням Держфінпослуг затверджено План заходів щодо запровадження МСБО у небанківських фінансових установах [146]. Ним передбачено ряд організаційних, методичних та навчальних заходів, а також напрями удосконалення зако-

нодавства з питань бухгалтерського обліку та звітності стосовно небанківських фінансових установ.

Впровадження МСБО дозволяє вдосконалювати внутрішню систему управління кредитною спілкою за рахунок використання єдиних методик обліку та принципових підходів до звітності з метою управління господарською діяльністю, а також підвищити конкурентоспроможність кредитної спілки за рахунок забезпечення надійною та прозорою інформацією зацікавлених користувачів.

3.3. Управлінський облік в інформаційній обліковій системі кредитної спілки

Дослідження ролі та місця управлінського обліку в інформаційній системі підприємства набули значного поширення в країнах з розвинутою ринковою економікою в 70-ті роки минулого століття. Економісти-науковці (К. Друрі, Т. Скоун, Ч. Хорнгрен, Д. Фостер, Р. Ентоні та ін.) обґрунтували необхідність відокремлення управлінського обліку, його призначення, основні функції та методичні принципи організації й звернули увагу на те, що управлінський облік включає планування, складання бюджету, відображення фактичних даних в аналітичному і синтетичному обліку й у звітності, контроль, аналіз, а також підготовку інформації для прогнозування та прийняття правильних ситуаційних управлінських рішень. Тому, не можна погодитися з думкою І. Білоусової про те, що управлінський облік не є самостійним обліком господарської діяльності підприємства (кредитної спілки). Зауважимо, що його поява пов'язана з помилкою допущеною при перекладі «management accounting». Отже, управлінський облік за змістом і значенням – це поєднання бухгалтерського, оперативного і статистичного обліку [147].

Функція щодо забезпечення корисною і достатньою інформацією для прийняття ефективних рішень керівниками різних рівнів покладена на службу управлінського обліку. Проте, поки що в науковому світі немає загальноприйнятого розуміння сутності управлінського обліку та його місця в інформаційній обліковій системі. Розбіжності поглядів вчених та практиків, що обговорюються протягом вже майже дев'яти років, окреслили кілька позицій.

Перша позиція, зокрема, на думку, О. Бородкіна [148], полягає в тому що, управлінського обліку як такого не існує. На його думку, міфічна система не може бути побудована, вона є нежиттєздатною. Він також вважає, що логічно неправильно шукати навіть відмінність між фінансовим і управлінським обліком, оскільки це єдине ціле бухгалтерського обліку. Крім того, він вважає, що розділити систему бухгалтерського обліку на управлінську та не управлінську (фінансову) не можна, це не має ні практичного, ні наукового сенсу. Крім того, не можна визначити, які з підсистем бухгалтерського обліку необхідно віднести до фінансового, а які – до управлінського обліку.

Згідно другої позиції, існування управлінського обліку визнається, але не вважається чимось новим – воно є іншою назвою існуючого внутрішньогосподарського обліку. Прихильниками даної точки зору є, зокрема, В. Сопко і В. Палій. Управлінський облік трактують як складну систему внутрішнього управління економікою підприємства, або як щось штучне і надумане, що не виправдано підміняє поняття виробничого обліку витрат і калькулювання собівартості.

Зовсім іншої позиції дотримуються Л. Нападовська і М. Чумаченко [149, 5], які вважають, що управлінський облік існує і як окрема система, що не є складовою бухгалтерського обліку. На думку М. Чумаченка [150], світова практика свідчить про те, що в міру потреби у ефективному управлінні підприємством облік виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції (виробничий облік) трансформується в управлінський облік. До складу сучасного управлінського обліку входять: нормування, планування і прогнозування виробничих витрат за різними напрямками; калькулювання собівартості продукції; аналіз собівартості продукції і виявлення відхилень від стандартів і кошторисів; підготовка проектів управлінських рішень, пов'язаних з регулюванням витрат і з питань інвестиційної діяльності підприємства.

Ми вважаємо, що в основу проблеми покладено різне розуміння поняття управлінського обліку. В основному, поділ інформаційної облікової системи на підсистеми (фінансовий і управлінський облік) здійснюється в залежності від призначення вихідної інформації (для зовнішніх або внутрішніх користувачів). Проте, з цим на сучасному етапі важко погодитись, оскільки не можна сказати, що дані фінансового обліку не використовуються внутрішнім керівництвом для прийняття управлінських рішень. Облік завжди, у всіх його видах і формах, надає

інформацію для управління, формує в системі управління показники, необхідні керівництву. Питання полягає в тому, що певна інформація є закритою і не може бути надана зовнішнім користувачам.

Поділ обліку на такі підсистеми є досить умовним, оскільки вони формують дані покладаючись на одні і ті ж факти господарської діяльності, зафіксовані в первинних документах, використовують одні і ті ж елементи методу, а різниця полягає в неоднаковому доступі внутрішніх і зовнішніх користувачів до результатів обробки інформації. Дослідження науковців доводять, що в управлінському обліку на облікову інформацію припадає 20-30%, а на економічний аналіз – 70-80% усієї інформації. [151, с.35].

Науковець С.Ф. Голов, досліджуючи концептуальну основу управлінського обліку, виділяє чотири категорії концепцій управлінського обліку [152, с.17-22], які були визначені Міжнародною федерацією бухгалтерів, а саме: концепції, що пов'язані з функцією; концепції, пов'язані з використанням результату здійснення функцій управлінського обліку; концепції, які пояснюють зв'язок управлінського обліку з іншими процесами управління та є основою для розроблення технологій, що використовуються в управлінському обліку; концепції, що розглядають потенціал, необхідний для ефективного використання функцій управлінського обліку з позиції компетенції, безперервного вдосконалення, творчих можливостей та критичної свідомості.

Форми взаємодії фінансового та управлінського обліку залежать від того чи будуть вони створені як дві автономні облікові системи (фінансового та управлінського обліку) чи як єдина інтегрована система бухгалтерського обліку.

Всі види обліку взаємно узгоджені між собою в процесі вирішення поставлених завдань і утворюють цілісну інформаційну облікову систему кредитної спілки. Надаючи необхідні для користувачів дані про стан об'єктів обліку, вони виконують в сукупності покладену на них інформаційну функцію.

В Україні обґрунтуванню теорії управлінського обліку приділяється значна увага з боку вітчизняних дослідників: М. Чумаченка, С. Голова, Л. Сухаревої та ін. Однак ці дослідження стосувались питань організації управлінського обліку підприємств. Що стосується питань організації управлінського обліку в кредитних спілках, то цей напрямок досліджень не отримав в Україні належного розвитку та й на практиці

лише деякі вітчизняні кредитні спілки застосовують систему управлінського обліку для ефективнішого вирішення питань і проблем ведення своєї фінансової діяльності. Основне пояснення цього – відсутність достатнього обсягу знань у керівництва кредитних спілок. Водночас багато керівників кредитних спілок не завжди усвідомлюють роль управлінського обліку в організації, недостатньо чітко розуміють поставлену мету і завдання.

Тому стає актуальним дослідження теоретичного обґрунтування засад управлінського обліку в інформаційній обліковій системі кредитних спілках, для чого слід вирішити такі основні завдання: визначити класифікаційні ознаки управлінського обліку та провести його характеристику; обґрунтувати необхідність ведення управлінського обліку в кредитних спілках, ролі та місця в інформаційній обліковій системі.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [132] внутрішньогосподарським (управлінським) обліком є система оброблення та підготовки інформації про діяльність підприємства (установ, організацій – авт.) для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством. Для кращого сприйняття та розуміння сутності управлінського обліку слід розглянути його взаємозв'язок та відмінності стосовно бухгалтерського обліку (таблиця 3.14).

Таблиця 3.14

Порівняльна характеристика управлінського та бухгалтерського обліку в кредитних спілках [складено автором]

Ознака порівняння	Управлінський облік	Бухгалтерський облік
Мета обліку	Надання інформації для планування, прогнозування, управління, аналізу та контролю	Складання звітності для потреб зовнішніх користувачів
Користувачі інформації	Обмежене коло персоналу управління (Спостережна Рада кредитної спілки, Правління кредитної спілки, Кредитний комітет)	Широке коло зовнішніх і внутрішніх користувачів
Ступінь доступності	Обмежується ступенем компетентності	Інформація не є комерційною таємницею
Обов'язковість ведення	Залежить від рішення керівництва кредитної спілки	Регулюється Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»
Базова структура	Залежить від поставленої	Активи = Власний капітал

	мети	+ Зобов'язання
Принципи обліку	Обираються правила, які, на думку керівництва кредитної спілки, більш корисні для прийняття рішень	Загальноприйняті норми, принципи, стандарти, вимоги чинного законодавства
Вид інформації	Доцільна, своєчасна, корисна, закрита, специфічна, імовірна, об'єктивна, суб'єктивна	Необхідна, об'єктивна, відкрита, стандартизована
Ступінь відповідальності за допущені помилки	Дисциплінарна відповідальність	Адміністративна відповідальність
Об'єкти обліку та звітності	Центри відповідальності	Фінансово-господарська діяльність кредитної спілки в цілому
Часовий інтервал	Поряд з фактичними даними оцінка на перспективу (прогноз)	Фіксація господарських фактів в обліку на період здійснення операцій або безпосередньо після їх закінчення
Точність наданої інформації	Багато приблизних оцінок	Досить точна, незначні відхилення у відображенні даних у межах визначеного рівня суттєвості
Вимірники в обліку	Грошові, натуральні, трудові	Грошові, натуральні
Документування	Перелік документів та їх форми визначаються кредитною спілкою виходячи з переліку управлінських рішень	Установлений перелік документів та їх форми офіційно затверджено Міністерством України
Частота подання звітності	Залежить від потреб управління: за запитом керівництва - негайно; за потреби - щоденно, щотижня, щомісяця	Річна (деталізована) і квартальна (менш деталізована)
Групування витрат	За статтями витрат	За елементами витрат

Процес управління передбачає своєчасне отримання керівництвом кредитної спілки достовірної інформації, необхідної для прийняття раціональних рішень.

Формування і подання інформації є головним завданням управлінського обліку. Іншими словами, управлінський облік є системою інформаційного забезпечення процесів планування та контролю на всіх рівнях управління: починаючи зі стратегії розвитку кредитної спілки, що розробляється не на один рік, і закінчуючи короткостроковими планами, що складаються і контролюються уповноваженими особами кредитної спілки.

Однак, керівники кредитних спілок, вирішуючи питання про ведення управлінського обліку, найчастіше кидаються у дві крайності.

Перша полягає в тому, що управлінському обліку взагалі не приділяється належної уваги – вся його постановка полягає у вольовому рішенні: «Будемо вести також, як бухгалтерський». У результаті народжується система, у якій планові управлінські дані можна зіставити тільки з бухгалтерським фактом.

Друга крайність – це надмірне ускладнення й деталізація облікових структур. Хотілося б підкреслити два моменти. По-перше, витрати на розробку й наступну експлуатацію облікової системи не повинні перевищувати ефектів від неї. Знамените правило Парето (відоме ще також як «Правило 20 на 80») говорить, що 20 % статей обліку дають 80 % корисної інформації. Тому головне завдання розроблювача облікової системи – не закласти в неї, усе, що тільки можна, а описати, насамперед, ключові показники. Адже кінцева мета управлінського обліку – це допомога керівництву кредитної спілки в досягненні поставлених стратегічних цілей, тоді як метою бухгалтерського обліку є надання різним категоріям користувачів інформації (насамперед зовнішнім користувачам – потенційним вкладникам, позичальникам, Держфінпослуг та іншим державним організаціям тощо виходячи з їх інформаційних потреб). В інформації, яку містять фінансові звіти, зацікавлене також керівництво кредитної спілки, хоча воно має доступ до додаткової управлінської та фінансової інформації, що використовується у плануванні, під час прийняття управлінських рішень та у процесі їх контролю.

Інформація управлінського обліку охоплює всі стадії інформаційного потоку управлінського циклу: планування, визначення реалізації планів (контроль, зворотний зв'язок), інтерпретацію результатів, визначень та узагальнення базової інформації для прийняття певних управлінських рішень і орієнтована на внутрішнього користувача – голову правління та членів правління та кредитного комітету кредитної спілки, тощо.

Рішення стосовно запровадження управлінського обліку та системи його організації повинно прийматися головою правління кредитної спілки виходячи з існуючих потреб в інформації та наявних ресурсів, що можуть використовуватися для побудови та запровадження управлінського обліку. При цьому можна обрати один із таких варіантів системи організації управлінського обліку:

- автономний управлінський облік (передбачає розроблення системи рахунків, документів і звітності управлінського обліку, що існує окремо від бухгалтерського обліку);
- інтегрований управлінський облік (передбачає застосування єдиного плану рахунків бухгалтерського обліку, розробляються лише спеціальні форми управлінської звітності та, за певних обставин, первинних документів).

На відміну від бухгалтерського обліку, що ведеться відповідно до регламентованих принципів та правил, які встановлюються державними органами у вигляді стандартів, положень, інструкцій тощо і є обов'язковими для виконання, принципи та правила управлінського обліку обираються керівництвом і повинні бути найкориснішими під час прийняття управлінських рішень, що забезпечуються якісною інформацією.

Інформація для керівництва повинна бути: імовірною та своєчасною (краще швидко та вчасно надавати неповні дані з певною часткою ймовірності, ніж занадто пізно повну інформацію); доцільною та специфічною (відповідати потребам зацікавлених осіб та цілям, заради яких вона готується); закритою (доступ до інформації має обмежуватися головою правління або головою Спостережної ради); неупередженою (подання інформації має бути нейтральним і не містити висновків, щоб не впливати на рішення). Як правило, інформація управлінського обліку є комерційною таємницею, оскільки відображає стратегію розвитку кредитної спілки на майбутнє і тактику поточної діяльності.

Варто зазначити, що стратегічною метою діяльності кредитної спілки є перш за все зростання добробуту її членів. Конкретніше мета діяльності кредитної спілки може бути визначена, на думку Оленчика А.Я., [153, с.104] як зростання вартості капіталу та доходів членів спілки. І хоча кредитна спілка є неприбутковою організацією, проте саме здійснення фінансової діяльності як було визначено у попередньому розділі цієї роботи, передбачає отримання певних доходів. Досягнення задовільного рівня доходів дозволяє поповнювати капітал, формує основу життєдіяльності та зростання кредитної спілки, а також забезпечує прийнятний рівень нарахувань на пайові внески членів спілки.

Вимоги до бухгалтерської інформації, в тому числі кредитної спілки, визначено у П(С)БО 1. Відповідно до цих вимог інформація повинна бути дохідливою й розрахованою на однозначне тлумачення її

користувачами, доречною, а також надавати можливість користувачам порівняти фінансову звітність кредитної спілки за різні періоди та інших кредитних спілок. Така інформація є відкритою і міститься у фінансових звітах, формати яких стандартизовані та затверджені відповідними національними положеннями (П(С)БО 2, П(С)БО 3, П(С)БО 4, П(С)БО 5, П(С)БО 6).

Оскільки інформація, необхідна керівництву в процесі діяльності та вирішення проблем, має надаватися швидко, то вона буде не досить точною, а міститиме багато приблизних оцінок. Інформація бухгалтерського обліку має надаватися без будь-яких приблизних оцінок, допустимими є незначні відхилення лише в межах обґрунтованого рівня суттєвості. Так зокрема, у сфері фінансової діяльності всі управлінські рішення оцінюються за співвідношенням дохідності та ризиків. Оскільки дохідність є індикатором ефективності роботи будь-якої установи, а рівень надійності визначається сукупним ризиком, на який наражається фінансова установа в процесі своєї діяльності.

Господарські операції та процеси, що відбулися протягом певного звітного періоду, в бухгалтерському обліку відображаються в первинних документах, перелік і форми яких офіційно затверджено наказами Міністерства статистики України. Натомість в управлінському обліку перелік документів, зміст і формати їх подання визначаються кредитною спілкою виходячи з переліку управлінських рішень та затверджуються головою правління кредитної спілки.

Частота подання управлінської звітності залежить від потреб управління кредитною спілкою. Для створення ефективної системи управлінської звітності потрібні такі ресурси: вихідні дані; форма та зміст системи звітності, узгоджені з керівництвом; метод накопичення та впорядкування інформації. Форма подання інформації має бути легкою для сприйняття користувачем і зорієнтована на те, що користувач ознайомиться з питанням вперше. Регулярні й точні управлінські звіти дадуть керівництву необхідну інформацію для прийняття раціональних рішень, сприяючи таким чином успішному розвитку кредитної спілки. Щодо фінансової звітності, то порядок і терміни її подання встановлені чинним законодавством і підлягають обов'язковому виконанню.

Бухгалтерський облік дає можливість оцінити результати діяльності всієї кредитної спілки в цілому, тоді як управлінський облік – у межах окремих центрів відповідальності та залежно від мети надання

управлінської інформації. Розвиток управлінського обліку на сучасному етапі полягає у поєднанні таких функцій, як планування, облік, контроль і аналіз. Результатом такого поєднання має бути система інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень, обслуговувати яку повинен управлінський облік.

Управлінська інформація дає можливість керівництву кредитної спілки приймати більш ефективні рішення. Поточні рішення приймаються з урахуванням фінансового стану кредитної спілки та наявності фінансових ресурсів й можливостей кредитної спілки на даний відрізок часу. Однак на ці рішення значно впливає якість довгострокових рішень, причому довгострокові рішення важко змінити (за певних умов вони не підлягають зміні), а поточні рішення можна змінювати, і доволі часто. Таким чином, необхідність запровадження управлінського обліку в кредитній спілці пояснюється тим, що він повинен:

- бути корисним під час вибору та розроблення стратегії розвитку кредитної спілки;
- забезпечити ефективну реалізацію вибраної спілкою стратегії;
- контролювати оптимальне співвідношення між дохідністю та ризиками;
- оцінити ефективність методів та прийомів фінансового менеджменту: управління ризиками, управління активами і пасивами, управління ліквідністю, управління портфелями продуктивних активів і платних пасивів; управління ефективністю;
- надавати інформацію в разі відхилення показників фінансової діяльності спілки від встановлених Держфінпослугами фінансових нормативів;
- привертати увагу керівництва кредитної спілки і визначати центри, у яких виникли відхилення з метою проведення коригування (здійснювати коригувальні дії).

Діюча система управлінського обліку обов'язково повинна містити такі основні елементи:

- центри відповідальності;
- контрольовані показники;
- первинні документи управлінського обліку;
- облікові реєстри для групування даних;
- форми управлінської звітності;

✚ облікові процедури збору, оброблення і представлення інформації користувачам.

Організація обліку за центрами відповідальності дає змогу визначати результати діяльності лінійних керівників, оперативно відслідковувати відхилення фактичних значень показників від цільових і виявляти причини їх відхилення. Тобто, щоб дані управлінського обліку формувалися цілеспрямовано слід чітко визначити склад контрольованих показників за центрами відповідальності. Слід вибрати коефіцієнти та скласти таблиці ключових показників, які забезпечать базу для ефективного управління фінансовою діяльністю кредитної спілки. Залежно від потреб керівництва кредитної спілки управлінський облік може формувати показники як для всіх рівнів управління кредитною спілкою, так і для будь-якого окремого рівня.

На думку А.В.Олійника і В.М. Швацької важливим елементом організації інформаційної системи, у тому числі і в управлінському обліку є [153] використання програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання кредитних спілок, пов'язаного з наданням фінансових послуг, розробленого відповідно до вимог Законів України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про кредитні спілки», Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України, затвердженого Указом Президента України від 4 квітня 2003 року № 292, та інших чинних нормативно-правових актів, які регламентують відносини, що виникають у сфері здійснення даної діяльності.

Ця програмна система в управлінському обліку повинна забезпечувати:

- конфіденційність інформації, що зберігається;
- розмежування та обмеження доступу користувачів до об'єктів та функцій інформаційної системи;
- зберігання аудит-інформації про автора та час створення, модифікації та видалення будь-якої інформації у системі;
- цілісність, актуальність та несуперечність інформації, що обробляється та зберігається;
- можливість архівування даних, які вже втратили актуальність, для їх подальшого зберігання протягом нормативного терміну. При цьому повинна забезпечуватись коректність, несуперечність та неперервність даних у архівах та актуальній базі;

- можливість запуску програмного забезпечення для надання фінансових послуг з будь-якої початкової дати, що визначена користувачем, із забезпеченням відображення аналітичного і синтетичного обліку;
- можливість визначення доходів та витрат кредитної спілки за будь-яким із методів фінансового менеджменту;
- використання методів нарахування процентів на пайові внески членів кредитної спілки;
- можливість нарахування процентів, як по окремому договору кредитному або депозитному, так і по всіх договорах, на визначену користувачем дату;
- підтримку різної періодичності сплати процентів, що задається та встановлюється користувачем;
- контроль виконання графіка погашення платежів та відсотків за кредитним договором;
- можливість нарахування штрафних санкцій по достроковому розірванню кредитних та депозитних угод, а також по прострочених кредитах;
- можливість відрахування податків з доходів членів кредитної спілки;
- наявність інформаційно-довідникової підсистеми;
- можливість автоматичного формування фінансових звітів та звітних даних, що передбачені нормативно-правовими актами Держфінпослуг;
- облік усіх типів членських внесків, що передбачені законодавством та внутрішніми положеннями кредитної спілки;
- облік фізичних осіб, з якими кредитна спілка проводить розрахунки та інші майнові відносини;
- облік юридичних осіб, з якими спілка проводить розрахунки та інші майнові відносини.

Архітектура функціональної частини комплексної інформаційної системи кредитної спілки показана на рис. 3.7.

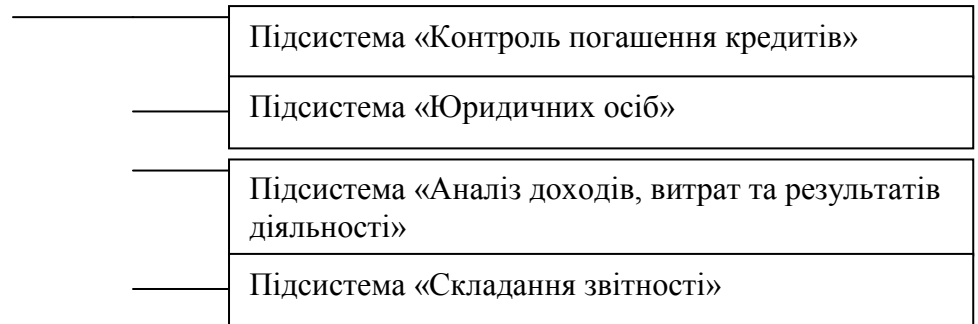

Рис. 3.7. Архітектура функціональної частини комплексної інформаційної управлінської системи кредитної спілки [складено автором].

Управлінська підсистема «Ведення та облік депозитних і кредитних договорів» призначена для введення інформації за досягнутими кредитними та депозитними угодами, з обов'язковим збереженням наступної інформації:

- ❖ номер і дата договору;
- ❖ суб'єкт, з яким укладено договір;
- ❖ цільове призначення кредиту для кредитних угод;
- ❖ сума договору;
- ❖ процент по договору;
- ❖ дата закінчення договору;
- ❖ забезпечення для кредитних угод;
- ❖ умови та порядок розрахунків по договору;
- ❖ графік платежів;
- ❖ інформація про пролонгацію договору (за наявності);
- ❖ номер та дата рішення Кредитного комітету про видачу кредиту (для кредитних договорів).

Управлінська підсистема «Облік фізичних осіб» призначена для введення та обліку інформації про фізичних осіб з якими кредитна спілка вступає в певні відносини, надаючи фінансові послуги, з обов'язковим збереженням наступної інформації:

- ✓ прізвище, ім'я, по-батькові;
- ✓ дата народження;
- ✓ стать;
- ✓ паспортні дані;
- ✓ адреса реєстрації;

- ✓ дата та номер рішення Спостережної Ради, яким фізичну особу прийнято до членів кредитної спілки;
- ✓ членство у громадській організації або профспілці, якщо кредитна спілка створена на їх базі;
- ✓ інформація про суми обов'язкових та додаткових внесків і дати їх внесення;
- ✓ інформація про кредитні та депозитні договори, що містить номер, дату укладення та суму договору;
- ✓ інші додаткові відомості, визначені внутрішніми положеннями кредитної спілки.

Управлінська підсистема «Облік юридичних осіб» призначена для ідентифікації в системі інформації про клієнтів, що здійснюють діяльність із створенням юридичної особи, з обов'язковим збереженням наступної інформації:

- повна назва юридичної особи;
- код ЄДРПОУ;
- банківські реквізити;
- адреса реєстрації;
- інформація про укладені депозитні або кредитні договори, що містить номер, дату укладення та суму договору;
- інші додаткові відомості, визначені внутрішніми положеннями кредитної спілки;
- облік історії проведених операцій за кредитними та депозитними договорами.

Управлінська підсистема «Облік членських внесків» призначена для автоматизації управлінського обліку всіх видів членських внесків, ведення історії операцій їх надходження та витрат.

Управлінська підсистема «Автоматизований розрахунок відсотків» призначена для проведення автоматизованого нарахування відсотків, згідно прийнятих методів фінансової математики, за депозитними та кредитними угодами. Ця підсистема має задовольняти вимоги нарахування відсотків в різних ракурсах, за різні періоди з можливістю прогнозування доходів чи витрат за відсотками тощо.

Управлінська підсистема «Контроль погашення кредитів» призначена для формування та складання графіків погашення кредитів і відсотків з контролем фактичного виконання погашення в зазначений

термін. Про факти виникнення простроченої заборгованості, підсистема інформує управлінський персонал для прийняття рішень.

Управлінська підсистема «Аналіз доходів, витрат та результатів діяльності» призначена для автоматизації визначення поточного результату діяльності кредитної спілки.

Підсистема «Автоматизоване складання звітності» призначена для автоматизації складання форм бухгалтерської та статистичної звітності для надання внутрішнім і зовнішнім користувачам з метою прийняття управлінських рішень.

Забезпечувальна частина комплексної інформаційної системи складається з підсистем технічного, організаційного, інформаційного, лінгвістичного, програмного, правового забезпечення.

Склад та структуру підсистеми технічного забезпечення кредитна спілка визначає самостійно, виходячи з власних можливостей щодо здійснення операцій технологічного процесу надання фінансових послуг. Обчислювальна потужність комп'ютерів, серверів та іншого обладнання, що використовуються кредитною спілкою для надання фінансових послуг, має бути достатньою для роботи програмного забезпечення, засобів технічного захисту інформації та обробки і зберігання необхідного обсягу інформації. Серверне, комп'ютерне та мережне обладнання повинне бути оснащене джерелами безперебійного живлення, що забезпечують мінімальний час роботи не менше 15 хвилин.

Підсистема організаційного забезпечення має забезпечити порядок призначення паролів при роботі з інформаційною системою, термін їх дії та делегування повноважень користувачам. Список осіб, які мають доступ до технічного комплексу, та регламент доступу визначається відповідним наказом керівника кредитної спілки. Всі обов'язки та відповідальність цих осіб повинні бути регламентовані в посадових інструкціях та відповідних наказах кредитної спілки. Наказом керівника кредитної спілки має бути призначена особа, відповідальна за комплекс організаційних заходів, тобто адміністратор системи. В посадових обов'язках адміністратора системи повинно бути передбачено:

- контроль за виконанням процесу щоденного збереження інформації на змінні носії;
- контроль за своєчасним оновленням антивірусних баз;
- контроль наявності ліцензій на встановлене програмне забезпечення;

- контроль за дотриманням регламенту доступу до програмного та технічного забезпечення комплексної системи.

Підсистема інформаційного забезпечення призначена для зберігання не тільки конкретних даних, але і узагальненої інформації про дані які використовуються, що дозволяє здійснювати якісно кращий пошук та аналіз інформації.

Найважливішою вимогою для ефективного функціонування системи управлінського обліку в кредитних спілках є її регламентне забезпечення. В процесі запровадження управлінського обліку має бути розроблено Положення з управлінського обліку і звітності або виділено окремий розділ в наказі про облікову політику кредитної спілки.

Створення зручної і ефективної системи управлінського обліку дало б змогу адекватно і вчасно реагувати кредитним спілкам на динамічне економічне середовище.

Важливе місце в інформаційній обліковій системі займає фінансовий облік, який являє собою – комплексний системний облік майна, господарської діяльності кредитної спілки через суцільне, повне й безперервне відображення господарських процесів за звітний період. Кредитні спілки ведуть його відповідно до законодавства країни та міжнародних і національних стандартів бухгалтерського обліку. Здійснюється для формування вартісних показників діяльності і виявлення зовнішніх зв'язків кредитної спілки.

Фінансовий облік регулюється законодавством. Він обов'язковий для всіх суб'єктів господарювання й оприлюднюється у фінансовій звітності та деклараціях, підлягає аудиту.

У схематичному вигляді фінансовий облік кредитної спілки виглядає так:

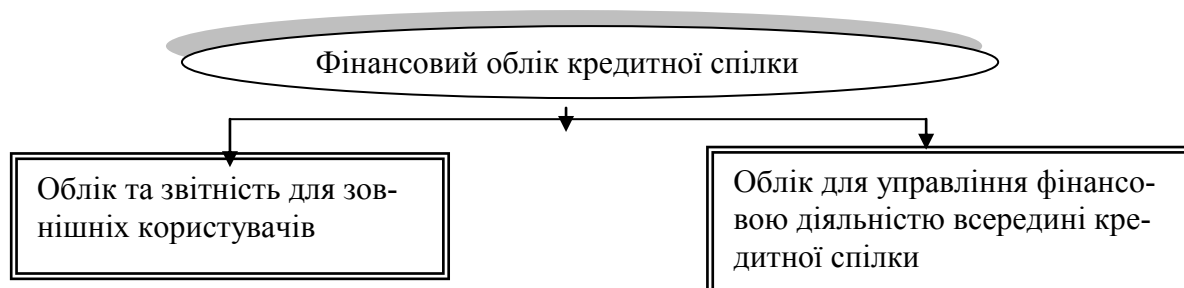

Рис. 3.8. Структура фінансового обліку у кредитних спілках [складено автором].

Фінансовий облік відображає стан майна, зобов'язань, капіталу та фінансового результату діяльності кредитної спілки в єдиному гро-

шовому вимірнику за допомогою подвійного запису з метою формування звітності різних видів та встановлених форм. Незважаючи на те, що в кожному з видів обліку присутні (притаманні) свої особливості, вони мають загальні характеристики в принципах побудови, використовуваних методах і, що найбільш важливо, в управлінському і фінансовому обліку в процесі поточного управління господарською діяльністю кредитної спілки в якості єдиних об'єктів виступають продуктивні та непродуктивні активи, доходи та витрати, зобов'язання.

Між управлінським та фінансовим бухгалтерським обліком є дуже багато спільного. Насамперед ідеться про такі характеристики:

- єдина система первинного обліку;
- єдині принципи побудови обліку як двоїстого процесу;
- єдине професійне середовище та інші.

Розглянемо більш детально риси фінансового обліку:

Фінансовий облік ґрунтується на єдиній системі збирання і первинної обробки облікової інформації: цю систему називають також «первинним обліком» або «обліком першого поверху». Саме на рівні первинного обліку відбувається реєстрація окремих господарських подій або фіксація певних чинників, пов'язаних з цими подіями. Надалі ця інформація узагальнюється і обробляється у системах управлінського та фінансового обліку відповідно до їх цільового призначення.

Фінансовий облік значною мірою ґрунтується на концепції відповідності в управлінні. Ієрархія відповідальності у фінансовому обліку в основному існує у вигляді «власники – вищий менеджмент», а в управлінському – охоплює всі рівні від вищого менеджменту до окремого працівника, який відповідає за здійснені ним витрати.

Дані фінансового обліку використовуються для прийняття рішень – загальними зборами, спостережною радою, правлінням кредитною спілкою, податковими органами та ін. Ці рішення у кінцевому підсумку впливають на діяльність кредитної спілки.

Фінансовий облік відіграє регулюючу роль і несе в собі елементи такої системи, котра передбачає прямі і зворотні зв'язки при виконанні функцій спостереження, вимірювання різних характеристик фінансових послуг або його окремих частин, обробки інформації за даними первинної документації.

Ведення фінансового обліку є обов'язковим для кожної кредитної спілки. Законом встановлюються вимоги до фінансової інформації. Ре-

гламентуються форми звітності і їх зміст, порядок розрахунку показників. Оскільки менеджерам необхідна часто термінова (негайна) інформація, то для прийняття рішень використовуються приблизні (наближені) оцінки. Вимоги до точності в управлінському обліку послаблені в сторону (бік) прискорення отримання інформації. В той час як фінансовий облік базується на точності інформації, законом регламентуються не тільки обмеження, але і вимоги. Фінансові звіти готуються для зовнішніх користувачів, тобто потенційних вкладників, або потенційних позичальників, які не є членами кредитної спілки. Інформація, що міститься в фінансових звітах кредитної спілки, відображає операції, котрі вже здійснені, і тому вона піддається перевірці і оцінці надійності.

Фінансові звіти узагальнюють інформацію про діяльність кредитної спілки. Призначення фінансового обліку – складання фінансової звітності зовнішнім користувачам інформації. Мета рахується досягнутою, якщо документи складені і представлені (доставлені, подані) за призначенням.

Фінансовий облік будується на основі загальноприйнятих норм і стандартів бухгалтерського обліку. Цей принцип дозволяє зовнішнім користувачам інформації проводити порівняння і співставлення. Крім того, користувачі повинні бути впевнені, що облік ведеться по загальноприйнятому порядку, дякуючи чому він в достатній степені (мірі) достовірний. В фінансовому обліку використовується наступна базисна рівність: $\text{Активи} = \text{Зобов'язання} + \text{Власний капітал}$.

Інформація, що відображена в фінансових звітах, показує результат здійснених фактів (що мали місце, відбулися) і господарських операцій за певний (визначений) період часу. Інформація фінансового обліку використовується в управлінському обліку при плануванні і прогнозі. Однак в структуру управлінського обліку, крім того, попадає інформація, спрямована і до майбутнього. Мета фінансового обліку – показати, «як це було», а управлінського – «як це повинно бути». При цьому найбільша увага приділяється оцінкам майбутніх періодів. Кінцевим продуктом (результатом) фінансового обліку є фінансові документи, котрі складаються в грошовому вираженні. Господарські операції вже здійснені і об'єктивно виміряні в грошових одиницях відповідного періоду на рахунках бухгалтерського обліку. Сальдо всіх рахунків, які включені в головну книгу, показують в фінансовій звітності.

Ринковій системі управління затратами і результатом має відповідати певна система обліку, яка включала б два рівні обліку затрат і результатів, а саме: фінансовий облік затрат і результатів та управлінський облік затрат і результатів. На першому рівні розв'язуються завдання, які забезпечують взаємовідносини кредитної спілки із зовнішніми користувачами та дають відображення затрат і результатів у цілому по кредитній спілці. На другому рівні розв'язуються завдання, що забезпечують взаємовідносини кредитної спілки із своїми членами спілки. Вирішення наведеної сукупності завдань є можливим лише за наявності сформованих двох взаємозв'язаних структур – фінансового і управлінського обліку.

Взаємозв'язок управлінського і фінансового обліку можна подати у вигляді схеми.

Об'єктами фінансового обліку, що відображаються як на синтетичних, так і на аналітичних рахунках, є:

- активи підприємства: основні засоби, нематеріальні активи, капітальні вкладення, довгострокові та короткострокові фінансові вкладення, виробничі та товарні запаси, розрахунки з дебіторами, грошові кошти, інші активи;

- джерела власних засобів: статутний фонд (капітал), резервний (страховий) фонд, фонди і резерви спеціального та цільового призначення, нерозподілений прибуток, інші джерела власних засобів;

- зобов'язання (пасиви) підприємства: довгострокові та короткострокові кредити банків і позикові кошти, розрахунки з кредиторами, інші короткострокові зобов'язання; витрати підприємств за їхніми елементами і доходи за їхніми видами;

- фінансові результати діяльності підприємств і їхній розподіл;

- господарські операції, пов'язані з процесами придбання ресурсів, виробництва та реалізації принципово важливим питанням фінансового обліку є методологія та організація обліку витрат і доходів

Саме в цьому питанні проявляються відмінності побудови фінансового обліку. Фінансовий облік охоплює інформацію, яка формується в сфері грошового процесу. В основному він орієнтований на зовнішніх користувачів, але використовується також для внутрішнього управління підприємством. Тому досить часто його називають також зовнішнім обліком. Ведення фінансового обліку, як правило, чітко регламентовано. Результатом фінансового обліку є складання періодичної,

обов'язкової звітності, котра надається (представляється) підприємством фіскальним державним органам, власникам і іншим зацікавленим користувачам.

3.4. Методика податкового обліку та звітності в кредитних спілках

Кредитні спілки України, у відповідності до діючого законодавства, мають статус неприбуткових організацій і тому, мають пільги в оподаткуванні. Однак, неприбутковість кредитних спілок – це не означає збитковість їх діяльності – надаючи фінансові послуги своїм членам, кредитна спілка отримує дохід, який є джерелом відшкодування її витрат. Якщо отримані кредитною спілкою доходи перевищують їх витрат то кредитна спілка отримає прибуток. Разом з тим, його отримання не є метою діяльності кредитної спілки.

У відповідності до діючого законодавства, метою діяльності кредитних спілок є забезпечення своїх членів необхідними фінансовими послугами. Ці послуги надаються членам за собівартістю. Члени кредитної організації є її рівноправними власниками і користувачами (клієнтами), які фінансують діяльність своєї кредитної спілки та користуються її послугами. Члени кредитної спілки самостійно визначають цінову (процентну) політику і вразі, якщо ціни не покривають собівартість діяльності кредитної спілки і не забезпечують дотримання фінансових нормативів, встановлених Державною комісією з регулювання ринка фінансових послуг [143], її члени будуть змушені самостійно компенсувати збитки шляхом сплати додаткових внесків. Тому правомірно стверджувати, що пільгове оподаткування статутної діяльності кредитних спілок є економічно обґрунтованим.

Варто відзначити, що для користування пільгами по оподаткуванню своєї діяльності кредитна спілка повинна отримати статус неприбуткової організації шляхом включення її в Реєстр неприбуткових організацій та установ [154]. Однак, при отриманні статусу неприбуткової організації кредитна спілка проходить, по суті, потрібну перевірку. Спочатку органи міністерства мають провести правову експертизу установчих документів юстиції. Потім державний реєстратор має надати статус юридичної особи шляхом внесення її до Єдиного реєстру юридичних осіб, а після цього орган податкової служби повинен вирішити чи відповідають установчі документи вимогам законів про оподаткування щодо статусу неприбуткових організацій. Ці норми призводять до того, що менше 40% зареєстрованих громадських та інших організацій, які не розподіляють прибуток відповідно до закону та своїх установчих документів, одержують спеціальний статус платників податку. Це свідчить про системний конфлікт інтересів при наданні українським організаціям статусу неприбуткових.

Слід зауважити, що у країнах ЄС застосовують різні способи надання цього статусу. Відповідні рішення крім податкових органів можуть приймати: загальний орган реєстрації, спеціальний орган реєстрації, інше уповноважене міністерство, не пов'язане з реєстрацією, а також спеціальна міжвідомча комісія.

Що стосується українського законодавства, то у відповідності до пп.7.11.12 п.7.11 ст.7 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [69], отримання кредитною спілкою статусу неприбуткової організації надає їй право на звільнення від сплати податку на прибуток. Однак, значно менший вплив має особливий статус кредитної спілки як неприбуткової організації та платника інших податків.

Слід зауважити, що Закон України «Про систему оподаткування» [155] встановлює 27 загальнодержавних і 14 місцевих податків та зборів, тоді як неприбуткові організації можуть бути платниками 11 загальнодержавних і семи місцевих податків та зборів. Це ускладнює звітність таких організацій і потребує значних витрат на бухгалтерські та юридичні послуги в разі виникнення спорів із контролюючими органами.

Якщо ж говорити про податок на прибуток підприємств, то однією з найважливіших проблем залишаються критерії оподаткування доходів від основної діяльності неприбуткових організацій. У ст. 86 Цивіль-

ного кодексу [156] України зазначено, що підприємницька діяльність установ і підприємницьких товариств, у тому числі об'єднань громадян, дозволена тією мірою, якою вона сприяє досягненню їх статутних цілей. Натомість, Закон вимагає, щоб усі види основної діяльності були перелічені у статутах неприбуткових організацій. Це начебто дозволяє органам реєстрації заздалегідь оцінити відповідність такої діяльності законодавству, але спричиняє постійні спори та ризик визнання доходу таким, що не звільняється від оподаткування.

При визначені доходів кредитної спілки, що звільняються від оподаткування податком на прибуток, слід керуватися п. 7.11 ст. 7 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [69]. Відповідно до пп. 7.11.4. Закону від оподаткування звільняються доходи неприбуткових організацій, визначених у абзаці "в", отримані у вигляді:

- коштів, які надходять до кредитних спілок у вигляді внесків на інші потреби, передбачені законодавством;
- доходів від здійснення операцій з активами (у тому числі пасивних доходів – доходів, отриманих у вигляді процентів, дивідендів, страхових виплат і відшкодувань, а також роялті) кредитних спілок;
- дотацій або субсидій, отриманих з державного або місцевого бюджетів, державних цільових фондів або у межах благодійної, у тому числі гуманітарної допомоги чи технічної допомоги, що надаються таким неприбутковим організаціям відповідно до умов міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, крім дотацій на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутковим організаціям або через них їх отримувачам згідно із законодавством, з метою зниження рівня таких цін.

Варто зазначити, що до неоподаткованих доходів кредитних спілок, згідно податкового роз'яснення [157], відноситься і поворотня фінансова допомога від асоціацій кредитних спілок, членами яких вони є, надана для забезпечення їх фінансової стабільності (в тому числі зі спільних фінансових фондів, сформованих цими асоціаціями).

Слід зауважити, що згідно із статтею 24 Закону про кредитні спілки [68] з метою координації своєї діяльності, надання взаємодопомоги та захисту спільних інтересів кредитні спілки мають право на добровільних засадах створювати асоціацію кредитних спілок, яка діє на підставі статуту. Так, одним з основних напрямів діяльності Національної асоціації кредитних спілок України є сприяння забезпеченню фінансо-

вої стабільності кредитних спілок та їх розвитку, для чого утворюються спільні фінансові фонди, розробляються разом із кредитними спілками програми їх фінансового оздоровлення.

З метою реалізації статутної діяльності НАКСУ створюється Стабілізаційний фонд, Центральний резерв ліквідності, фонд кредитування новостворених кредитних спілок програма «Старт», Фонд технічної допомоги кредитним спілкам. Зазначені фонди формуються за рахунок внесків кредитних спілок-членів НАКСУ. Кошти цих фондів (крім Стабілізаційного фонду, який знаходиться у стадії накопичення), постійно надаються кредитним спілкам у вигляді поворотної фінансової допомоги (позики) з метою підтримки їх фінансової стабільності для виконання своїх статутних завдань.

Одночасно зазначаємо, що відповідно до статті 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [67] (далі – Закон № 2664) надання коштів у позику відноситься до фінансових послуг.

Пунктом 1 статті 1 Закону № 2664 визначено, що фінансова установа – це юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг та яка внесена до відповідного реєстру у порядку, встановленому законом.

Прикінцевими положеннями Закону № 2664 передбачено, що спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг зобов'язаний протягом одного року з моменту свого утворення запровадити Державний реєстр фінансових установ та внести до нього відповідні записи про існуючі фінансові установи, що входять до сфери його регулювання.

Поряд з цим, статтею 5 Закону № 2664 встановлено, що фінансові послуги надаються фінансовими установами, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності.

Можливість та порядок надання окремих фінансових послуг юридичними особами, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установи, визначаються законами та нормативно-правовими актами державних органів, що здійснюють регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг, видані в межах їх компетенції.

На сьогодні на виконання положень Закону № 2664, Указом Президента України від 11.12.2002 за №1153/2002 [158] утворено Держав-

ну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України, яка є спеціально уповноваженим центральним уповноваженим органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг. Відповідно вказана Державна комісія має запровадити Державний реєстр фінансових установ та внести до нього відповідні записи про існуючі фінансові установи, що входять до сфери його регулювання. Тому, отримана кредитною спілкою від іншої фінансової установи поворотна фінансова допомога не оподатковується.

Крім того, благодійні внески членів кредитної спілки до благодійного фонду спілки (цільове використання) не оподатковуються. Однак, благодійні внески інших фізичних та юридичних осіб, доходи від іншої діяльності згідно з нормами п. 7.11 ст. 7 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [69] не звільняються від оподаткування.

Так, відповідно до Закону, у разі коли неприбуткова організація отримує дохід з джерел інших, ніж визначені відповідними пп. 7.11.2 - 7.11.7, така неприбуткова організація зобов'язана сплатити податок на прибуток, який визначається як сума доходів, отриманих з таких інших джерел, зменшена на суму витрат, пов'язаних із отриманням таких доходів, але не вище суми таких доходів. При підрахунку суми перевищення доходів над витратами згідно із абзацом другим цього підпункту сума амортизаційних відрахувань не враховується.

Згідно роз'ясненню податного органу «...Підпунктом 4.1.6 ст. 4 Закону встановлено, що до валового доходу включається вартість товарів (робіт, послуг), безоплатно отриманих платником податку у звітному періоді, крім їх надання неприбутковим організаціям згідно з п. 7.11 ст. 7 Закону» [158].

Для неприбуткових установ і організацій, перелічених у абзацах "а", "б" та "є" пп. 7.11.1 ст. 7 Закону, передбачено, зокрема, звільнення від оподаткування податком на прибуток доходів, одержаних такими установами і організаціями у вигляді безоплатно отриманого майна.

Таким чином, враховуючи, що дохід від безоплатно отриманих основних фондів не включений до переліку звільнених від оподаткування доходів кредитних спілок, то суми такого доходу оподатковуються як дохід з інших джерел на підставі підпункту 7.11.9 Закону про оподаткування прибутку.

Оподаткування відсотків, нарахованих на вклади членів кредитної спілки. Члени кредитної спілки мають право отримувати від спілки

кредити та користуватися іншими послугами, які надає спілка згідно із статутом; отримувати дохід на депозитні вклади та на свій пайовий внесок, якщо інше не передбачено статутом кредитної спілки.

Майно кредитної спілки є її власністю. Майно кредитної спілки формується за рахунок вступних, обов'язкових пайових та інших внесків членів кредитної спілки (крім вкладів на депозитні рахунки). Кредитна спілка володіє, користується та розпоряджається належним їй майном відповідно до закону та свого статуту. Вклади членів кредитної спілки на депозитні рахунки, а також плата, нарахована на такі кошти та пайові внески (проценти), належать членам кредитної спілки на праві приватної власності.

Відповідно до свого статуту кредитна спілка залучає на договірних умовах внески (вклади) своїх членів на депозитні рахунки як у готівковій, так і в безготівковій формі, приймає вступні та обов'язкові пайові та інші внески від членів спілки.

Крім розміру плати (процентів), яка нараховується на внески (вклади), що знаходяться на депозитних рахунках членів кредитної спілки, кредитна спілка розподіляє частину нерозподіленого доходу, що залишається у її розпорядженні за підсумками фінансового року, між членами кредитної спілки пропорційно розміру їх пайових внесків (у тому числі на додаткові пайові внески) у вигляді відсотків (процентів).

Визначення терміна «проценти» (для цілей справляння податку) наведено у пункті 1.10 статті 1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [69] як платіж, який здійснюється позичальником на користь кредитора у вигляді плати за використання залучених на визначений строк коштів або майна. До процентів, зокрема, включається платіж за використання коштів, залучених у депозит. Платежі за іншими цивільно-правовими договорами, ніж визначені у пункті 1.10 статті 1 цього Закону, незалежно від того, чи встановлені вони в абсолютних (фіксованих) цінах або у відсотках до суми договору або до іншої вартісної бази, не є процентами.

З 1 січня 2005 статтею 7 (п. 2) Закону встановлена єдина ставка податку у розмірі 5 відсотків, що застосовується до об'єктів оподаткування, нарахованих як процент на депозитний рахунок і як процент на вклад (внесок) до кредитної спілки, створеної відповідно до закону.

Призупинення Законом України від 23.12.2004 р. № 2285-IV «Про Державний бюджет України на 2005 рік» (п. 43 ст. 73) [163] на 2005 рік оподаткування доходів у вигляді процентів на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок (у тому числі картковий рахунок), вклад до небанківських фінансових установ або процентів (дисконтних доходів) на депозитний (ощадний) сертифікат стосується лише порядку оподаткування процентів, нарахованих на вклади членів кредитних спілок на депозитні рахунки.

Саме процентів, нарахованих на вклади членів кредитних спілок на депозитні рахунки, стосуються і зміни, внесені Законом України від 21.12.2004р. № 2273-IV «Про внесення змін до Закону України "Про податок з доходів фізичних осіб» [164] щодо оподаткування таких процентів, починаючи з 1 січня 2010 року (і на далі – до 01 січня 2013р.).

Оподаткування доходів у вигляді плати за надання кредиту без його фактичного надання. Доходи кредитної спілки у вигляді плати за надання кредиту (крім процентів) в розумінні чинного законодав-

ства підлягають оподаткуванню податком на прибуток та податком на додану вартість з наступних підстав.

Так, наприклад, кредитною спілкою укладається кредитний правочин з членом кредитної спілки, відповідно до умов якого плата за надання кредиту складає 5% вартості об'єкта і сплачується авансом у розмірі 2% після підписання кредитного правочину та у розмірі 3%, що сплачується у термін 5 днів з дня отримання повідомлення від кредитного комітету спілки про розгляд заяви про надання кредиту. В подальшому з членом кредитної спілки укладається кредитна угода, в якій визначається розмір плати за користування коштами (проценти). Сплатена сума плати за надання кредиту члену кредитної спілки не повертається і не зараховується в погашення заборгованості за кредитом, тобто є самостійною платою згідно з умовами кредитного правочину.

Кредитна спілка відповідно до свого статусу надає кредити своїм членам на умовах їх платності, строковості та забезпеченості в готівковій та безготівковій формах. Кредитна спілка має право самостійно встановлювати розмір плати (проценти) за користування кредитами, наданими кредитною спілкою.

Відповідно до закону, проценти – це дохід, який сплачується (нараховується) позичальником на користь кредитора у вигляді плати за використання залучених на визначений строк коштів або майна. До процентів включається, зокрема, платіж за використання коштів або товарів (робіт, послуг), отриманих у кредит. Проценти нараховуються у вигляді відсотків на основну суму заборгованості або фіксованих сум. Платежі за іншими цивільно-правовими договорами, незалежно від того, чи встановлені вони в абсолютних (фіксованих) цінах або у відсотках до суми договору або до іншої вартісної бази, не є процентами.

Доходи кредитної спілки у вигляді плати за надання кредиту без його фактичного надання не звільняються від оподаткування податком на прибуток та підлягають оподаткуванню.

Разом з тим, доходи, отримані від членів кредитної спілки у вигляді плати за надання, є об'єктом оподаткування податком на додану вартість відповідно до пп. 3.1.1 п. 3.1 ст. 3 Закону № 168/97-ВР [165].

Щодо оподаткування доходів членів кредитної спілки (фізичних осіб) у випадку списання сум безнадійної заборгованості за наданими їм кредитами. п. 1.25 ст. 1 Закону України «Про оподаткування прибу-

тку підприємств» безнадійною визнається заборгованість по зобов'язаннях, за якою минув строк позовної давності. Отже, коли кредитна спілка надає позику членам кредитної спілки, а останні із будь-яких причин її не повертають, то після закінчення строку позовної давності (тривалість у три роки) така заборгованість буде вважатися безнадійною.

Пунктом 1.2 ст. 1 Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» (далі – Закон № 889) [73] визначено, що дохід – це сума будь-яких коштів, вартість матеріального і нематеріального майна, інших активів, що мають вартість, у тому числі цінних паперів або деривативів, одержаних платником податку у власність або нарахованих на його користь, протягом відповідного звітного податкового періоду з різних джерел як на території України, так і за її межами.

Після закінчення строку позовної давності сума заборгованості платника податку, за якою минув строк позовної давності, включається до складу його загального місячного оподаткованого доходу (п.п. 4.2.11 Закону № 889) і підлягає оподаткуванню за ставкою, передбаченою п. 7.1 ст. 7 Закону № 889.

Згідно з п. 17.2 ст. 17 Закону № 889 відповідальною особою за нарахування, утримання та сплату (перерахування) до бюджету податку з доходів фізичних осіб для оподатковуваних доходів з джерелом їх походження з України є податковий агент.

Податковим агентом, відповідно до п. 1.15 ст. 1 Закону № 889, є юридична особа (її філія, інший відокремлений підрозділ) або фізична особа чи представництво нерезидента – юридичної особи, які незалежно від їх організаційно-правового статусу та способу оподаткування іншими податками зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати податок з доходів фізичних осіб до бюджету від імені та за рахунок платника податку, вести податковий облік та подавати податкову звітність податковим органам відповідно до закону, а також нести відповідальність за порушення норм Закону № 889.

У разі, коли податковий агент до або під час виплати доходу на користь платника податку не здійснює нарахування, утримання або сплату (перерахування) податку з доходів фізичних осіб, відповідальність за погашення суми податкового зобов'язання або податкового боргу, що виникає внаслідок таких дій, покладається на такого податкового агента. При цьому, платник податку – отримувач таких доходів

звільняється від обов'язків погашення такої суми податкових зобов'язань або податкового боргу (п.п. 20.3.2 п. 20.3 ст. 20 Закону № 889).

З урахуванням зазначеного, кредитна спілка у податковому періоді (місяці), коли провадиться списання неповернутої суми позики, має виконати всі обов'язки податкового агента щодо сум, що списуються.

Згідно із Законом, центральний податковий орган встановлює порядок обліку і подання податкової звітності про використання коштів неприбуткових організацій.

Оскільки кредитні спілки як неприбуткові організації являють собою окрему категорію платників податку на прибуток, тому і звітність у них особлива. Вони подають замість декларації з податку на прибуток свою податкову звітність – Податковий звіт про використання коштів неприбутковими установами та організаціями (далі – Звіт). Форму якого, затверджено наказом ДПАУ від 11.07.97 р. № 233 [159], що обумовлює особливості його заповнення.

Варто зазначити, що «неприбутковий» Звіт за своїм статусом є податковою декларацією. А отже, на нього поширюються правила Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р. № 2181-III [160]. Він подається до податкових органів за місцезнаходженням неприбуткової організації у строки, установлені для квартального звітного періоду, тобто протягом 40 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) періоду (п. 4.1 Порядку N 233).

Як відомо, окремі доходи кредитної спілки у межах їх основної діяльності звільняються від оподаткування. Однак у разі здійснення неосновної діяльності, податок на прибуток з неї сплачується кредитними спілками в загальному порядку (п. 16.10 Закону про податок на прибуток). А отже, сплатити податок, що декларується в такому разі у Звіті, потрібно протягом 10 календарних днів, наступних за останнім днем граничного строку подання звітності (п. 5.3 Закону № 2181, п. 4.2 Порядку № 233). Якщо останній день подання Звіту або сплати податку припадає на вихідний або святковий день, то останній день кожного з таких строків переноситься на наступний за вихідним або святковим робочий операційний (банківський) день. При цьому Звіт також може бути:

— надіслано поштою з повідомленням про вручення не пізніше ніж за 10 днів до закінчення граничного строку його подання (п. 1.6 Порядку № 233, п.п. 4.1.7 Закону № 2181);

— за добровільним рішенням платника податків подано в електронній формі за умови дотримання законодавства, що регулює такі питання (п. 1.6 Порядку № 233).

За неподання або несвоєчасне подання Звіту згідно з п.п. 17.1.1 Закону № 2181 накладається штраф у розмірі 10 нмдг (170 грн.) за кожне неподання або затримку.

Звіт заповнюється наростаючим підсумком з початку календарного року (у гривнях без копійок з округленням за загальноприйнятими правилами). При цьому звітними періодами є: квартал, півріччя, 3 квартали та рік. У разі незаповнення того чи іншого рядка зважаючи на відсутність операції (суми) в такому рядку проставляється прокреслення; за відсутності операцій Звіт подається з прокресленнями.

Загалом можна сказати, що у Звіті відображаються отримані доходи, понесені витрати, визначається (при появі оподаткованого об'єкта) сума прибутку, що підлягає оподаткуванню, та податок на прибуток, який з неї сплачується. При цьому слід мати на увазі: порівняно з іншими суб'єктами господарювання, які застосовують загальні правила ведення податкового обліку, установлені ст. 11 Закону про податок на прибуток (тобто які визначають дату збільшення валових витрат згідно з п. 11.2 та валових доходів згідно з п. 11.3), для неприбуткових установ та організацій встановлено особливий порядок оподаткування, згідно з яким у податковому обліку відображаються фактично отримані доходи та фактично понесені витрати. Тобто доходи в неприбуткової організації виникають за датою зарахування грошових коштів на банківський рахунок, а витрати – за фактичним їх здійсненням, оплатою – по суті, за касовим методом [161]. Підтверджує це й назва «витратних» рядків 8, 9 Звіту, де йдеться про «профінансовані» витрати. Отже, правило першої події тут не працює.

«Неприбутковий» Звіт побудовано за «розподільним» принципом та складається із двох частин:

- частина I (умовно назвемо її неоподатковувана діяльність);
- частина II (діяльність, що підлягає оподаткуванню).

У зв'язку з цим неприбутковою організацією має бути організовано роздільний облік звільнених та оподатковуваних доходів та витрат.

Розглянемо кожну частину Звіту докладніше. Частина I (неоподатковувана діяльність). Тут відображається основна діяльність кредитної спілки, яка звільняється від оподаткування та сплати податку на прибуток. Тому в частині I показують усі доходи спілки, звільнені від оподаткування (рядки 3.2 і 3.2.2 Звіту), а також напрями їх використання – суми коштів, витрачені кредитною спілкою відповідно до статутних цілей та затверджених кошторисів (рядки 9 Звіту). Цей рядок є універсальним для всіх неприбуткових організацій незалежно до якої групи неприбуткових організацій вони належать, (крім бюджетних установ). У рядку 9 відображаються лише профінансовані витрати, тобто витрати підтверджені реальним списанням коштів.

Доходи відображаються у Звіті у відповідному рядку – залежно від присвоєної неприбутковій організації ознаки неприбутковості. При їх відображенні неприбуткова організація керується своїм переліком звільнених доходів з пп. 7.11.2 - 7.11.7 Закону про податок на прибуток.

Витрати кредитної спілки включають: витрати на утримання (рядок 9.1 Звіту) та витрати, пов'язані з виконанням статутних завдань (проведенням основної діяльності, рядок 9.2 Звіту). До витрат на утримання кредитної спілки, зокрема, належать: заробітна плата персоналу, оренда адміністративного приміщення, послуги зв'язку, витрати на утримання транспортних засобів (вартість ПММ, витрати на оренду), витрати на відрядження тощо. Перелік витрат на здійснення статутної діяльності залежить насамперед від мети створення та діяльності неприбуткової організації. Використання коштів для здійснення витрат кожної групи здійснюється згідно з кошторисом кредитної спілки, який визначає порядок розподілу отриманих доходів.

Якщо кредитна спілка одержує виключно доходи від основної діяльності, звільнені від оподаткування (заповнено тільки частину I Звіту), то обчислювати та сплачувати податок на прибуток їй не доведеться.

Частина II (оподатковувана діяльність). Сюди потрапляє неосновна, а отже, оподатковувана діяльність кредитної спілки, з якої потрібно сплатити податок на прибуток (абзац другий п.п. 7.11.9 Закону про податок на прибуток). Попутно вкажемо на положення п.п. 7.11.13 Закону про податок на прибуток, згідно з якими статутні документи кредитної спілки повинні містити вичерпний перелік видів їх діяльності.

Тому для будь-якої кредитної спілки можливість отримання тих чи інших видів доходів має застерігатися у статутних документах. А якщо можуть надходити доходи, отримання яких не передбачене статутом, то до статутних документів варто щонайшвидше внести відповідні уточнення.

Частину II Звіту умовно можна розбити на 3 розділи:

(1) розрахунок податку на прибуток за звітний період (рядки 10 - 15);

(2) розрахунок податку на прибуток із суми перевищення (рядки 16 - 24);

(3) виправлення помилок (рядки 25 - 26).

Рядки 10 - 15. Тут здійснюється безпосередній розрахунок оподаткованого прибутку: відображаються доходи, що підлягають оподаткуванню (тобто доходи неприбуткової організації, отримані з інших джерел, – інших, ніж визначені у "звільняючих" пп. 7.11.2 - 7.11,7 Закону про податок на прибуток), з яких розраховується сума податку на прибуток, що підлягає сплаті у звітному періоді. Отже, податок на прибуток сплачується в періоді отримання доходів та виникнення прибутку. При цьому сума доходів, отримана з таких інших джерел, зменшується на суму витрат, пов'язаних з отриманням таких доходів, але не вище суми таких доходів (п.п. 7.11.9 Закону про податок на прибуток).

Суму оподатковуваних доходів показують у рядку 10 Звіту, а суму витрат, безпосередньо пов'язаних з отриманням таких доходів, – у рядку 11 Звіту (при цьому рядок 11 не може перевищувати рядок 10, а отже, ситуація з декларуванням у Звіті збитків неможлива). Якщо ж витрати виявляться більше доходів, то сума перевищення на наступні податкові періоди не переноситься.

Згідно з п. 3.5 Порядку № 233 профінансовані витрати відображаються у Звіті у звітному періоді, коли отримано доходи, що підлягають оподаткуванню, тобто одночасно з оподатковуваними доходами (тобто витрати в рядку 11 відображають в тому самому податковому періоді, що й доходи в рядку 10 і фактично раніше доходів показуватися не можуть). У зв'язку з цим витрати, що пов'язані з отриманням доходів, але виникають дещо пізніше за доходи – у наступних періодах звітного року, вважаємо, можуть потрапити до Звіту до складу витрат у межах такого звітного року. А от «перехідного» випадку, коли доходи, скажімо, отримано в IV кварталі, тоді як витрати виникнуть тільки в I

кварталі наступного року, краще уникати. Адже Звіт, на жаль, не надає можливості перенесення та обліку перехідних витрат у подібному випадку.

Зауважимо також, що порядок визначення «пов'язаних» витрат у Порядку № 233 не застерігається. А отже, «пов'язані» витрати в кожній ситуації доведеться визначати самостійно. Так, наприклад, якщо неприбутковою організацією отримано оподатковувані доходи, скажімо, від здавання приміщення в оренду (рядок 10), то такі доходи, вважаємо, може бути зменшено, зокрема, на суму пов'язаних із цим витрат з прибирання приміщення та оплати комунальних послуг (рядок 11).

Звісно, на користь будь-якої неприбуткової організації – показати в рядку 11 максимально можливу суму витрат, що враховується у зменшення оподатковуваних доходів і тим самим мінімізувати показник рядка 12 Звіту. Для цього радимо мати неспростовні докази того, що витрати, які відображаються в цьому рядку, понесено саме в ході оподаткованої діяльності, пов'язаної з отриманням доходу.

Розрахований у такий спосіб (з урахуванням наростаючого підсумку) податок на прибуток від неосновної діяльності, що підлягає сплаті за підсумками звітного періоду, відображається в рядку 15.

На цьому для більшості кредитних спілок заповнення Звіту закінчується. Наприклад, за умови, що кредитною спілкою у I кварталі 2010 року було отримано оподатковувані доходи – від здачі в оренду приміщення у розмірі 2 000 грн., тоді як витрати, пов'язані з наданням таких послуг, склали 1 200 грн., частину II «неприбуткового» Звіту буде заповнено так:

Показники	Код рядка	Наростаючим підсумком з початку звітнього року
1	2	3
...
II частина		
Сума доходів з інших джерел, що підлягають оподаткуванню	10	2 000
Витрати, що прямо пов'язані з отриманням доходів з інших джерел, але не вище суми таких доходів	11	1 200
Прибуток, що підлягає оподаткуванню (р. 10 - р. 11)	12	800
Податкове зобов'язання за звітний податковий період (р. 12 x 30 : 100)	13	200*
Сума нарахованого податку за попередній податковий період поточного року	14	—
Сума нарахованого податку до сплати за звітний період (р. 13 - р. 14)	15	200

...
* У рядку 13 "неприбуткового" Звіту, які раніше, зазначена стара ставка податку на прибуток — 30 %; насправді ж податок на прибуток у Звіті потрібно розраховувати виходячи зі ставки 25 %, що діє сьогодні (п. 10.1 Закону про податок на прибуток).		

Зауважимо: у разі порушення неприбутковими організаціями положень п. 7.11 Закону про податок на прибуток, і зокрема, регулярного, постійного та суттєвого здійснення «прибуткових» оподатковуваних операцій, податковим органом може порушуватися питання про вилучення такої організації з Реєстру неприбуткових установ та організацій [69, 154, 162].

Рядки 16 - 24 Звіту заповнюють не всі неприбуткові організації, а тільки ті з них, які є неприбутковими згідно з абзацом "г" п.п. 7.11.1 Закону про податок на прибуток (тобто що мають ознаку неприбутковості 0011). У них провадиться розрахунок податку на прибуток від суми перевищення відповідно до абзацу першого п.п. 7.11.9 Закону про податок на прибуток, який здійснюється тільки за підсумками першого кварталу. Тому рядки 16 - 24 виявляться заповненими в таких неприбуткових організаціях тільки у Звіті за I квартал. Решту неприбуткових організацій звільнено від розрахунку та сплати податку на прибуток із суми перевищення та проставляють у цих рядках прокреслення.

Рядки 25 - 26 Звіту заповнюються при виправленні помилок. Як відомо, у загальному випадку при самостійному виявленні помилок працюють правила самовиправлення із Закону № 2181. Вони передбачають, що виправити виявлені помилки можна одним із двох способів:

- шляхом подання уточнюючого розрахунку;
- при складанні поточної податкової звітності (тобто в поточній декларації).

Разом із тим п. 2.1 Порядку № 233 із цього приводу встановлює таке. Якщо неприбутковою організацією самостійно виявлено помилки, які містяться в раніше поданому Звіті, то згідно з п. 5.1 Закону № 2181 така неприбуткова організація має право:

- подати уточнюючий Звіт (при цьому такий уточнюючий Звіт подається на бланку тієї самої форми, що і сам «неприбутковий» Звіт, з проставлянням у верхньому правому полі відмітки «Уточнюючий»);
- або

— вказати уточнені показники в додатках до Звіту (складених за формою уточнюючого Звіту) за будь-який наступний податковий період, протягом якого було виявлено помилки.

У разі виправлення помилок першим способом – через уточнюючий Звіт (уточнюючі звіти – якщо помилкових періодів декілька) – рядки такого уточнюючого Звіту заповнюються правильно, як нібито не було допущено помилки, відображаючи в них правильні показники. Тобто, по суті, уточнюючий Звіт – це ніби «правильний неприбутковий» Звіт, складений за період, в якому було допущено помилку. При цьому в такому уточнюючому Звіті:

- у рядку 15 – відображають правильну суму податку на прибуток, тобто суму, яку насправді слід було сплатити за підсумками помилкового періоду, якби не було допущено помилки;

- у рядок 25.1 переносять помилкове значення з рядка 15 минулого помилкового Звіту;

- порівнюючи правильне значення з помилковим, визначають суму недоплати (рядок 25) або переплати (рядок 25.2) (відповідно в уточнюючому Звіті може бути заповнено тільки один із цих рядків);

- у рядку 26 показують 5 % самоштраф (п. 17.2 Закону № 2181), якщо помилка спричинила недоплату (тобто якщо заповнено рядок 25 уточнюючого Звіту).

Якщо при цьому виправляються помилки, пов'язані із заниженням податкового зобов'язання минулих періодів, то суму недоплати (рядок 25 уточнюючого Звіту) та суму 5 % штрафу (рядок 26 уточнюючого Звіту) потрібно сплатити до подання уточнюючого Звіту (п. 17.2 Закону № 2181).

Набагато більше запитань викликає виправлення помилок другим способом – «у поточному Звіті». На жаль, офіційних роз'яснень із цього приводу немає. Судячи ж за п. 2.1 Порядку № 233, такий спосіб виправлення виявляється досить специфічним. Так, платнику податків у цьому випадку пропонується, виправляючи помилку в поточному Звіті, знову ж таки скласти уточнюючий Звіт та подати його разом з поточним «неприбутковим» Звітом.

Формально це, звісно ж, суперечить загальноприйнятому порядку самовиправлення помилок у поточній декларації (оскільки виходить, що уточнюючий Звіт доведеться складати в будь-якому разі). Однак не можемо не відмітити, що такі особливості самовиправлення зумовлює

насамперед сама форма «неприбуткового» Звіту. Адже закладений нею механізм виправлення помилки (що передбачає заповнення рядка 25 та полягає в порівнянні помилкової суми податку на прибуток минулого помилкового періоду з правильним виправленим її значенням та визначенням при цьому суми різниці – помилкової недоплати або переплати), фактично передбачає, що в будь-якому разі виявити суму помилки можна тільки шляхом складання уточнюючого розрахунку. Отже, без нього не обійтись.

А от просто взяти і включити суму помилки до складу відповідних рядків поточного «неприбуткового» Звіту не вийде. По-перше, спеціальних рядків для виправлення помилок (скажімо, за аналогією з рядками 02.2 і 05.2 декларації з податку на прибуток) у «неприбутковому» Звіті не передбачено. По-друге, навіть якщо відобразити помилкові суми з минулих періодів у відповідних рядках поточного Звіту, то визначити недоплату або переплату, орієнтуючись на формули з рядків 25 або 25.2, просто неможливо, оскільки змішуватимуться показники різних періодів і результат виявиться свідомо неправильним.

Ось і виходить, що виправити помилки другим способом – при складанні поточного Звіту – можна, додавши до нього уточнюючий Звіт за помилковий період, як того і вимагає п. 2.1 Порядку № 233.

Та все ж до офіційних роз'яснень із цього приводу контролюючих органів, можливо, перший спосіб виправлення помилок з поданням окремого уточнюючого Звіту видасться спокійнішим.

А якщо, виявивши "свіжу" помилку, неприбуткова організація встигне подати новий Звіт з виправленими показниками до закінчення граничного строку подання звітності, то штрафні санкції зі ст. 17 Закону № 2181 їй не загрожуватимуть.

Як передбачено п.п. 7.11.9 Закону про податок на прибуток, при розрахунку суми оподаткованого прибутку (рядки 10 - 15) та податку на прибуток від перевищення (рядки 16 - 24) сума амортизаційних відрахувань не враховується. Тому рядків для відображення амортизаційних відрахувань "неприбутковий" Звіт не містить (з позицій Закону про податок на прибуток основні фонди неприбуткових організацій розглядаються як невиробничі, а отже, як такі, що не підлягають податковій амортизації, тоді як у бухгалтерському обліку право на нарахування щодо них бухгалтерської амортизації при цьому зберігається).

Разом із тим відсутність податкової амортизації не позбавляє неприбуткові організації права відображати витрати, пов'язані з придбанням основних фондів, у податковому обліку. От тільки в неприбуткових організаціях це будуть або витрати, пов'язані зі здійсненням основної діяльності (тобто витрати на утримання неприбуткової організації або для виконання статутних завдань, рядок 9.1 або 9.2 «неприбуткового» Звіту) або витрати, пов'язані з отриманням оподатковуваних доходів (рядок 11 Звіту).

РОЗДІЛ 4. СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ

4.1. Адаптація міжнародних норм і стандартів фінансового контролю за діяльністю кредитних спілок до національної практики

У країнах Заходу небанківські кредитні установи займають особливе місце на фінансовому ринку, їх послугами користується значна частина населення. Так, зокрема, лідером по частині населення, яке охоплене кредитним рухом, стала Франція – близько 90 %. В Ірландії така частка становить близько 70 %, в США – 30 % [166]. І це не дивно, адже офіційно свою історію кредитні кооперативи (спілки) зазначених країн ведуть із середини XIX століття [42].

У 1971 році кредитні спілки різних країн світу об'єднались у Всесвітню раду кредитних спілок (WOCCU), метою діяльності якої є розвиток кредитних спілок у світі. Членами WOCCU є регіональні та національні асоціації. Діяльність організації спрямована на поліпшення стану розвитку кредитних спілок, здійснення інформаційної підтримки, надання фінансових послуг тим, хто не має доступу до фінансових ресурсів, тощо. З метою створення ефективної законодавчої та контролюючої бази для кредитних спілок WOCCU проводить консультації державних службовців, які працюють в урядах та центральних банках різних країн [167]. Саме такі державні службовці здійснюють регулювання та нагляд за діяльністю кредитних кооперативів (спілок).

На сьогодні існує два типи наглядових органів за кредитними спілками – спеціально створений центральний орган виконавчої влади та центральний банк (таблиця 4.1). Як правило, нагляд за діяльністю кредитних інститутів здійснюється або спеціальним органом (США, Канада), або центральним банком (Іспанія, Греція, Португалія), однак у деяких країнах діють одночасно обидва регулятори (наприклад, Киргизька Республіка).

Таблиця 4.1

Наглядові органи за діяльністю кредитних спілок окремих країн світу [складено автором за даними 167]

Назва країни	Назва наглядового органу
Спеціально створений наглядовий орган	
Канада – Британ-	Офіс наглядового органу фінансових установ (Наглядовий

ська Колумбія	орган), Комісія з фінансових установ Б.К.
Канада – Онтаріо	Офіс наглядового органу фінансових установ (Наглядовий орган), Комісія з фінансового обслуговування Онтаріо
Колумбія	La Superintendencia de la Economía Solidaria (Superintendencia)
Коста Ріка	Instituto Nacional de Fomento Cooperativo (INFOCOOP)
Еквадор	Superintendencia de Bancos y Seguros (Superintendencia)
Велика Британія	Орган з фінансового обслуговування (FSA)
Гватемала	Corporación Financiera de Cooperativas de Ahorro y Crédito de Guatemala (FENACOAC)
Нікарагуа	Instituto Nacional de Fomento Cooperativa (INFOCOOP)
Шрі Ланка	Регістратор корпоративного розвитку (Регістратор)
Польща	Національна асоціація корпоративних ощадних та кредитних спілок
Уганда	SACCO Supervisory Board (SSB)
США	National Credit Union Administration (NCUA) / Національна Адміністрація Кредитних Спілок (НАКС)
Англія	Агентство з фінансових послуг (Financial Services Agency - FSA)
Центральний банк	
Лаос	Банк Лаоська НДР (Банк)
Литва	Банк Литви
Тринідад і Тобаго	Центральний банк Тринідад і Тобаго – запропонований
Узбекистан	Центральний банк
Чеська Республіка	Чеський Національний банк
Спеціально створений наглядовий орган і Центральний банк	
Мексика	Comisión Nacional Bancaria y de Valores (CNBV). Федеративні наглядові комітети відіграють допоміжну роль
Болівія	Для членів: Instituto Nacional de Cooperativas (INALCO); Спільні: Superintendencia de Bancos y Financieras (SBEF)
Киргизька Республіка	Фінансова компанія з підтримки та розвитку кредитних спілок (ФКПКС) та Національний Банк Киргизької Республіки (НБКР)

Країною, в якій було створено перший аналог теперішніх кредитних спілок (кооперативів), стала Англія. Історія твердить, що з того часу – 1844 року, кредитний рух почав розвиватися по всьому світу [166]. Проте для становлення ефективно працюючої системи фінансового контролю Англії знадобилося півтора століття.

У 2000 році у Великій Британії було прийнято Закон про фінансові послуги та ринки. Ним визначено систему фінансового регулювання, в межах якої регулювання кредитних спілок здійснює єдиний орган державної влади – Агентство з фінансових послуг (далі – Агентство).

Агентство здійснює нагляд за діяльністю кредитних спілок Англії, Шотландії, Уельсу. Створена система фінансового регулювання сприяла розширенню діапазону послуг, які пропонують своїм членам кредитні спілки [168].

Основними цілями Агентства з фінансових послуг є:

- ринок довіри – підтримання довіри до фінансової системи;
- підвищення поінформованості громадськості – сприяння у розумінні громадськістю фінансової системи;
- захист інтересів споживачів – забезпечення належного ступеня захисту споживачів;
- скорочення фінансових правопорушень.

Характер та масштаби наглядової діяльності Агентства залежать від величини оцінки ризиків у діяльності кредитних спілок; встановлюється можливий вплив ризиків на споживачів та ринок в цілому, а також вірогідність їх настання. У своїй контрольній діяльності при визначенні ризиків Агентство використовує два підходи: «вертикальний нагляд» – оцінювання ризиків окремих фірм та «горизонтальна робота» – використовується для оцінювання наскрізних ризиків, тобто при участі декількох суб'єктів, пов'язаних з ринком. Для суб'єктів, які за величиною ризиків були віднесені до середніх та високих, Агентство з фінансових послуг здійснює координацію своєї роботи в межах взаємовідносин із внутрішнім менеджером, відповідальним за регулярне оцінювання ризиків (у циклі від одного до чотирьох років). Такий суб'єкт господарювання наглядовий орган відвідує протягом усього нормативного періоду. Крім того, Агентство здійснює моніторинг руху фінансових ресурсів у підконтрольних суб'єктів та дотримання ними встановлених норм і правил. За результатами проведених контрольних заходів Агентство може застосовувати фінансові санкції. Отже, контролюючий орган здійснює свою наглядову діяльність на регулярній основі та своєчасно може вжити належні заходи щодо попередження й усунення негативних наслідків.

Проте для суб'єктів, які отримали низьку оцінку ступеня ризиків, не передбачений регулярний характер наглядової діяльності, а встановлено періодичність перевірок Агентством з фінансових послуг два рази на рік [169].

Законодавство Великої Британії вимагає наявності у складі кредитних спілок служб внутрішніх кваліфікованих аудиторів, які б були

підготовленими виконувати покладені на них зобов'язання. До функцій таких осіб відносять:

- забезпечення дотримання політики та процедур;
- здійснення безперервного оцінювання загальної ефективності контрольних систем;
- надання рекомендацій щодо поліпшення контрольних систем;
- проведення оцінки повноти, достовірності та своєчасності фінансової та операційної інформації [167].

Достатньо зріла та ефективно працююча система державного фінансового контролю сформована у Сполучених Штатах Америки. Система нагляду у США має доволі складну структуру.

Небанківські фінансові інститути у США можуть мати статус федеральних (загальнонаціональних) організацій та організацій штатів. Нагляд за їх діяльністю здійснюють: Федеральна резервна система та Федеральна корпорація страхування депозитів. Крім того, безпосереднє регулювання федеральних кредитних спілок у країні здійснює спеціально утворений урядовий орган – Національна адміністрація кредитних спілок (НАКС). Остання слідкує за дотриманням кредитними спілками Федерального Закону про Кредитні спілки, Закону про справедливу депозитну діяльність, Закону справедливого кредитування та інших законодавчих актів, які регулюють їх діяльність.

До переваг Національної адміністрації кредитних спілок як інституту регулювання можна віднести:

- знання основ діяльності кредитних спілок;
- відстеження останніх змін у сфері регулювання;
- постійний взаємозв'язок із кредитними спілками;
- допомога у здійсненні діяльності кредитних спілок;
- відповідальність перед громадою;
- підвищення довіри споживача.

Однак НАКС у своїй діяльності стикається з низкою проблем: реакція-відповідь на зміни у даній галузі; надмірний вплив на креативне мислення; схильність зосереджуватися на головних проблемах окремої організації; різкість у відношенні тих чи інших заперечень [170].

Систему оцінювання ризиків кредитних спілок створено і у США. Зокрема, виділяють дві основні групи ризиків: ринкові та ризики організації. Так само, як і в Англії, нагляд здійснюється відповідно до величини оцінки ризиків. А за результатами проведених контрольних захо-

дів НАКС може вимагати сплати грошових штрафів, оплати послуг адвокатів та відшкодування понесених витрат [171].

При необхідності НАКС може вимагати від кредитної спілки звіт незалежного аудитора, який складається за результатами щорічного аудиту [167].

Федеральна корпорація страхування депозитів є незалежним органом, створеним Конгресом США, який займається страхуванням депозитів та наділений повноваженнями по здійсненню контролю за фінансовими установами в цілому та кредитними спілками зокрема [172].

До основної функції внутрішніх аудиторів кредитних спілок США відносять звірку депозитних внесків та рахунків членів з обліковою інформацією кредитної спілки (кожний другий рік) [167].

Система небанківських кредитних установ у Республіці Узбекистан почала своє офіційне функціонування з 2002 року, коли було прийнято Закон «Про кредитні спілки». Правовим актом визначено орган державної влади Республіки, який займається регулюванням діяльності кредитних спілок - Центральний банк Республіки Узбекистан (ЦБРУ). Функції ліцензування, дистанційного нагляду та перевірок на місцях у банку розділено між трьома підрозділами (рис.4.1).

Рис. 4.1. Підрозділи Центрального банку Республіки Узбекистан, які здійснюють регулювання діяльності небанківських фінансових установ [складено автором за даними 173]

Відповідно до основних функцій ЦБРУ в частині регулювання кредитних спілок можна віднести :

- встановлення обов'язкових для кредитних спілок правил проведення фінансових та касових операцій, ведення бухгалтерського обліку та звітності;
- перевірка звітності та інших документів кредитних спілок. Звіт-

ність повинна надаватися до Банку щомісячно;

- отримання інформації про діяльність кредитних спілок;
- перевірка діяльності кредитних спілок. Планові перевірки фінансово-господарської діяльності кредитних спілок ЦБРУ здійснює не частіше одного разу на рік. Зустрічні перевірки проводяться за рішенням Республіканської ради з координації діяльності контролюючих органів [174];
- встановлення вимог до проведення аудиту діяльності кредитних спілок. Незалежний аудит у кредитних спілках Республіки повинен проводитися щорічно, а його результати мають бути опубліковані;
- надання кредитним спілкам обов'язкових для виконання приписів про усунення виявлених порушень;
- встановлення кваліфікаційних вимог до керівників виконавчого органу;
- обмеження на проведення фінансових операцій на строк до шести місяців [174, ст.50].

Крім того, у випадку порушення кредитною спілкою нормативів із проведення фінансових операцій банк застосовує фінансові санкції.

У жодній європейській країні центральний банк не наділено такими широкими повноваженнями, як у Франції. Діяльність кредитних спілок у Франції також підпадає під регулювання Банку Франції [175]. У банку діє три департаменти, які здійснюють регулювання кредитних спілок Франції (рис. 4.2).

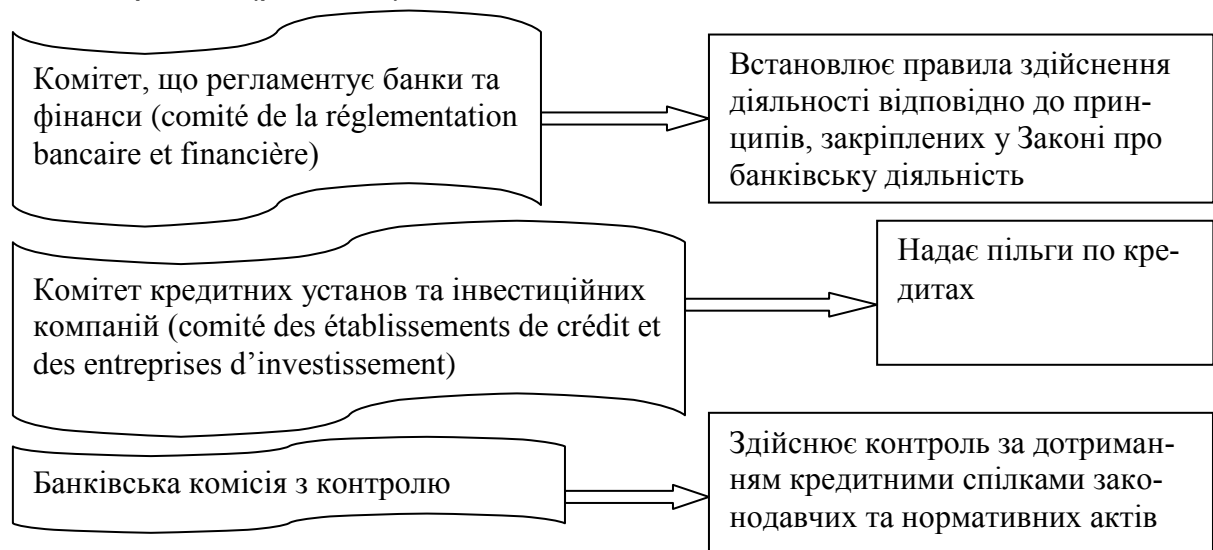

Рис. 4.2. Підрозділи Банку Франції, які здійснюють регулювання діяльності кредитних спілок [складено автором за даними 176]

Крім того, створено два консультативні органи: Національна рада з кредитної безпеки (Conseil national du crédit et du titre) – підлегла Уряду та Банку Франції, яка вивчає нестабільні умови роботи банківської і фінансової системи, та Консультативний комітет (Le Comité consultatif du CNCT), що досліджує взаємовідносини між кредитними установами та їх клієнтами.

Банк Франції здійснює постійний моніторинг фінансового стану і ризиків вітчизняних кредитних установ, та залежно від цього будує свою наглядову діяльність.

Однією з країн, у яких нагляд за діяльністю кредитних спілок здійснюють одночасно два органи є Бельгія. Регулюють діяльність кредитних спілок у Бельгії: Комісія з банків, фінансів та страхування (Banking, Finance and Insurance Commission (CBFA) та Міністерство економічних справ (the Ministry of economic affairs). Згідно з бельгійським законодавством, кредитна спілка має право залучати кошти у вигляді депозитів та видавати кредити своїм членам лише за наявності в неї банківської ліцензії, яку видає Комісія з банків, фінансів та страхування. Кредитні спілки у Бельгії поділяють на: професійні та громадські (суспільні). Громадською вважається спілка з чисельністю членів понад 50 чоловік, за такою установою Комісія здійснює посилений нагляд [177].

Кожен потенційний кредитор (кредитна спілка) повинен взяти дозвіл у Міністерстві економічних справ, зареєструватися. Таким чином Міністерство здійснює попередній контроль. Адміністративні працівники Міністерства здійснюють поточний контроль за станом справ у кредитній спілці, зокрема, виконання нею взятих зобов'язань та дотримання прав споживачів. Рівень інтересу з боку Міністерства залежить від виду кредиту (наприклад, споживчий, соціальний та мікрокредит) та умов, на які він видавався [176].

В Ірландії регулювання кредитних спілок здійснює Секретаріат з кредитних спілок, який діє при Центральному банку, та Ірландський регулюючий орган з фінансових послуг (Irish Financial Services Regulatory Authority) – Фінансовий регулятор [169]. Аналогічно у Нідерландах регулюванням діяльності кредитних спілок займаються два органи: Банк Нідерландів, який здійснює пруденційний нагляд за всіма фінансовими інститутами, та Служба з фінансових ринків – бізнес-нагляд [178].

До контрольних засобів органів державного фінансового контролю кредитних спілок можна віднести і перевірки фінансових звітів кредитних спілок. Такі звіти у своїй більшості повинні бути завірені зовнішніми незалежними аудиторами або аудиторськими фірмами. Обов'язкове проведення зовнішнього аудиту передбачене у більшості країн світу, кожна з яких встановлює певні вимоги до осіб, які його здійснюють (Додаток С). У деяких країнах незалежний аудитор може бути членом кредитної спілки, зокрема у Коста-Ріці, однак у більшості країн – навпаки, законодавчо закріплено заборону на будь-який зв'язок аудитора з кредитною спілкою. Цікавим є те, що в деяких країнах встановлено обмеження терміну роботи аудитора з однією і тією ж фірмою (Литва, Лаос, Уганда), що, на нашу думку, є досить виправданим.

Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що у розвинених країнах світу система фінансового контролю за діяльністю кредитних спілок добре налагоджена, ефективно працює та охоплює всі сторони діяльності таких установ. У менш розвинутих країнах така система тільки починає своє формування, однак дуже динамічно та з правильним вектором.

До суб'єктів фінансового контролю відносять громадські організації, які здійснюють саморегулювання кредитних спілок. Лазебна М. В. у своїх наукових працях зазначала, що «в умовах стабільного економічного розвитку держава повинна в першу чергу і з найвищою активністю сприяти становленню систем самоорганізації та саморегуляції, і робити акцент на стабільність і довготривалість господарських зв'язків». [179, с. 50].

Важливим є дослідження досвіду організації фінансового контролю у Російській Федерації, законодавством якої передбачено створення саморегулюючих організацій та бюро кредитних історій. До основних цілей створення таких організацій можна віднести: регулювання та контроль діяльності кредитних кооперативів – членів організації та захисту інтересів своїх членів. Саморегулюючі організації наділено рядом повноважень [180, ст. 28]:

- надавати позови до суду в інтересах членів кредитних кооперативів у випадках порушення їх прав;
- звертатися до органів виконавчої влади у зв'язку з порушенням законів та усунення перешкод у діяльності кредитних кооперативів;

- залучатися уповноваженим федеральним органом виконавчої влади для здійснення інспекторського моніторингу діяльності кредитних кооперативів;
- узагальнювати досвід діяльності у сфері регулювання кредитних кооперативів;
- здійснювати методичну науково-консультаційну, навчальну підтримку діяльності кредитних кооперативів.

До саморегулюючих органів можна віднести об'єднання кредитних спілок у асоціації різних рівнів (національного, регіонального та місцевого) на добровільних засадах. Вони створюються з метою захисту та пропаганди інтересів своїх членів, однак у той самий час вони можуть та повинні виконувати роль контролерів за діяльністю таких установ.

Основною функцією Асоціації кредитних спілок (АКС) Республіки Узбекистан є додаткове регулювання кредитних спілок. Структурним підрозділом АКС є Служба аналізу (аудиту), яка щомісячно аналізує діяльність кредитних спілок – членів Асоціації та надає їм результати аналізу і рекомендації з підвищення ефективності діяльності. Щонайменше один раз на рік Асоціація проводить аналіз діяльності кредитної спілки на місцях за всіма операційними напрямками, з оцінкою якості управління та внутрішнього контролю.

Членам Асоціації надаються фінансові послуги з підтримання їх ліквідності, допомога у досягненні фінансової стійкості та реабілітації. До особливостей діяльності Асоціації можна віднести колективний контроль ризику та надання гарантій по вкладах – членам Асоціації [170].

Асоціації кредитних спілок існують майже у всіх країнах світу. Зокрема дуже впливовою є Асоціація кредитних спілок у США (Credit Union National Association), яка щорічно публікує звіти своєї діяльності.

Фінансовий контроль у системі кредитних спілок у країнах світу організований по-різному. За результатами проведеного дослідження нами виділено основні напрямки розбудови дієвої системи фінансового контролю за діяльністю кредитних спілок в Україні, а саме:

- проведення оцінювання ризиків як пруденційного нагляду;
- тестування та перевірка на компетентність керівних осіб кредитних спілок;
- обов'язкова вимога наявності у структурі кредитних спілок внутрішніх аудиторів;

- взаємодія регулюючого (наглядового) органу з внутрішніми службами аудиту та окремими відповідальними особами (менеджери, аудитори) кредитних спілок;
- наявність вимог щодо обов'язкового проведення незалежного аудиту діяльності та фінансового стану кредитних спілок;
- проведення регулярних семінарів та тренінгів наглядовими органами для відповідальних посадових осіб кредитних спілок;
- проведення постійного моніторингу фінансових операцій кредитних спілок наглядовими органами або уповноваженими ним особами;
- наявність вимог щодо обов'язкового оприлюднення інформації про фінансовий стан кредитних спілок в обумовлених законом періодичних виданнях.

4.2. Інституційна організація фінансового контролю за діяльністю кредитних спілок

В умовах транзитивної економіки змінюється система економічних відносин та виникає необхідність трансформації усіх складових системи фінансового контролю. У побудові ефективної системи фінансового контролю за діяльністю кредитних спілок набуває важливого значення інституційна організація такої системи.

Функціонування інституційної організації фінансового контролю потребує відповідного нормативно-правового забезпечення, розробка та впровадження якого визначатиме системність, легітимність та цілісність усіх елементів системи фінансового контролю взагалі та кредитних спілок зокрема [181, 182, 30].

Умови сьогодення диктують необхідність систематизації правової бази з фінансового контролю. Актуальним залишається питання прийняття Закону «Про фінансовий контроль». Проте, на нашу думку, необхідно розробити та затвердити Кодекс про фінансовий контроль, який об'єднає усю правову базу, що регулює сферу фінансового контролю. Кодекс становить собою зібрання законів. Такий законодавчий акт повинен складатися з чотирьох розділів, другий з яких слід побудувати відповідно до суб'єктів фінансового контролю (Додаток Т). З при-

йняттям Кодексу вирішиться питання дублювання нормативно-правових актів.

Крім того, необхідно законодавчо зобов'язати органи державного фінансового контролю затверджувати рекомендації з проведення фінансового контролю та оприлюднювати їх. Однак при цьому слід запровадити чітку стандартизацію контрольної діяльності органів державного фінансового контролю. «Стандартизація на рівні окремих органів – лише часткове вирішення загального питання стандартизації державного фінансового контролю. А, відтак, крім внутрішніх регламентів, що враховують специфіку конкретних органів і їх підрозділів, необхідна і система спільних для всіх контролюючих органів і обов'язкових до виконання стандартів» [183, с. 121]. У результаті кожний контролюючий орган буде погоджувати внутрішні нормативні акти та свою діяльність із загальними стандартами.

Крім того, стандарти «уможливлять зіставлення результатів роботи різних контрольних органів, що дозволить об'єктивніше оцінювати (й узагальнювати) рівень якості не лише їх роботи, але й роботи (діяльності) підконтрольних структур» [183, с. 121], тобто можна буде порівнювати якість контрольної діяльності різних контролюючих органів, зокрема Держфінпослуг і Держфінмоніторинг та їх підрозділів.

Для подальшого розвитку системи фінансового контролю небанківських фінансових установ в цілому та кредитних спілок зокрема слід затвердити Концепцію, у якій сформувані основні пріоритети та напрямки реформування такої системи. На нашу думку, Концепція повинна бути розрахована на короткостроковий період та закріплювати два етапи процесу реформування системи фінансового контролю небанківських фінансових установ України – починаючи від обговорення розвитку системи фінансового контролю за участю органів влади, учасників ринку фінансових послуг та громадськості і закінчуючи запровадженням на ринку небанківських фінансових установ нової моделі системи фінансового контролю (Додаток У).

Інституційна організація фінансового контролю за діяльністю кредитних спілок потребує якісних змін.

Першим кроком на шляху реформування вітчизняної системи фінансового контролю за діяльністю кредитних спілок повинно стати розширення повноважень органів, які здійснюють державний фінансовий контроль таких фінансових установ. Так, Держфінпослуг слід уповно-

важити проводити фінансовий моніторинг усіх фінансових операцій кредитних спілок та дотримання такими установами встановлених фінансових нормативів. Кредитні операції необхідно моніторити із метою виявлення фіктивних.

Як показало дослідження, Уповноважений орган недостатньо уваги приділяє перевірці якості системи управління фінансових установ – кредитних спілок, основними завданнями якої повинні бути:

- встановити адекватність організаційної структури фінансової установи із обсягом та видами виконуваних нею операцій;
- визначити правову основу функціонування окремих підрозділів фінансової установи та органів управління;
- визначити ступінь участі та відповідальності органів управління за результати діяльності фінансової установи;
- оцінити кредитну політику фінансової установи та систему управління кредитним ризиком;
- визначити місце служби внутрішнього контролю в управлінні ризиками фінансової установи.

Усі ці завдання визначають напрямки перевірок Держфінпослуг.

Держфінпослуг повинна детально вивчити роботу Наглядової ради та Ревізійної комісії кредитної спілки, які здійснюють у таких установах нагляд. До складу таких внутрішніх органів управління повинні входити особи з відповідним рівнем професійної кваліфікації, які будуть обиратися на строк до трьох років (для цього Держфінпослуг має проводити семінари та тренінги).

Методика проведення перевірок кредитних спілок Держфінпослуг також вимагає доопрацювання. Так, слід розробити та затвердити порядок проведення оцінки ефективності системи управління кредитних спілок.

Ще однією проблемою в діяльності комісії є, на нашу думку, неякісне подання матеріалів роботи контролюючого органу. Уповноважений орган необхідно законодавчо зобов'язати дотримуватись єдиного підходу до складання звітів, розширивши останні. Звіти повинні містити детальні відомості про: кредитні спілки, які закрилися протягом року, за який звітують (причини закриття, дані щодо суми неповернутих внесків), кількість судових позовів, пов'язаних з невиконанням установою взятих зобов'язань та кількість задоволених на користь вкладників, кількість виявлених фіктивних операцій, у тому числі кредитних. Все це

дозволить більш точно визначати ефективність роботи Держфінпослуг. Крім того, служба внутрішнього контролю Уповноваженого органу повинна самостійно оцінювати ефективність роботи комісії та надавати рекомендації щодо її підвищення. Такі відомості повинні бути доступні громадськості так само, як і програми перевірок фінансових установ.

Громадськість, маючи такі необхідні відомості, може здійснювати громадський фінансовий контроль. Одним із суб'єктів, які здійснюють такий контроль за діяльністю кредитних спілок в Україні є асоціації. Для того, щоб останні більш ефективно виконували функції контролерів, необхідно розширити спектр їх повноважень та створити систему зацікавленості юридичних осіб – кредитних спілок об'єднуватись у асоціації або в них вступати.

З метою підвищення ефективності фінансового контролю за діяльністю кредитних спілок з боку асоціацій необхідно розширити спектр їх повноважень та створити систему зацікавленості фінансових установ об'єднуватись у такі організації або в них вступати шляхом:

- запровадження в практику діяльність (роботу) саморегульвних організацій [184]. Необхідно поставити частоту перевірок Держфінпослуг кредитних спілок у залежність не тільки від величини ризиків їх діяльності, а й від їх приналежності до таких об'єднань. Так, при членстві установи в асоціації збільшити періодичність проведення перевірок в залежності від величини ризиків на один рік для установ із середнім та незначним ступенем ризику;

- наділення асоціацій, зареєстрованих як саморегульвні організації, повноваженнями по здійсненню нагляду за кредитними спілками, у тому числі зобов'язати їх проводити аналіз діяльності фінансових установ – членів об'єднання один раз на рік та перевірки один раз на три роки (при цьому узгоджуючи з Держфінпослуг);

- законодавчого закріплення за асоціаціями кредитних спілок – саморегульвними організаціями обов'язку зі створення фонду гарантування вкладів фізичних осіб (за аналогом банківського), у який повинні входити всі члени даної громадської організації;

- наділення асоціацій повноваженнями по утриманню сформованого кредитними спілками резервного капіталу;

- створення при асоціаціях, яким надано статус саморегульвних організацій, бюро кредитних історій, що повинно мінімізувати ризики таких установ та їх вкладників. Такий підрозділ саморегульвних органі-

зації кредитних спілок слід наділити повноваженнями зі збору та систематизації кредитних історій позичальників, кредитні справи по яких формує кожна окрема кредитна спілка. При цьому виграють усі: позичальники кредитних спілок з позитивною кредитною історією зможуть швидше отримати кредит та не платити підвищені відсотки за ризик; кредитні спілки – мають змогу спростити процедуру видачі кредиту, завчасно володіючи інформацією щодо несумлінних позичальників; скоротити певну суму коштів, які витрачаються на збір відомостей про позичальника та диверсифікувати відсоткові ставки, закладаючи певний відсоток за ризик (для позичальників із негативною кредитною історією). Причому, на нашу думку, при формуванні бюро кредитних історій, Україні варто дотримуватися німецької моделі, при якій відомості про кредитну історію надаються лише учасникам-кредиторам та їх позичальникам [185]. Таке положення повинне стати додатковим стимулом для кредитних спілок долучатися до асоціацій та надавати інформацію – кредитні справи позичальників. У випадку неприєднання кредитної спілки до асоціації та ненадання нею кредитних справ своїх позичальників, справедливо можуть виникнути сумніви щодо реальності, нефіктивності такої установи. Це, на нашу думку, буде впливати на ризик втрати іміджу (репутації) установи.

Крім того, необхідно передбачити взаємообмін кредитними історіями між саморегульованими організаціями, при яких створено бюро кредитних історій. Так, в Україні, діє дві основні асоціації, при яких можуть бути створені бюро кредитних історій: Національна асоціація кредитних спілок України (НАКСУ) та Всеукраїнська асоціація кредитних спілок (ВАКС). Члени однієї асоціації повинні мати можливість отримати інформацію про позичальників – членів іншої асоціації.

На нашу думку, окрім даних про індивідуальних позичальників, Бюро кредитних історій повинні збирати та аналізувати такі види даних:

- соціально-демографічні характеристики;
- судові рішення – у випадку передачі справ про витребування заборгованості по кредиту в суді;
- відомості про розорення та збанкрутілість позичальників.

Асоціації кредитних спілок, у тому числі і саморегульовані організації, необхідно зобов'язати щорічно оприлюднювати результати своєї роботи.

До суб'єктів громадського контролю можна віднести страхові компанії, які страхують фінансові установи на випадок настання певного виду ризику. Вони, перш ніж укласти договір, оцінюють вірогідність настання того чи іншого ризику та залежно від цієї величини визначають розмір страхової премії, тобто страхові компанії здійснюють пруденційний нагляд за діяльністю фінансових установ.

У цьому аспекті набуває актуальності питання законодавчого зобов'язання фінансових установ, у тому числі і кредитних спілок, здійснювати страхування їх ризиків та внесків на депозитні рахунки.

Громадський фінансовий контроль кредитних спілок України повинен також здійснюватися незалежними аналітичними центрами. Тому, на нашу думку, необхідно створити Єдиний аналітичний центр, в який повинна надходити інформація як від учасників ринку, асоціацій, так і від Уповноваженого органу – Держфінпослуг. Такий центр, здійснивши аналіз отриманих відомостей, зможе дати оцінку розвитку фінансових установ та ринку фінансових послуг у цілому, на зразок рейтингових агентств. Крім того, аналітичний центр повинен займатися прогнозуванням ризиків кожного окремого виду фінансових установ, а, при виникненні такої необхідності у конкретної установи, – прийти їй на допомогу (на комерційній основі). Сформовані центром статистичні та аналітичні дані повинні щоквартально оприлюднюватися через засоби масової інформації, які є ще одним громадським контролером. Крім того, необхідно створити єдине офіційне періодичне видання, в якому і будуть публікуватися відомості аналітичного центру, Держфінпослуг, Держфінмоніторинг (у тому числі їх розпорядження) та річні фінансові звіти фінансових установ із короткими поясненнями (витяги зі звіту незалежного аудитора).

Удосконалення інституційної організації незалежного аудиторського контролю, який проводиться у кредитних спілках, нами вбачається у таких напрямках:

по-перше, необхідно законодавчо зобов'язати аудиторів, які проводять аудит у кредитних спілках здійснювати щорічний аналіз фінансового стану таких установ та ефективності і ризиковості використання ними коштів вкладників – перевірка виконання всіх установлених фінансових нормативів. Крім того, необхідно зобов'язати аудиторів вибіркоким методом перевіряти кредитні справи;

по-друге, враховуючи світову практику та реалії сьогодення варто встановити термін співпраці аудитора з кожною окремою фінансовою установою (до трьох років), що, на нашу думку, підвищить ефективність такого контролю;

по-третє, передбачити можливість залучення Держфінпослуг аудиторів та аудиторські фірми до перевірок кредитних спілок, тобто уповноважити комісію один раз на п'ять років самостійно обирати незалежних аудиторів, які будуть здійснювати перевірки у конкретній установі. Держфінпослуг формує реєстр аудиторів та аудиторських фірм, які мають право здійснювати перевірки фінансових установ. Випадковим способом комісія вибирає з реєстру аудиторів, які б могли здійснити перевірку тієї чи іншої фінансової установи (у конкретному регіоні, бо необхідно стикувати місцезнаходження фінансової установи з місцезнаходженням аудитора);

Крім того, вітчизняним законодавством передбачена можливість використання інформації внутрішніх контрольних служб незалежними аудиторами. Однак у цьому випадку, на нашу думку, такі відомості повинні бути перевірені, а також надана оцінка ефективності системи внутрішньогосподарського контролю. Інституційна організація останньої у кредитних спілках також потребує вдосконалення.

Так, у першу чергу, слід зауважити, що створення служб внутрішньогосподарського аудиту є доцільним лише у кредитних спілках (у недержаних пенсійних фондах недоцільно). Отже, вважаємо за доцільне розглядати шляхи вдосконалення наведеного виду контролю саме у цих фінансових установах.

По-перше, необхідно законодавчо зобов'язати кредитні спілки формувати служби внутрішнього контролю, які будуть здійснювати як аудит, так і фінансовий моніторинг, що підвищить ефективність контрольних заходів за фінансово-господарською діяльністю таких установ. Фінансовий моніторинг повинен здійснюватися на регулярній основі за всіма фінансовими операціями (особлива увага при цьому повинна приділятися кредитним операціям), фінансовими нормативами, системою управління кредитною спілкою. Перед здійсненням кредитних операцій внутрішні служби мають визначити реальний (підтверджений) дохід позичальника та перевірити наявність і стан заставного майна.

По-друге, служба внутрішнього контролю кредитної спілки повинна бути підпорядкована не Спостережній раді, а загальним зборам та звітувати перед ними. Служби внутрішнього контролю створюються з метою здійснення контролю за роботою підприємства (установи, організації) від імені власника, засновника та підпорядковуються безпосередньо йому. У кредитних спілках такими засновниками є її члени, отже їм і має бути підлегла служба внутрішнього контролю.

По-третє, посадові особи служби внутрішнього контролю повинні відповідати професійним кваліфікаційним вимогам, мати відповідні навички та уміння, регулярно відвідувати тематичні тренінги та семінари.

Служба внутрішнього аудиту кредитної спілки у своїй діяльності повинна керуватися законодавчо-нормативними актами України, у тому числі затвердженими Уповноваженим органом (Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України) обов'язковими до застосування методичними рекомендаціями.

Отже, впровадження рекомендацій із вдосконалення інституційної організації державного, громадського, незалежного аудиторського та внутрішньогосподарського фінансового контролю кредитних спілок якісно вплине на ефективність організації та функціонування всієї системи фінансового контролю.

4.3. Застосування пруденційного нагляду як заходу мінімізації ризиків кредитних спілок

Пруденційний нагляд базується на регулярному проведенні оцінювання загального фінансового стану фінансової установи, результатів діяльності системи та якості управління нею, дотримання обов'язкових нормативів та інших показників і вимог, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами. Тобто число суб'єктів пруденційного нагляду звужується до служби внутрішнього контролю, адже лише вона здійснює контроль на постійній основі. Однак, на нашу думку, таку форму контролю у своїй діяльності повинна використовувати Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. Для цього необхідно законодавчо уповноважити цей орган на прове-

дення контролю у формі пруденційного нагляду та створити у структурі департаментів відповідний підрозділ.

Такий підрозділ повинен здійснювати обмін інформацією з регулюючим органом кредитної спілки та службою внутрішнього контролю. Крім того, ці департаменти Держфінпослуг повинні взаємодіяти з аналітичними центрами. Отримані таким чином відомості дають змогу провести оперативне оцінювання ризиків у кредитних спілках. Необхідність у тій, чи іншій інформації залежить від виду ризику, який підлягає оцінюванню.

Слід зауважити, що Національний банк України розробив Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», які затверджені постановою правління НБУ [186] та які Держфінпослуг доцільним було б взяти за основу при формуванні власних методичних рекомендацій.

До методів пруденційного регулювання, які сьогодні активно використовуються Уповноваженим органом, можна віднести встановлення обов'язкових нормативів для кредитних спілок. Крім того, у Розпорядженні Держфінпослуг «Про затвердження Положення про критерії та фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок» наведено визначення поняття «ризик кредитної спілки» як «можливість зазнати втрат у разі виникнення несприятливих обставин та/або ймовірність одержання доходів, менших від очікуваних, а також зниження вартості активів» [87, ст. 1.2].

Розглянемо, які ж ризики існують у роботі кредитних спілок та спробуємо охарактеризувати методику їх оцінювання (кількісний або якісний вимір ризику).

У практиці відомо три підходи до оцінки (вимірювання) ризиків [187]:

- ризик оцінюється як сума добутоків можливої шкоди, зважених на їх вірогідність;
- ризик оцінюється як сума ризиків від прийняття рішення та ризиків зовнішнього середовища;
- ризик визначається як добуток вірогідності настання негативної події на ступінь негативних наслідків.

У світовій практиці нагляду за кредитними організаціями виділяють такі напрями: оцінка ризиків та достатність капіталу, контроль та ринкова дисципліна (розкриття інформації) [188, с. 3.]. Необхідно за-

значити, що вказані напрями нагляду за кредитними організаціями тісно взаємопов'язані та не можуть розглядатися окремо. Перший напрям – оцінка ризиків – означає методику оцінки ризиків та достатності власного капіталу, другий напрям передбачає нагляд за процесами розрахунку регулятивного капіталу та ризиків, а третій напрям наголошує на необхідності розкриття та оприлюднення інформації передусім для клієнтів фінансової установи.

Критичний аналіз праць вітчизняних та зарубіжних авторів з питань оцінки та управління фінансовими ризиками дозволив виділити дві групи ризиків кредитних спілок (рис. 4.3).

Відповідно до Базельської угоди про капітал виділяють такі ризики як кредитний, ринковий та операційний. Водночас вважаємо, що запропонована класифікація ризиків фінансових установ задовольняє потребам пруденційного регулювання з низки причин:

- ризики відповідають напрямам регулювання діяльності фінансових установ (економічним нормативам);
- усі ризики, котрі спричиняють втрату капіталу фінансової організації, підпорядковуються та підлягають регулюванню з метою забезпечення фінансової стійкості об'єктів нагляду та стабільності фінансової системи.

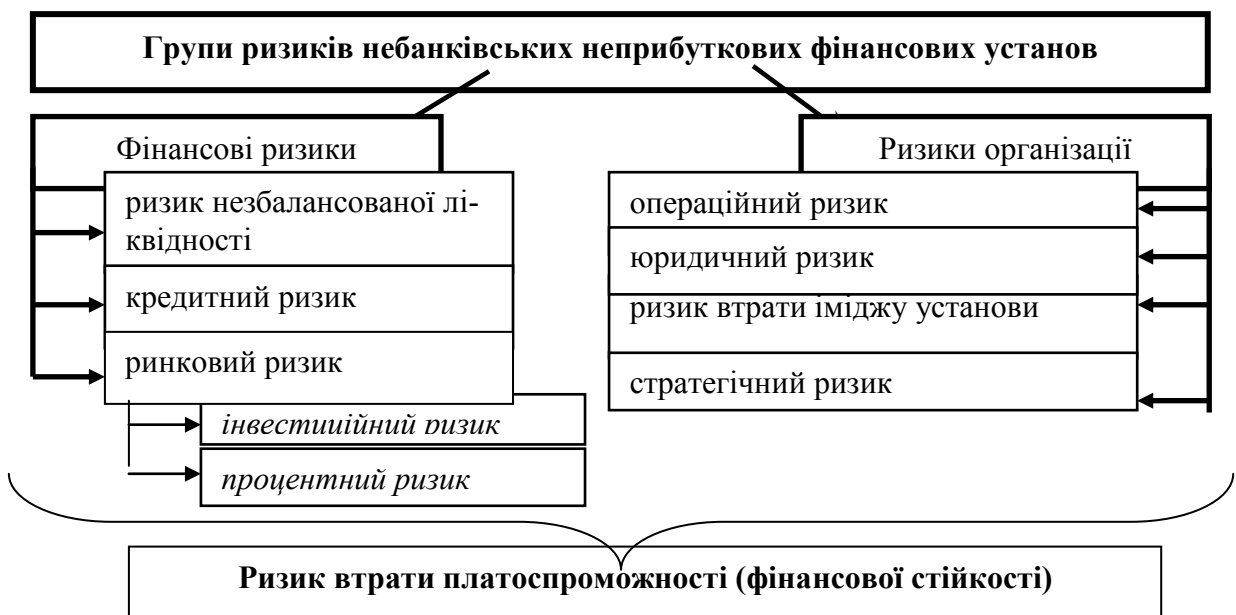

Рис. 4.3. Групи та основні види ризиків кредитних спілок [складено автором за даними 189, 190, 191, 192, 193, 90, 194,195]

Ринкові ризики пов'язані зі зміною кон'юнктури ринку та є складовими фінансових ризиків. Почнемо з розгляду саме одного з цієї групи ризиків – ризику незбалансованої ліквідності кредитних спілок.

Діяльність фінансових посередників, серед яких виділяють кредитні спілки, пов'язана з високим ступенем ризиків. Неефективне управління ризиками підвищує ймовірність збитковості та втрати залучених фінансових ресурсів у вигляді заощаджень населення. Це зумовлює потребу в підвищенні якості методики оцінювання кредитного ризику і ризику незбалансованої ліквідності кредитних спілок, яка повинна відповідати вимогам регулюючих органів країни та забезпечувати адекватний рівень оптимізації співвідношення ризику і доходу фінансових установ.

Для кредитних спілок найбільш характерними є кредитний ризик і ризик незбалансованої ліквідності, оцінювання яких підвищить ефективність пруденційного регулювання.

Кредитний ризик у кредитних спілках пов'язаний із вірогідністю невиплати членами таких установ позик, або у випадку, коли економічні умови впливають на якість активів. У першому випадку кредитний ризик називають індивідуальним – невиконання зобов'язань конкретним позичальником, у другому – портфельним – зменшення вартості активів кредитної спілки.

При оцінюванні портфельного кредитного ризику у кредитних установах (банках і кредитних спілках) необхідно враховувати як його кількісну величину, так і якість управління ним. Величина (кількість) кредитного ризику, відповідно Методичних вказівок з інспектування банків НБУ «Система оцінки ризиків», визначається шляхом віднесення значення тієї чи іншої характеристики до однієї з трьох груп: «незначна», «помірна», «значна». Якість управління ризиком відповідно – «висока», «потребує вдосконалення», «значна» [186]. До характеристик (факторів), що впливають на величину оцінки портфельного кредитного ризику відносять фактори, наведені на рис. 4.4.

З метою оцінювання портфельного кредитного ризику у кредитних спілках, крім визначення величини впливу зазначених факторів, встановлюють ступінь концентрації та диверсифікації активів у таких установах. Найчастіше портфельний кредитний ризик оцінюють по те-

хнології VaR (метод ризикової вартості). До ключових параметрів VaR відносять: період часу, на який розраховується ризик, та визначена ймовірність того, що втрати не перевищать певної величини. [196]. Крім того, портфельний кредитний ризик кредитної спілки можна оцінити, як добуток трьох показників: вірогідність дефолту фінансової установи (PD - Probability of Default), втрати при настанні дефолту (LGD - Loss Given Default) та величини активів, на які впливає кредитний ризик [195].

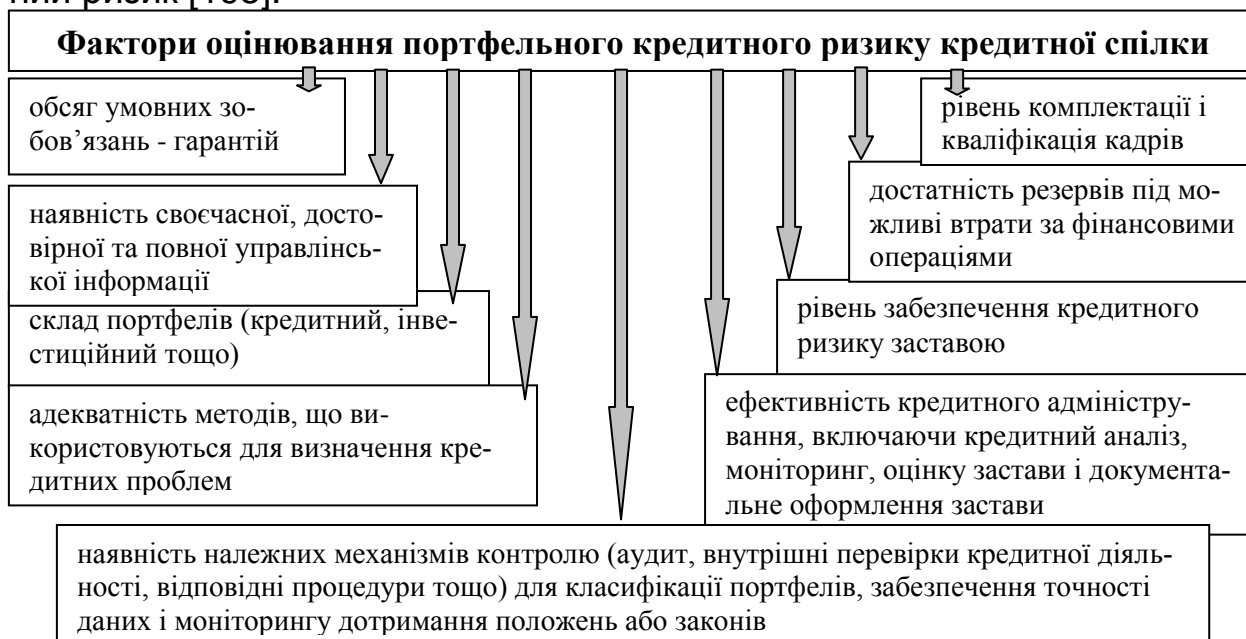

Рис. 4.4. Основні фактори оцінювання портфельного кредитного ризику кредитних спілок [складено автором за даними 186]

До основних показників, які визначають величину кредитного портфельного ризику кредитних спілок України віднесено, зокрема, кредитний портфель таких установ, робочі активи, платні зобов'язання та інші. Порядок їх розрахунку та динаміку змін за останні роки наведено в таблиці 4.2.

Таблиця 4.2

Основні показники кредитного ризику кредитних спілок України в 2003-2008 рр. [розраховано та складено автором за даними 16]

Показники	Станом на кінець року					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Додаткові пайові внески, тис. грн	123 379	167 748	539 349	537 244	1 086 093	1 127 747
Власні кошти за вирахуванням додаткових внесків, тис. грн.	247 842	284 277	144 750	588 807	474 804	598 674
Проблемні позички, тис. грн.	19 390	71 550	93 976	158 249	285 729	528 309

Співвідношення проблемних позичок та власного капіталу, % (не більше 100%)	7,82	25,17	64,92	26,88	60,18	88,25
Кредитний портфель (КП), тис. грн.	474 638	795 763	1 555 602	2 818 002	4 835 328	6 212 870
Резерви за кредитами, тис. грн.	4 587	21 310	41 391	67 492	132 193	252 438
Резерви у % до КП¹	0,97	2,68	2,66	2,40	2,73	4,06
Коефіцієнт покриття проблемних позичок резервами²	0,24	0,30	0,44	0,43	0,46	0,48
Питома вага непокритих ризиків у кредитному портфелі, % (не більше 10%)	3,12	6,31	3,38	3,22	3,18	4,44
Робочі активи, тис. грн.	498 197	778 518	1 755 905	2 968 175	4 806 506	5 658 912
Платні зобов'язання, тис. грн.	342 275	573 743	1 182 269	2 045 135	3 539 751	4 199 060
Співвідношення платних зобов'язань та робочих активів, % (не більше 100%)	68,70	73,70	67,33	68,90	73,64	74,20
Сума наданих кредитів членам кредитної спілки та тимчасово вільних коштів членів кредитної спілки (1), тис. грн.	497 215	846 652	1 651 529	2 975 067	5 079 969	6 477 053
Загальна сума залучених на договірних умовах кредитів банків, кредитів об'єднаної кредитної спілки, грошових коштів інших установ та організацій (2), тис. грн.	342 275	573 743	1 182 269	2 045 135	3 539 751	4 199 060
Співвідношення (1) та (2), коефіцієнт (не менше 1)	1,45	1,48	1,40	1,45	1,44	1,54

* дані за 11 міс. 2008р.

Результати розрахунків, викладені в таблиці 1 дозволяють зробити наступні висновки щодо ступеня ризику кредитної діяльності досліджуваних фінансових установ. Передусім необхідно зазначити, що значення всіх нормативів кредитного ризику знаходяться у рекомендованих межах. Отже, кредитні спілки за досліджуваний період в цілому мають задовільний рівень проблемної заборгованості, яка покривається необхідним розміром резервів; розвиток кредитної діяльності здійснюється у межах залучених коштів. Водночас необхідно зауважити щодо негативної динаміки окремих показників. Найбільше занепокоєння викликає співвідношення проблемних позичок та власного капіталу, яке протягом досліджуваного періоду збільшилося в 11,3 рази та складає 88,25%. Зростання показника викликане збільшенням кредитної активності досліджуваних фінансових установ та погіршенням якості кредитного портфелю, про що свідчить динаміка співвідношення плат-

¹ Показник запропонований автором

² Показник запропонований автором

них зобов'язань та робочих активів і питома вага непокритих ризиків у кредитному портфелі.

Вирішального значення у формуванні якісного кредитного портфелю та забезпеченні фінансової стійкості кредитної спілки набуває оцінювання індивідуального кредитного ризику.

При оцінюванні індивідуального кредитного ризику визначають кредитоспроможність (бажання та можливість своєчасно погасити зобов'язання) кожного окремого позичальника.

Найбільш поширеним методом оцінювання індивідуального кредитного ризику є метод скорингу (активно застосовується у західній практиці), який в основному використовується у кредитуванні фізичних осіб, що характерно для кредитної спілки. Скоринг становить собою математичну або статистичну модель, за допомогою якої на базі кредитних історій попередніх позичальників можна визначити величину ймовірності повернення кредиту у визначений термін конкретним потенційним позичальником.

Аналізу підлягають відомості, які потенційний позичальник зазначає в анкеті, відомості про позичальника з кредитного бюро. У цьому випадку характеристики позичальника (питання, ознака) будуть змінними, а їх ознаки (відповіді) – значення змінної. Зважений добуток таких змінних і являє собою спрощену скорингову модель. Інтегральний показник потенційного позичальника порівнюють із значенням межі беззбитковості – величини, яка показує, скільки в середньому необхідно позичальників, які виконують зобов'язання у строк, для того, щоб компенсувати збитки від одного боржника. У випадку, коли інтегральний показник нижче цієї межі, кредит не видається, чим більше значення він має, тим вище кредитоспроможність позичальника.

Проблема полягає у доборі характеристик позичальника. До основних таких характеристик відносять: вік, кількість дітей (утриманців), професія позичальника і його чоловіка (дружини), дохід, дохід чоловіка (дружини), район проживання, вартість майна, кількість років роботи та інші. Найчастіше, на практиці, при визначенні характеристик позичальника, обирають підхід «п'яти С» - характер (Character), доходи (Capacity), капітал (Capital), забезпечення (Collateral) та умови (Conditions) [190].

Індивідуальні кредитні ризики повинні розраховуватися посадовими особами кредитної спілки (працівниками кредитного комітету) з

відповідним рівнем кваліфікації та техніки [190, 197]. Однак невеликі кредитні спілки не завжди мають можливість придбання відповідного програмного забезпечення та прийняття осіб із відповідною професійною кваліфікацією. Саме тому, на початковому етапі кредитні комітети можуть використовувати модель оцінки кредитного ризику Д. Дюрана. А надалі необхідно зобов'язати Держфінпослуг розробити відповідні програми, безкоштовно їх поширювати та проводити семінари і тренінги для членів кредитного комітету.

Ризик незбалансованої ліквідності характеризується недостатньою наявністю готівкових коштів для задоволення різноманітних потреб із готівкою або виконання зобов'язань у строк. Деякі вчені вважають цей ризик найголовнішим, передумовами виникнення якого є: кредитний ризик, операційний ризик, ризик втрати іміджу (ділової репутації) установи та інші [194, 198].

Існують такі методи оцінювання ризику незбалансованої ліквідності [188]:

- проведення аналізу і оцінки співвідношення активів та пасивів за ступенем ліквідності – активи й пасиви розподіляються за групами ступеня убування ліквідності та з урахуванням їх строків і якості;
- метод розриву або драбина строків – заснований на співвідношенні активних та пасивних статей балансу з урахуванням строку, який залишився до їх погашення.

При оцінюванні ризику незбалансованої ліквідності кредитних спілок як державний, так і внутрішній регулятор повинні враховувати наведені на рис. 4.5 положення.

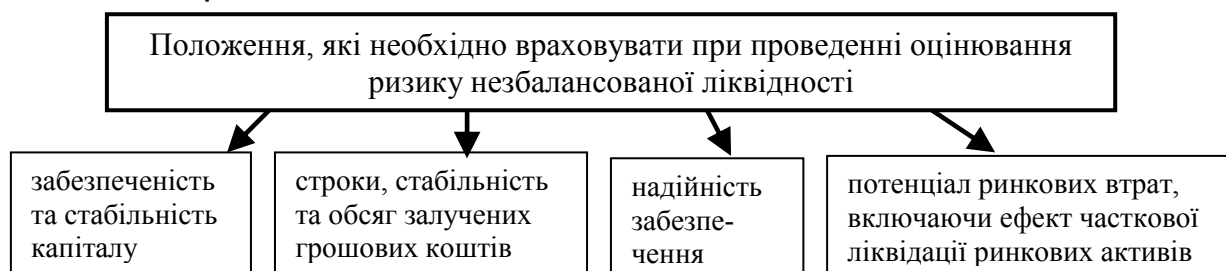

Рис. 4.5. Положення, які необхідно враховувати при проведенні оцінювання ризику незбалансованості ліквідності кредитних спілок [складено автором за даними 195]

Недотримання кредитною спілкою встановленого Держфінпослуг нормативу ліквідності (миттєвої та короткострокової) тягне за собою виникнення ризику незбалансованої ліквідності (таблиця 4.3).

Таблиця 4.3

Порядок розрахунку та визначення нормативів ліквідності кредитних спілок України в 2003-2008 рр. [розраховано та складено автором за даними 16]

№ з/п	Показники	Станом на кінець року					
		2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	Грошові кошти у касі та на поточних рахунках у банках, тис. грн.	22 577	50 889	95 927	157 065	244 641	264 183
2	Внески (вклади) членів кредитної спілки на депозитні рахунки з невизначеним строком залучення, тис. грн.	16 454	27 469	34 131	40 765	73 936	76 630
3	Норматив миттєвої ліквідності (1/2), % не менше 10%	137,21	185,26	281,06	385,29	330,88	344,75
4	Ліквідні активи, тис. грн.	419 968	619 452	1 350 081	2 204 671	3 293 683	3 666 761
5	Короткострокові зобов'язання з початковим терміном погашення до одного року, тис. грн.	336 843	536 681	1 009 986	1 551 097	2 318 900	2 979 832
6	Норматив короткострокової ліквідності (4/5), % не менше 100%	124,68	115,42	133,67	142,14	142,04	123,05

* дані за 11 міс. 2008р.

Як свідчать дані таблиці 4.3, кредитні спілки дотримуються нормативів ліквідності і навіть можна стверджувати про значний надлишок миттєвої ліквідності та перевищення нормативу короткострокової ліквідності понад встановлене мінімальне значення. Необхідно зазначити, що надлишок ліквідності також пов'язаний з ризиком недоотримання доходу, але для визначення впливу ризику недоотримання доходу на фінансову стійкість варто оцінити ще низку фінансових показників, зокрема співвідношення робочих активів та платних зобов'язань, що буде розглянуто нижче.

Водночас вважаємо практику регулювання ризику ліквідності кредитних спілок недосконалою, оскільки не враховується ризик незбалансованості довгострокової ліквідності, який здійснює значний вплив на платоспроможність та фінансову стійкість установи. Вказане потребує використання табличних методів оцінки ліквідності: побудову позиції ліквідності (як окремої форми звітності кредитної спілки) та матрицю фондування мінімального ризику ліквідності (Додаток Ф, табл. 1-

6). Положіння ліквідності кредитних спілок у 2008 році наведено у таблиці 4.4.

Таблиця 4.4

Положіння ліквідності кредитних спілок в 2008 році [розраховано та складено автором за даними 16]

Складові активи та пасиви кредитних спілок	Строки до погашення				Разом
	До запитання	До 3-х місяців	Від 3-х до 12-ти місяців	Більше 12-ти місяців	
Активи					
Грошові кошти для підтримки ліквідності	6 818				6 818
Грошові кошти	257 365				257 365
Кредити членам кредитної спілки		125 467	3 024 307	2 241 868	5 391 642
Кредити іншим кредитним спілкам		45 236			45 236
Фінансові інвестиції		202 908		12 274	215 182
Непродуктивні активи (крім грошових коштів)				312 692	312 692
Інші активи		4 660			4 660
Безнадійні кредити за вирахуванням резервів				21	21
Разом активів	264 183	378 271	3 024 307	2 566 855	6 233 616
Зобов'язання					
Внески на депозитні рахунки членів кредитної спілки	76 630	81 184	2 394 199	1 527 363	4 079 376
Зобов'язання перед юридичними особами		65 670	66 518		132 188
Інші зобов'язання		195 331	100 300		295 631
Всього зобов'язань	76 630	342 185	2 561 017	1 527 363	4 507 195
Власний капітал та цільове фінансування				1 726 421	1 726 421
Всього пасивів	76 630	342 185	2 561 017	3 253 784	6 233 616
Невідповідність між активами та зобов'язаннями, тис. грн.	187 553	36 086	463 290	1 039 492	1 726 421
Невідповідність у %	345	111	118	168	138
Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн	187 553	36 086	463 290	-686 929	0
Невідповідність у %	345	111	118	79	100

* дані за 11 міс. 2008р.

Дані щодо невідповідності активів та пасивів за строками відображені в таблиці 4.5, з якої видно, що вітчизняні кредитні спілки ма-

ють достатньо ліквідних активів для виконання своїх короткострокових зобов'язань та достатньо довгострокових ресурсів для здійснення вкладень у недоходні активи і довгострокове кредитування.

Таблиця 4.5

Невідповідність активів та пасивів кредитних спілок України за строками до погашення в 2003-2008 рр. [розраховано та складено автором за даними 16]

тис. грн.

Невідповідність	Строки до погашення			
	До запитання	До 3-х місяців	Від 3-х до 12-ти місяців	Більше 12-ти місяців
2003 рік				
Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн.	6 123	5 147	71 855	-83 125
Невідповідність у %	137	107	129	80
2004 рік				
Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн.	23 420	10 341	49 010	-82 771
Невідповідність у %	185	111	112	84
2005 рік				
Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн.	61 796	201 367	76 932	-340 095
Невідповідність у %	281	216	110	64
2006 рік				
Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн.	116 300	255 126	282 148	-653 574
Невідповідність у %	385	243	121	62
2007 рік				
Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн.	170 705	251 298	552 779	-974 783
Невідповідність у %	331	196	128	67
2008 рік				
Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн.	187 553	36 086	463 290	-686 929
Невідповідність у %	345	111	118	79

* дані за 11 міс. 2008р.

Необхідно зазначити, що дані таблиці 4.5 дозволяють зробити досить узагальнені висновки щодо стану ліквідності кредитних спілок. Для підвищення точності розрахунків та забезпечення принципу ринкової дисципліни необхідно удосконалити звітність таких небанківських фінансових установ шляхом уведення додаткової форми звітності «Ризик ліквідності» та збільшення часових проміжків (до запитання, до 1-го місяця, від 1-го до трьох місяців, від 3-х до 6-ти місяців, від 6-ти до

12-ти місяців, від 1 до 2-х років, від 2-х до 3-х років, від 3-х до 5-ти років та більше 5-ти років).

Запропоновані заходи дозволять повною мірою оцінити ризик незбалансованої ліквідності кредитної спілки та удосконалити процеси пруденційного регулювання.

Для аналізу джерел фондування активних операцій кредитної спілки пропонуємо використовувати матрицю фондування мінімального ризику ліквідності, яка будується за даними позиції ліквідності (таблиця 4.6).

Заповнення елементів матриці починають з розподілу пасиву найбільшого строку. Оскільки активи та пасиви, які мають однакові строки до погашення, не співпадають за сумами, то виникають розриви (дисбаланси) у відповідному проміжку часу (формули 1 – 4) [193, с. 189]:

$$DL_i = \sum_{j=1}^n a_{i,j} - L_i; DL_i \leq 0; \quad (4.1)$$

$$DA_j = \sum_{i=1}^n a_{i,j} - A_j; DA_j \leq 0; \quad (4.2)$$

Для кожного від'ємного розриву пасивів $DL_i < 0$ необхідно знайти від'ємний розрив активів DA_j з максимальним строком до погашення $DA_{j=j_{\max}}$, що дозволяє визначити кожний елемент матриці у такий спосіб:

$$a_{n,j} = -f_{\max} \{DL_n, DA_{j_{\max}}\}, \quad (4.3)$$

де f_{\max} – функція максимуму;

DL_i – розрив (дисбаланс) розподілу пасивів i -го проміжку часу;

DA_j – розрив (дисбаланс) розподілу активів i -го проміжку часу;

$a_{i,j}$ – елемент матриці;

n – кількість виділених проміжків часу.

Таблиця 4.6

Матриця фондування мінімального ризику ліквідності кредитних спілок України за підсумками 2008 року [розраховано та складено автором за даними 16]

тис. грн.

Показники	Зобов'язання за строками до погашення
-----------	---------------------------------------

		<i>До запитання</i>	<i>До 3-х місяців</i>	<i>Від 3-х до 12-ти місяців</i>	<i>Більше 12-ти місяців</i>	<i>Усього</i>
Активи за строками до погашення ↓		76 630	342 185	2 561 017	3 253 784	6 233 616
<i>Грошові кошти</i>	264 183	76 630	187 553	0	0	264 183
<i>До 3-х місяців</i>	378 271	0	154 632	223 639	0	378 271
<i>Від 3-х до 12-ти місяців</i>	3 024 307	0	0	2 337 378	686 929	3 024 307
<i>Більше 12-ти місяців</i>	2 566 855	0	0	0	2 566 855	2 566 855
Усього	6 233 616	76 630	342 185	2 561 017	3 253 784	6 233 616

* дані за 11 міс. 2008р.

Після розподілу найбільш довгострокового пасиву здійснюється розподіл зобов'язань з наступного проміжку часу (n-1):

$$a_{n-1, j} = -f \max \left\{ DL_{n-1}, DA_{j\max}^1 \right\}$$

$$\text{за умови, що } DA_{n-1} < 0, \quad (4.4)$$

$DA_{j\max}^1$ – залишок після розподілу пасиву, що належить до часового проміжку n, який при розподілі пасивів кожний раз перераховується за формулою 1. Розрахунки за описаним алгоритмом повторюються, доки не буде розподілено поточні пасиви та здійснено фондування всіх активів небанківської фінансової установи.

Дані таблиці 5 свідчать про надлишок ліквідності кредитних спілок України, що, як зазначалося вище, пов'язане з ризиком недоотримання доходу. Крім того, необхідно зазначити, що вигляд матриці фондування суттєво не змінювався протягом 2003-2007 років (додаток X).

Вдосконалення процесів пруденційного регулювання кредитного ризику кредитних спілок потребує, по-перше, введення додаткової кількості показників, і, по-друге, обґрунтування нормативних значень окремих показників. Зокрема пропонуємо розраховувати такі показники:

- співвідношення резервів за позичками до загальної суми кредитної заборгованості з нормативним значенням не більше 5%;

- коефіцієнт покриття проблемних позичок резервами (розраховується як співвідношення резервів та проблемних позичок) з граничним значенням 95%.

Обмеженню негативного впливу кредитних ризиків на стабільність фінансової системи сприятиме встановлення співвідношення проблемних позичок та власного капіталу на рівні 50%, а показника питомої ваги непокритих ризиків у кредитному портфелі – на рівні 2-3%.

Результати проведеного дослідження ризику незбалансованої ліквідності кредитних спілок України дозволяють зробити висновок щодо надлишку ліквідності фінансових установ та необхідності удосконалення форм їх звітності.

Ризик, який змінюється в умовах ринку та впливатиме на фінансовий стан кредитної спілки, – ризик зміни процентних ставок. Такий ризик полягає у непередбаченій зміні відсоткової ставки на фінансовому ринку (як депозитної, так і кредитної). Причиною виникнення ризику є зміна кон'юнктури фінансового ринку під впливом державного регулювання, зростання або зниження пропозиції вільних грошових ресурсів та інші.

У Методичних вказівках з інспектування банків «Система оцінки ризиків» зазначено, що ризик зміни відсоткових ставок розрізняють за типами (рис. 4.6)

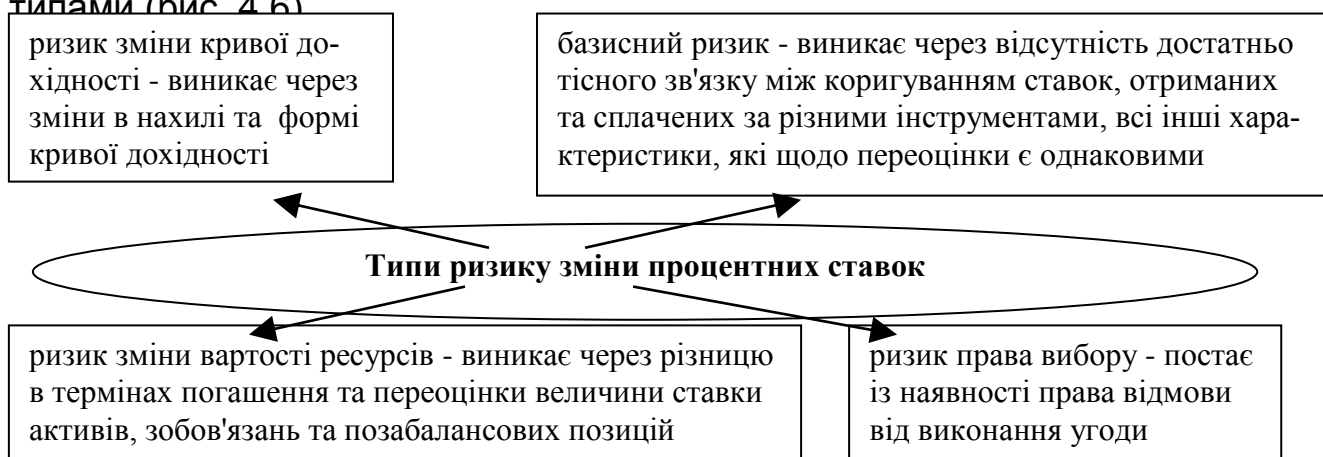

Рис. 4.6. Типи ризику зміни відсоткової ставки [складено автором за даними 186]

Оцінювання ризику зміни процентних ставок проводять за такими факторами:

- період прогнозування, певний період часу;
- несприятливий прогноз зміни ринкових процентних ставок – використовують два типи паралельних прогнозів та найбільш ймовірні

зміни форми кривої дохідності (графік залежності величини процентних ставок за активами – від строку погашення активів у певний період часу);

- розподіл вірогідності несприятливих змін ринкових процентних ставок на множині всіх можливих прогнозів змін (визначається станом ринку);

- визначена величина несприятливих змін ринкових процентних ставок;

- процентна позиція – відображає стан активів та пасивів установи з огляду на процентний ризик [190, 199].

Оцінити ризик зміни процентної ставки можна зокрема за допомогою GAP-моделі, яка має на меті надати кількісну оцінку впливу зміни процентних ставок на чистий відсотковий дохід (відсоткову маржу). У цій моделі розраховується різниця між чутливими до ставок активами та пасивами.

З огляду на наявну інформаційну базу кількісно оцінити процентний ризик у кредитних спілках можливо лише за допомогою матриці фондування мінімального процентного ризику та моделі дюрації.

Заповнення матриці процентного ризику, на відміну від матриці фондування мінімального ризику ліквідності, починається із визначення закритих позицій, які свідчать про відсутність ризику для кожного з виділених проміжків часу [193, с. 189]:

$$a_i = \min(A_i, L_i) \quad (4.5)$$

На наступному етапі вирішується оптимізаційне завдання такого вигляду:

$$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n a_{i,j} \cdot |i - j| \rightarrow \min \quad (4.6)$$

при обмеженнях:

$$a_{i,j} \geq 0, \quad a_{i,j} = \min(A_i, L_i), \quad DL_i = 0, \quad DA_j = 0 \quad \text{для } i, j = 1, 2, \dots, n$$

Таблиця 4.7

Матриця фондування мінімального процентного ризику кредитних спілок України в 2008 році [розраховано та складено автором за даними 16]

тис. грн.

Показники	Зобов'язання за строками до погашення
-----------	---------------------------------------

		До за- пання	До 3-х мі- сяців	Від 3-х до 12-ти мі- сяців	Більше 12-ти мі- сяців	Усього
Активи за строками до погашення ↓		76 630	342 185	2 561 017	3 253 784	6 233 616
Грошові кошти	264 183	76 630			187 553	264 183
До 3-х мі- сяців	378 271		342 185		36 086	378 271
Від 3-х до 12-ти мі- сяців	3 024 307			2 561 017	463 290	3 024 307
Більше 12-ти мі- сяців	2 566 855				2 566 855	1 970 217
Усього	6 233 616	76 630	342 185	2 561 017	3 253 784	6 233 616

* дані за 11 міс. 2008р.

Як видно з таблиці 4.7, кредитні спілки України мають надлишок довгострокових ресурсів, тобто з точки зору процентного ризику це означає, що активи фінансових установ переоцінюються швидше, ніж пасиви. Отже, кредитні спілки матимуть змогу покращити свій фінансовий результат у випадку підвищення відсоткових ставок. Таку структуру активних і пасивних операцій кредитних спілок можна вважати нерациональною в докризовий період (2003-2007 рр.). Водночас, необхідно зазначити, що у період сучасної фінансової кризи вирішального значення набуває кредитний ризик, тому кредитні спілки навряд чи зможуть скористатися такою структурою балансу для покращання фінансових результатів.

Іншим методом оцінювання процентного ризику є дюрація – середньозважений по сумі термін погашення фінансового інструменту (фінансовий інструмент – будь-яка вимога або зобов'язання, портфель цінних паперів, сумарні активи, сумарні пасиви тощо).

$$D = \frac{\sum_{t=1}^n \frac{tCF_t}{(1+r)^t} + \frac{nF}{(1+r)^n}}{\sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+r)^t} + \frac{F}{(1+r)^n}} \quad (4.7)$$

де CF_t – потік грошових коштів у період t ;

PV_t – поточна вартість фінансового інструменту у період t ;

r – ставка дисконтування;

t – періоди сплати платежів 1, 2, ..., n ;

n – кількість періодів;

Важливе теоретичне та практичне значення має показник модифікованою дюрації:

$$MD = \frac{D}{1+r} \quad (4.8)$$

MD – модифікована дюрація.

Варто відзначити, що наявні дані не дозволяють точно оцінити показник дюрації, тому розрахуємо мінімальні, середні та максимальні показники дюрації кредитних спілок (таблиця 4.8)

Таблиця 4.8

Показники дюрації кредитних спілок України у 2008 році [розраховано та складено автором за даними 200, 16]

Показники	Мінімальне значення	Середнє значення	Максимальне значення
Дюрація активів, років	0,54	1,55	2,56
Дюрація зобов'язань, років	0,35	1,00	1,65
Дюрація активів за вирахуванням дюрації зобов'язань, років	0,19	0,55	0,91
Модифікована дюрація активів, років	0,48	1,38	2,28
Модифікована дюрація зобов'язань, років	0,32	0,90	1,47
Зміни вартості активів при зростанні відсоткових ставок на 1 п.п, тис. грн	-30040	-86307	-142422
Зміни вартості зобов'язань при зростанні відсоткових ставок на 1 п.п., тис. грн	-15930	-45195	-74338
Зміни вартості капіталу при зростанні відсоткових ставок на 1 п.п., тис. грн.	-14110	-41111	-68084

* дані за 11 міс. 2008р.

** в якості ставки дисконтування використано облікову ставку НБУ (12%)

Отже, дюрація активів кредитних спілок України складає в середньому 1,5 роки, при дюрації зобов'язань – 1 рік. При зростанні процентних ставок зменшиться як вартість активів, так і вартість зобов'язань, водночас за рахунок того, що дюрація активів довша, ніж дюрація зобов'язань, вони здійснюють більший вплив на фінансовий результат та вартість капіталу. Проте, можна стверджувати, що за рахунок фондуювання довгострокових активів власними коштами, втрати кредитних спілок від зміни відсоткових ставок будуть майже невідчутними.

Інвестиційний ризик характеризується вірогідністю виникнення фінансових втрат від інвестиційної діяльності. Цей ризик пов'язаний з імовірністю неотримання запланованого рівня доходності від інвестованих фінансових ресурсів та їх втрати.

До факторів оцінювання інвестиційного ризику кредитних спілок можна віднести фактори, зображені на рис. 4.7.

При оцінюванні інвестиційного ризику використовують кількісний та якісний підходи. Якісним підходом (методом) визначають:

- вид інвестиційного ризику;
- можливі збитки;
- заходи для зменшення збитків;
- дослідження на якісному рівні можливості управління ризиком (диверсифікація, страхування, створення резервів, локалізація та інші).

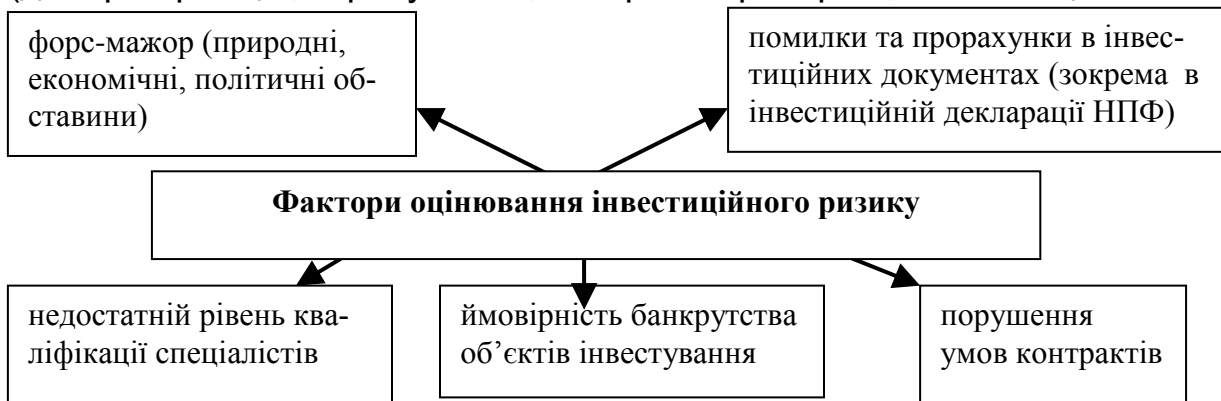

Рис. 4.7. Фактори оцінювання інвестиційного ризику неприбуткових фінансових установ [складено автором за даними 193, 201, 202]

Такі методи є основою для використання кількісних методів (чисельний вимір впливу факторів ризику на поведінку критеріїв ефективності інвестицій). У таблиці 4.9 перераховані якісні та кількісні методи оцінювання інвестиційного ризику [складено автором за даними 201].

Таблиця 4.9

Перелік основних якісних та кількісних методів оцінки інвестиційного ризику [складено автором за даними 202, 193]

№ з/п	Група методів оцінювання інвестиційного ризику	Назва методу
1.	Кількісні	Метод коригування норм дисконту
		Аналіз чутливості показників ефективності (чистий дисконтований дохід, внутрішня норма дохідності, індекс рентабельності та інші)
		Метод сценаріїв
		Імітаційне моделювання – метод Монте-Карло
2.	Якісні	Дерева рішень
		Метод експертних оцінок (анкети, SWOT-аналіз, роза та спіраль ризиків, оцінка ризику на стадії проекту, метод Дельфі)
		Метод аналогій

Необхідно зауважити, що джерелом процентного ризику є операції із залучення чи запозичення коштів, кредитні операції, а також операції з борговими цінними паперами. Саме тому і процентний ризик, і інвестиційний є складовими ринкового ризику, отже, дюрація є також методом оцінки процентного ризику боргових цінних паперів.

Вибір конкретного методу оцінювання залежить від наявної інформації та вимог до кінцевих результатів. Найчастіше на практиці застосовують одночасно декілька методів.

Ринкові ризики, як показало дослідження, підлягають оцінюванню, однак при цьому дуже важливо зробити правильний прогноз зміни кон'юнктури ринку та вплив таких змін безпосередньо на кредитні спілки та їх членів – вкладників.

Кредитні спілки майже не наражаються на інвестиційний ризик, однак вони теж вкладають кошти до капіталу об'єднаної кредитної спілки, кооперативного банку та в державні цінні папери, що відповідно обмежується розміром власного капіталу (таблиця 4.10).

Таблиця 4.10

Порядок розрахунку та динаміка нормативу інвестиційних операцій кредитних спілок України в 2003-2008 рр. [розраховано та складено автором за даними 16]

Показники	Станом на кінець року					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Власний капітал	371 221	452 025	684 099	1 126 051	1 560 897	1 726 421
Загальна сума внесків кредитної спілки до капіталу об'єднаної кредитної спілки, внесків до капіталу кооперативного банку та грошових коштів, розміщених у державних цінних паперах	573	1656	3681	9178	12308	12290
У % до власного капіталу (не більше 50%)	0,15	0,37	0,54	0,82	0,79	0,71

* дані за 11 міс. 2008р.

Як видно з таблиці, українські кредитні спілки майже не займаються інвестиціями до капіталу інших організацій та не купують державні цінні папери – частка всіх перерахованих інвестицій не перевищує навіть 1% власного капіталу.

Ризики організації пов'язані з організацією діяльності кредитних спілок, тобто враховуються цілі установи, система управління, рівень професійної кваліфікації працівників, те, як установа себе зарекомендувала на ринку та інші.

Ризик, пов'язаний із шахрайством чи операційними проблемами (збої та помилки у роботі автоматизованих систем, при відсутності контролю або недостатньому контролі; розриви діяльності установи, які виникли у зв'язку з виходом зі строю комп'ютерних, телекомунікаційних та інших систем) при здійсненні діяльності, яка призводить до неспроможності надавати послуги, залишатися конкурентоспроможним та керувати інформацією – операційний ризик [191, 202, 203, 204].

До основних факторів оцінювання операційного ризику, на нашу думку, можна віднести [складено автором за даними 186]:

- наявність системи управління операційним ризиком;
- наявність операційних систем та їх відповідність рівню складності фінансових операцій неприбуткових фінансових установ;
- вірогідність операційних та технологічних збоїв;
- рівень кваліфікації працівників;
- перевищення повноважень службовими особами фінансових установ, які працюють з операційними системами;
- потенційна можливість фінансових збитків;
- наявність системи моніторингу технологічних та операційних процесів у кредитних спілках та недержавних пенсійних фондах.

Існує низка методів оцінювання операційного ризику, які можуть використовувати як внутрішні служби кредитних спілок, так і Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. Це зокрема метод оцінювання величини збитків (очікуваних та непередбачених втрат), базовий метод показників, стандартизована методика TSA, внутрішня рейтингова модель та інші [205].

Прийняття невідповідних для установи рішень (дія або бездіяльність), неправильне виконання роботи чи відсутність реакції на зміни у даній сфері діяльності призводять до появи стратегічного ризику. Такий ризик має ряд передумов виникнення, пов'язаних із несумлінністю

стратегічних цілей; стратегій, розроблених для досягнення цілей; ресурсів, задіяних для досягнення цілей; якості реалізації цілей [186].

Виникнення стратегічних ризиків у кредитних спілках у першу чергу пов'язане з прийняттям неправильних управлінських рішень та їх неналежною реалізацією.

До основних факторів оцінювання стратегічного ризику відносять:

- фактичне виконання планів фінансовою установою;
- ринкова позиція кредитної спілки;
- наявність системи контролю та моніторингу управлінських рішень.

Для оцінювання стратегічного ризику використовують SWOT-аналіз так само, як і при оцінюванні юридичного ризику.

Юридичний ризик пов'язаний із недотриманням фінансовою установою законодавчо-нормативних актів, у тому числі і через двозначне їх тлумачення, а також угод, загальноприйнятих етичних норм. Такий ризик може призвести до застосування щодо фінансової установи різноманітних заходів впливу (штрафні санкції, відшкодування збитків та інше) та погіршення її репутації і позицій на ринку.

Внутрішня служба контролю кредитних спілок та Держфінпослуг зобов'язані перевіряти та виявляти невідповідність внутрішніх положень, договорів, наказів та інших документів нормам чинної нормативно-правової бази, діловій практиці та інтересам установи.

До факторів оцінювання юридичного ризику кредитної спілки можна віднести фактори наведені на рис. 4.8.

Рис. 4.8. Основні фактори оцінювання юридичного ризику [складено автором за даними 202, 206, 191, 193]

Наявність операційного, стратегічного та юридичного ризиків у кредитній спілці може призвести до появи ризику втрати іміджу (репутації) установи.

Ризик втрати іміджу (репутації) установи пов'язаний з виникненням негативної суспільної думки або сприйняття, яке призводить до втрати довіри і розриву відносин. Цей ризик впливає на можливість фінансової установи встановлювати нові зв'язки – залучати нових вкладників (інвесторів). Важливим є також сприйняття установи органами державного управління.

Виділяють ряд факторів, які можуть свідчити про погіршення репутації кредитної спілки (рис. 4.9).

Єдиної методики щодо проведення оцінки ризику втрати іміджу (репутації) організації не існує. Виділяють дві групи:

- автоматизований розрахунок, виходячи з жорстко формалізованих критеріїв (на основі даних звітності);
- поєднання оцінки фінансової звітності з вивченням якісних параметрів діяльності установи.

Проведене дослідження ризиків організації, які супроводжують діяльність кредитних спілок, дає можливість стверджувати, що вони є не менш важливими за фінансові ризики та можуть спричинити такі ж значні фінансові втрати як фінансових установ взагалі, так і їх членів

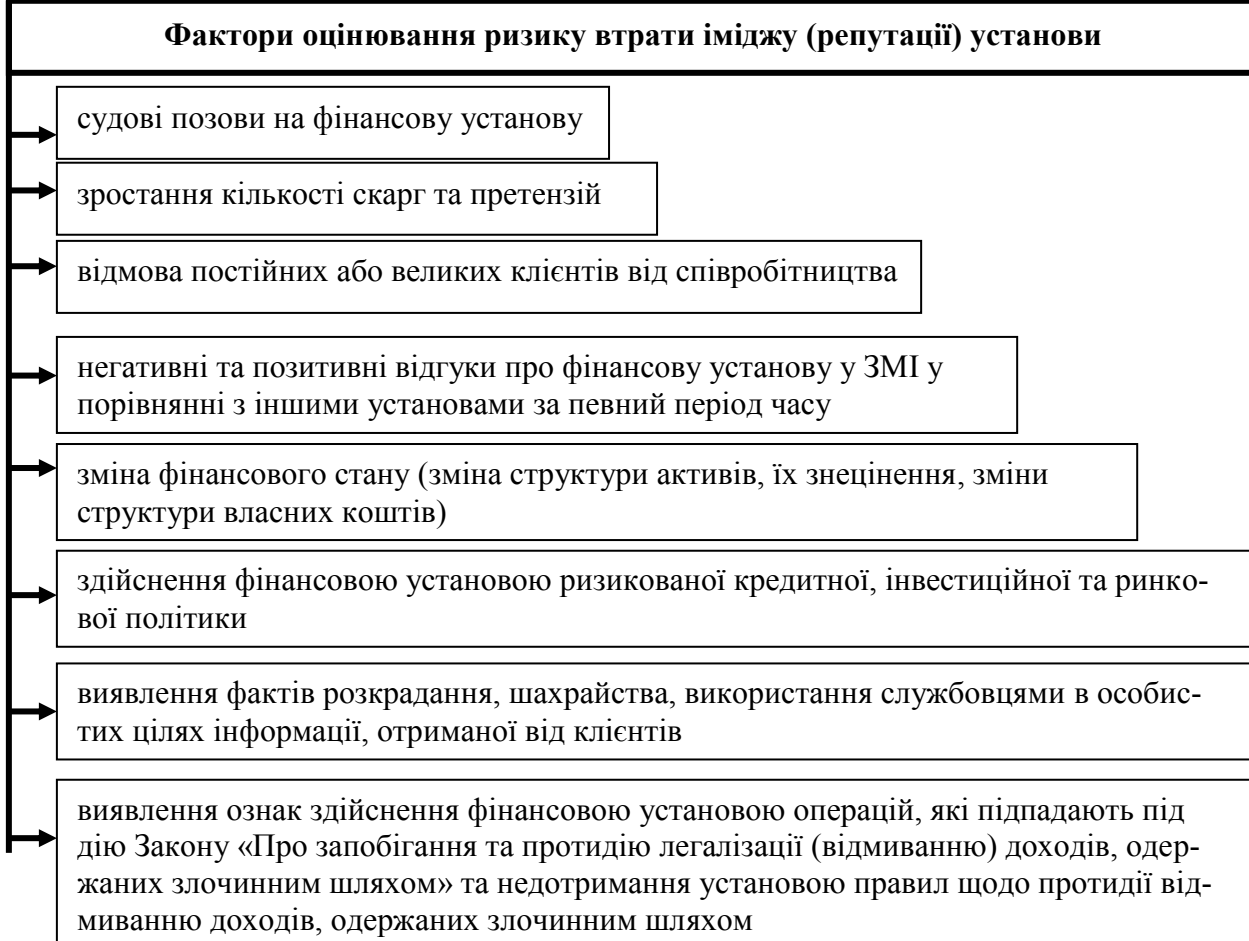

Рис. 4.9. Фактори оцінювання втрати іміджу (репутації) кредитної спілки [складено автором за даними 207, 193, 206]

Як зазначалося вище, оцінка ризиків кредитних спілок передусім проводиться з метою забезпечення стійкого ринкового становища (фінансової стійкості) досліджуваних установ зокрема та фінансової стійкості загалом. Для оцінки фінансової стійкості кредитних спілок розраховано та проаналізовано нормативи достатності капіталу та платоспроможності (таблиця 4.11).

Таблиця 4.11

Порядок розрахунку та динаміка нормативів фінансової стійкості кредитних спілок України в 2003-2008 рр. [розраховано та складено автором за даними 16]

Показники	Станом на кінець року					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Власний капітал, тис. грн.	371 221	452 025	684 099	1 126 051	1 560 897	1 726 421
Зобов'язання, тис. грн.	376 491	615 937	1 258 876	2 149 047	3 702 992	4 514 791
Активи зважені на ризик, тис. грн.	577 585	849 708	1 537 670	2 780 536	4 615 769	5 644 240
Загальні активи, тис. грн.	747 752	1 067 583	1 942 568	3 274 070	5 263 900	6 233 616
Співвідношення капіталу та зобов'язань, % (не менше 10%)	98,60	73,39	54,34	52,40	42,15	38,24
Показник платоспроможності, % (не менше 8%)	64,27	53,20	44,49	40,50	33,82	30,59
Співвідношення капіталу та загальних активів, %	49,64	42,34	35,22	34,39	29,65	27,70

* дані за 11 міс. 2008р.

Як видно з таблиці 4.11 у 2003 році кредитні спілки здійснювали свої операції переважно за рахунок власних коштів, однак починаючи з 2004 року співвідношення капіталу та зобов'язань постійно зменшувалось і в 2008 році склало 38,24%, залишаючись при цьому значно вище рекомендованого значення. Аналогічною є динаміка показника платоспроможності, який також знаходиться у межах встановлених значень.

Водночас вважаємо мінімально встановлені значення досліджуваних нормативів не досить обґрунтованими. Вимоги до показника

платоспроможності навіть нижчі за вимоги до нормативу адекватності регулятивного капіталу для банківських установ (10% при більш жорсткому підході до розрахунку зважених на ризик активів). Тому для удосконалення механізму пруденційного регулювання та забезпечення фінансової стабільності вважаємо за необхідне підвищення мінімального рівня показника співвідношення капіталу та зобов'язань до 30%, а показника платоспроможності – до 20%.

Діяльність фінансових установ, в тому числі і кредитних спілок пов'язана із високим ступенем ризику. З метою забезпечення його зменшення та мінімізації фінансових втрат вкладників кредитних спілок необхідним є створення централізованого стабілізаційного фонду на зразок Фонду гарантування повернення вкладів фізичних осіб у банках.

За результатами пруденційного нагляду, при якому оцінюють ризики, Держфінпослуг повинна надавати рекомендації щодо їх мінімізації та здійснювати контроль за фактичним застосуванням фінансовою установою заходів з мінімізації ризиків. Крім того, при здійсненні виїзних перевірок Держфінпослуг слід перевіряти внутрішні контрольні служби кредитних спілок на предмет проведення ними регулярного оцінювання ризиків.

Слід зауважити, що значну частину відомостей, необхідних для оцінювання ризиків фінансової установи, Держфінпослуг отримує вже сьогодні, зокрема, у вигляді звітів, листування, скарг та інше.

Кредитні спілки під час своєї діяльності постійно наражаються на різноманітні ризики, тому їх виявлення, аналіз та попередження відносять до пріоритетних цілей пруденційного нагляду. Однак впровадження в практику цього методу потребує комплексних заходів з боку Уповноваженого органу.

Як зазначалось, для того, щоб виявити ризики та оцінити їх, необхідні кваліфіковані кадри та належний рівень техніки. Складнощі вирішення цієї проблеми виникають і у Держфінпослуг, і у самих фінансових установ. При чому для останніх такі проблеми є гіпертрофованими. У зв'язку з цим Держфінпослуг необхідно:

- розробити порядок здійснення пруденційного нагляду (внутрішнього та державного);
- затвердити методи оцінювання ризиків кредитних спілок;

- розробити програмне забезпечення для проведення такого оцінювання;
- налагодити діяльність із проведення семінарів та тренінгів для осіб, які уповноважені здійснювати внутрішній пруденційний нагляд (посадові особи внутрішніх контрольних служб).

4.4. Методичні підходи до проведення внутрішньогосподарського фінансового контролю у кредитних спілках

Внутрішній контроль у кредитних спілках має надзвичайно важливе значення адже він фактично здійснюється членами таких установ, які делегують свої контрольні функції службам внутрішньогосподарського фінансового контролю. Наявність останніх у структурі кредитних спілок підвищить ефективність системи фінансового контролю за діяльністю таких фінансових посередників в цілому, а отже зменшить вірогідність настання ризиків фінансових втрат, підвищить надійність фінансових інвестицій (вкладених заощаджень населення). Ефективність внутрішньогосподарського фінансового контролю залежить від якісного виконання процедури (порядку) його здійснення, який встановлюється у методичних рекомендаціях.

Метою діяльності служб внутрішньогосподарського контролю у кредитних спілках є попередження та недопущення:

- неефективного управління фінансовими ресурсами кредитної спілки;
- вчинення фінансових правопорушень кредитною спілкою.

У своїй діяльності служби внутрішньогосподарського контролю (далі СВК) зобов'язані керуватися чинними законодавчо-нормативними актами України, етичними нормами, внутрішніми положеннями. Посадові особи СВК повинні мати відповідну професійну кваліфікацію, рівень якої перевіряють уповноважені особи від загальних зборів.

Слід зазначити, що до основних порушень, які виявляє Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (далі Держфінпослуг) під час перевірок кредитних спілок, відносять: невідповідність договорів вимогам законодавства, невиконання

договірних зобов'язань перед членами, порушення положень статуту [16]. Це, на нашу думку, свідчить про недостатню увагу з боку внутрішніх наглядових органів кредитних спілок до цих питань, що повинно бути враховано при розбудові методики здійснення нагляду службами внутрішньогосподарського контролю.

Порядок проведення внутрішньогосподарського фінансового контролю у кредитних спілках залежить від форм, у яких здійснюється такий контроль. Він може проводитись у формі пруденційного нагляду, моніторингу та внутрішнього аудиту. Ці форми контролю взаємопоєднані, однак для уникнення дублювання контрольних функцій вони повинні застосовуватись або для перевірки різних об'єктів, або у різній фазі знаходження такого об'єкта. Оскільки об'єктом фінансового контролю загалом є фінансово-господарська діяльність, яка включає певні процеси та операції, то зазначені форми контролю повинні застосовуватись або перед, або під час, або після виконання такої операції (процесу). Віділимо об'єкти пруденційного нагляду, моніторингу та внутрішнього аудиту у кредитних спілках (таблиця 4.12).

Таблиця 4.12

Об'єкти пруденційного нагляду, моніторингу та внутрішнього аудиту СВК кредитних спілок

Об'єкти		
Пруденційний нагляд	Внутрішній фінансовий моніторинг	Внутрішній аудит
Ризики фінансово-господарської діяльності	Договори та внутрішні положення на відповідність типовим та нормам чинного законодавства	Договірні зобов'язання на предмет їх виконання
	Облік та система управління – дотримання кредитною спілкою вимог законодавчо-нормативних актів, статуту та внутрішніх положень при їх організації	Господарські операції на предмет їх відображення у обліку, в тому числі операції з оцінки, зберігання та реалізації заставного майна, активні та пасивні операції*
	Депозитні операції та операції з додатковими пайовими внесками в частині дотримання вимог ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом»*	Бухгалтерський, податковий та управлінський облік – дотримання нормативно-правових норм ведення*
	Кредитні операції* в частині	Документообіг на

	порядку прийняття Кредитним комітетом рішень про видачу кредиту	правильність оформлення *
	Кредитний портфель – здійснення Кредитним комітетом контролю за якістю	Фінансова та податкова звітність* - правильність складання і достовірність
	Заставне майно на дотримання порядку зберігання та реалізації	Майно кредитної спілки – оцінка стану збереження
	Система управління та контролю - визначення ефективності	Фінансові нормативи діяльності на їх дотримання
	Інформаційно-технічне забезпечення	Фінансовий стан кредитної спілки (оцінка)
		Рівень професійної кваліфікації працівників кредитної спілки

* на сьогодні проводиться відповідно до Розпоряджень Держфінпослуг «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення внутрішнього аудиту фінансових установ» [208, ст. 5.5], «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами» [209, ст. 2.1.8], Наказу Держфінмоніторинг «Примірні правила проведення внутрішнього фінансового моніторингу кредитними спілками» [210].

СВК кредитної спілки повинні проводити пруденційний нагляд шляхом регулярного оцінювання ризиків її фінансово-господарської діяльності, а саме: кредитного, ризиків незбалансованої ліквідності, зміни процентних ставок, втрати іміджу, інвестиційного, операційного, юридичного та стратегічного. За результатами пруденційного нагляду уповноважена особа СВК складає довідки, в яких зазначаються величини оцінки ризиків, та дає рекомендації щодо їх мінімізації. Такі довідки надаються для ознайомлення Правління кредитної спілки, яке приймає відповідні оперативні рішення.

Крім того, СВК повинна враховувати Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Методичних рекомендацій кредитним спілкам щодо можливих дій та заходів по забезпеченню виходу зі скрутного фінансового становища», яке передбачає проведення системи заходів, у тому числі і контрольних, з метою мінімізації ризиків ліквідності, платоспроможності та операційного ризику кредитної спілки [211]. Передбачений у рекомендаціях поточний контроль за внутрішньою політикою фінансової установи: з управління активами і пасивами, фінансового управління кредитною спілкою, кредитною, депозитною та ор-

ганізаційною політикою – повинен здійснюватись уповноваженою особою з внутрішнього фінансового моніторингу.

При організації системи та проведенні внутрішнього фінансового моніторингу СВК повинна керуватися Розпорядженням Держфінпослуг «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами»; Розпорядженням Держфінпослуг «Про затвердження Вимог до організації фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму»; Наказом Держфінмоніторинг «Примірні правила проведення внутрішнього фінансового моніторингу кредитними спілками» [208, 212, 210].

Нормативними актами передбачено встановлення порядку проведення первинного фінансового моніторингу внутрішніми положеннями кредитної спілки. Однак, на нашу думку, необхідно розробити та затвердити єдину, обов'язкову до виконання методику здійснення такої форми контролю.

Внутрішній фінансовий моніторинг здійснюється уповноваженими особами СВК за поточною діяльністю кредитної спілки та на регулярній основі. Вбачається, що такі особи повинні бути підпорядковані Правлінню кредитної спілки, яке відповідно до Закону «Про кредитні спілки» здійснює «керівництво її поточною діяльністю» [68, ст. 16].

При здійсненні внутрішнього фінансового моніторингу використовуються такі основні методи фінансового контролю: зіставлення, порівняння, аналіз, метод логічного контролю, нормативна перевірка.

Перед укладанням договорів (кредитних та депозитних) проводять їх моніторинг, зокрема, перевіряють на відповідність типовим договорам та нормам чинного законодавства. Зіставляються положення договору, який підлягає укладанню, з положеннями типових договорів, затверджених Держфінпослуг. Аналогічний порядок здійснення фінансового моніторингу внутрішніх положень перед їх затвердженням.

При здійсненні уповноваженою особою моніторингу дотримання кредитною спілкою вимог нормативно-правових актів, статуту та внутрішніх положень щодо організації обліку та системи управління здійснюють нагляд за:

- системою управління – уповноважена особа постійно відстежує рішення, які приймаються Спостережною радою, Правлінням, Кредитним комітетом і Ревізійною комісією, та пильнує, щоб такі рішення відповідали положенням, обумовленими у нормативно-правових актах України, Статуті, внутрішніх положеннях і повноваженням;

- організацією обліку – перевіряється відповідність внутрішніх положень, наказу про облікову політику у кредитній спілці нормам чинного законодавства України, Статуту.

Депозитні операції та операції з додатковими пайовими внесками підлягають фінансовому моніторингу перед їх здійсненням на предмет виявлення таких, які підпадають під обов'язковий фінансовий моніторинг, дію Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [213]. Для цього відповідальна особа СВК перевіряє надані вкладником:

- документи, що підтверджують особу (копію паспорта, ідентифікаційного коду);

- заповнену анкету, в якій містяться такі відомості: ПІБ, місце проживання, місце роботи, посада, стаж роботи, джерела доходів та їх розміри (заробітна плата, доходи від здавання в оренду нерухомого/рухомого майна, спадок та інші), загальна сума, яку вкладник бажає внести;

- копію декларації про доходи (за її наявності). У випадку зазначення в анкеті доходів, що оподатковуються податком на доходи фізичних осіб (крім заробітної плати), декларація є обов'язковою (зокрема при зазначенні доходу від здавання в оренду нерухомого майна).

Зіставивши відомості про джерела доходів із декларацією про доходи та заявленою до внесення сумою коштів, відповідальна особа служби внутрішнього фінансового моніторингу може дійти висновку щодо легальності таких доходів.

У випадку виникнення підозр щодо нелегальності коштів, що вносяться, особа, яка проводила фінансовий моніторинг, зобов'язана повідомити про це Правління кредитної спілки, яке приймає рішення про повідомлення Державного комітету фінансового моніторингу України (далі Держфінмоніторинг).

Моніторинг кредитних операцій, у частині порядку прийняття Кредитним комітетом рішень про видачу кредиту, здійснюється до

фактичної видачі кредиту. У цьому зв'язку перевіряється наявність усіх необхідних документів та платоспроможність позичальника. Насамперед уповноважена особа, яка здійснює внутрішній фінансовий моніторинг рішень, прийнятих Кредитним комітетом, вивчає та аналізує такі документи (які збираються кредитним комітетом):

- заява на отримання кредиту;
- заповнена анкета, в якій містяться такі відомості: ПІБ, стать, вік, сімейний стан, кількість дітей/утриманців, місце проживання, освіта, місце роботи, посада, стаж роботи;
- довідка про доходи;
- кредитна історія (за її наявності).

Наступним кроком при проведенні моніторингу є перевірка правильності оцінки Кредитним комітетом кредитоспроможності та індивідуального кредитного ризику позичальника, на основі яких приймається рішення про видачу позичальникові кредиту. Так, кредитоспроможність може оцінюватися шляхом зіставлення суми доходів, яку позичальник бажає отримати в кредит, із відомостями, зазначеними у довідці про доходи. Кредитний ризик повинен розраховуватися, зокрема, за допомогою скорингової моделі.

Методом логічного контролю уповноважена особа може здійснити фінансовий моніторинг реальної можливості отримання потенційним позичальником зазначеного у довідці доходу. Так, у разі надання довідки про щомісячну заробітну плату у розмірі 15 прожиткових мінімумів особою віком 20 років, яка не має вищої освіти, в уповноваженої особи СВК справедливо можуть виникнути сумніви щодо реальності такої довідки та неправомірності прийняття Кредитним комітетом рішення про видачу кредиту.

При здійсненні моніторингу порядку прийняття Кредитним комітетом рішення про видачу кредиту уповноважена особа може зіставити заробітну плату, зазначену у довідці, з середньогалузевою по Україні (по галузі, в якій працює потенційний позичальник).

Уповноважена особа СВК здійснює нагляд за: кредитними програмами, з метою виявлення неефективних і таких, які потребують перегляду та оновлення; наданими кредитами – за видом, строками, цілями, графіком погашення. Унаслідок такого нагляду, уповноважена особа визначає ефективність контролю якості кредитного портфеля.

При здійсненні моніторингу дотримання кредитною спілкою порядку зберігання та реалізації заставного майна уповноважена особа СВК відслідковує дотримання кредитною спілкою вимог законодавства, встановлених до порядку оформлення майна, що передається в заставу, порядку його зберігання та реалізації. Для цього перевіряються проекти кредитних договорів на предмет наявності в них положень про заставне майно, акти приймання-передачі такого майна в заставу та документи, пов'язані з його зберіганням і реалізацією (договори купівлі-продажу, переуступки та інші).

Система управління та контролю кредитної спілки, тобто діяльність Спостережної ради, Ревізійної комісії і Правління, підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу на предмет з'ясування її ефективності. Уповноважена особа СВК визначає таку ефективність – якість організаційної структури, процесів управління. Для цього необхідно оцінити:

- поставлену мету (статут, річний план розвитку та програми кредитної спілки) та ступінь її досягнення. Оскільки кредитна спілка є неприбутковою установою – її головною метою (місією) є здійснення соціального ефекту, взаємодопомога її членам, задоволення потреб таких осіб, тобто встановлюється ступінь досягнення такої мети через виконання спілкою покладених на неї завдань;

- виконання Спостережною радою покладених на неї завдань як поточних, так і перспективних (статутних). Перевіряють статут, внутрішні положення кредитної спілки та протоколи загальних зборів, з метою з'ясування завдань, які поклалися на Спостережну раду та термін їх виконання. Такі відомості зіставляються з фактично досягнутими результатами. Так, якщо Спостережну раду зобов'язали розробити положення про кредитні програми, які пропонує фінансова установа, перевіряють його наявність;

- контроль Спостережної ради за виконанням кошторису. Перевіряється виконання доходної частини: зіставляються дані аналітичного обліку доходів із даними, закладеними у кошторисі. Аналогічно перевіряється витратна частина кошторису;

- обґрунтованість рішень, які приймаються Спостережною радою щодо списання неповернутих кредитів, – перевіряються кредитні договори за такими кредитами, внутрішні положення, документи, що підтверджують неплатоспроможність позичальника та інші.

По завершенні року СВК складає звіт про діяльність органів управління.

Моніторинг рівня інформаційно-технологічного забезпечення полягає у здійсненні нагляду за комп'ютерною технікою та інформаційними базами, необхідними для здійснення статутних завдань кредитною спілкою, та відповідність їх вимогам нормативних актів Держфінпослуг і Держфінмоніторинг. Особа, яка здійснювала внутрішній фінансовий моніторинг рівня інформаційно-технологічного забезпечення, складає довідку «Про наявність та стан програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання, пов'язаного з наданням кредитною спілкою фінансових послуг».

За результатами внутрішнього фінансового моніторингу по кожному з об'єктів уповноважені особи, які його здійснювали, складають звіти, в яких зазначають виявлені відхилення та надають рекомендації по їх усуненню. Правління кредитної спілки зобов'язане ознайомитися з такими звітами (довідками) та відповідним чином відреагувати.

Внутрішній фінансовий моніторинг тісно пов'язаний із внутрішнім аудитом: інформація, яка отримується внаслідок проведеного фінансового моніторингу, повинна використовуватися при здійсненні підготовки до проведення внутрішнього аудиту.

Внутрішній аудит у кредитній спілці проводиться відповідно до Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення внутрішнього аудиту фінансових установ» [208], яке повинно стати обов'язковим до виконання.

Внутрішній аудит здійснюється за поточною діяльністю кредитної спілки та за її результатами. За наявності у кредитної спілки філіалів внутрішні аудитори щоквартально здійснюють виїзні перевірки за місцем знаходження філіалу.

Служби внутрішнього аудиту та внутрішні аудитори підлеглі загальним зборам.

При здійсненні внутрішнього аудиту використовуються такі методи і способи фінансового контролю як: документальна перевірка, в тому числі і нормативна перевірка на відповідність відображених у обліку господарських операцій, вимогам чинних нормативних актів; зіставлення; економічний і логічний аналіз; інвентаризація та інші.

Служба внутрішнього аудиту регулярно перевіряє своєчасність та повноту виконання кредитною спілкою договірних зобов'язань, як

тих, які фінансова установа сама отримала (від позичальників – відповідно до кредитних договорів; банків, у яких зберігаються кошти – відповідно до договору про банківський депозит; держави, цінні папери якої придбані – відповідно до договору на придбання цінних паперів та їм самим), так і тих, які вона на себе взяла (за депозитними договорами). Для цього вибіркоvim методом зіставляються договори (кредитні, депозитні, на поставку товарів та послуг та інші) з платіжними документами (прибуткові касові ордери, виписки банку, видаткові касові ордери, платіжні доручення).

Перевірка правильності та своєчасності відображення господарських операцій в обліку, в тому числі операцій з оцінки, зберігання та реалізації заставного майна, активних та пасивних операцій, здійснюється шляхом використання методів юридичної оцінки господарських операцій, відображених у документах, оцінки законності і обґрунтованості господарських операцій за даними кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку. Метод логічного контролю використовується як спосіб вивчення об'єктивної можливості документально оформлених господарських операцій шляхом різноманітних зіставлень взаємопов'язаних показників.

При здійсненні такої перевірки внутрішні аудитори вибіркоvim способом порівнюють первинні бухгалтерські документи з регістрами бухгалтерського обліку. Однак, касові документи, зокрема, перевіряються суцільним способом. Так, прибуткові касові ордери порівнюють із реєстром прибуткових касових ордерів, касовою книгою, журналом-ордером за рахунком 301 «Каса в національній валюті».

Вид документів та порядок їх зіставлення залежать від виду господарських операцій. У додатку Ц наведені схеми проведення перевірок за операціями з основними засобами, грошовими коштами, зобов'язаннями та інші.

Внутрішні аудитори здійснюють перевірки правильності ведення бухгалтерського, податкового та управлінського обліку відповідно до законодавчо-нормативних актів України (Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», стандарти бухгалтерського обліку, спеціальні закони з оподаткування), внутрішніх положень та інструкцій.

При здійсненні внутрішнього аудиту перевіряється правильність оформлення документів шляхом нормативної перевірки суцільним способом:

- документів по кадрах, які були прийняті у поточному періоді: заяви (про прийняття на роботу та про надання податкової соціальної пільги), особові картки, документи, що підтверджують особу (паспорт, ідентифікаційний код), диплом про вищу освіту та інші;
- первинних бухгалтерських документів – відповідність типовим та наявність усіх необхідних реквізитів, правильність арифметичних підрахунків: виписки банку; касові книги; прибуткові і видаткові касові ордери; реєстри договорів, прибуткових та видаткових касових ордерів; відомості нарахування заробітної плати та відрахування у фонди; платіжні відомості; накладні на придбання товароматеріальних цінностей, акти виконаних робіт (наприклад ремонтних), акти введення в експлуатацію основних засобів, інвентарні картки та інші;
- журналів ордерів за рахунками, оборотно-сальдових відомостей, даних аналітичного обліку, Головної книги;
- кредитних справ членів кредитної спілки;
- документів, пов'язаних з обліком та зберіганням заставного майна.

Перевірка правильності складання та достовірності фінансової і податкової звітності кредитної спілки внутрішнім аудитом здійснюється на основі зіставлення даних Головної книги та первинних бухгалтерських документів з даними фінансової та податкової звітності. На рис. 4.10 наведено види звітності, яка підлягає перевірці та порівнянню між собою внутрішніми аудиторами.

Рис. 4.10. Звітність кредитної спілки, яка підлягає перевірці [складено автором за даними 90]

Внутрішнім аудитом перевіряється, чи дотримувалася кредитна спілка при складанні фінансової звітності положень (стандартів) бухгалтерського обліку, зокрема П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», П(С)БО 2 «Баланс» та інші. А при складанні податкової звітності – інструкцій та порядків, зокрема: «Порядку складання звіту про використання коштів неприбутковими установами й організаціями».

Оцінювання стану збереження майна кредитної спілки проводиться шляхом проведення внутрішніми аудиторами періодичної раптової інвентаризації основних засобів, товаро-матеріальних цінностей та грошових коштів у касі кредитної спілки.

За результатами інвентаризації складається акт про результати інвентаризації наявних коштів – при інвентаризації каси, та акт контрольної перевірки інвентаризації цінностей, у якому вказуються результати перевірки цінностей (додаток до «Інструкції по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-

матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків», затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 11 серпня 1994 р. № 69 [214].

Регулярно внутрішні аудитори повинні перевіряти порядок дотримання фінансових нормативів діяльності кредитною спілкою.

На основі первинних бухгалтерських документів, реєстрів бухгалтерського обліку та фінансової звітності розраховуються встановлені Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг нормативи діяльності кредитних спілок Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про критерії та фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок» від 16.012004 р. № 7 [87]. У випадку виявлення відхилення від нормативного значення особа, що здійснювала розрахунок, повинна у письмовому вигляді повідомити про це Правління кредитної спілки та надати рекомендації щодо усунення таких відхилень.

Крім того, Розпорядженням Держфінпослуг «Про тимчасові заходи щодо забезпечення стабільності діяльності кредитних спілок» передбачено «здійснення контролю за дотриманням нормативу миттєвої ліквідності щоденно на початок робочого дня» [215]. Однак уповноважену особу, яка повинна здійснювати такий контроль, у нормативному акті не визначено. Отже, на нашу думку, такий обов'язок варто покласти на внутрішніх аудиторів кредитної спілки.

При здійсненні внутрішнього аудиту проводять щоквартальну оцінку фінансового стану кредитної спілки на основі розрахунку відповідних показників за даними фінансової звітності установи. За результатами проведеного аналізу внутрішній аудитор надає рекомендації щодо поліпшення фінансового стану.

Перевірка рівня професійної кваліфікації працівників кредитної спілки здійснюється внутрішніми аудиторами шляхом проведення обов'язкового тестування для осіб, які приймаються у штат фінансової установи, та періодичного тестування (не частіше одного разу на рік) для осіб, які вже працюють.

Під час перевірки внутрішні аудитори можуть брати необхідні пояснення у відповідальних осіб.

За результатами проведених перевірок внутрішні аудитори складають звіти, в яких вказують усі виявлені порушення, дають рекомендації щодо їх усунення та встановлюють строки для усунення. У пода-

льшому аудиторі перевіряють виконання таких рекомендацій уповноваженими особами.

СВК зобов'язані звітувати перед загальними зборами, на яких вони оприлюднюють основні виявлені недоліки у роботі кредитної спілки, приймають заходи по їх усуненню і подальшому недопущенню.

Підсумовуючи, необхідно зауважити, що наявність служб внутрішньогосподарського фінансового контролю у вітчизняних кредитних спілках є обов'язковою умовою їх стабільного функціонування. З метою підвищення ефективності роботи таких структурних підрозділів необхідно впровадити уніфіковані вимоги до проведення внутрішньогосподарського фінансового контролю у кредитних спілках.

Розроблені методичні підходи проведення внутрішньогосподарського фінансового контролю повинні лягти в основу обов'язкових до застосування кредитними спілками методичних рекомендацій Держфінпослуг, що сприятиме розбудові дієвої системи фінансового контролю за діяльністю таких фінансових посередників.

РОЗДІЛ 5. НАПРЯМИ РОЗБУДОВИ СИСТЕМИ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

5.1. Концепція розбудови системи кредитної кооперації України

Здійснений у попередніх параграфах аналіз фінансової діяльності кредитних спілок України дозволив виявити їх місце та функції у фі-

нансовому секторі економіки, а також певні проблеми їх розвитку, які потребують свого вирішення.

Протягом 2004–2007 рр. та першого півріччя 2008 р., в умовах відносно стабільного функціонування фінансового ринку України та зростання довіри населення до останнього, подальший розвиток національної системи кредитної кооперації пов'язувався із вирішенням проблеми зростаючої конкуренції з банківським сектором та протидії діяльності «тіньових» і шахрайських кредитних спілок у кредитно-кооперативному секторі. Завданням системи кредитної кооперації поставала активізація та пропаганда переваг кредитних спілок порівняно з іншими фінансовим установами: їх гнучкість, індивідуальний підхід до вкладника та позичальника, мікрофінансовий характер надання фінансових послуг, неприбутковий статус. Створені в рамках всеукраїнських асоціацій кредитних спілок механізми фінансової підтримки спілок розглядались, більшою мірою, як механізми їх фінансового забезпечення задля збільшення обсягів наданих фінансових послуг, а добровільна участь кредитних спілок в існуючих програмах захисту вкладів – як заходи рекламного характеру, «національний бренд якості кредитної спілки» [216, с. 5].

Поряд з цим, ще у грудні 2006 року спеціалістами Німецької консультативної групи при уряді України, у доповіді «Кредитні спілки в Україні: першочерговим пріоритетом повинна стати стабільність, а не зростання» окреслили три проблеми кредитної кооперації України: «проблеми платоспроможності, відсутність системи страхування або гарантування депозитів і гострої розбіжності між заявленими цілями системи кредитної кооперації й поточних напрямів діяльності КС» [217, с. 3]. На нашу думку, цей перелік слід доповнити такими проблемними питаннями як :

- відсутність фінансової підтримки кредитних спілок у рамках державних програм;
- недостатність фінансового забезпечення спілок внаслідок їх певної закритості від фінансового ринку;
- недостатня диверсифікація активів кредитних спілок та асортименту їхніх послуг;
- зростання проблемних кредитів у кредитному портфелі спілок;
- відсутність кооперативних банків;

- низький рівень розвитку сервісної інфраструктури, яка б надавала послуги кредитним спілкам;
- недосконалість фінансового контролю за діяльністю кредитних спілок.

Автором розділяється сформульована експертами головна мета, яка має вирішуватися в короткостроковій перспективі для кредитно-кооперативного сектору – здійснення заходів, спрямованих на стабілізацію системи кредитної кооперації в Україні. При цьому під стабілізацією розуміється підвищення платоспроможності кредитних спілок, підвищення захисту їх вкладників [217.].

Іншим важливим аспектом подальшого розвитку кредитних спілок є, на нашу думку, переорієнтація їх інтересів з ринку споживчого кредитування на забезпечення інвестиційними коштами малого та середнього підприємництва. Приєднаємось до тези, що «кредитна кооперація має акумулювати розпорошені заощадження населення, державні інвестиції, банківські кредити та інші кошти й адресно їх надавати селянським господарствам, кооперативним підприємствам, науководослідним, освітнім установам під конкретні виробничі програми» [218, с. 35–36].

У будь-якій країні соціальною базою ринкової економіки виступає мале та середнє підприємництво, яке є стабілізаційним елементом суспільства [45, с. 85]. Важливість розвитку кредитними спілками підприємницького кредитування посилюється соціальним ефектом, який містить у собі цей напрямок діяльності: збереження робочих місць, створення нових робочих місць, приріст обсягів оборотів [219, с. 31–33].

Поки що роль кредитних спілок в інвестиційних процесах до реального сектору економіки досить незначна. Питома вага комерційних кредитів у кредитному портфелі спілок складала станом на 01.01.2005 р., 01.01.2006 р., 01.01.2007 р., 01.01.2008 р., 01.01.2009 р. – 15,3 %, 14,5 %, 16,3 %, 12,9 %, 18 % відповідно, а кредити, надані на ведення особистих селянських та фермерських господарств – 2,6 %, 2,8 %, 2,6 %, 2,5 %, 3 % відповідно [70, с. 26; 16].

Проте, на нашу думку, зростанню підприємницьких кредитів у складі кредитного портфеля спілок може сприяти залучення останніх до державних централізованих коштів у рамках цільових програм, отримання доступу до централізованої системи рефінансування.

Отже, подальша розбудова системи кредитної кооперації, на думку автора, повинна базуватися на вирішенні завдання забезпечення фінансово стабільної діяльності кредитних спілок на системному рівні та посилення їх ролі у перетворенні заощаджень населення на інвестиції до реального сектору економіки. Зазначені завдання, на нашу думку, потребують здійснення заходів за двома напрямками:

безпосереднє фінансове забезпечення кредитних спілок;

вдосконалення регулятивних заходів, спрямованих на попередження порушень, зловживань і шахрайств у діяльності кредитних спілок (превентивні заходи) та захист їх поточного стану (протекційні заходи) (рис. 5.1).

В рамках заходів фінансового забезпечення кредитних спілок виділимо створення системи рефінансування спілок, їх участь у цільових державних програмах, впровадження спілками нових фінансових інструментів та фінансових послуг.

До регулятивних заходів віднесемо створення системи гарантування вкладів, розвиток системи саморегулювання кредитних спілок, вдосконалення державної системи регулювання та контролю, а також внутрішнього контролю спілок.

Створення системи рефінансування кредитних спілок. У попередніх параграфах дисертаційного дослідження нами було встановлено, що саме в рамках системи кредитної кооперації, через об'єднані кредитні спілки, міжспілковий ринок кредитування, асоціації кредитні спілки отримують фінансові ресурси на підтримку власної ліквідності та визначають необхідність і можливості зміни у складі активів та пасивів. Проте, фінансових ресурсів, які обертаються всередині системи кредитної кооперації для підтримання фінансової стійкості спілок, недостатньо, а в умовах системної фінансової кризи вони набувають гострого дефіциту.

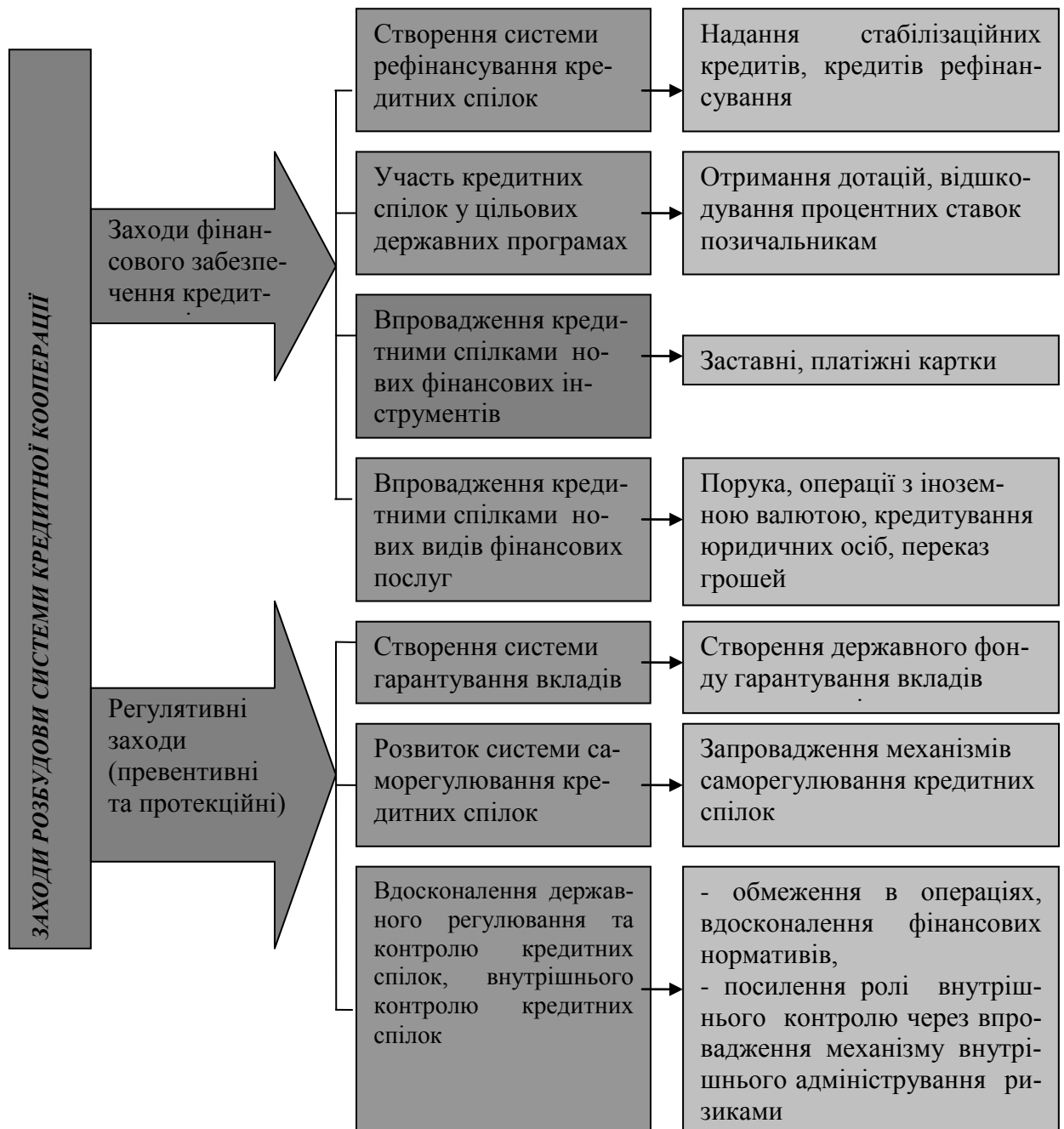

Рис. 5.1 Заходи розбудови системи кредитної кооперації України [складено автором]

В банківській практиці, в рамках стратегії управління активами та пасивами, тимчасові проблеми з ліквідністю банки вирішують за допомогою кредитів на міжбанківському ринку, а заходами підтримки ліквідності банків в умовах системної кризи є здійснення рефінансування останніх з боку центрального банку. При цьому виникає загроза використання цих коштів в операціях спекулятивного характеру на валютному, фондовому ринках тощо. В цьому аспекті, кредитні спілки є специфічними фінансовими установами, які за своєю природою позбавлені можливості брати участь у спекулятивному русі фінансових ресу-

рсів. Отже, рефінансування цих установ може мати більш ефективний характер: кошти можуть бути використані виключно для фінансового оздоровлення спілок і спрямовані на кредитування реального сектору економіки. Доступ кредитних спілок до державного механізму рефінансування має нівелювати певну відособленість системи кредитної кооперації від інших ринків фінансової системи (фондового, валютного, грошового тощо).

Зазначимо, що в світовій практиці фінансова підтримка проблемних кредитних спілок здійснюється кредитними спілками вищого рівня (Централі кредитних спілок у Канаді, корпоративні кредитні спілки в США, Каса Крайова в Польщі тощо), кооперативним банками.

Крім того, поряд з існуючими механізмами підтримки ліквідності кредитних спілок в межах національних систем кредитної кооперації, в умовах фінансової кризи 2008/2009 рр., зарубіжні країни впроваджують нові додаткові механізми фінансової підтримки спілок. Зокрема, в Канаді кредитні спілки мають доступ до державного механізму підтримки ліквідності з трьох джерел:

- купівля Центральним Банком Канади у кредитних спілок цінних паперів на умовах їх зворотного викупу на строк від 28 до 90 днів;
- купівля Іпотечною та Житловою корпорацією іпотечних пулів (застрахованих) на аукціонах;
- доступ федеральних кредитних спілок, централі кредитних спілок, банків кредитних спілок (Citizens Bank, Alterna Bank) до довгострокових фінансових ресурсів через гарантії міжбанківського кредитування [72, с.4].

В США прийнято Державну програму викупу проблемних активів («План Полсона») та створено спеціальний Фонд допомоги проблемним активам «Troubled Asset Relief Program» («TARP»). Кредитні спілки США були залучені до цієї Програми через Центральне управління щодо контролю за ліквідністю (CLF). Зокрема, під кошти, які отримуються від Федерального фінансуючого банку (FFB), розроблено 2 програми: «CU HARP» та «CU SIP», під які можна отримати до 41 млрд. доларів США [220].

В рамках Програми «CU HARP» кредитні спілки отримують позику на 1 рік з можливістю негарантованої пролонгації на 1 рік під фіксований процент у розмірі, який відповідає розміру виданих іпотечних кредитів і забезпечують її повернення власними активами. Умовою отримання

мання спілками цих коштів є зменшення процентних ставок для позичальників за іпотечними кредитами та перерва в щомісячних платежах за ними. Кредитні спілки зобов'язані отримані кошти інвестувати до централізованого фонду корпоративних спілок (CU HARP NOTE) з виплатою змінної процентної ставки, яку сплачують корпоративні кредитні спілки та з гарантією Управління національного фонду пайового страхування (NCUSIF). Складна змінна процента ставка складається з двох компонентів: 1 компонент – сума коштів у розмірі фіксованого проценту за коштами від CLF, 2 компонент – преміальний купон до 1 % від зменшених процентів за простроченими іпотечними кредитами. Таким чином, зменшені процентні ставки та перерву у платежах за іпотечними кредитами кредитні спілки компенсують за рахунок преміального купону та заощаджують на витратах на викуп іпотечного майна, а корпоративні кредитні спілки отримують нове джерело ліквідності.

В рамках Програми «CU SIP» кредитні спілки отримують позику від CLF та інвестують до централізованого фонду корпоративних спілок (CU SIP Note), який гарантується NCUSIF. Чистим доходом кредитних спілок є плата за CU SIP Note, яка становить плату за коштами від CLF плюс $\frac{1}{4}$ частина від 1 %. Завдяки реалізації даної Програми корпоративні кредитні спілки отримують стабільне джерело фінансування без надання грошового забезпечення [220].

Приклад зарубіжних країн у впровадженні додаткових джерел ліквідності для кредитних спілок свідчить про доцільність використання в Україні потенціалу вже створених структур задля підтримки ліквідності спілок. Слід зазначити, що Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України ініціюється питання рефінансування кредитних спілок через уповноважений комерційний банк та/або об'єднані кредитні спілки за рахунок коштів Національного банку України під державні гарантії в формі прямих гарантій або емісії державних цінних паперів [221, с.5-6]. Не зменшуючи значення запропонованого державним регулятором кредитних спілок механізму їх рефінансування, вважається за доцільне запровадити співпрацю спілок з Державною іпотечною установою, яка, на сьогоднішній день, виступає партнером банківських установ у механізмі їх рефінансування. Проте, відповідно до затверджених Наглядовою радою Державної іпотечної установи Стандартів надання, рефінансування та обслуговування іпотечних житлових кредитів [222] первинним іпотечним кредитором, який має право

отримати рефінансування, може бути не тільки банк, а й небанківська фінансова установа. Отже, статус фінансової установи, який мають кредитні спілки, відкриває для них можливість бути залученими до системи рефінансування Державної іпотечної установи у якості первинних іпотечних кредиторів. Механізм рефінансування первинних іпотечних кредиторів передбачає їх рефінансування шляхом набуття Державною іпотечною установою прав вимоги за іпотечними кредитами на умовах їх зворотного викупу. При цьому, зобов'язання зворотного викупу настає не тільки по закінченню строку рефінансування, а й за умови прострочення платежів за відступленими кредитами більш ніж на 2 місяця. Платежі за кредитом (проценти, основна сума боргу, штрафні санкції) сплачуються первинному іпотечному кредитору, який здійснює їх прийом від імені та в інтересах Державної іпотечної установи на підставі укладеного з останньою Договору щодо обслуговування іпотечного кредиту. Винагорода первинного іпотечного кредитора складається з різниці між відсотковою ставкою за іпотечним кредитом з Позичальником та ставкою рефінансування. Механізм рефінансування визначений на рис. 5.2.

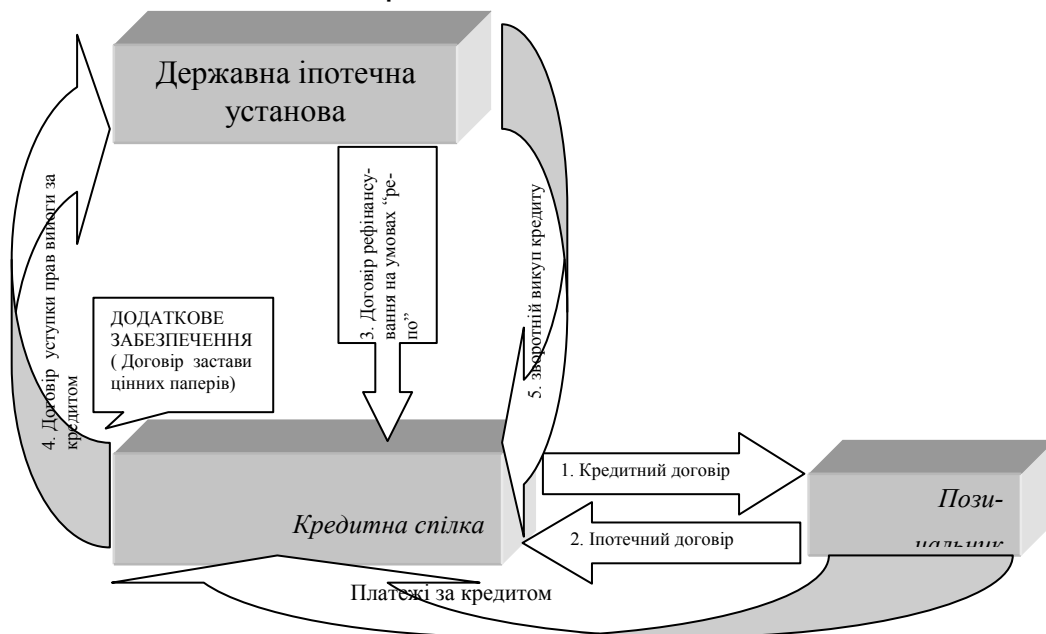

Рис. 5.2. Механізм рефінансування Державною іпотечною установою [складено автором за даними 222].

У 1 кварталі 2009 р. ставка рефінансування склала 13,5 % річних. Різниця між вартістю іпотечного кредиту та ставкою рефінансування –

1,5 % річних. Отже, механізм рефінансування Державною іпотечною установою первинних іпотечних кредиторів спрямований на здешевлення вартості іпотечних кредитів. Проте, він не вирішує проблему відновлення платежів за проблемними кредитами, яка загострилась внаслідок погіршення соціального стану населення в умовах фінансової кризи 2008/2009 рр.

З цього приводу, більш корисною для використання в національній практиці є практика США, де в рамках Програми «CU HARP» кредитні спілки отримали можливість рефінансувати саме проблемні кредити, прострочення за якими складає 60 діб. В результаті, не тільки має місце здешевлення іпотечних кредитів, а й фактично відновлюються платежі за проблемними іпотечними кредитами.

Отже, з метою покращення кредитного портфеля кредитних спілок, в механізмі рефінансування Державної іпотечної установи доцільно запровадити рефінансування проблемних кредитів, визначивши їх можливий рівень прострочення не більшим ніж 60 діб. При цьому, можна перебачити право спілки перераховувати платежі за іпотечним кредитом на користь Державної іпотечної установи із власних джерел (у разі їх несплати позичальником) з наступним правом вимоги за ними. Крім цього, прийнятним виходом у вирішенні питання забезпеченості за проблемними кредитами було б запровадження додаткового забезпечення за кредитом рефінансування.

Щодо можливостей кредитних спілок надати певне забезпечення, слід зазначити, що серед доступних для кредитних спілок видів активів, які найбільш легко можуть бути реалізовані, необхідно визнати облігації внутрішньої державної позики. Середньозважений рівень доходності у 2008 році за облігаціями внутрішньої державної позики склав 15,6 % [223]. Отже, вони можуть виступити засобами забезпечення зобов'язань кредитних спілок у механізмі рефінансування Державної іпотечної установи.

Участь кредитних спілок у цільових державних програмах. На думку групи дослідників кредитної кооперації П. М. Козинця, Ю. О. Лупенка, М.Й. Маліка, О.М. Могильного, М.Н. Орлатого «бажано державними засобами сприяти поширенню кредитних спілок, особливо у сільській місцевості, шляхом:

- відшкодування частини відсоткових ставок за надані кредити сільськогосподарським товаровиробникам, тобто прирівняти їх до комерційних банків;

- запровадження сучасних стандартів обслуговування населення (створення гарантійного та стабілізаційного фондів, клірингової системи, регіональних об'єднань та ін.)» [224, с. 25].

Іншим підходом до державної підтримки кредитних кооперативів є позиція О.І. Терещенка [225, с. 12–18], який вважає за необхідне надання сільськогосподарським кредитним спілкам фінансової допомоги, перш за все, з боку держави та місцевих територіальних громад, оскільки сільськогосподарські кредитні спілки можуть забезпечити своїх членів лише за наявності у них значного пайового капіталу, а сформувавши його за рахунок обов'язкових і додаткових внесків членів спілок – неможливо.

Можна окреслити кілька основних способів участі кредитних спілок у державних програмах:

➤ відшкодування відсотків за підприємницькими кредитами, кредитами для сільськогосподарського виробництва;

➤ з метою стимуляції інвестиційних програм запровадження пільгового кредитування державою кредитних спілок, які здійснюють кредитування до реального сектору економіки;

➤ надання банкам державних коштів цільового характеру для кредитування ними кредитних спілок.

На сьогодні, кредитні спілки мають позитивний досвід у відшкодуванні відсотків на регіональному рівні місцевою владою. Зокрема, в рамках Програми енергозбереження для бюджетної сфери та населення Львівської області на 2006–2008 рр., яка впроваджується Львівської облдержадміністрацією, 9 кредитних спілок Львівської області уклали з Головним управлінням економіки Львівської облдержадміністрації генеральний договір про співробітництво № 27 від 29 березня 2007 року. В рамках Договору кредитні спілки надають своїм членам кредити на утеплення стін, підлоги, горищ та дахів; заміну вікон, входних дверей, віконно-балконних конструкцій; встановлення та реконструкцію індивідуальних систем опалення та регуляторів тепла, а держава, в особі Львівської облдержадміністрації, надає часткову компенсацію процентів за кредитами фізичним особам – членам кредитних спілок на строк не більш ніж три роки у розмірі 15 % річних. У 2007 році в

рамках вказаної Програми кредитні спілки видали кредитів на загальну суму понад 5,1 млн грн, відшкодування за якими становить близько 672 тис. грн [226].

Вищенаведений досвід є прикладом співпраці держави з кредитними спілками в сфері споживчого кредитування. Проте, в умовах безробіття та зменшення банківського кредитування, збільшується потреба в підприємницьких кредитах, які спрямовані на забезпечення самозайнятості населення.

Впровадження кредитними спілками фінансових інструментів та механізмів. Здійснений нами у попередньому розділі аналіз джерел залучення фінансових ресурсів кредитних спілок дозволяє дійти висновку, що кредитні спілки формують грошові фонди за допомогою необігових фінансових інструментів, «емісія яких здійснюється у кожному конкретному випадку на індивідуальних засадах з чітким зазначенням умов дії фінансового інструменту, що індивідуалізується кожним кредитором, та, як правило, не передбачає вторинного обігу» [227, с. 26–27].

Враховуючи, що кредитні спілки позбавлені права емітувати власні зобов'язання шляхом випуску цінних паперів, а мають права придбавати виключно державні цінні папери, то їх можливості щодо діяльності на ринку цінних паперів мають вкрай обмежений характер. Вважається, що такі законодавчі обмеження встановлені задля захисту кредитних спілок від спекулятивного руху фінансових ресурсів. Однак, з метою збільшення обсягів фінансових надходжень до спілок, деякі з інструментів ринку цінних паперів, на нашу думку, є доцільним використовувати. З цих мотивів, приділимо увагу можливостям використання спілками похідних фінансових інструментів, зокрема, заставних.

Слід зазначити, що розповсюдженим підходом у дослідженні заставної є розгляд її як фінансового інструменту банків у процесі здійснення іпотечного кредитування [63, с. 26]. Разом з тим, застава з користю може бути використана спілками в механізмі банківського рефінансування, що дозволить нівелювати обмеженість кредитних спілок у використанні цінних паперів і перетворити фінансові активи спілок на грошові кошти.

Зазначимо, що під банківським рефінансуванням спілок ми розуміємо отримання кредитною спілкою коштів банків під забезпечення власними зобов'язаннями або їх продаж. Враховуючи, що кредитні

спілки займаються, перш за все, кредитуванням, предметом продажу чи застави можуть виступити іпотечні кредити.

Заставна – «це борговий цінний папір, який засвідчує безумовне право його власника на отримання від боржника виконання за основним зобов'язанням, за умови, що воно підлягає виконанню в грошовій формі, а в разі невиконання основного зобов'язання – право звернути стягнення на предмет іпотеки» [228].

Як визначив Закон України «Про іпотеку» [228], застава може передаватися її власником будь-якій особі шляхом вчинення індосаменту. Наступний власник заставної набуває всі права іпотекодержателя (нового кредитора) за договором, яким обумовлене основне зобов'язання, та за іпотечним договором, на підставі якого була видана застава, а права попереднього власника заставної як іпотекодержателя (первісного кредитора) припиняються. До строку погашення боргу боржником своїх зобов'язань щодо заставної, власник заставної має право здійснювати операції з нею, а саме: продати, передати у заставу тощо для залучення додаткових коштів від інших осіб (рис. 5.3).

Рис. 5.3 Способи рефінансування з використанням заставних [складено автором за даними 228].

Заставна видається тільки якщо це передбачено умовами іпотечного договору та за умови, що іпотекою забезпечене грошове зобов'язання, суму боргу за яким визначено на момент укладення іпотечного договору. Після оформлення заставної виконання вимоги за основним зобов'язанням, тобто кредитним договором, та звернення стягнення за іпотечним договором, на підставі якого була видана застава, здійснюються виключно власнику заставної на його вимогу. Пер-

шим власником заставної є особа, яка на момент видачі заставної є іпотекодержателем за іпотечним договором.

Необхідно враховувати, що, як будь-яка кредитна установа, банк здійснює кредитування на умовах забезпеченості виданого кредиту. Отже, маючи у своєму активі видані кредити, забезпечені іпотекою, кредитна спілка може випустити заставні за іпотечними договорами та використати їх у якості забезпечення своїх кредитних зобов'язань перед банком.

Механізм взаємодії кредитної спілки з банком при роботі із заставними під заставу зображений на рис. 5.4.

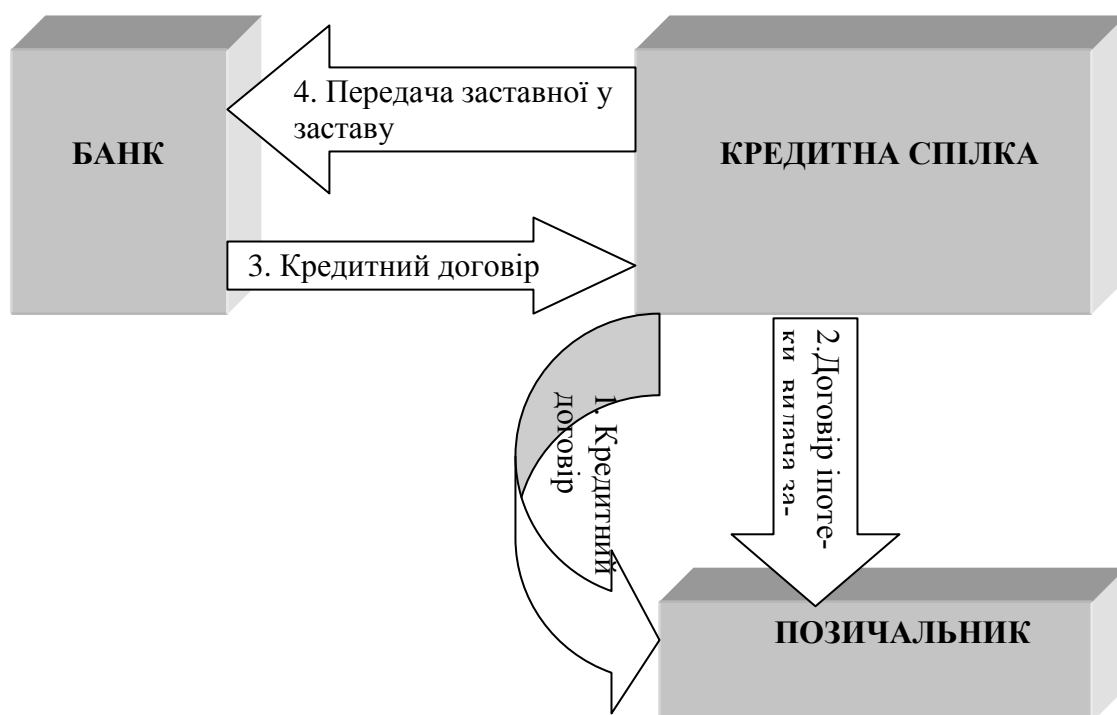

Рис. 5.4. Використання кредитною спілкою заставної у взаємовідносинах з банком [складено автором за даними 228].

Передача заставної саме у заставу має переваги перед її продажем банку в аспекті отримання ефекту від здійснення рефінансування.

Питому вагу доходів, які отримує кредитна спілка від продуктивних операцій, займають доходи від кредитної діяльності.

Сплата кредитною спілкою процентів за користування банківським кредитом, здійснюється за рахунок процентів, які сплачуються кредитній спілці її позичальниками – іпотечними боржниками. Це може мати місце тільки за умови, що кредитна спілка залишається власником іпотечних боргів, тобто власником заставних, випущених під ці іпотечні борги.

Звичайно, при розрахунку економічної вигоди від отримання банківського кредиту, необхідно враховувати інші фактори, зокрема розмір процентів за кредитом, виданим кредитною спілкою, який має бути вищим за розмір проценту банківського кредиту. Як свідчать статистичні дані, процентні ставки за кредитами, які надаються кредитними спілками, перевищують процентні ставки в банківських установах (таблиця 5.1).

Таблиця 5.1

Середньозважені процентні ставки по кредитах (у національній валюті) в кредитних спілках та банківських установах у період 2005–2009 рр. [складено за даними 105, с.31; 16.; 5, с.8]

Фінансова установа	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Банки	20,0 %	19,1 %	19,2 %	23 %	17,8 %
Кредитні спілки	35,8 %	37,7 %	41,3 %	42 %	44 %

Привабливою, з точки зору зменшення витрат на формування кредитних ресурсів, виглядає ціна банківського кредиту порівняно з вартістю залучених кредитною спілкою депозитних коштів. Так, середня ставка спілок за депозитними вкладками складала у 2009 р. 25 % річних [229]. Тож, на нашу думку, банківське рефінансування надасть можливість кредитним спілкам розірвати пряму залежність розмірів процентних ставок за депозитами та кредитами, а отже, нівелює потенційне зіткнення інтересів двох категорій членів кредитних спілок з прямо протилежними економічними інтересами: позичальників і вкладників.

Безперечно, при використанні у якості забезпечення кредиту заставних, виникають практичні питання у взаємодії банку та кредитної спілки у разі невиконання боржником – членом кредитної спілки своїх зобов'язань перед кредитною спілкою із сплати платежів за отриманим кредитом, а саме право кредитної спілки звернути стягнення на предмет іпотеки щодо заставної, яка знаходиться у банківській заставі.

Проблема із заставними також обумовлюється можливістю дострокового погашення боргу позичальником, в результаті чого існує невизначеність у прогнозах на майбутні надходження за цими боргами [82, с. 287]. Ці питання, на нашу думку, можуть бути розв'язані безпосередньо у практичному полі. Однак кредитним установам саме практики роботи з заставними на сьогоднішній день бракує. Серед причин,

які гальмують розвиток використання заставних, спеціалісти визначають слабкий розвиток інфраструктури ринку іпотечного кредитування, недостатність правової бази іпотечної діяльності, складну та дорогую процедуру реалізації заставленого майна [63, с. 28]. Ситуацію погіршує той факт, що спекуляції з іпотечними кредитами та випущеними під них похідними цінними паперами, «надування “бульбашок” цін на реальні активи і цінні папери» [230, с. 4] відносять до причин виникнення світової фінансової кризи 2007–2008 рр. Проте, за наявності об'єктивної оцінки якості кредитних активів кредитних спілок та пов'язаного з нею банківського ризику, запропонований механізм рефінансування кредитних спілок може бути впроваджений банками та спілками на взаємовигідній основі.

Впровадження нових видів фінансових послуг. Особливість кредитних спілок України проявляється у їх надзвичайно вузькому переліку фінансових операцій на противагу іноземним установам кредитної кооперації.

Зокрема, світова кредитна кооперація представлена різними видами фінансово-кредитних кооперативів, які надають не лише фінансові послуги, а й здійснюють торговельно-посередницькі, постачальницькі операції, що розширює сферу їхньої діяльності, посилює їх фінансовий стан та популярність серед населення [18, с. 246; 34, с. 104]. Наприклад, $\frac{1}{4}$ частина кредитних кооперативів у Німеччині, поряд з фінансовими послугами, здійснюють торговельні та постачальницькі функції [18, с. 246]. В Канаді кредитні спілки здійснюють кредитування своїх членів, приймають їх заощадження та здійснюють їх інвестування, надають послуги з фінансового планування, страхування, брокерства, використання кредитних карток і всіх форм електронних банківських послуг [70, с. 68].

Основними для кредитних спілок є два види фінансових послуг: надання кредитів і залучення внесків (вкладів) на депозитні рахунки. При цьому слід зважати на те, що сума кредитів має бути не меншою, або дорівнювати 60 % суми активів кредитних спілок. Вказаний норматив забезпечує виконання кредитними спілками своєї природної місії – кредитування членів на взаємній основі.

Поряд з цим, національні кредитні спілки мають адаптуватися до сучасних умов функціонування фінансового ринку, запроваджуючи орієнтовані на своїх членів нові фінансові послуги. Крім того, впрова-

дження нових фінансових продуктів обумовлюється й необхідністю забезпечити диверсифікацію активних і пасивних операцій кредитних спілок, що надає можливість знизити ризики їх діяльності.

Спеціалісти кредитної кооперації наголошують на необхідності розширення переліку фінансових послуг для кредитних спілок України за рахунок таких видів як кредитування юридичних осіб, в яких засновниками є фізичні особи – члени кредитних спілок; надання послуг з переказу коштів, право на здійснення операцій з іноземною валютою (перш за все, кредитування в іноземній валюті), впровадження платіжних карток.

Разом з цим, під впровадженням національними кредитними спілками нових видів фінансових послуг ми розуміємо не тільки розширення для останніх законодавчо визначеного імперативного переліку фінансових послуг, а й активне впровадження тих фінансових послуг, які дозволені кредитним спілкам, але ще не набули свого поширення.

Зокрема, перспективним виглядає, на нашу думку, надання кредитними спілками поруки своїм членам. Надання поруки третім особам за зобов'язаннями своїх членів містить певні ознаки кредитної операції, а саме прийняття кредитною спілкою ризику невиконання її членом своїх зобов'язань перед третьою особою. Дохід від надання цього виду фінансової послуги утворюється за рахунок плати за надання поруки, розмір якої можна встановлювати в залежності від розміру основного зобов'язання члена кредитної спілки перед третьою особою.

Серед визначених нами на рис. 5.1. заходів розбудови системи кредитної кооперації *регулятивні заходи* мають системоутворюючий для кредитної кооперації характер. Так, кредитні спілки, як і будь-які кредитні установи, мають високу залежність від рівня платоспроможності своїх членів. Крім того, питому вагу фінансових ресурсів спілок складають залучені кошти населення. Отже, це викликає необхідність формування власної системи забезпечення фінансової безпеки, яка, зазвичай, включає такі компоненти як гарантування (страхування) вкладів, механізм врегулювання проблемних установ (стабілізаційні заходи), а також пруденційне регулювання та нагляд.

На сьогодні система забезпечення фінансової безпеки кредитної кооперації знаходиться у стадії формування: гарантування (страхування) вкладів, механізми врегулювання проблемних кредитних спілок на державному рівні досі не створені. Що стосується пруденційного регу-

лювання та нагляду за кредитними спілками, то він потребує свого вдосконалення з метою захисту прав споживачів фінансових послуг спілок, попередження порушень, зловживань та шахрайств у діяльності спілок, захисту їх поточного фінансового стану. Вказані заходи хоч і не є заходами безпосереднього фінансового забезпечення кредитних спілок, але впливають на їх фінансовий стан та виступають важелями підвищення фінансової стабільності системи кредитної кооперації.

3.2. Вдосконалення форм і методів регулювання в системі кредитної кооперації України

Вдосконалення регулювання діяльності кредитних спілок є одним з актуальних питань подальшого розвитку системи кредитної кооперації України. Дослідження цього питання пов'язане з аналізом державного регулювання та саморегулювання системи кредитних спілок. «Якщо саморегулювання сприяє розвитку ринкових відносин, то державне регулювання – захистові прав власників» [231, с. 98].

Д.Ф. Іткін зазначає, що «відсутність оптимального балансу між державним регулюванням і саморегулюванням в усіх секторах ринку приводить, з одного боку, до надмірного втручання держави в організацію ринкових процесів, а з іншого – позбавляє професійних учасників ринку стимулів до розбудови інститутів інфраструктури за власні кошти, оскільки не гарантує можливості встановлення постійно діючих правил самими учасниками ринку без ризику відміни чи коригування цих правил державними регуляторами» [232, с. 12].

Поряд з цим, слід погодитись з С.З. Мошенським, що «загальносвітовою тенденцією є посилення державного регулювання завдяки активізації фінансових ринків і сфери фінансових послуг», а «в країнах з перехідною економікою модель державного регулювання має бути досить жорсткою, оскільки в умовах транзитивної економіки набагато більше спроб порушити закон» [231, с. 98].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [67] державне регулювання ринків фінансових послуг визначено як «здійснення держа-

вою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам».

Отже, завданням державної політики в регулюванні діяльності установ кредитної кооперації має бути формування такого механізму регулювання, який би, з одного боку, давав змогу населенню задовольняти свої потреби у фінансових послугах на засадах взаємного кредитування та захищав права споживачів фінансових послуг спілок, з іншого боку, забезпечив би створення фінансово-стійкої системи кредитної кооперації.

На відміну від банківської системи, де органом державного регулювання виступає Національний банк України, який є одночасно частиною банківської системи, державне регулювання кредитних спілок здійснюється спеціально уповноваженим державою державним органом – Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, на відміну від Національного банку України, при здійсненні регулювання кредитних спілок не проводить монетарну політику та не має можливості використовувати інструменти грошово-кредитної політики: резервування, операції на відкритому ринку, рефінансування тощо.

Регулююча функція Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України лежить у площині здійснення пруденційного нагляду та контролю, форми й напрями якого визначені Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [67].

Пруденційний нагляд та контроль за діяльністю кредитних спілок здійснюється у таких формах як ведення державного реєстру фінансових установ і ліцензування їх діяльності, встановлення вимог до системи управління та кваліфікаційні вимоги до персоналу, встановлення фінансових нормативів, визначення форм і порядку звітності, застосування заходів впливу.

Погіршення фінансового стану національних кредитних спілок з осені 2008 р. викрило цілу низку проблем, пов'язаних не тільки з об'єктивними факторами, зокрема вплив фінансової кризи, а й з суб'єктивними факторами, серед яких зловживання в сфері кредитної кооперації, злочинні дії посадових осіб окремих спілок, недосконалість

форм і методів регулювання фінансової діяльності останніх [98, с. 21; 71, с.3]. Як зазначено Концепцією захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні «запобігання зловживанням небанківських фінансових установ, які мають переваги перед споживачами у частині володіння необхідною інформацією та юридичною спроможністю під час укладення договорів про надання небанківських фінансових послуг, уникнення відповідальності за невиконання взятих ними зобов'язань» є однією з основних проблем, «які потребують розв'язання консолідованими зусиллями органів державної влади» [53].

За цих умов, одним із важливих кроків вбачається удосконалення фінансових нормативів, які мають вплинути на зменшення ризиків, притаманних діяльності кредитних спілок і ускладнити недобросовісним посадовим особам маніпуляції з фінансовими ресурсами кредитних спілок із власною корисною метою.

Для запобігання оформленню фіктивних кредитів автор пропонує рекомендувати кредитним спілкам запроваджувати норматив забезпеченості кредитів: встановлювати ліміт незабезпеченого розміру кредиту в залежності від суми документально підтвердженого доходу позичальника; якщо сума кредиту більша від встановленого ліміту – видавати кредит виключно за умови його забезпеченості у вигляді застави, іпотеки, страхування. За таких умов фіктивне кредитування є витратним і небезпечним, з точки зору втрати наданого забезпечення.

Проведений нами у попередньому розділі цієї роботи аналіз фінансового стану кредитних спілок показав, що саме резервний капітал є найбільш стабільним і надійним фондовим резервом коштів спілок. З приводу важливої ролі резервного капіталу у покритті можливих збитків кредитних спілок, проаналізуємо ступінь покриття резервним капіталом суму внеску (вкладу) на депозитний рахунок на одного вкладника (таблиця 5.2).

Як вбачається з аналізу даних таблиця 5.2, незважаючи на позитивну динаміку росту частки резервного капіталу на 1 вкладника, розмір внеску (вкладу) на депозитний рахунок на 1 вкладника значно перевищує розмір резервного капіталу, що свідчить про недостатню спроможність кредитних спілок відповідати власними резервами перед вкладниками.

Динаміка середнього розміру внеску (вкладу) на депозитний рахунок та резервного капіталу на 1 вкладника кредитних спілок України у період 2004–2008 рр. [складено за даними 16].

Назва показника	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Сума внесків (вкладів) на депозитні рахунки, млн грн	554,3	1137,6	1926,5	3451,2	3951,1
Кількість вкладників, тис. осіб	66,8	78,8	103	245,3	168
Розмір депозиту на 1 вкладника, тис. грн	8,3	14,4	18,7	14,1	23,5
Резервний капітал, млн грн	37,7	77,3	153,3	301,4	479,3
Розмір резервного капіталу на 1 вкладника, грн	0,61	1,0	1,5	1,2	2,9

Нині акцент державного регулювання резервного капіталу кредитних спілок робиться на регулюванні його розміру та визначенні джерел його формування: формування за графіком до моменту досягнення не менш як 15% від суми активів, зважених за ступенем ризику за рахунок вступних та членських внесків до резервного капіталу, а також частини доходу, шляхом відображення цієї операції в бухгалтерському обліку кредитної спілки [87].

Поряд з цим, автор вважає, що не менш важливим, за умови відсутності обов'язкових гарантійних механізмів захисту вкладів, стабілізаційних механізмів підтримки проблемних кредитних спілок, є встановлення вимог до форми резервного капіталу, який має зберігатись у відповідних видах активів за ступенем їх ліквідності та надійності.

При цьому, у ранжируванні активів, з метою формування відповідної структури резервного капіталу, автор свідомо не бере до уваги ступінь їх прибутковості. Підставою для цього є той факт, що розміщення тимчасово вільних коштів кредитних спілок в активах, відмінних від кредитів, здійснюється з метою збереження їх від знецінення, а не отримання доходу. Отже, у визначенні відповідної структури резервного капіталу на першому плані є оцінювання того чи іншого виду активу з точки зору його ліквідності та надійності.

Запропонуємо ранжирування активів кредитних спілок з метою формування резервного капіталу (таблиця 5.3).

Структура резервного капіталу відповідно до залучених внесків (вкладів) на депозитні рахунки [складено автором].

Категорія активу	Вид активу	Вид вкладу (за строком)
1 категорія: високоліквідні	Готівка в касі, поточні банківські рахунки, депозити в банках та об'єднаних кредитних спілках строком до 3-х місяців	Короткострокові вклади – до 3-х місяців, вклади до запитання
2 категорія: середньоліквідні	Державні цінні папери до 1 року	Середньострокові вклади – від 3-х місяців до 1 року
3 категорія: низьколіквідні	Основні засоби у вигляді нерухомості	Довгострокові вклади – понад 1 рік

Як вбачається з таблиці 5.3, до 1 категорії високоліквідних активів віднесено готівку в касі, поточні банківські рахунки, депозити в банках та об'єднаних кредитних спілках строком до 3-х місяців. Отже, короткострокові вклади та вклади до запитання мають бути захищені резервним капіталом у формі високоліквідних активів. Аналогічно, середньострокові вклади та довгострокові вклади мають бути захищені резервним капіталом, сформованим середньоліквідними активами – державними цінними паперами та низьколіквідними активами – нерухомістю відповідно.

У запропонованій концепції формування резервного капіталу кредитних спілок останні мають визначати питому вагу кожного виду внеску (вкладу) на депозитний рахунок в залежності від його строковості у загальному обсязі залучених внесків та, у відповідності до отриманого співвідношення, формувати відповідну структуру фактично сформованого резервного капіталу в активах, визначених за відповідною категорією.

Зазначимо, що відповідність структури резервного капіталу структурі залучених внесків (вкладів) на депозитні рахунки обумовлена тим, що призначенням резервного капіталу є відшкодування збитків, забезпечення платоспроможності кредитної спілки та захист вкладів. Отже, розмір резервного капіталу має залежати не тільки від структури активів кредитних спілок, а й від структури залучених коштів. З цих міркувань, перш ніж розпочинати діяльність із залучення внесків (вкладів) на депозитні рахунки, кредитна спілка має скласти план власної депозитної політики відповідно до фактично сформованої структури

резервного капіталу, а у подальшому, залучення внесків (вкладів) на депозитні рахунки, за їх строками залучення, здійснювати з огляду на необхідність коригування відповідної структури резервного капіталу. За таких умов, резервний капітал набуває сили дієвого інструменту гарантування вкладникам їх заощаджень у кредитних спілках.

Вище перелічені пропозиції щодо вдосконалення фінансових нормативів кредитних спілок зменшують притаманні їм діяльності ризики та можуть бути використані в системі управління ризиками кредитних спілок, про що йшла мова у попередньому розділі роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Корнєєв В. Еволюція і перспективи фінансового ринку України / В. Корнєєв // Економіка України. – 2007. – № 9. – С. 21-29.
2. Бобров Є.А. Аналіз причин виникнення світової фінансової кризи та її вплив на економіку України / Є. А. Бобров // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 33-43.
3. Андрушків Т.І. Банки як суб'єкти фінансових ринків України: роль і значення / Т.І. Андрушків // Банківська справа . – 1998. – № 2. – С. 50-53.
4. Mishkin Economics, Inc. The Economics of Money, Banking and Financial Markets, Third Edition. Copyright. – 1992. – 570 с.
5. Статистичний Бюлетень Національного банку України (електронне видання) [Електронний ресурс] / 2008. – січень. – 152 с. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Statist/electronic%20bulletin/el_bul_012008.pdf.
6. Александров В.В. Фінансово-кредитна система як фактор економічної безпеки транзитивного суспільства / В.В. Александров, Г.В. Задорожний, О.Є. Юрченко. – Харків : Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2002. – 235 с.
7. Боди Зви. Финансы / Боди Зви, Мертон Роберт; [пер. с англ]. – М. : Издательский дом Вильямс, 2003. – 592 с.
8. Доунс Дж. Финансово-инвестиционный словарь / Доунс Дж., Гудман Дж. Эллиот; пер. 4-го перераб. и доп. англ. изд. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 586с.
9. Калашнікова Т.В. Фінансовий ринок: навч. посіб. / Калашнікова Т. В. – Х., 2005. – 220 с.
10. Криклій А.С. Конкурентний потенціал небанківських фінансових інститутів на ринку кредитних ресурсів / [А.С. Криклій, З.М. Васильченко, Л.М. Алексеєнко, І.С. Каракулова] // Економіка та держава. – 2006. – № 10. – С. 8-10.,
11. Ходаківська В.П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика: Навчальний посібник / В. П. Ходаківська, В. В. Беляєв. – Київ : ЦУЛ, 2002. – 616 с.
12. Хрущ Н.А. Аналіз структури фінансових посередників та їх роль в інвестиційному середовищі / Н. А. Хрущ // Регіональні перспективи. – 2003. – № 4-5 (29-30). – С. 153-154.,

13. Чаянов О.В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации / Чаянов О. В. – М. : Наука, 1991. – 456с.,
14. Беленький П. Розвиток системи фінансових посередників України в умовах посилення глобалізаційних процесів / П. Беленький, О. Другов // Вісник НБУ. – № 12. – 2007. – С. 30-33.
15. Юргелевич С. Кооперативні банки / С. Юргелевич // Економіка, фінанси, право. – 2001. – № 2. – С. 34-37.
16. Річні звіти Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/742.html>.
17. Корнеєв В. Модифікація форм фінансового посередництва в Україні / В. Корнеєв // Фінанси України. – 2008. – № 1. – С. 77-85.
18. Белоглазова Г.Н. Деньги, кредит, банки: [учебник] / під ред. Г.Н. Белоглазовой. – М. : Юрайт-Издат, 2004. – 620 с.
19. Калач Г.М. Роль фондового ринку в акумуляції й перерозподілі фінансових ресурсів у реальний сектор економіки / Г. М. Калач // Фінанси України. – 2008. – № 9. – С. 62-69.
20. Федосов В.М. Інституційна фінансова інфраструктура України: сучасний стан та проблеми розвитку / В.М. Федосов, В.М. Опарін, С.В. Львовичкін // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 3-21.
21. Вісник НБУ. – 2009. – № 6. – 72 с.
22. Даніленко А. Тенденції та наслідки активізації споживчого кредитування в Україні / А.Даніленко, Н. Шелудько // Вісник НБУ. – 2006. – №5. – с. 36-39.
23. Коваленко В.В. Науково-методологічні основи фінансової стабільності банківської системи та індикатори її оцінки / В. В. Коваленко // Фінанси України. – 2008. – № 7. – С. 111-121.
24. Алексеєнко М.Д. Капітал банку : питання теорії і практики : Монографія / Алексеєнко М.Д. – К. : КНЕУ, 2002. – 276 с.
25. Космачева Н. М. Эволюция принципов кредитной кооперации в развитых странах / Н. М. Космачова // Вестник ОГУ. – 2002. – № 4. – С. 57-68.
26. Манилич М.І. Кредитна спілка: банк чи каса взаємодопомоги? / М.І. Манилич, Є.О. Галушка // Фінанси України. – 2002. – № 6. – С. 95-98.
27. Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации / Туган-Барановский М. И. – М. : Экономика, 1989. – 496 с.

28. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг №8369 від 11.12.2007 “Про затвердження Інформації про стан та тенденції розвитку кредитних спілок в Україні” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfr.gov.ua>.

29. Вісник кредитної кооперації. – грудень 2007. – січень 2008. – Вип. 1(4). – 72 с.

30. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції розвитку системи кредитної кооперації” № 321 від 7.06.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfr.gov.ua>.

31. Мармуль Л.О. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки / Л.О. Мармуль, Н.С. Танклевська // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 75-80.

32. Криклій А.С. Розвиток небанківських фінансових інститутів: у країнах західної Європи в умовах глобалізації / А. С. Криклій, І. С. Караулова // Економіка та держава. – 2006. – № 4. – С. 8-10.

33. Офіційна Інтернет-сторінка Всесвітньої ради кредитних спілок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wocsi.org>.

34. Коваленко В.М. Організаційно-економічні аспекти розвитку кредитних спілок / В.М. Коваленко, М.С. Мрочко // Фінанси України. – 2002. – № 7. – С. 104-109.

35. Слав'юк Р.А. Кооперативні кредитні установи у фінансовому забезпеченні розвитку аграрного бізнесу / Р. А. Слав'юк // Фінанси України. – 2000. – № 2. – С. 96-103.

36. Шкляр М.Ф. Кредитная кооперация. Учебное пособие / Шкляр М. Ф. – М.: Дашков и К, 2003. – 331 с.

37. Бабенко С.Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці: Монографія / Бабенко С.Г. – Київ : видавництво «Наукова думка», 2003. – 332 с.

38. Горбонос Ф.В. Кооперация: Методологічні і методичні основи / Горбонос Ф. В. – Львів : Львівський державний аграрний університет, 2003. – 264 с.

39. Гриценко О.І. Фінансові взаємовідносини кредитної та споживчої кооперації / Гриценко О. І. – Суми : видавництво Довкілля, 2004. – 67 с.

40. Анциферов А.Н. Очерки по кооперации / Анциферов А.Н. – М, 1912. – 459 с.

41. Гончаренко В.В. Особливості відродження кредитної кооперації / В.В. Гончаренко // Фінанси України. – 1999. – № 12. – С. 82-90.
42. Дорош О.Л. Небанківські фінансові інститути в економічній системі України: Дис... канд. екон. наук: 08.01.01 / Дорош Оксана Львівна. – Л., 2003. — 224 с.
43. Коцовська Р.Р. Фінансова підтримка кредитними спілками малого бізнесу: дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / Коцовська Раїса Романівна. – Л., 2003. –212 с.
44. Пожар А.А. Економічні та організаційні особливості розвитку кредитної кооперації в Україні: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Пожар Артем Анатолійович. – Полтава, 2007. – 254 с.
45. Бубнов И.Л. Кредитная кооперация как особый вид организации банковской деятельности / И.Л. Бубнов // Вестник финансовой академии. – 1997. – № 1. – С. 84-88.
46. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – Львів: Видавництво Національного університету Львівська політехніка, 2005. – 714 с.
47. Васюренко О.В. Менеджмент кредитних операцій у комерційних банках / Васюренко О.В. – Харків : РВП Оригінал, 1998. – 72 с.
48. Рудый К.В. Финансово-кредитные системы зарубежных стран: Учебное пособие / Рудый К.В. – М. : Новое знание, 2003. – 301 с.
49. Абрамова М.А. Финансы и кредит : Учебное пособие / М. А. Абрамова, Л.С. Александрова . – М. : ИД Юриспруденция, 2003. – 448 с.
50. Александрова М.М. Гроші. Фінанси. Кредит : Навчально-методичний посібник. 2-е видання, перероблене і доповнене. / М. М. Александрова, С.О. Маслова . – К. : ЦУЛ, 2002. – 336 с.
51. Кредитна кооперація. Навчально-практичний посібник / [Овчиннікова О.Є, Клименко С.М., Гриб В.К. та ін.]. —Донецьк, 2002. – 330 с.
52. Гончаренко В.В. Кредитна кооперація: Форми економічної самодопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика) / Гончаренко В. В. – К. : Глобус, 1998. – 325 с.
53. Розпорядження Кабінета Міністрів України «Про схвалення Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в

Україні» №1026-р від 03.09.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

54. Фінанси (теоретичні основи): підручник / [під керівництвом і за наук. ред. М. В. Грідчиної, В. Б. Захожая] . – 2-ге видання, – Київ. МАУП, 2004. – 312 с.

55. Файн Л.Е. Отечественная кооперация: исторический опыт / Файн Л. Е. – Иваново, 1994. – 276 с.

56. Негребецька Л.А. Економіко-математичне моделювання діяльності кредитних спілок: дис. ... кандидата екон. наук : 08.03.02 / Негребецька Любов Анатоліївна. – К., 2002. – 172 с.

57. Кредитные союзы. Теория и практика / [ред. Плахотна Д. Г.]. – Москва, Спрос, 2000. – 165 с.

58. Біла О.Г. Удосконалення фінансового механізму функціонування кооперативних систем / О.Г. Біла // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 55-61.

59. Белоцерковский В.И. Заемная и сберегательная политика кредитных обществ финансовой взаимопомощи : Монография / В.И. Белоцерковский, А.В. Щепотьев. – Тула, 2003. – 63 с.

60. Бородин Н.Н. Экономический механизм управления кредитными обществами финансовой взаимопомощи : Монография / Н.Н. Бородин, А.В.Щепотьев, под ред. М.П. Переверзева. – Тула, 2003. – 102 с.

61. Гончаренко В.В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи: міжнародний досвід та українська практика / Гончаренко В. В. – Наукова думка, 1997. – 233 с.

62. Гончаренко В.В. Становлення світової системи кредитної кооперації: теорія, методологія, практика: дис. ... доктора екон. наук : 08.05.01 / Гончаренко Владислав Васильович. – Полтава, 2002. – 492с.

63. Коваленко Л.О. Ризики іпотечного кредитування в Україні / Л.О. Коваленко, О.В. Серета // Финансовые рынки и ценные бумаги. – № 3. –2007. – С. 26 -29.

64. Мешко О.І. Аналіз активів неприбуткових фінансових установ: методика та організація : дис. ... кандидата екон. наук : 08.00.09 / Мешко Ольга Іванівна. – К., 2008. – 150 с.

65. Петриченко Л.Ю. Забезпечення фінансової стабільності комерційних банків України: дис. ... кандидата екон. наук : 08.04.01 / Петриченко Лариса Юріївна. — Київ, 2003. – 202 с.

66. Бюлетень кредитних спілок України. – 2008. – № 1 (17). – 52 с.
67. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” № 2264 - III від 12.07.2007р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon1.rada.gov.ua.](http://zakon1.rada.gov.ua)]
68. Закон України “Про кредитні спілки” № 2908-III від 20.12.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon1.rada.gov.ua.](http://zakon1.rada.gov.ua)
69. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” №334/94-ВР від 28.12.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon1.rada.gov.ua.](http://zakon1.rada.gov.ua)
70. Вісник кредитної кооперації. – 2008. – Вип. 4(7). – 72 с.
71. Податкова викрила схеми кредитних спілок // Юридична газета. – 15 листопада 2007р. – № 46. – 8 с.
72. Вісник кредитної кооперації. – 2008. – Вип. 3 (6). – 72 с.
73. Закон України “Про податок з доходів фізичних осіб” № 889-IV від 02.05.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon1.rada.gov.ua.](http://zakon1.rada.gov.ua)
74. Офіційна Інтернет-сторінка Облсуговуючого кооперативу “Проф-Консалт” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.profconsult.com.ua.](http://www.profconsult.com.ua)
75. Крупка М.І. Теоретичні аспекти управління механізмом кредитування довгострокових програм розвитку економіки в Україні /М.І. Крупка, Л.Б. Євтух // Фінанси України. – 2007. – №1. – С.43-57.
76. Тиркало Р.І. Проблеми оцінки ринкової вартості власного капіталу банку / Р.І. Тиркало, Н.Ткачук // Світ фінансів. – 2007. – Випуск 3(12). – С. 144--154.
77. Русанов Ю.Ю. Теория и практика риск-менеджмента кредитной организации России / Русанов Ю. Ю. – М. : Экономист, 2004. – 190 с.
78. Молдаван Л.В. Розвиток кооперації в системі кредитного забезпечення сільського господарства / Л. В. Молдаван // Економіка АПК. – 2008. – № 1. – С. 58-63.
79. Непочатенко О.О. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників на основі диверсифікації фінансових послуг / О. О. Непочатенко // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 61-66.
80. Закон України “Про банки і банківську діяльність” № 872 від 20.03.1991р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon1.rada.gov.ua.](http://zakon1.rada.gov.ua)

81. Ванькович Д.В. Аналіз фінансових джерел формування інвестиційних ресурсів в Україні / Д.В. Ванькович, Н.Б. Демчишак // Фінанси України. – 2007. – № 7. – С. 72-84.

82. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению [Електронний ресурс] / Международный валютный фонд, 2007. – 312 с. – Режим доступа: // http://www.bank.gov.ua/FSI/FSI_russian.pdf.

83. Коваленко М.Є. Концепція інфраструктури у фінансовому секторі економіки. Т. 16 / М.Є. Коваленко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. – Суми: УАБС НБУ, 2006. – 334 с.

84. Річний звіт Національної Асоціації Кредитних Спілок України за 2007р.- [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unascu.org.ua>.

85. Чижевська М.Б. Кредитна кооперація на ринку споживчого кредитування/ М. Б. Чижевська // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – №1. – С. 30-32.

86. Стецюк П.А. Економічна суть фінансових ресурсів / П. А. Стецюк // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 129-243.

87. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Положення про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок» №7 від 16.01.2004р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dfp.gov.ua> .

88. Смовженко Т.С. Кредитування і контроль : Навчальний посібник / Т. С. Смовженко, Р. Р. Коцовська, В. М. Крупський, В.С. Хім'як. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 135 с.

89. Гончаренко В.В. Кредитні спілки у сільськогосподарському виробництві / В.В. Гончаренко // Економіка АПК. – 2000. – № 6. – С. 36-42.

90. Кредитні спілки в Україні: основні засади діяльності. Учебний посібник: в 2-х книгах / [ред. Оленчик А. Я.] . — К.: УІРФР, 2005. Кн. 2. – 2005. – 664 с.

91. Кочетков В.М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретично-методологічні аспекти : Монографія / В. М. Кочетков. – К. : КНЕУ, 2002. – 238 с.

92. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 4404 від 02.08.2005 "Щодо визначення мети залучення кредитними спілками на договірних умовах кредитів банків, кредитів об'єднаної кредитної спілки, грошових коштів інших установ та організацій" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

93. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг "Про встановлення виду державних цінних паперів, які можуть придбавати кредитні спілки" № 2739 від 04.11.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

94. Бюлетень кредитних спілок України. – 2008. – № 2 (18). – 52 с.

95. Бюлетень кредитних спілок України. – 2007. – № 3(113). – 52 с.

96. Васильченко З.М. Сек'юритизація активів у системі управління банківськими ризиками / З.М. Васильченко, А.С. Криклій, О.О. Игнатьева // Фондовый рынок. – № 9. – 2008. – С. 17-21.

97. Кравчук І.С., Юхимчик В.А. Сек'юритизація банківських активів / І.С. Кравчук, В.А. Юхимчик // Фондовый рынок. – 2008. – № 10. – С. 20-25.

98. Вісник кредитної кооперації. – 2009. – Вип. 1(10). – 72 с.

99. Постанова Національного Банку України «Про додаткові заходи відносно діяльності банків» №319 від 11.10.2008р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

100. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг "Про тимчасові заходи щодо забезпечення стабільності діяльності кредитних спілок" № 1203 від 15.10.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

101. Примостка Л.О. Кредитний ризик банку: Проблеми оцінювання та управління / Л. О. Примостка // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 118-125.

102. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України "Про внесення змін до Положення про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок" №381 від 20.03.2008р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

103. Міщенко В. Ліквідність банківської системи: економічна сутність, структура і методологічний підхід до аналізу / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник НБУ. – 2008. – № 11 – С. 6-9.
104. Вісник кредитної кооперації. Аналітично-інформаційний додаток. – 2009. – №3 (12). – 40 с.
105. Вісник кредитної кооперації. – 2007. – Вип. 3. – 72 с.
106. Корнеєв В. Конкурентоспроможність банків України в умовах лібералізації ринків фінансових послуг / В. Корнеєв // Вісник НБУ. – 2007. – № 11. – С. 14-17.
107. Шелудько Н.М. Управління фінансовою стійкістю комерційних банків: Монографія / Шелудько Н.М. – К.: Ін-т економіки НАНУ, 2002. – 228 с.
108. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению [Електронний ресурс] / Международный валютный фонд, 2007. – 312 с. – Режим доступа: // http://www.bank.gov.ua/FSI/FSI_russian.pdf.
109. Звіт про роботу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2008 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dfp.gov.ua>.
110. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” №996- XIV від 16.07. 1999р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
111. Інтернет-сторінка неприбуткової організації “Програма захисту вкладів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pzv.net.ua>.
112. Офіційна Інтернет-сторінка Канадської програми зміцнення кредитних спілок в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cuukr.org.ua>.
113. Янковой А.Г. Многомерный анализ в системе STATISTICA / Янковой А.Г. – Одесса: Оптимум, 2001. – 216 с.
114. Бюлетень кредитних спілок України. – 2006. – № 9. – 56 с.
115. Бюлетень кредитних спілок України. – 2007. – № 4 (14). – 56 с.
116. Прасолова С. Проблеми оцінки та управління процентним ризиком комерційних банків: актуальні аспекти / С. Прасолова // Вісник НБУ. – 2007. – №9. – С. 36-39.
117. Вісник кредитної кооперації. – 2008. – Вип. 6(9). – 72 с.

118. Бюлетень кредитних спілок України. – 2008. – № 5(15). – 60 с.
119. Финансовые услуги. – №6. – 2007. – С. 4- 5.
120. Проект Закону України «Про Фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок» (Реєстраційний номер 3265 від 07.10.08) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
121. Палий В.Ф. Введение в теорию бухгалтерского учета / Палий В.Ф., Соколов Я.В. – М. : Финансы и статистика, 1988 – 188 с.
122. Сопко В. В. Бухгалтерський облік.: [Навч. посібник] / Сопко В. В. – К. : КНЕУ, 1999. – 500 с.
123. Лаучик З. Бухгалтерский учет / [З. Лаучик, В. Краличек и др.] / М. : Финансы и статистика, 1984. – 262 с.
124. Белуха Н. Теоретические и методологические принципы электронного учета хозяйственной деятельности / Белуха Н., Микитенко Т. // Бухгалтерський учет и аудит. – 2004. – №12. – С.15-23.
125. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку : [Підручник для студентів вузів спец. 07.050106 «Олік і аудит»] / Бутинець Ф.Ф. – Житомир : ЖІТІ, 2000. – 640 с.
126. Загородній А.Г. Бухгалтерський облік: снови теорії та практики : [Навч. посіб.] / Загородній А.Г., Партин Г.О. – К. : Т-во-во «Знання», КОО, 2004. – 377 с.
127. Кузьминский А.Н. Организация бухгалтерского учета и экономического анализа в промышленности / Кузьминский А.Н. – М. : Финансы и статистика, 1984. – 200 с.
128. Лень В. С. Бухгалтерський облік в Україні: основа та практика : [Навч. посіб.] / Лень В.С., Гливенко В.В. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 576 с.
129. Сопко В., Загородній В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу : [Підручник] / Сопко В., Загородній В. – К. : КНЕУ, 2000. – 260 с.
130. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження змін до Порядку складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України» № 984 від 15.06.2004р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.
131. Розпорядження Держфінпослуг "Про затвердження Вимог до програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання

кредитних спілок, пов'язаного з наданням фінансових послуг" № 4122 від 3.06.2005р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

132. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» №996-ІУ від 16.07.1999р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

133. П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджений наказом Міністерства фінансів України № 87 від 31.03.1999 р. // Все про бухгалтерський облік. – 2009. – № 10. – С. 2-8.

134. Білуха М.Т. Курс аудиту / Білуха М.Т. – К. : Знання, 1998. – 577 с.

135. Організація бухгалтерського обліку / За ред. Бутенця Ф.Ф. – Житомир : ПП «Рута», 2002. – 592 с.

136. Бухгалтерский учет / Под ред. Безруких П.С. – М. : Высшая школа, 1999. – 563 с.

137. Пархоменко В.М. Реформування бухгалтерського обліку в Україні: методичне та нормативне забезпечення: дис. на здобуття наук. ступеня канд.екон.наук: 08.06.04 / Пархоменко Валерій Миколайович. – Житомир, 2002. – 231 с.

138. П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 87 від 31.03.1999 р. // Все про бухгалтерський облік. – 2009. – № 10. – С. 18-21.

139. Інструкція про використання Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств та організацій // Все про бухгалтерський облік. – 2009. – № 20. – С.2-79.

140. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою та об'єднаною кредитною спілкою» №171 від 18.12.2003р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

141. П(С)БО 16 «Витрати», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 87 від 31.03.1999 р. // Все про бухгалтерський облік. – 2009. – № 10. – С. 42-79.

142. Розпорядження «Про затвердження Порядку складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг

України». №177 від 25.12.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

143. Розпорядження Держфінпослуг «Про критерії та фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок» №7 від 16.01.2004р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

144. П(С)БО 2 «Баланс», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 87 від 31.03.1999 р. // Все про бухгалтерський облік. – 2009. – № 10. – С. 9-18.

145. Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні» від 24.10.2007 р. № 911-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

146. Розпорядження Держфінпослуг «План заходів щодо запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності у небанківських фінансових установах» № 595 від 30.07.2009р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

147. Білоусова І. Проблеми управлінського обліку в Україні / Білоусова І. // Бухгалтерський облік і аудит. – 2001. – №2. – С.49-53.

148. Бородкін О. Внутрішньогосподарський (управлінський) облік: концепція і організація / Бородкін О. // Бухгалтерський облік і аудит. – 2001. – №2 – С. 45-49.

149. Нападовська Л. Методологічні засади управлінського обліку / Нападовська Л. // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – №4. – С. 26-30.

150. Чумаченко М. Управлінський облік в Україні / Чумаченко М. // Бухгалтерський облік і аудит. – 2001. – №6. – С. 43-47.

151. Ричаківська. В. Формування економічної інформації нового типу у сфері підприємництва України / Ричаківська. В. // Вісник НБУ. – грудень 1999. – С. 34-36.

152. Голов С. Ф. Управлінський облік : [Підручник] / Голов С. Ф. – К. : Лібра, 2003. – 704 с.

153. Олійник А.В. Інформаційні системи і технології у фінансових установах : [Навчальний посібник] / Олійник А.В., Шацька В.М. – Львів : «Новий Світ-2000», 2006. – 436 с.

154. Наказ ДПАУ «Положення про Реєстр неприбуткових організацій та установ» №232 від 11.07.97р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

155. Закон України «Про систему оподаткування в Україні» від 18.02.1997р. № 77/97-ВР (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

156. Цивільний кодекс України 16.01.2003р. № 435-IV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

157. Лист ДПАУ «Довідник N 26 пільг, наданих чинним законодавством юридичним особам по сплаті податків, зборів, інших обов'язкових платежів станом на 01.06.2003 року» №26 від 08.07.2003р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

158. Указ Президента України «Про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України» №1153/2002 від 11.12.2002р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

159. Наказ ДПАУ «Порядок складання податкового звіту про використання коштів неприбутковими установами та організаціями» від 11.07.97 р. № 233 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

160. Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від № 2181-III 21.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

161. Лист ДПАУ «Щодо окремих питань оподаткування» № 10363/6/15-0516 від 15.09.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

162. Лист ДПАУ № 1132/6/15-0516 від 11.02.2009р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

163. Законом України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" № 2285-IV від 23.12.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

164. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» № 2273-IV від 21.12.2004р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

165. Закон України «Про податок на додану вартість» від 3.04.1997р. 168/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

166. Что такое кредитный союз [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.orientstar.uz/pages.php?p=2&lang=ru>.
167. Офіційний веб-сайт Всесвітньої ради кредитних спілок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.woccu.org>.
168. Офіційний веб-сайт Асамблеї Північної Ірландії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niassembly.gov.uk/enterprise/2007mandate/research/creditunion.htm>.
169. Офіційний веб-сайт Агентства з фінансових послуг Великої Британії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fsa.gov.uk/Pages/3Dregulations%2Bof%2Bcredit%2Bunion%2Bin%2BEngland%26hl%3Dru%26sa%3DG>.
170. Система регулирования и саморегулирования для кредитных союзов (Перспективы и опыт развития) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rosprofzhel.rzd.ru/files/4335.pdf?PHPSESSID=16e9313920b4cfeb7eebbfa1213e55bc>.
171. Офіційний веб-сайт Національної адміністрації кредитних спілок США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ncua.gov/>.
172. Офіційний веб-сайт Асоціації страховиків Америки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aiadc.org/aiapub/>.
173. Регулирование и саморегулирование кредитных союзов в Республике Узбекистан [Электронный ресурс] / Л. Юрикова. – Режим доступа: <http://rosprofzhel.rzd.ru/files/4337.pdf?PHPSESSID=16e9313920b4cfeb7eebbfa1213e55bc>.
174. Указ Президента Республики Узбекистан "Об упорядочении организации проверок хозяйствующих субъектов" от 19.11.1998 г. № УП-2114 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?Regnom=7173.
175. Правовое регулирование банковской деятельности в РФ. Место ЦБ РФ в банковской системе РФ. Учебное пособие // Авторский коллектив Allpravo.Ru 2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.allpravo.ru/library/doc78p0/instrum5969/item5975.html#_ftnref1.

176. Звіт Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.money-advice.de/index.php?id=59>, <http://www.money-advice.de/media.php?id=228>.

177. Звіт Бельгії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.money-advice.de/index.php?id=58>, <http://www.money-advice.de/media.php?id=226>.

178. Звіт Нідерландів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.money-advice.de/index.php?id=247>, <http://www.money-advice.de/media.php?id=232>.

179. Лазебна, М. В. Організаційно-економічний механізм державного регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів : дис. ... канд. економ. наук: 08.02.03 / Лазебна Марина Володимирівна. – К., 2004. – 227 с.

180. Федеральный Закон Российской Федерации «О кредитных потребительских кооперативах граждан» от 7.08.2001 г. № 117-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1269804>.

181. Бариніна-Закірова М. В. Деякі проблеми нормативно-правового характеру у сфері державного фінансового контролю / М. В. Бариніна-Закірова // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 145–154.

182. Басанцов І. В. Деякі аспекти теоретико-концептуальної основи державного фінансового контролю в Україні / І. В. Басанцов, О. І. Щербак // Економіка розвитку. – 2006. – № 1(37). – С. 77-80.

183. Симоненко В. К. Основи єдиної системи державного фінансового контролю в Україні (макроекономічний аспект) / Симоненко В. К., Барановський О. І., Петренко П. С. – К. : Знання України, 2006. – 280 с.

184. Мамутов В. К. Про поєднання держрегулювання і ринкової саморегуляції / В. К. Мамутов // Економіка України. – 2006. – № 1. – С. 59–65.

185. Государство узнает кредитные истории заемщиков [Электронный ресурс]: по данным «Деловая пресса». – 2004. – № 11 (243). – Режим доступа: http://www.businesspress.ru/newspaper/article_mld_40_alld_297029.html.

186. Постанова правління НБУ «Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» від 15.03.2004 р. № 104 [Елект-

ронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/pb04001.html.

187. Методы оценки рисков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bk-arkadia.ru/metodic6.htm>.

188. Кротюк В. Базель II: нова концептуальна редакція базельської угоди про капітал / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник НБУ. – № 3. – 2006. – С. 2-5.

189. Финансовые риски [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.risk24.ru/finriski.htm>.

190. Благодир Я. Я. Управління кредитними ризиками на основі удосконалення їх оцінки: дис. ... канд. економічних наук : 08.04.01 / Благодир Ярослава Ярославівна. – Львів, 2006. – 263 с.

191. Івченко І. Ю. Економічні ризики: навч. посіб / Івченко І. Ю. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.

192. Сігайов А. О. Теоретичні та методологічні аспекти державного регулювання банківських ризиків / А. О. Сігайов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 1. – С. 14–18.

193. Волошин И. В. Оценка банковских рисков: новые подходы / Волошин И. В. – К. : Эльга, Ника–Центр, 2004. – 216 с.

194. Международный финансовый рынок : учеб. пособие / [В. А. Галанов, А. В. Галанова, О. А. Гришина и др.] ; под ред. В. А. Слепова, Е. А. Звоновой. – М. : Магистр, 2007. – 543 с.

195. Ілляшенко С. М. Економічний ризик : [Навчальний посібник. 2-ге вид., доп. перероб.] / Ілляшенко С. М. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.

196. Чернова Г. В. Управление рисками : [учеб. пособие] / Г. В. Чернова, А. А. Кудрявцев – М. : ТК Велби, Проспект, 2006. – 160 с.

197. Оценка рисков при выдаче кредита физическим лицам (сборник тезисов IV международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых "Компьютерный мониторинг и информационные технологии", ДонНТУ, 2008 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://masters.donntu.edu.ua/2008/fvti/tacenko/library/1.htm>.

198. Ястремський О. І. Основи теорії економічного ризику : [Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / Ястремський О. І. – К. : "Артек", 1997. – 248 с.

199. Козак П. Процентный риск в банковской системе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.finances.kiev.ua/theory/Rysk_menedzhmen/.
200. Офіційний веб-сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/dynamics.htm.
201. Попова А. Ю. Оценка риска инвестиционного проекта [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/2006/03/pdf/07.pdf>.
202. Количественный анализ рисков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.risk24.ru/analiz3.htm>.
203. Шошкалов А. В. Операционный риск в украинских коммерческих банках и методы его снижения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://masters.donntu.edu.ua/publ2004/fem/fem_moshkalov.pdf.
204. Выявление и оценка операционных рисков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.finrisk.ru/operfind.html>.
205. Сазыкин Б. В. Методы оценки операционного риска (глава из книги «Управление операционным риском в коммерческом банке») [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cfin.ru/finanalysis/banks/oper_risk_eval.shtml.
206. Розанова Е. Оценка кредитоспособности с учетом риска деловой репутации контрагента [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rcb.ru/rcb/2006-24/8066/>.
207. Финансовые риски [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.risk24.ru/finriski.htm>.
208. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення внутрішнього аудиту фінансових установ» від 27.09.2005 р. № 4660 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[backPid\]=63&tx_ttnews\[pointer\]=135&tx_ttnews\[tt_news\]=2349&cHash=7fcf1e0bda](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[backPid]=63&tx_ttnews[pointer]=135&tx_ttnews[tt_news]=2349&cHash=7fcf1e0bda).
209. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами» від 05.08.2003 р. № 25 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=16&tx_ttnews\[tt_news\]=4237&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=ed7db6d8bd](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=16&tx_ttnews[tt_news]=4237&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=ed7db6d8bd).

210. Наказ Держфінмоніторинг «Примірні правила проведення внутрішнього фінансового моніторингу кредитними спілками» із змінами та доповненнями від 28.04.2007 р. № 78 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/File/Site_docs/8.05.2007/PravNak78.htm.

211. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Методичних рекомендацій кредитним спілкам щодо можливих дій та заходів по забезпеченню виходу зі скрутного фінансового становища» від 20.08.2009 р. № 633 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[backPid\]=774&tx_ttnews\[pointer\]=0&tx_ttnews\[tt_news\]=10728&cHash=002a98ef4d](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[backPid]=774&tx_ttnews[pointer]=0&tx_ttnews[tt_news]=10728&cHash=002a98ef4d).

212. Наказ Держфінмоніторинг «Про затвердження Вимог до організації фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму» від 24.04.2003 р. № 40 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0337-03>.

213. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 28.11.2002 р. № 249-IV із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=249-15>.

214. Наказ Міністерства фінансів України «Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків» від 11.08.1994 р. № 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0202-94>.

215. Розпорядження Держфінпослуг «Про тимчасові заходи щодо забезпечення стабільності діяльності кредитних спілок» від 15.10.2008 р. № 1203 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2009_03_26/FIN40778.html.

216. Вісник кредитної кооперації. – 2007. – Вип. 1. – 56 с.

217. Джуччі Р. Кредитні спілки в Україні: першочерговим пріоритетом повинна стати стабільність, а не зростання // Р. Джуччі, В. Кравчук. – Київ. – 2006. – грудень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ierpc.org/ierpc/papers/v16_ur.pdf

218. Коваль Ф. Кредитна кооперація – шлях розбудови інтелектуального й економічного потенціалу України / Ф. Коваль. – Львів : Каменяр, 2002. – 40 с.

219. Овчиян М. Узгоджені норми мікрофінансування. Стандарти фінансової звітності мікрофінансових інститутів Випуск 2. [Електронний ресурс] / М. Овчиян, В. Ломовцева. – Смоленськ, 2005. – Режим доступу: <http://www.orema.ru/461>.

220. Офіційна Інтернет-сторінка Національної Асоціація Кредитних Спілок США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cuna.org>.

221. Вісник кредитної кооперації. – 2009. – Вип. 4(13). – 58 с.

222. Стандарти надання, рефінансування та обслуговування іпотечних житлових кредитів №31 від 11.09.2008р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ipoteka.gov.ua>. – (Нормативний документ Наглядової Ради Державної іпотечної установи. Наказ).

223. Офіційна Інтернет-сторінка Національного Банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

224. Кредитні спілки / [Козинець П. М., Лупенко Ю. О., Малик М. Й. та ін.]. – К.: УАДУ, 2003. – 74 с.

225. Терещенко О.І. Правове регулювання статусу та основних напрямів діяльності сільськогосподарських кредитних кооперативів України / О. І. Терещенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 9. – С. 13-19.

226. Інтернет-сторінка кредитної спілки “Єднання” м. Полтава [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yednannya.lviv.ua/?id=10030&catalog=377>.

227. Андрушків Т.І. Перспективи розвитку ринку вкладів та депозитів / Т.І. Андрушків // Фінанси України. – 1998 . – № 11. – С. 48-54.

228. Закон України „Про іпотеку” № 898-IV від 05.05. 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

229. Інтернет-сторінка Журналу “Деньги.ua” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dengi-ua.com/?arg=30>.

230. Вахненко Т.П. Фінансова криза в Україні: фактори, механізми дії, заходи подолання / Т. П. Вахненко // Фінанси України. – 2008. – № 10. – С. 3-21.

231. Мошенський С.З. Моделі державного регулювання діяльності фінансових установ / С. З. Мошенський // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 89-98.

232. Іткін І.Д. Стратегічні підходи до проблеми функціонування кредитно-фінансових установ / І. Д. Іткін // Фінансові ринки и цінні папери. – 2007. – № 5. – С. 12-17.

233. Офіційна Інтернет-сторінка Державної комісії по цінним паперами та фондової біржі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.ssmsc.gov.ua](http://www.ssmsc.gov.ua).

234. Офіційна Інтернет-сторінка Міністерства статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

235. Волкова О.Г. Система кредитної кооперації: сутність та характеристика її складових / О. Г. Волкова // Економіст. – 2009. – № 4. – С. 40 - 42.

236. Офіційна Інтернет-сторінка Всеукраїнської Асоціації Кредитних Спілок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uascu.org.ua/>.

237. Все про бухгалтерський облік. – № 66 від 17.07.2009 р.

Додаток А

Структура активів страхових компаній та недержавних пенсійних фондів у період 2005-2008рр.
[складено автором за даними 16, 233]

ВИД АКТИВУ	2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	страхові компанії	недержавні пенсійні фонди	страхові компанії	недержавні пенсійні фонди	страхові компанії	недержавні пенсійні фонди	страхові компанії	недержавні пенсійні фонди
банківські депозити, %	25,1	70,0	31,2	35,8	32,0	38,6	29,1	56,3
кошти на поточних банківських рахунках та касі, %	5,4	10,4	4,4	4,3	7,0	3,3	8,1	2,2
банківські метали, %	0,3	16	0,2	3,2	0	2,7	0,6	3,7
цінні папери, % у тому числі:	49,4	18,0	46,9	55,8	41,0	51,8	39,4	36,4
-акції, %	46,6	7,0	43,6	12,1	37,0	25,0	34,2	9,0
-облігації, %	2,2	10,5	2,1	41,0	3,0	23,8	3,5	22,6
-цінні папери, гарантовані державою (цінні папери місцевих Рад), %	0,6	0,5	1	2,7	1,0	2,8	1,6	4,7
-іпотечні цінні папери, %	-	-	0,2	0,02	0	0,2	0,1	0,1
нерухомість, %	4,4	Данні відсутні	4,5	0,9	6,0	2,6	7,9	1,0

Додаток Б

Динаміка основних показників діяльності небанківських фінансових установ України у період 2005-2008рр. [складено автором за даними 16]

Назва показника	Станом на 31.12. 2005 р.			Станом на 31.12.2006 р.			Станом на 31.12.2007 р.			Станом на 31.12.2008 р.		
	млн. грн	Питома вага, %	Темпи росту, %	млн. грн	Питома вага, %	Темпи росту, %	млн. грн	Питома вага, %	Темпи росту, %	млн. грн	Питома вага, %	Темпи росту, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Страхові компанії												
валові страхові премії:	12853,5	100	66,1	13830,0	100	107,6	18008,2	100	130,2	24008,6	100	133,3
-суб'єктів господарювання	11237,3	87,4	-	10884,2	78,7	96,9	12837,8	71,3	117,9	16378,2	68,2	127,6
-фізичних осіб	1616,2	12,6	-	2945,8	21,3	182,3	5170,4	28,7	175,5	7630,4	31,8	147,6
валові страхові виплати:	1894,2	100	123	2599,0	100	137,2	4213,0	100	162,1	7050,7	100	167,4
-суб'єктів господарювання	1277,6	67,4	119,3	1586,3	61	124,2	2424,5	42,5	176,6	3844,3	54,5	158,6
-фізичних осіб	616,6	32,6	131,2	1012,7	39	164,2	1788,5	42,5	176,6	3206,4	45,5	179,3
Кредитні спілки												
залучені внески (вклади) на депозитні рахунки	1137,6	-	205,2	1926,5	-	169,3	3451,2	-	179,1	3951,1	-	114,5
видані кредити	1438,5	-	202,1	2596,7	-	180,5	4512,3	-	173,8	5572,8	-	123,5
Недержавні пенсійні фонди												
пенсійні внески, всього, тис. грн:	36351,5	100	-	114397,3	100	314,7	234399,3	100	204,9	582904,1	100	248,7

-від юридичних осіб, тис.грн	34155,1	93,98	-	109114,7	95,38	319,5	220355,8	94,01	201,9	556760,8	95,51	252,7
Продовження додатку Б												
-фізичних осіб-підприємців, тис.грн	8,3	0,02	-	19,8	0,02	238,6	44,3	0,02	223,7	99,7	0,02	225,1
-від фізичних осіб, тис.грн	2188,1	6,0	-	5262,7	4,6	240,5	13999,2	5,97	266,0	26043,6	4,47	186,0
пенсійні виплати, тис.грн	1703,8	-	-	3993,2	-	234,4	9130,8	-	228,7	27326,0	-	299,3
Фінансові компанії												
обсяг наданих послуг, всього	7879,9	-	230,8	12225,0	-	155,1	11313,58	-	92,5	15234,83	-	134,7
-залучені фінансові активи юр.осіб для будівництва житла	125,6	-	-	356,4	-	283,8	974,39	-	-	Данні відсутні	-	-
-залучені фінансові активи фіз.осіб для будівництва житла	1049,1	-	-	2860,0	-	272,6	5600,2	-	195,8	Данні відсутні	-	-
Ломбарди												
обсяг виданих під заставу майна кредитів	1439,0	-	-	1560,0	-	108,4	1955,0	-	125,3	2127,0	-	108,8

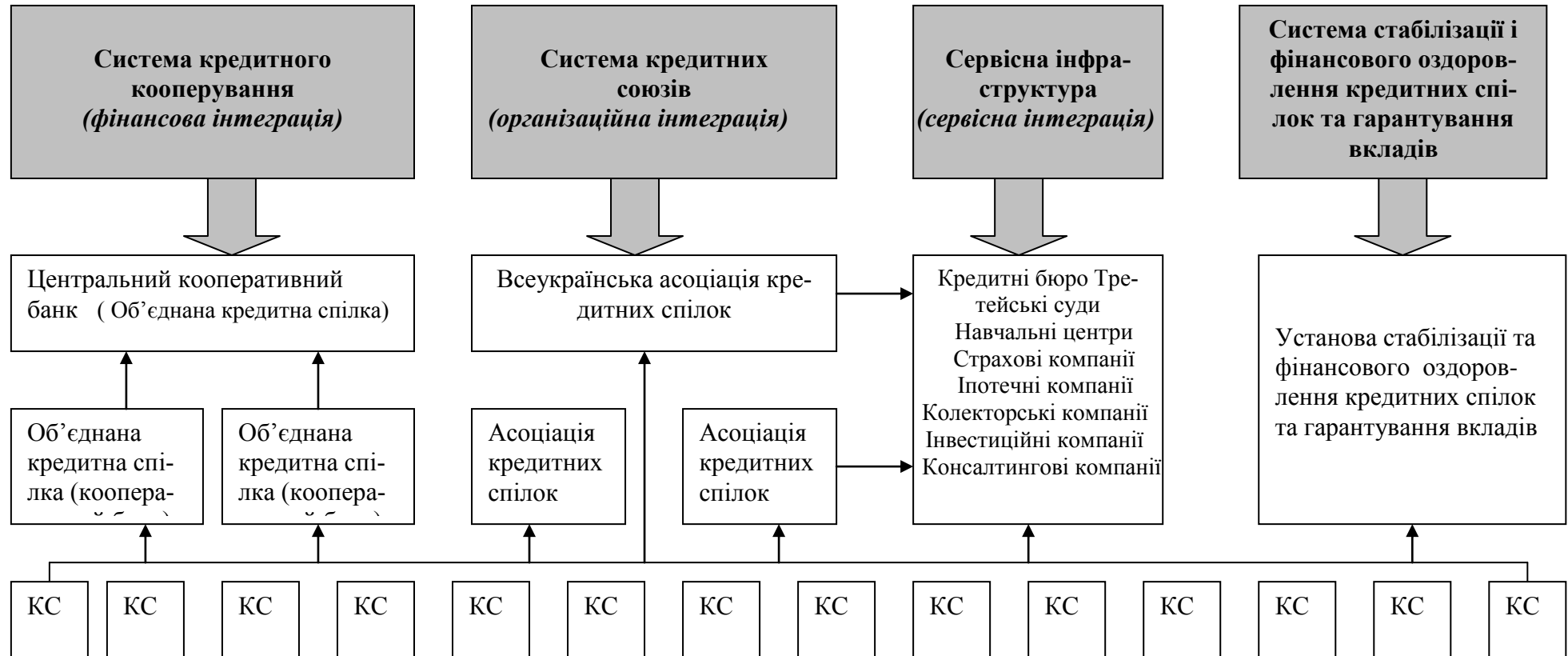
Додаток В

Доходи, витрати та заощадження населення України у період 2003 – 2008 рр. [складено автором за даними 5; 234]

Назва показника	2003 р.		2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	млн. грн	темпи росту, %	млн. грн	темпи росту, %	млн. грн	темпи росту, %	млн. грн	темпи росту, %	млн. грн	темпи росту, %	млн. грн	темпи росту, %
Доходи всього,	215672	-	274241	127,2	381404	139,1	472061	123,8	623289	132,0	856633	137,4
Реальні доходи населення, млн.грн	162578	-	212033	130,4	298275	140,7	363586	121,9	470953	129,5	646337	137,2
Витрати, млн.грн	199395	-	243164	122,0	355753	146,3	427858	120,3	575510	134,5	782528	136,0
Заощадження населення, млн.грн	16277	-	31077	190,0	25651	82,5	44203	172,3	47779	108,1	67704	141,7
Питома вага заощаджень населення у доходах, %	8		11		7		9		7,7		7,9	

Додаток Д

Інституційна структура системи кредитної кооперації України [складено автором за даними 30]

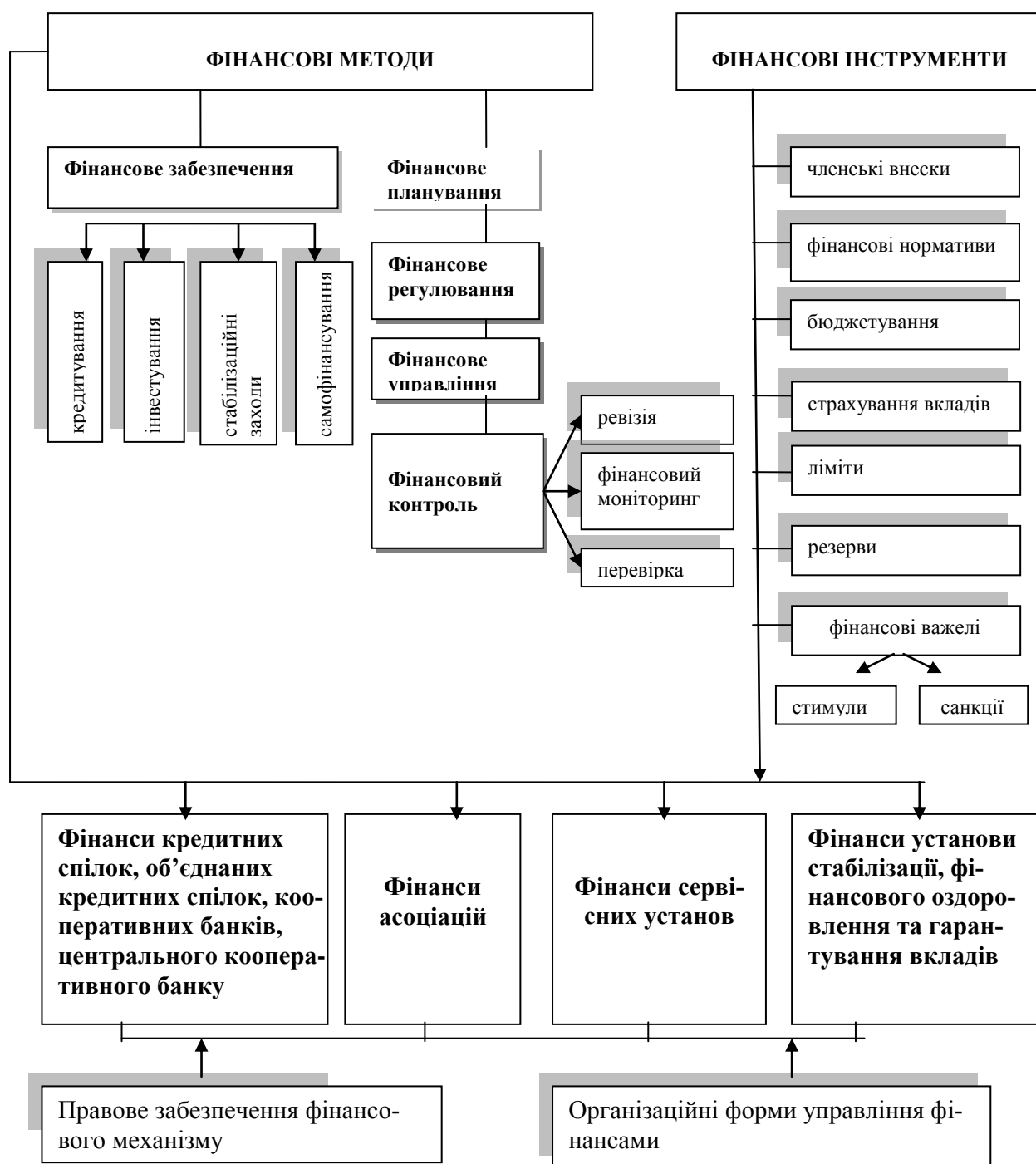

Додаток Ж
Ієрархічність інституційних елементів системи кредитної кооперації за фінансовим функціональним призначенням [складено автором за даними 52; 30]

Рівень системи кредитної кооперації	Елементи системи кредитної кооперації	Фінансові функції
1 рівень	Кредитні спілки	<ol style="list-style-type: none"> 1) мобілізація коштів своїх членів; 2) кредитування своїх членів (пряме чи опосередковане)
2 рівень	Об'єднані кредитні спілки Кооперативні банки	<ol style="list-style-type: none"> 1) мобілізація вільних ресурсів кредитних спілок; 2) кредитування кредитних спілок; 3) перерозподіл фінансових ресурсів між кредитними спілками в межах регіону
3 рівень	Центральний кооперативний банк	<ol style="list-style-type: none"> 1) регулювання грошового обороту кредитних спілок; 2) перерозподіл грошових коштів між кредитними спілками; 3) створення централізованих грошових фондів; 4) залучення додаткових фінансових ресурсів на державному та міжнародному ринках
Організаційна інфраструктура (об'єднання, асоціації, ліги тощо)		<ol style="list-style-type: none"> 2. сприяння фінансової діяльності кредитних спілок, об'єднаних кредитних спілок та кооперативних банків (розробка єдиних правил та стандартів здійснення фінансової діяльності тощо); 3. здійснення нагляду та фінансового контролю
Сервісна інфраструктура (третейські суди, кредитні бюро, навчальні центри, аудиторські, консалтінгові, страхові компанії тощо)		<ol style="list-style-type: none"> 1) сприяння фінансової діяльності кредитних спілок, об'єднаних кредитних спілок та кооперативних банків
Установа стабілізації і фінансового оздоровлення кредитних спілок та гарантування вкладів		<ol style="list-style-type: none"> 1) створення централізованих фондів ліквідності; 2) підтримання ліквідності кредитних спілок шляхом надання фінансової допомоги; 3) здійснення функцій останнього кредитора; 4) виплата страхових виплат вкладникам

Додаток 3

Фінансовий механізм системи кредитної кооперації України [складено автором за даними 30, с.18]

Додаток К

Економічні нормативи кредитних спілок України згідно з їх режими регулювання [складено автором за даними 87; 102]

<i>Назва нормативу</i>	<i>Нормативне значення</i>	<i>Порядок розрахунку нормативу</i>
1	2	3
КАПІТАЛ, ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ КРЕДИТНИХ СПІЛОК		
Норматив достатності капіталу	$\geq 10\%$	співвідношення капіталу кредитних спілок до загальної суми їх зобов'язань
Коефіцієнт платоспроможності	$\geq 8\%$ (1 група режиму регулювання та ОКС); $\geq 7\%$ (2 група режиму регулювання)	співвідношення суми регулятивного капіталу до сумарних активів, зважених за ступенем ризику та суми залишку зобов'язань членів кредитної спілки перед третіми особами, за якими кредитна спілка виступає поручителем, зважених за ступенем ризику
Резервний капітал	$\geq 15\%$	резервний капітал до активів, зважених на ризик
Можливість нарахування плати на додаткові пайові внески протягом року або можливість розподіляти нерозподілений дохід за підсумками фінансового року на пайові внески	-	за умови досягнення нормативів достатності капіталу, коефіцієнта платоспроможності, за умови дотримання нормативу прибутковості та графіка формування резервного капіталу
НОРМАТИВИ ЯКОСТІ АКТИВІВ		
Проблемні кредити до власних коштів	≤ 100	співвідношення загальної суми заборгованості за простроченими, неповерненими, безнадійними та продовженими (продлонгованими) кредитами до суми регулятивного капіталу (власних коштів)
Проблемні кредити до резерву забезпечення втрат від неповернених позичок	$\leq 8\%$ (для 1 групи режиму регулювання) $\leq 10\%$ (для 2 групи режиму регулювання та ОКС) $\leq 12\%$ (для 3 групи режиму регулювання)	відношення загальної суми заборгованості за простроченими, неповерненими, безнадійними та продовженими кредитами, не перекритої сформованим резервом забезпечення покриття втрат від неповернених позичок, до загальної суми заборгованості за наданими кредитами
Платні пасиви до продуктивних активів	$\leq 100\%$ (для 1 та 2 групи режиму регулювання та ОКС)	співвідношення суми залучених внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки та інших зобов'язань кредитної спілки, за якими нараховуються проценти, до продуктивних активів

Продовження додатку К

1	2	3
Кредити до активів	$\geq 60\%$ (для 1, 2, 3 групи режиму регулювання)	співвідношення суми залишку за наданими кредитами членам кредитної спілки до суми активів, збільшених на суму фактично сформованого резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок.
Можливість залучення коштів від членів кредитної спілки	$\geq 100\%$ (для 1 та 2 групи режиму регулювання)	співвідношення сум нарахованих процентів за внесками (вкладами) членів кредитної спілки на депозитні рахунки та розподіленого доходу на додаткові пайові внески до суми нарахованих доходів за кредитами, наданими членам кредитної спілки.
НОРМАТИВИ РИЗИКОВОСТІ ОПЕРАЦІЙ		
Ліміт розміру наданого кредиту	$\leq 20\%$	співвідношення розміру кредиту, наданого одному члену кредитної спілки до капіталу кредитної спілки.
Ліміт максимального залишку кредиту	$\leq 25\%$ $\leq 30\%$ (для ОКС)	співвідношення максимального залишку за наданими кредитами одного члена кредитної спілки, окрім об'єднаної кредитної спілки, до капіталу кредитної спілки
Великі ризики	$\leq 500\%$	співвідношення загальної суми заборгованості за кредитами, що пов'язані з великими ризиками до капіталу кредитної спілки.
Можливість запозичення коштів	$\leq 50\%$	співвідношення загальної суми залучених на договірних умовах кредитів банків, об'єднаної кредитної спілки, грошових коштів інших установ та організацій до вартості загальних зобов'язань та капіталу на момент залучення.
Можливість запозичення коштів (кредити банків, об'єднаної кредитної спілки, грошові кошти інших установ та організацій з метою придбання, ремонту, модернізації та реконструкції офісного приміщення, придбання програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання, пов'язаного з наданням фінансових послуг)	-	за умови дотримання коефіцієнта платоспроможності, нормативів достатності капіталу, якості активів та прибутковості, формування резерву покриття втрат від неповернених позичок, наявність резервного капіталу у розмірі не менше ніж 5 % від активів, зважених на ризик.

Продовження додатку К

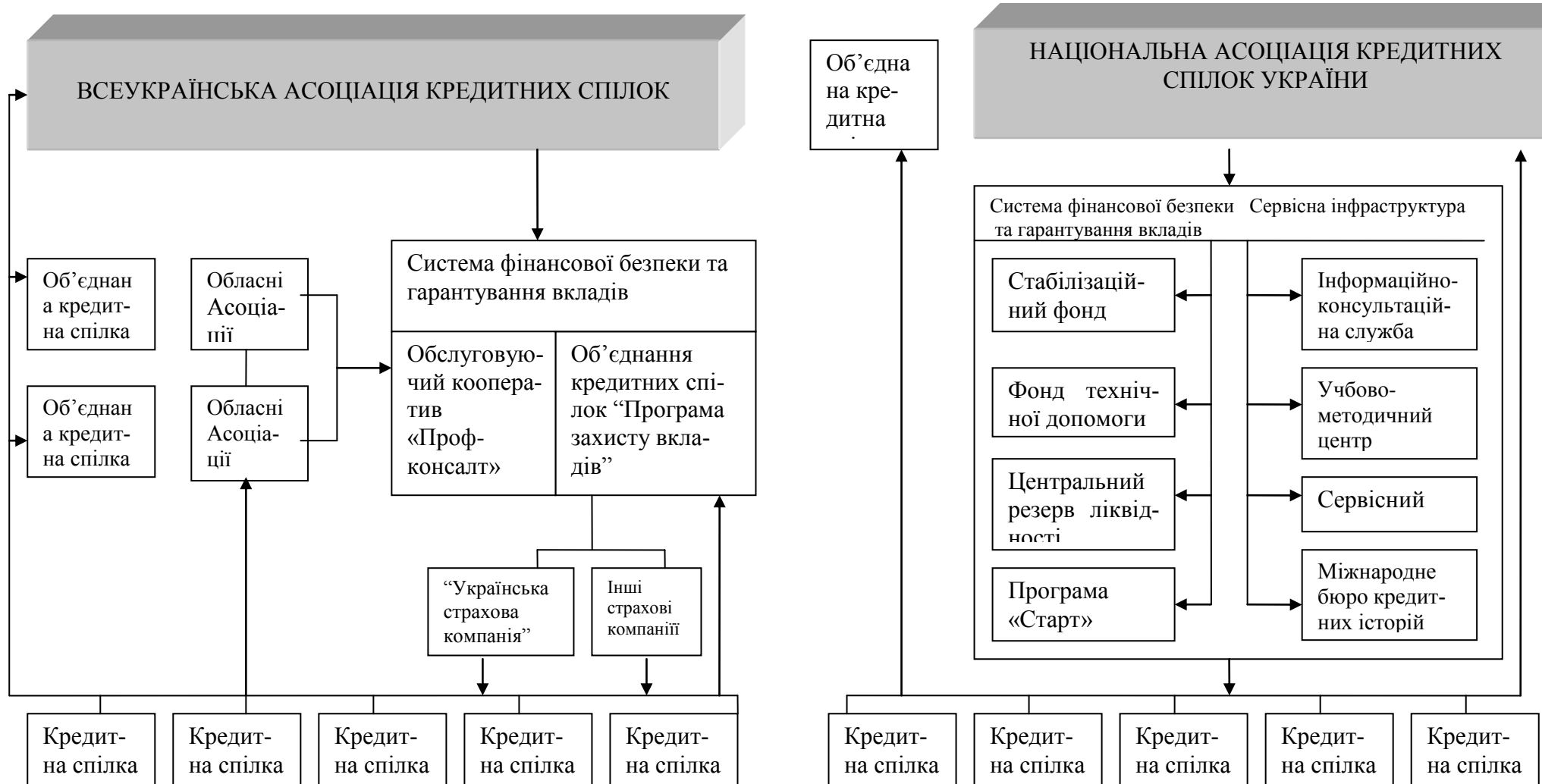
1	2	3
Можливість запозичення коштів (кредити банків, об'єднаної кредитної спілки, грошові кошти інших установ та організацій з метою, не пов'язаною з наданням кредитів своїм членам або підтримання ліквідності	<= 10 %	співвідношення загальної суми кредитів банків, об'єднаної кредитної спілки, грошових коштів інших установ та організацій до вартості загальних зобов'язань та капіталу кредитної спілки станом на будь-яку дату
Зобов'язання перед одним членом	<=10%	співвідношення зобов'язання кредитної спілки перед одним своїм членом до загальних зобов'язань кредитної спілки.
Фінансові інвестиції до капіталу	<= 60%	співвідношення загальної суми внесків кредитної спілки до капіталу об'єднаної кредитної спілки, кооперативного банку, бюро кредитних історій (юридичної особи, виключною діяльністю якої є збір, зберігання, використання інформації, яка складає кредитну історію) та грошових коштів, розміщених у державних цінних паперах до капіталу кредитної спілки.
Можливість поруки	<= 100%	співвідношення суми залишку зобов'язань членів кредитної спілки, окрім об'єднаної кредитної спілки, перед третіми особами, за якими кредитна спілка виступає поручителем, до регулятивного капіталу
НОРМАТИВИ ПРИБУТКОВОСТІ		
Норматив прибутковості	>= 100 %	співвідношення нерозподіленого доходу попереднього періоду та фактично отриманих кредитною спілкою доходів звітного періоду до суми витрат кредитної спілки, збільшених на суму доходу, спрямованого на формування резервного капіталу протягом звітного періоду та за підсумками фінансового року, доходу, розподіленого на пайові внески протягом звітного періоду та за підсумками фінансового року
Право на благодійну діяльність		за умови дотримання нормативів достатності капіталу, прибутковості, а також графіка формування резервного капіталу.
НОРМАТИВИ ЛІКВІДНОСТІ		
Норматив миттєвої ліквідності	>=12% (для 1 групи режиму регулювання >=10% (для 2 групи режиму регулювання та ОКС)	співвідношення суми грошових коштів у касі та на поточних рахунках у банках до суми внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки до запитання.

Продовження додатку К

1	2	3
Норматив коротко-строкової ліквідності	≥100% (для 1, 2 групи режиму регулювання та ОКС)	співвідношення ліквідних активів з початковим терміном погашення до одного року до коротко-строкових зобов'язань з початковим терміном погашення до одного року.
Можливість залучення кредитів банків, об'єднаної кредитної спілки, грошових коштів інших установ та організацій, крім коштів інших кредитних спілок з метою підтримання ліквідності	≤30%	співвідношення залучення грошових коштів до загальної суми внесків (вкладів) на депозитні рахунки за станом на дату залучення цих коштів. Перевищення зазначеного обмеження допускається в межах, необхідних для реалізації застосованого Держфінпослуг заходу впливу у формі затвердження плану відновлення фінансової стабільності кредитної спілки.
Можливість залучення кредити банків, кредити об'єднаної кредитної спілки, грошові кошти інших установ та організацій з метою підтримання ліквідності	-	за умови дотримання прибутковості, формування резерву забезпечення втрат від неповернених позичок, а також резервного капіталу у розмірі не менше ніж 5 % від активів, зважених на ризик
ФОРМУВАННЯ РЕЗЕРВІВ ТА ПОКРИТТЯ ЗБИТКІВ		
Резерв забезпечення втрат від неповернених позичок		резерв забезпечення покриття втрат від неповернених має відповідати сумі необхідного резервування за всіма простроченими, неповерненими та безнадійними кредитами, що розрахована згідно з установленими нормами-вами.
Сума доходу, яка може розподілятися на додаткові пайові внески		доходність додаткових пайових членських внесків не має перевищувати більш ніж у два рази середньозважену процентну ставку доходності внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки за їх наявності

Додаток Л

Кредитна кооперація України [складено автором за даними 114, с.23, 235; 226; 236; 74; 84]

Додаток М

Структура активів кредитних спілок України за ступенем ліквідності у період 2003-2008рр. [складено автором за даними 70, с.22; 16, 167]

Вид активу	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
	Питома вага в активах, %	Питома вага в активах, %	Питома вага в активах, %	Питома вага в активах, %	Питома вага в активах, %	Питома вага в активах, %
1	2	3	4	5	6	7
1 група активів із ступенем ризику 0%						
1.1. грошові кошти готівкою та на поточних рахунках у банках	7,0	5,26	4,6	4,7	4,6	3,1
1.2. державні цінні папери	0,01	0,01	0,005	0,003	0,00003	0,00003
2 група активів із ступенем ризику 20%						
2.1. внески (вклади) на депозитні рахунки в об'єднаній кредитній спілці	0,002	0,001	0,005	0,02	0,01	0,003
2.2. грошові кошти на вкладних (депозитних) рахунках у банках	8,82	8,85	17,0	11,2	7,07	2,27
3 група активів із ступенем ризику 50%						
3.1. внески до капіталу об'єднаної кредитної спілки	0,1	0,2	0,19	0,27	0,2	0,2
3.2. грошові кошти, внесені на зворотній основі до спільних фінансових фондів асоціацій	0,01	0,02	0,05	0,05	0,03	0,003
3.3. сума капітальних інвестицій, залишкова вартість основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних активів	2,1	3,866	3,94	3,5	2,5	2,7
3.4. внески до капіталу бюро кредитних історій	0	0,003	0,0003	0,16	0,001	0,02

Продовження додатку М

1	2	3	4	5	6	7
4 група активів із ступенем ризику 100%						
4.1. надані кредити, (крім неповернених та безнадійних)	75,4	73,77	69,41	75,27	80,2	80,6
4.2. інша дебіторська заборгованість, сума залишку зобов'язань членів кредитних спілок перед третіми особами, за якими кредитні спілки є поручителем	0,00004	0,0000006	0,00005	0,000003	0,004	0,005
5 група активів із ступенем ризику 150%						
5.1 кредити, надані членам кредитної спілки, визнані неповерненими або безнадійними	6,56	8,02	4,8	4,83	5,39	11,1
Активи, всього	100	100	100	100	100	100

Додаток О

Структура кредитних спілок за розмірами активів у період 2004-2007рр. [складено автором за даними 70, с.22; 16, 105, с. 29]

Розмір активів кредитних спілок	2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.	
	кількість кредитних спілок	% до загальної кількості	кількість кредитних спілок	% до загальної кількості	кількість кредитних спілок	% до загальної кількості	кількість кредитних спілок	% до загальної кількості
<50 тис.	194	31,7	150	20	108	14,49	111	14,1
50-150 тис.	89	14,6	90	12,1	193	26,08	62	7,9
150-500 тис.	118	19,2	141	18,9			105	13,4
500-1 млн.	178	29,1	94	12,6	89	11,71	97	12,4
1 млн.-5 млн.			194	26	237	31,23	242	30,8
5.-10 млн.	33	5,4	45	6	60	7,91	71	9,0
10-20 млн			27	3,62	54	7,10	50	6,4
20-50 млн.							27	3,4
50-100 млн			4	0,54	7	0,94	13	1,7
>100 млн.			2	0,27	4	0,54	7	0,9
Всього			612	100	747	100	760	100

Додаток П

Фактичне значення фінансових нормативів кредитних спілок України – учасників Програми захисту вкладів станом на 31.12.2008р. [складено автором за даними 111; 112]

№ п/п	Назва кредитної спілки	достатність капіталу	платоспроможність	відношення кредитів до активів	можливість залучення внесків на депозитні рахунки	прибутковість	платні пасиви до продуктивних активів
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Кредитна спілка “Азовська кредитна компанія, м.Маріуполь	21,8	24,9	63,6	47,7	107,0	102,1
2.	Кредитна спілка “Анісія”, м. Львів	13,7	8,1	85,9	38,3	94,1	94,2
3	”Харківська каса взаємодопомоги”, м.Харків	13,4	15,8	75,3	49,6	100,0	94,7
4.	Кредитна спілка “Вигода”, м.Стрий	15,5	15,1	87,0	45,2	114,6	88,5
5.	Кредитна спілка “Калина”, м.Тернопіль	19,6	19,9	87,1	52,5	102,4	93,9
6.	Кредитна спілка “Кредит-Союз”, м.Черкаси	21,5	24,0	91,2	37,9	100,1	85,9
7.	Кредитна спілка Відродження”, м. Копичинці	18,0	28,9	83,1	31,1	100,0	100,0

Продовження додатку П

1	2	3	4	5	6	7	8
8	Кредитна спілка “Добробут”, Червона Слобода	10,9	8,8	88,6	50,1	100,2	97,8
9.	Кредитна спілка “Довіра”, м. Заліщики, Тернопільська обл.	10,3	11,9	82,7	34,1	100,0	104,5
10.	Кредитна спілка “Косівська”, м. Косів	16,0	17,9	89,3	34,2	100,0	81,8
11.	Кредитна спілка “Корюківська”, с.Корюківка	21,9	10,4	74,6	51,2	100,0	94,3
12.	Кредитна спілка “Надія” м. Комсомольськ	87,0	17,0	72,6	28,4	102,0	66,5
13.	Кредитна спілка “Одісей”, м. Севастополь	13,4	8,2	83,3	41,2	100,0	97,4
14.	Перша Подільська Фермерська Кредитна спілка, м. Камянець - Подільськ	14,6	14,0	86,6	44,6	100,0	92,0
15	Кредитна спілка “Самопоміч” м.Заліщики	10,8	4,9	92,2	40,4	100,0	99,3
16	Кредитна спілка “Самопоміч” м.Чортків	22,7	21,8	88,2	38,5	100,0	88,5
17.	Кредитна спілка “Тернопіль-2004”, м.Тернопіль	10,4	7,4	88,3	49,1	102,9	91,7

Продовження додатку П

1	2	3	4	5	6	7	8
18	Хмельницьке кредитне товариство, м.Хмельницький	14,4	13,2	86,9	40,9	108,2	97,5
19	Кредитна спілка "Чернігівська", м.Чернігів	15,0	15,3	90,6	37,4	100,0	92,4
20.	Кредитна спілка Багачанська, с.Велика Багачка	65,9	23,8	91,2	33,3	108,2	49,3
21.	Кредитна спілка "Борисфен", м.Київ	59,4	10,9	94,8	50,8	102,0	63,5

Додаток Р

Матриця розрахованих відстаней від об'єктів до антї еталону [складено автором]

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	-	4,6956	2,5376	3,5185	2,9332	3,5753	2,9943	4,0289	3,476	3,8069	3,0046	4,6801	3,7477	3,4726	4,703	3,3057	3,9635	3,1797	3,7823	5,7002	5,3505	5,7781
2	4,6956	-	2,2802	4,9083	2,8191	2,8845	3,4842	1,6816	1,6178	2,2433	2,1222	4,6141	1,4213	1,6966	1,6362	2,5414	2,2052	3,3733	1,826	6,1732	3,5023	4,6081
3	2,5376	2,2802	-	3,6523	1,5806	2,3622	2,5284	1,8108	1,5353	2,0946	0,9203	4,2577	1,5619	1,3239	2,5697	1,9262	2,0323	2,4055	1,8892	5,568	3,7963	4,3559
4	3,5184	4,9083	3,6523	-	2,9859	3,7025	4,1524	3,5294	3,6175	3,5919	3,7667	5,5794	3,6043	3,3983	3,8181	3,5859	2,9836	1,5983	3,4607	4,8664	4,6926	6,7411
5	2,9331	2,8191	1,5806	2,9859	-	1,4408	2,1556	1,8198	2,0082	1,7999	2,0634	4,4481	2,0789	1,2127	2,5828	1,2048	1,9584	1,8918	1,4496	4,9041	3,3207	5,5380
6	3,5753	2,8845	2,3622	3,7025	1,4408	-	1,4223	2,5749	2,2899	1,3877	2,9244	4,1917	2,6313	1,717	2,9994	0,4929	2,7855	2,6229	1,3884	4,4966	3,3104	5,6885
7	2,9943	3,4842	2,5284	4,1524	2,1556	1,4223	-	3,3786	2,6014	2,1616	3,2704	4,4417	3,2054	2,4952	3,8215	1,4308	3,6203	3,1461	2,2792	5,2293	4,4969	5,4232
8	4,0289	1,6816	1,8108	3,5294	1,8198	2,5749	3,3786	-	1,3999	1,9907	1,6528	4,9107	0,8663	0,9537	0,9829	2,2359	0,7198	2,0899	1,3756	5,7691	3,3152	4,5179
9	3,476	1,6178	1,5353	3,6175	2,0081	2,2899	2,6014	1,3999	-	1,6283	1,6589	4,5227	0,8134	1,066	1,5602	1,8757	1,6356	2,0537	1,1712	5,7728	3,8626	3,7009
10	3,8068	2,2432	2,0946	3,5919	1,7999	1,3877	2,1616	1,9907	1,6283	-	2,5819	4,6639	1,9356	1,2835	2,2504	1,2718	2,1231	2,3276	0,9774	4,9473	3,5498	4,8269
11	3,0046	2,1221	0,9203	3,7667	2,0634	2,9244	3,2704	1,6528	1,6589	2,5819	-	4,0737	1,3021	1,5414	2,3063	2,4577	1,8057	2,5088	2,1625	5,6681	3,5333	4,2518
12	4,6801	4,6141	4,2577	5,5794	4,4481	4,1917	4,4417	4,9107	4,5227	4,6639	4,0737	-	4,4929	4,339	5,1101	3,9777	4,9288	4,8971	4,3902	3,917	3,3282	6,8146
13	3,7477	1,4213	1,5619	3,6043	2,0789	2,6313	3,2057	0,8663	0,8134	1,9356	1,3021	4,4929	-	1,0062	1,1074	2,2114	1,0767	2,0862	1,3828	5,7197	3,4625	3,9091

Продовження додатку Р

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
14	3,4726	1,6966	1,3239	3,3983	1,2127	1,7173	2,4941	0,9537	1,066	1,2835	1,5414	4,339	1,0062	-	1,5742	1,3316	1,2708	1,9414	0,6964	5,1985	3,1209	4,6002
15	4,703	1,6362	2,5697	3,8181	2,5828	2,9964	3,8215	0,9829	1,5602	2,2504	2,3063	5,1101	1,1074	1,5742	-	2,6938	1,1224	2,3589	1,6311	5,9819	3,4825	4,3030
16	3,3057	2,5414	1,9262	3,5859	1,2048	0,4929	1,4308	2,2359	1,8757	1,2718	2,4577	3,9777	2,2114	1,3316	2,6938	-	2,4652	2,3843	1,0982	4,6104	3,2106	5,3143
17	3,9634	2,2052	2,0323	2,9836	1,9584	2,7855	3,6203	0,7198	1,6356	2,1231	1,8057	4,9288	1,0767	1,2708	1,1224	2,4652	-	1,6539	1,628	5,4961	3,3081	4,7758
18	3,1797	3,3733	2,4055	1,5983	1,8918	2,6229	3,1461	2,0899	2,0537	2,3276	2,5088	4,8971	2,0862	1,9414	2,3589	2,3843	1,6539	-	2,0008	5,0357	3,9292	5,3745
19	3,7823	1,826	1,8893	3,4607	1,4496	1,3884	2,2792	1,3756	1,1712	0,9774	2,1625	4,3902	1,3828	0,6964	1,6311	1,0982	1,628	2,0008	-	5,0734	3,1692	4,7296
20	5,7001	6,1732	5,5681	4,8664	4,9041	4,4966	5,2293	5,7691	5,7728	4,9473	5,668	3,917	5,7197	5,1985	5,9817	4,6104	5,4961	5,0357	5,0734	-	3,658	8,9573
21	5,3505	3,5023	3,7963	4,6926	3,3207	3,3104	4,4969	3,3152	3,8626	3,5498	3,5333	3,3282	3,4625	3,1209	3,4825	3,2106	3,3081	3,9292	3,1692	3,658	-	6,9429
22	5,7781	3,6991	4,3556	6,7411	5,538	5,6886	5,4232	4,5175	3,7006	4,8263	4,2519	6,8149	3,9091	4,6002	4,3031	5,3143	4,7759	5,3746	4,7297	8,9573	6,9429	-

Додаток С
Вимоги до зовнішніх аудиторів окремих країн світу
 [складено автором за даними 33]

Назва країни	Вимоги
1	2
Болівія	Повинні бути зареєстровані у SBEF.
Велика Британія	Аудитор повинен: <ul style="list-style-type: none"> - мати відповідну кваліфікацію, ресурси та досвід роботи в умовах відповідних вимог та стандартів; - бути кваліфікованим регулюючим органом; - бути незалежним від кредитної спілки.
Еквадор	Аудитор повинен бути кваліфікованим Наглядовим органом та працювати відповідно до законодавства, вимог регулювання та Правління Банку.
Канада - Британська Колумбія	Аудитор не має право бути: <ul style="list-style-type: none"> - опікуном у процесі банкрутства; - управляючим менеджером в умовах зовнішнього управління; - ліквідатором фінансової організації або пов'язаною з ними особою на протязі двох попередніх років. Повинен пропрацювати аудитором протягом п'яти років та мати досвід роботи з фінансовими організаціями не менше двох років.
Канада - Онтаріо	Аудитор повинен: <ul style="list-style-type: none"> - мати ліцензію відповідно до Закону про суспільний бухгалтерський облік; - бути громадянином Канади; - бути незалежним від кредитної спілки. Аудитор призначається та відсторонюється членами на щорічних зборах. Правління може заповнити вакансію аудитора у відповідності до вимог наглядового органу.
Киргизька республіка	Аудитор повинен бути незалежним, знаючим та здібним здійснювати процедури аудиту.
Колумбія	Аудитор вибирається, повинен бути ліцензованим бухгалтером.
Коста-Ріка	Аудитор може бути: членом комітету з нагляду або внутрішнім аудитором, бути уповноваженим сертифікованим бухгалтером, якого затверджено 2/3 голосів членів. Аудитор повинен щорічно надавати копію сертифіката членам.
Лаос	Аудитор повинен: <ul style="list-style-type: none"> - відповідати вимогам Внутрішніх Стандартів Аудиту. Аудитор не повинен: <ul style="list-style-type: none"> - бути пов'язаний з посадовими особами або співробітниками кредитної спілки; - раніше надавати консультаційні послуги кредитній спілці, в якій проводить аудит;
Лаос	<ul style="list-style-type: none"> - проводити аудит на протязі останніх трьох років підряд у одній і тій самій кредитній спілці (однак цю вимогу Банк може відмінити у випадку відсутності у місті, де діє кредитна спілка, достатньої кількості кваліфікованих аудиторів).

Продовження додатку С

1	2
Литва	<p>Аудитор обирається членами на 3 роки.</p> <p>Аудитор може бути членом кредитної спілки, однак мати диплом, який підтверджує його кваліфікацію.</p> <p>Аудиторами <i>не можуть бути</i>: члени наглядового органу, правління, кредитного комітету та головний фінансовий спеціаліст. У випадку відсутності у складі членів кредитної спілки людини, яка б могла здійснювати аудит, наймається незалежний аудитор.</p>
Нікарагуа	<p>Аудитор повинен бути сертифікованим аудитором, якого призначає правління.</p>
США	<p>Аудитор <i>повинен</i>:</p> <ul style="list-style-type: none"> - мати ліцензію штату або головної юрисдикції за місцем знаходження кредитної спілки. <p>Аудитор не повинен бути пов'язаний з посадовими особами спілки. Може бути членом наглядового комітету, внутрішнім аудитором або іншою особою, кваліфікованою для проведення аудиту не фінансових звітів. Аудит не фінансових звітів дозволений для кредитних спілок, сума активів яких менше 500 млн. доларів.</p>
Тринідад і Тобаго	<p>Аудитор повинен:</p> <ul style="list-style-type: none"> - бути практикуючим членом Інституту Зареєстрованих Бухгалтерів Тринідад і Тобаго або членом іншої професійної асоціації; - бути включеним у список затверджених аудиторів, підготовлений Центральним Банком. Для заміни аудитора кредитна спілка повинна надати до Центрального Банку запит у письмовій формі із зазначенням причини; - мати знання та досвід проведення аудиту кредитних спілок. <p>Аудитор <i>не повинен</i>:</p> <ul style="list-style-type: none"> - бути залежним від кредитної спілки.
Уганда	<p>Аудитор <i>повинен</i>:</p> <ul style="list-style-type: none"> - мати ліцензію; - бути затверджений наглядовим комітетом; - мати досвід роботи проведення аудиту фінансових установ, бажано кредитних спілок; - мати професійне діюче страхове покриття на випадок недбалості. <p>Аудитор <i>не повинен</i> бути:</p> <ul style="list-style-type: none"> - пов'язаний з посадовими особами чи співробітниками кредитної спілки; - залученим до аудиту у випадку надання кредитній спілці консультативних послуг; - бути членом кредитної спілки; - здійснювати аудит на протязі трьох років підряд (наглядовий комітет може відмінити у випадку відсутності у місті, де діє кредитна спілка, достатньої кількості кваліфікованих аудиторів).

Додаток Т
Структура Кодексу про фінансовий контроль [складено автором]

№ з/п	Назва глави	Структура глави (статті)
Розділ 1. Загальна частина		
1.	<u>1 глава</u> «Основні положення»	- сфера дії Кодексу; - основні терміни фінансового контролю
Розділ 2. Фінансовий контроль в Україні		
2.	<u>2 глава</u> «Види фінансового контролю»	- перелік видів фінансового контролю; - характеристика фінансового контролю за суб'єктами.
3.	<u>3 глава</u> «Державний фінансовий контроль»	- визначення поняття; - перелік органів державного фінансового контролю (визначити Вищий орган державного фінансового контролю); їх права, обов'язки та відповідальність (посилання на нормативно-правові акти, які регулюють їх діяльність); - порядок взаємовідносин між органами державного фінансового контролю; - перелік об'єктів державного фінансового контролю та сфера діяльності кожного окремого органу; - права та обов'язки суб'єктів господарювання при проведенні державного фінансового контролю; - відповідальність суб'єктів господарювання.
4.	<u>4 глава</u> «Муніципальний фінансовий контроль»	- визначення поняття; - перелік органів муніципального фінансового контролю; їх права, обов'язки та відповідальність (посилання на нормативно-правові акти, які регулюють їх діяльність); - порядок взаємовідносин між органами муніципального фінансового контролю - перелік об'єктів муніципального фінансового контролю та сфера діяльності кожного окремого органу; - права та обов'язки суб'єктів господарювання при проведенні муніципального фінансового контролю; - відповідальність суб'єктів господарювання.
5.	<u>5 глава</u> «Незалежний аудиторський контроль»	- визначення поняття; - сфера дії; права, обов'язки та відповідальність незалежних аудиторів та аудиторських фірм (посилання на нормативно-правові акти, які регулюють їх діяльність); - порядок взаємовідносин з органами державного фінансового контролю; - права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання при здійсненні аудиторського контролю.
6.	<u>6 глава</u> «Внутрішньогосподарський контроль»	- визначення поняття; - сфера дії; - права, обов'язки та відповідальність служб внутрішнього аудиту та внутрішніх аудиторів; - підпорядкованість внутрішніх аудиторів та служб внутрішнього аудиту; - вимоги до професійної компетенції внутрішніх аудиторів.

Продовження додатку Т

7.	<u>7 глава</u> «Громадський фінансовий контроль»	<ul style="list-style-type: none"> - визначення поняття; - сфера дії; - перелік суб'єктів громадського фінансового контролю; їх права, обов'язки та відповідальність (посилання на нормативно-правові акти, які регулюють їх діяльність); - взаємодія з органами державного фінансового контролю, незалежним аудитом та внутрішньогосподарським аудитом.
Розділ 3. Прикінцеві положення		
Розділ 4. Перехідні положення		

Додаток У

КОНЦЕПЦІЯ розвитку фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ [складено автором]

I. Загальні положення

Специфіка транзитивної економіки України зумовлює необхідність організації дієвої системи фінансового контролю, яка сприятиме мінімізації ризиків фінансових втрат небанківських фінансових установ.

Небанківські фінансові установи є підконтрольними суб'єктами, фінансово-господарська діяльність яких є об'єктом фінансового контролю.

Фінансовий контроль здійснюється шляхом співставлення фактичного результату з нормативним – проведення контрольних заходів.

Система фінансового контролю небанківських фінансових установ складається з взаємопов'язаних елементів, основним серед яких є – суб'єкти фінансового контролю. До суб'єктів фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ належать: органи державного і комунального сектору, громадські установи та організації, незалежні аудитори та аудиторські фірми, служби внутрішньогосподарського фінансового контролю.

Ефективна інституційна організація фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ сприяє:

попередженню фінансових правопорушень;

забезпеченню належного (законного, економічного, ефективного, результативного та прозорого) управління фінансовими ресурсами;

управлінню в разі зміни середовища, потреб та пріоритетів суспільства і держави.

У зв'язку з цим необхідно постійно проводити оцінку фінансового контролю для приведення його у відповідність з потребами сьогодення.

Концепція передбачає вирішення питань організації та функціонування фінансового контролю в системі небанківських фінансових установ шляхом:

визначення понятійної бази фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ;

проведення аналізу системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ;

визначення основних завдань з реформування системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ;

визначення стратегічних напрямів та основних етапів розвитку фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ.

II. Понятійна база фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ

Системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ в різних країнах світу функціонують за єдиними (стандартними) організаційними підходами та понятійною базою.

Фінансовий контроль за діяльністю небанківських фінансових установ розглядається як сукупність п'яти складових: державного, громадського, внутрішньогосподарського контролю, незалежного аудиту та їх гармонізації.

Державний фінансовий контроль за діяльністю небанківських фінансових установ – етап процесу управління органів влади, які уповноважені здійснювати контроль за діяльністю небанківських фінансових установ (Національний банк України, Антимонопольний комітет, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Державний комітет з фінансового моніторингу України, Державна податкова адміністрація України та інші).

Громадський фінансовий контроль за діяльністю небанківських фінансових установ – контроль, що здійснюється суспільством в особі громадських організацій (зокрема, асоціацій), політичних партій, засобів масової інформації та інші.

Внутрішньогосподарський фінансовий контроль за діяльністю небанківських фінансових установ – невід’ємний елемент системи управління засновника (власника) небанківських фінансових установ.

Незалежний аудит – контроль незалежних аудиторів та/або аудиторських фірм, що здійснюється на обов’язковій (щорічній) та ініціативній основі.

Для гармонізації складових фінансового контролю необхідно створити єдине інформаційне поле та адекватну сучасним умовам інформаційно-комунікаційну інфраструктуру з метою забезпечення інформаційного обміну. Така інфраструктура повинна складатись з незалежних аналітичних центрів.

Фінансовий контроль здійснюється на всіх етапах фінансово-господарської діяльності небанківських фінансових установ:

перед прийняттям управлінського рішення чи здійсненням фінансово-господарської операції – попередній контроль;

в процесі виконання управлінського рішення чи проведення фінансово-господарської операції – поточний контроль;

після виконання управлінського рішення чи фінансово-господарської операції – подальший контроль.

Фінансовий контроль за діяльністю небанківських фінансових установ здійснюється у формі перевірки, аудиту, моніторингу та пруденційного нагляду.

Перевірка – подальший контроль за формуванням, перерозподілом, використанням і збереженням фінансових ресурсів та активів; своєчасним і повним виконанням прийнятих зобов’язань; станом і достовірністю бухгалтерського обліку, фінансової та податкової звітності небанківських фінансових установ з метою виявлення відхилень від норм.

Аудит проводиться з метою недопущення фінансових правопорушень (внутрішньогосподарський), надання незалежних та об’єктивних рекомендацій, які спрямовані на удосконалення діяльності небанківських фінансових установ, підвищення ефективності системи управління. Аудит проводиться незалежними аудиторами і аудиторськими фірмами та службами внутрішньогосподарського контролю. Незалежний аудит здійснюється на обов’язкових і добровільних засадах. Обов’язкового щорічного підтвердження вимагає річна фінансова звітність, фінансовий стан та нормативи діяльності небанківської фінансової установи (подальший контроль). Внутрішньогосподарський контроль у формі аудиту – попередній, поточний та наступний контроль, що здійснюється уповноваженими від засновників (власників) особами або підрозділами, які функціонально є незалежними від керівництва небанківської фінансової установи.

Моніторинг – поточний контроль, що здійснюється як органами виконавчої влади, так і службами внутрішньогосподарського контролю з метою попередження та недопущення фінансових правопорушень.

Пруденційний нагляд – здійснюється на регулярній основі з метою аналізу фінансового стану та оцінки ризиків небанківських фінансових установ.

III. Аналіз системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ

Понятійна база з фінансового контролю небанківських фінансових установ, яка застосовується у законодавстві, науковій та практичній діяльності в Україні, не відповідає умовам сьогодення та світовій практиці. Зокрема, суть поняття “фінансовий контроль за діяльністю небанківських фінансових установ” в Україні взагалі не розкрито, не має воно належного наукового і методичного обґрунтування. Існує плутанина видів, форм та методів фінансового контролю. Як наслідок, не забезпечена дієвість фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ.

На законодавчому рівні в Україні не достатньо чітко визначений порядок проведення фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ та питання побудови цілісної системи такого контролю.

У зв'язку з наявністю у вітчизняному законодавстві прогалин тривалий час залишалися поза державним фінансовим контролем окремі важливі складові діяльності небанківських фінансових установ. Це, зокрема, система внутрішнього контролю та управління небанківських фінансових установ, порядок дотримання такими установами встановлених нормативів діяльності, залучення грошових коштів в іноземній валюті, напрямки використання залучених фінансових ресурсів та інші.

Система фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ на сьогодні лише частково враховує основні принципи фінансового контролю, серед яких ключовими є гласність, незалежність та інші.

На сьогодні в Україні переважає централізована модель державного фінансового контролю.

Державний фінансовий контроль за діяльністю небанківських фінансових установ представлений органами виконавчої влади, які здійснюють контроль за певними процесами фінансово-господарської діяльності таких установ. Не достатньо систематизовані та структуровані завдання та функції органів, які уповноважені здійснювати фінансовий контроль за діяльністю небанківських фінансових установ.

Органи державного фінансового контролю повинні активно взаємодіяти між собою та іншими суб'єктами фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ (громадськими організаціями, незалежними аудиторамі і аудиторськими фірмами, службами внутрішньогосподарського контролю).

Громадський фінансовий контроль за діяльністю небанківських фінансових установ на сьогодні в Україні частково здійснюється асоціаціями таких установ, діяльність яких не врегламентована. Не впровадженою в практику залишається законодавча норма щодо надання асоціаціям статусу саморегульвних організацій та наділення їх, відповідно, більш широким колом повноважень. Такі міри вплинуть на підвищення ефективності фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ.

Число громадських контролерів повинно бути розширено. Так, зокрема, слід створити незалежні аналітичні центри, які аналізуватимуть діяльність та прогнозуватимуть розвиток ринку фінансових послуг та небанківських фінансових установ.

Достатнім чином регламентованою в Україні є діяльність незалежних аудиторів і аудиторських фірм. Таких суб'єктів залучають на договірних засадах і термін співпраці кожного окремого аудитора з небанківською фінансовою установою не обмежено, що підвищує вірогідність не об'єктивності зроблених аудитором висновків.

Одним з елементів системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ є загальна відповідальність керівних осіб таких установ перед інвесторами, що

зумовлює наявність поточного контролю за системою управління. У небанківських фінансових установах повинні функціонувати служби децентралізованого внутрішньогосподарського контролю, що досліджують діяльність апарату органу та підпорядкованих і підзвітних йому органів і звітують про результати проведеного контролю засновникам (власникам). Такі служби незалежні у власних діях.

В Україні не створено правового і методологічного забезпечення функціонування служб внутрішньогосподарського контролю у небанківських фінансових установах. У таких установах фактично функціонують внутрішні наглядові органи, проте їх діяльність не може ототожнюватися з проведенням внутрішньогосподарського контролю спеціально створеними підрозділами.

Законодавство України не передбачає належного відшкодування втрачених фінансів суб'єктів господарювання та належної відповідальності посадових осіб за порушення фінансової дисципліни, протидію контрольним діям.

Система фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ в Україні не має достатнього наукового, інформаційно-технічного та кадрового забезпечення в частині впровадження в практику зарубіжного досвіду, розроблення та реалізації новітніх інформаційно-програмних проектів, задоволення потреб у підготовці кадрів та підвищенні їх кваліфікації.

IV. Основні завдання з реформування системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ

З метою усунення недоліків у організації та функціонуванні системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ необхідно змінити пріоритети та запровадити її сучасну модель.

До основних завдань реформування системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ віднесено:

визначення з урахуванням сучасних умов нових засад організації фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ;

створення єдиного правового поля для розвитку системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ, що дасть змогу оптимізувати та збалансувати організаційні структури контролю;

створення умов для ефективного функціонування системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ за всіма суб'єктами;

визначення методології здійснення фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ з метою деталізації та уніфікації контрольних процедур, затвердження Кодексу про фінансовий контроль;

удосконалення кадрового забезпечення органів виконавчої влади, уповноважених здійснювати фінансовий контроль за діяльністю небанківських фінансових установ та служб внутрішньогосподарського контролю таких установ, розроблення навчальних програм та програм сертифікації контролерів з урахуванням міжнародного досвіду; покращення матеріально-технічного і фінансового забезпечення функціонування системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ;

створення належної інформаційно-комунікаційної інфраструктури, налагодження зв'язків з громадськістю та засобами масової інформації.

V. Стратегічні напрями та основні етапи розвитку фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ

При створенні системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ необхідно враховувати історичні особливості формування фінансового ринку та сегменту небанківських фінансових установ; менталітет населення та традиції зберігання і інвестування фінансових ресурсів; інвестиційну та кредитну політику держави – принципи і пріоритети їх впровадження; недоліки, які гостро проявились під час фінансової кризи, а також реформи у сфері небанківських фінансових установ та фінансового контролю.

Реформування системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ вимагає певного періоду часу та дієвості усіх учасників. При цьому необхідно зважати на можливі фактори ризику, які гальмуватимуть процес реформування. В той самий час з метою не втрати довіри громадськості до небанківських фінансових установ та системи фінансового контролю за їх діяльністю не можна зволікати з прийняттям невідкладних заходів з реформування.

Враховуючи реалії сьогодення та стан розвитку ринку небанківських фінансових установ передбачається провести процес реформування протягом чотирьох років двома етапами.

Під час здійснення заходів першого етапу (до 2012 року) передбачається:

проведення обговорень та консультацій за участю представників органів державної влади, учасників ринку фінансових послуг та громадськості для забезпечення належного сприйняття, розуміння та відповідального ставлення до подальшого розвитку системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ;

створення при Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України підрозділу з питань реформування системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ та оцінки ефективності роботи контролюючого органу;

розроблення Держфінпослуг відповідних законодавчих актів;

розроблення Держфінпослуг методології оцінки і управління ризиками небанківських фінансових установ;

впровадження внутрішньогосподарського контролю у небанківських фінансових установах;

розроблення Держфінпослуг стратегії навчання і підвищення кваліфікації працівників служб внутрішньогосподарського контролю небанківських фінансових установ;

впровадження у практику діяльність саморегулівних організацій та надання їм відповідних повноважень;

формування при асоціаціях, яким надано статус саморегулівних організацій фондів гарантування повернення внесків та резервів на покриття фінансових втрат інвесторів;

формування бюро кредитних історій та бюро інвестиційних портфелів – при асоціаціях – саморегулівних організаціях кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів відповідно;

створення Єдиного аналітичного центру як суб'єкта громадського фінансового контролю.

На другому етапі (2012-2014 роки) передбачається:

запровадження на ринку фінансових послуг нової моделі системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ;

проведення навчання працівників Держфінпослуг та служб внутрішньогосподарського контролю з питань оцінки та управління ризиками небанківських фінансових установ;

удосконалення методології та розроблення посібника з питань фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ;

створення Держфінпослуг єдиної бази даних з розвитку небанківських фінансових установ та системи фінансового контролю за діяльністю таких установ;

утворення у складі Держфінпослуг підрозділу взаємодії з суб'єктами громадського фінансового контролю та протидії фінансовому шахрайству і корупції;

підготовка пропозицій Держфінпослуг щодо здійснення у подальшому фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ;

запровадження системи комунікації суб'єктів фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ, забезпечення відкритості і прозорості діяльності таких суб'єктів, посилення їх взаємодії з громадськістю та засобами масової інформації.

За результатами проведеного реформування системи фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ будуть підведені підсумки та визначені пріоритети подальшого розвитку такої системи відповідно до тенденцій соціально-економічного розвитку країни.

VI. Очікувані результати

Реалізація Концепції сприятиме:

удосконаленню функціонування суб'єктів фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ, підвищенню результативності системи фінансового контролю в цілому;

ефективному управлінню залученими фінансовими ресурсами та зміцненню фінансової дисципліни, оперативному реагуванню на виникнення або загрозу виникнення фактів фінансових порушень;

отриманню обґрунтованої інформації про діяльність небанківських фінансових установ та суб'єктів фінансового контролю.

Досягнуті результати в кінцевому підсумку зменшать ризики фінансових втрат інвесторів (вкладників) небанківських фінансових установ.

Додаток Ф

Позиції ліквідності кредитних спілок України в 2003-2008 рр. [розраховано та складено автором за даними 16]

Таблиця 1

Позиція ліквідності кредитних спілок в 2003 році

Складові активів та пасивів кредитних спілок	Строки до погашення				Разом
	До записання	До 3-х місяців	Від 3-х до 12-ти місяців	Більше 12-ти місяців	
Активи					
Грошові кошти для підтримки ліквідності	154				154
Грошові кошти	22 423				22 423
Кредити членам кредитної спілки		19 969	321 858	103 847	445 674
Кредити іншим кредитним спілкам		9 088	1 000		10 088
Фінансові інвестиції		45 476		568	46 044
Непродуктивні активи (крім грошових коштів)				222 550	222 550
Інші активи				568	568
Безнадійні кредити за вирахуванням резервів				252	252
Разом активів	22 577	74 533	322 858	327 785	747 753
Зобов'язання					
Внески на депозитні рахунки членів кредитної спілки	16 454	20 218	251 003	39 689	327 364
Зобов'язання перед юридичними особами		19 296			19 296
Інші зобов'язання		29 872			29 872
Всього зобов'язань	16 454	69 386	251 003	39 689	376 532
Власний капітал та цільове фінансування				371 221	371 221
Всього пасивів	16 454	69 386	251 003	410 910	747 753
<i>Невідповідність між активами та зобов'язаннями, тис. грн</i>	<i>6 123</i>	<i>5 147</i>	<i>71 855</i>	<i>288 096</i>	<i>371 221</i>
<i>Невідповідність у %</i>	<i>137</i>	<i>107</i>	<i>129</i>	<i>826</i>	<i>199</i>
<i>Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн</i>	<i>6 123</i>	<i>5 147</i>	<i>71 855</i>	<i>-83 125</i>	<i>0</i>
<i>Невідповідність у %</i>	<i>137</i>	<i>107</i>	<i>129</i>	<i>80</i>	<i>100</i>

Позиція ліквідності кредитних спілок в 2004 році

<i>Складові активів та пасивів кредитних спілок</i>	<i>Строки до погашення</i>				<i>Разом</i>
	<i>До запитання</i>	<i>До 3-х місяців</i>	<i>Від 3-х до 12-ти місяців</i>	<i>Більше 12-ти місяців</i>	
Активи					
Грошові кошти для підтримки лікв	4 782				4 782
Грошові кошти	46 107				46 107
Кредити членам кредитної спілки		17 448	466 602	229 027	713 077
Кредити іншим кредитним спілкам		10 500	1 066		11 566
Фінансові інвестиції		68 682		1 690	70 372
Непродуктивні активи (крім грошових коштів)				217 128	217 128
Інші активи		4 265			4 265
Безнадійні кредити за вирахуванням резервів				295	295
Разом активів	50 889	100 895	467 668	448 140	1 067 592
Зобов'язання					
Внески на депозитні рахунки членів кредитної спілки	27 469	28 573	418 658	78 886	553 586
Зобов'язання перед юридичними особами		20 156			20 156
Інші зобов'язання		41 825			41 825
Всього зобов'язань	27 469	90 554	418 658	78 886	615 567
Власний капітал та цільове фінансування				452 025	452 025
Всього пасивів	27 469	90 554	418 658	530 911	1 067 592
<i>Невідповідність між активами та зобов'язаннями, тис. грн</i>	<i>23 420</i>	<i>10 341</i>	<i>49 010</i>	<i>369 254</i>	<i>452 025</i>
<i>Невідповідність у %</i>	<i>185</i>	<i>111</i>	<i>112</i>	<i>568</i>	<i>173</i>
<i>Невідповідність між активами та пасивами, тис.грн</i>	<i>23 420</i>	<i>10 341</i>	<i>49 010</i>	<i>-82 771</i>	<i>0</i>
<i>Невідповідність у %</i>	<i>185</i>	<i>111</i>	<i>112</i>	<i>84</i>	<i>100</i>

Позиція ліквідності кредитних спілок в 2005 році

<i>Складові активів та пасивів кредитних спілок</i>	<i>Строки до погашення</i>				<i>Разом</i>
	<i>До записання</i>	<i>До 3-х місяців</i>	<i>Від 3-х до 12-ти місяців</i>	<i>Більше 12-ти місяців</i>	
Активи					
Грошові кошти для підтримки ліквідності	5 904				5 904
Грошові кошти	90 023				90 023
Кредити членам кредитної спілки		28 167	879 732	495 949	1 403 848
Кредити іншим кредитним спілкам		18 410			18 410
Фінансові інвестиції		323 914		3 819	327 733
Непродуктивні активи (крім грошових коштів)				92 613	92 613
Інші активи		3 931			3 931
Безнадійні кредити за вирахуванням резервів				103	103
Разом активів	95 927	374 422	879 732	592 484	1 942 565
Зобов'язання					
Внески на депозитні рахунки членів кредитної спілки	34 131	79 082	794 691	248 480	1 156 384
Зобов'язання перед юридичними особами		22 421	3 236		25 657
Інші зобов'язання		71 552	4 873		76 425
Всього зобов'язань	34 131	173 055	802 800	248 480	1 258 466
Власний капітал та цільове фінансування				684 099	684 099
Всього пасивів	34 131	173 055	802 800	932 579	1 942 565
<i>Невідповідність між активами та зобов'язаннями, тис. грн</i>	<i>61 796</i>	<i>201 367</i>	<i>76 932</i>	<i>344 004</i>	<i>684 099</i>
<i>Невідповідність у %</i>	<i>281</i>	<i>216</i>	<i>110</i>	<i>238</i>	<i>154</i>
<i>Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн</i>	<i>61 796</i>	<i>201 367</i>	<i>76 932</i>	<i>-340 095</i>	<i>0</i>
<i>Невідповідність у %</i>	<i>281</i>	<i>216</i>	<i>110</i>	<i>64</i>	<i>100</i>

Позиція ліквідності кредитних спілок в 2006 році

<i>Складові активів та пасивів кредитних спілок</i>	<i>Строки до погашення</i>				<i>Разом</i>
	<i>До запитання</i>	<i>До 3-х місяців</i>	<i>Від 3-х до 12-ти місяців</i>	<i>Більше 12-ти місяців</i>	
Активи					
Грошові кошти для підтримки ліквідності	4 042				4 042
Грошові кошти	153 023				153 023
Кредити членам кредитної спілки		41 992	1 613 330	975 200	2 630 522
Кредити іншим кредитним спілкам		28 798			28 798
Фінансові інвестиції		360 342	544	9 178	370 064
Непродуктивні активи (крім грошових коштів)				84 980	84 980
Інші активи		2 600			2 600
Безнадійні кредити за вирахуванням резервів				42	42
Разом активів	157 065	433 732	1 613 874	1 069 400	3 274 071
Зобов'язання					
Внески на депозитні рахунки членів кредитної спілки	40 765	55 868	1 246 036	596 923	1 939 592
Зобов'язання перед юридичними особами		36 808	75 682		112 490
Інші зобов'язання		85 930	10 008		95 938
Всього зобов'язань	40 765	178 606	1 331 726	596 923	2 148 020
<i>Власний капітал та цільове фінансування</i>				<i>1 126 051</i>	<i>1 126 051</i>
Всього пасивів	40 765	178 606	1 331 726	1 722 974	3 274 071
<i>Невідповідність між активами та зобов'язаннями, тис. грн</i>	<i>116 300</i>	<i>255 126</i>	<i>282 148</i>	<i>472 477</i>	<i>1 126 051</i>
<i>Невідповідність у %</i>	<i>385</i>	<i>243</i>	<i>121</i>	<i>179</i>	<i>152</i>
<i>Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн</i>	<i>116 300</i>	<i>255 126</i>	<i>282 148</i>	<i>-653 574</i>	<i>0</i>
<i>Невідповідність у %</i>	<i>385</i>	<i>243</i>	<i>121</i>	<i>62</i>	<i>100</i>

Позиція ліквідності кредитних спілок в 2007 році

<i>Складові активів та пасивів кредитних спілок</i>	<i>Строки до погашення</i>				<i>Разом</i>
	<i>До запитання</i>	<i>До 3-х місяців</i>	<i>Від 3-х до 12-ти місяців</i>	<i>Більше 12-ти місяців</i>	
Активи					
Грошові кошти для підтримки ліквідності	5 104				5 104
Грошові кошти	239 537				239 537
Кредити членам кредитної спілки		96 080	2 534 631	1 754 783	4 385 495
Кредити іншим кредитним спілкам		33 448			33 448
Фінансові інвестиції		380 322	632	12 369	393 323
Непродуктивні активи (крім грошових коштів)				203 008	203 008
Інші активи		3 928			3 928
Безнадійні кредити за вирахуванням резервів				57	57
Разом активів	244 641	513 778	2 535 263	1 970 217	5 263 900
Зобов'язання					
Внески на депозитні рахунки членів кредитної спілки	73 936	60 895	1 947 840	1 384 103	3 466 774
Зобов'язання перед юридичними особами		50 175	34 644		84 819
Інші зобов'язання		151 410			151 410
Всього зобов'язань	73 936	262 480	1 982 484	1 384 103	3 703 003
Власний капітал та цільове фінансування				1 560 897	1 560 897
Всього пасивів	73 936	262 480	1 982 484	2 945 000	5 263 900
<i>Невідповідність між активами та зобов'язаннями, тис. грн</i>	<i>170 705</i>	<i>251 298</i>	<i>552 779</i>	<i>586 114</i>	<i>1 560 897</i>
<i>Невідповідність у %</i>	<i>331</i>	<i>196</i>	<i>128</i>	<i>142</i>	<i>142</i>
<i>Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн</i>	<i>170 705</i>	<i>251 298</i>	<i>552 779</i>	<i>-974 783</i>	<i>0</i>
<i>Невідповідність у %</i>	<i>331</i>	<i>196</i>	<i>128</i>	<i>67</i>	<i>100</i>

Позиція ліквідності кредитних спілок в 2008 році

<i>Складові активів та пасивів кредитних спілок</i>	<i>Строки до погашення</i>				<i>Разом</i>
	<i>До записання</i>	<i>До 3-х місяців</i>	<i>Від 3-х до 12-ти місяців</i>	<i>Більше 12-ти місяців</i>	
Активи					
Грошові кошти для підтримки ліквідності	6 818				6 818
Грошові кошти	257 365				257 365
Кредити членам кредитної спілки		125 467	3 024 307	2 241 868	5 391 642
Кредити іншим кредитним спілкам		45 236			45 236
Фінансові інвестиції		202 908		12 274	215 182
Непродуктивні активи (крім грошових коштів)				312 692	312 692
Інші активи		4 660			4 660
Безнадійні кредити за вирахуванням резервів				21	21
Разом активів	264 183	378 271	3 024 307	2 566 855	6 233 616
Зобов'язання					
Внески на депозитні рахунки членів кредитної спілки	76 630	81 184	2 394 199	1 527 363	4 079 376
Зобов'язання перед юридичними особами		65 670	66 518		132 188
Інші зобов'язання		195 331	100 300		295 631
Всього зобов'язань	76 630	342 185	2 561 017	1 527 363	4 507 195
Власний капітал та цільове фінансування				1 726 421	1 726 421
Всього пасивів	76 630	342 185	2 561 017	3 253 784	6 233 616
<i>Невідповідність між активами та зобов'язаннями, тис. грн</i>	<i>187 553</i>	<i>36 086</i>	<i>463 290</i>	<i>1 039 492</i>	<i>1 726 421</i>
<i>Невідповідність у %</i>	<i>345</i>	<i>111</i>	<i>118</i>	<i>168</i>	<i>138</i>
<i>Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн</i>	<i>187 553</i>	<i>36 086</i>	<i>463 290</i>	<i>-686 929</i>	<i>0</i>
<i>Невідповідність у %</i>	<i>345</i>	<i>111</i>	<i>118</i>	<i>79</i>	<i>100</i>

* дані за 11 міс. 2008р.

Додаток X

Матриці фондування мінімального ризику ліквідності кредитних спілок України в 2003-2008 рр., тис. грн. [розраховано та складено автором за даними 16]

Таблиця 1

Матриця фондування мінімального ризику ліквідності кредитних спілок
України за підсумками 2003 року

Показники		Зобов'язання за строками до погашення				
		До запитання	До 3-х місяців	Від 3-х до 12-ти місяців	Більше 12-ти місяців	Усього
Активи за строками до погашення ↓		16 454	69 386	251 003	410 910	747 753
Грошові кошти	22 577	16 454	6 123			22 577
До 3-х місяців	74 533		63 263	11 270		74 533
Від 3-х до 12-ти місяців	322 858			239 733	83 125	322 858
Більше 12-ти місяців	327 785				327 785	327 785
Усього	747 753	16 454	69 386	251 003	410 910	747 753

Таблиця 2

Матриця фондування мінімального ризику ліквідності кредитних спілок
України за підсумками 2004 року

Показники		Зобов'язання за строками до погашення				
		До запитання	До 3-х місяців	Від 3-х до 12-ти місяців	Більше 12-ти місяців	Усього
Активи за строками до погашення ↓		27 469	90 554	418 658	530 911	1 067 592
Грошові кошти	50 889	27 469	23 420	0	0	50 889
До 3-х місяців	100 895	0	67 134	33 761	0	100 895
Від 3-х до 12-ти місяців	467 668	0	0	384 897	82 771	467 668
Більше 12-ти місяців	448 140	0	0		448 140	448 140
Усього	1 067 592	27 469	90 554	418 658	530 911	1 067 592

Таблиця 3

Матриця фондування мінімального ризику ліквідності кредитних спілок
України за підсумками 2005 року

Показники		Зобов'язання за строками до погашення				
		До запи- тання	До 3-х місяців	Від 3-х до 12-ти мі- сяців	Більше 12- ти місяців	Усього
Активи за строками до погашення ↓		34 131	173 055	802 800	932 579	1 942 565
Грошові кошти	95 927	34 131	61 796	0	0	95 927
До 3-х місяців	374 422	0	111 259	263 163	0	374 422
Від 3-х до 12-ти місяців	879 732	0	0	539 637	340 095	879 732
Більше 12-ти місяців	592 484	0	0	0	592 484	592 484
Усього	1 942 565	34 131	173 055	802 800	932 579	1 942 565

Таблиця 4

Матриця фондування мінімального ризику ліквідності кредитних спілок
України за підсумками 2006 року

Показники		Зобов'язання за строками до погашення				
		До запи- тання	До 3-х місяців	Від 3-х до 12-ти мі- сяців	Більше 12- ти місяців	Усього
Активи за строками до погашення ↓		40 765	178 606	1 331 726	1 722 974	3 274 071
Грошові кошти	157 065	40 765	116 300	0	0	157 065
До 3-х місяців	433 732	0	62 306	371 426	0	433 732
Від 3-х до 12-ти місяців	1 613 874	0	0	960 300	653 574	1 613 874
Більше 12-ти місяців	1 069 400	0	0	0	1 069 400	1 069 400
Усього	3 274 071	40 765	178 606	1 331 726	1 722 974	3 274 071

Таблиця 5

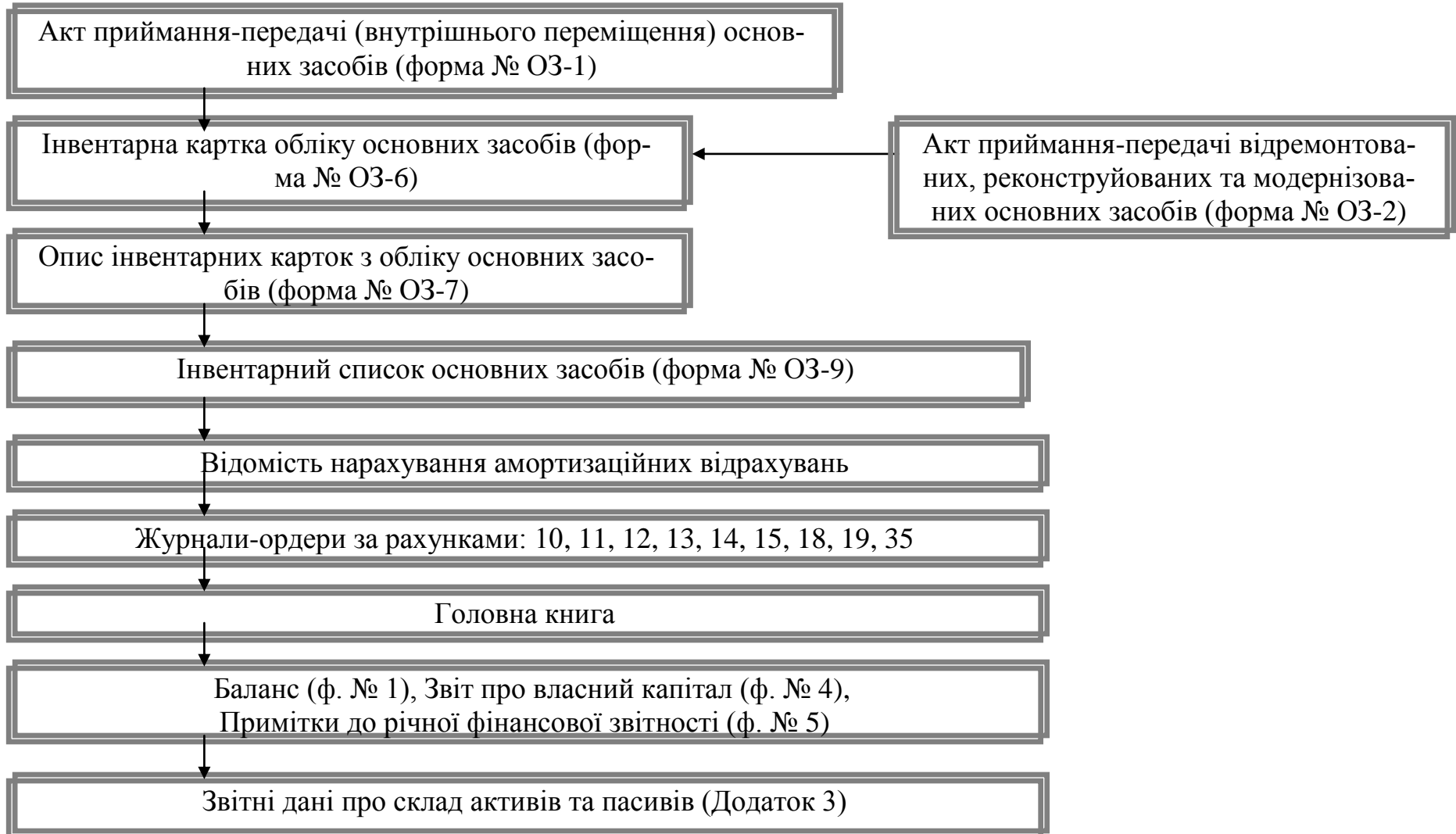
Матриця фондування мінімального ризику ліквідності кредитних спілок України за підсумками 2007 року

Показники		Зобов'язання за строками до погашення				
		До запитання	До 3-х місяців	Від 3-х до 12-ти місяців	Більше 12-ти місяців	Усього
Активи за строками до погашення ↓		73 936	262 480	1 982 484	2 945 000	5 263 900
Грошові кошти	244 641	73 936	170 705	0	0	244 641
До 3-х місяців	513 778	0	91 775	422 003	0	513 778
Від 3-х до 12-ти місяців	2 535 263	0	0	1 560 481	974 783	2 535 263
Більше 12-ти місяців	1 970 217	0	0	0	1 970 217	1 970 217
Усього	5 263 900	73 936	262 480	1 982 484	2 945 000	5 263 900

Додаток Ц
Порядок проведення перевірки бухгалтерських операцій у кредитних спілках

Рис. 1

Порядок проведення перевірки операцій з основними засобами у неприбутковій фінансовій установі
[складено автором за даними 237, с.5]

Порядок проведення перевірки операцій руху коштів на поточному рахунку у неприбутковій фінансовій установі
[складено автором за даними 237, с. 33]

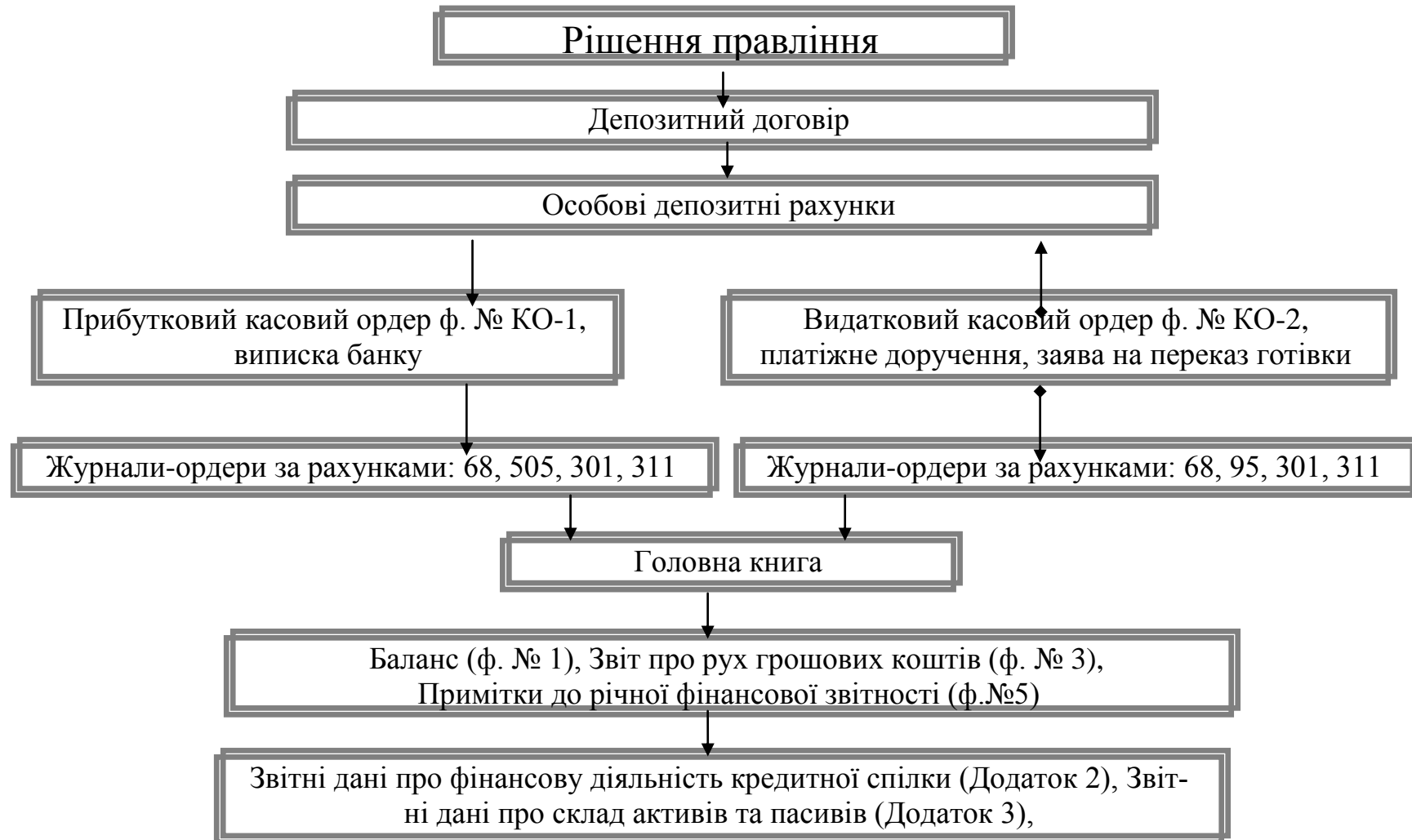
Порядок проведення перевірки цільових внесків у кредитних спілках [складено автором за даними 90, с.412]

Порядок проведення перевірки вступних внесків у кредитних спілках [складено автором за даними 90, с. 412]

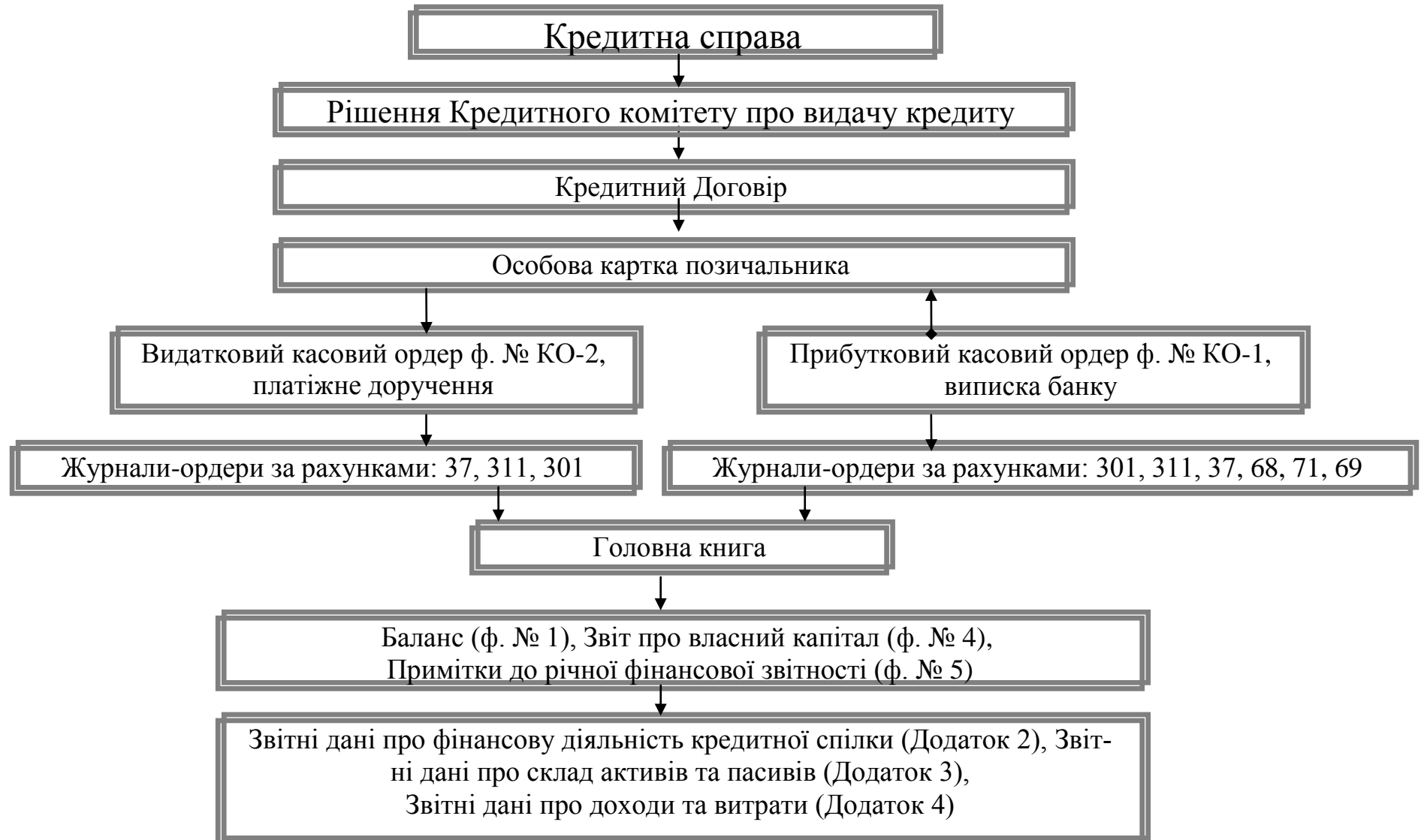
Порядок проведення перевірки депозитних внесків та нарахованих по ним відсоткам у кредитних спілках
[складено автором за даними 90, с. 412]

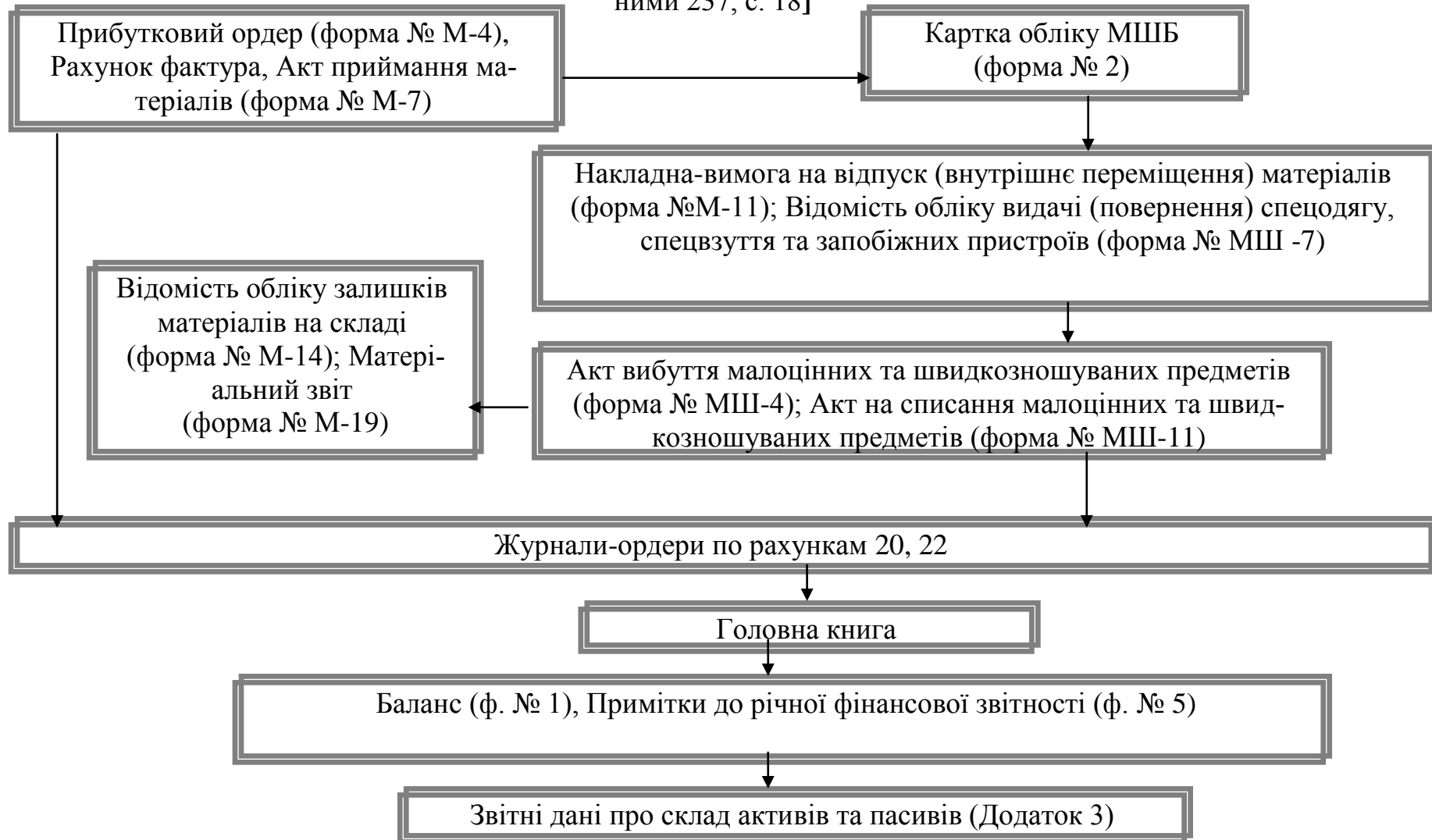
Порядок проведення перевірки обов'язкових та додаткових пайових внесків у кредитних спілках
[складено автором за даними 90, с.412]

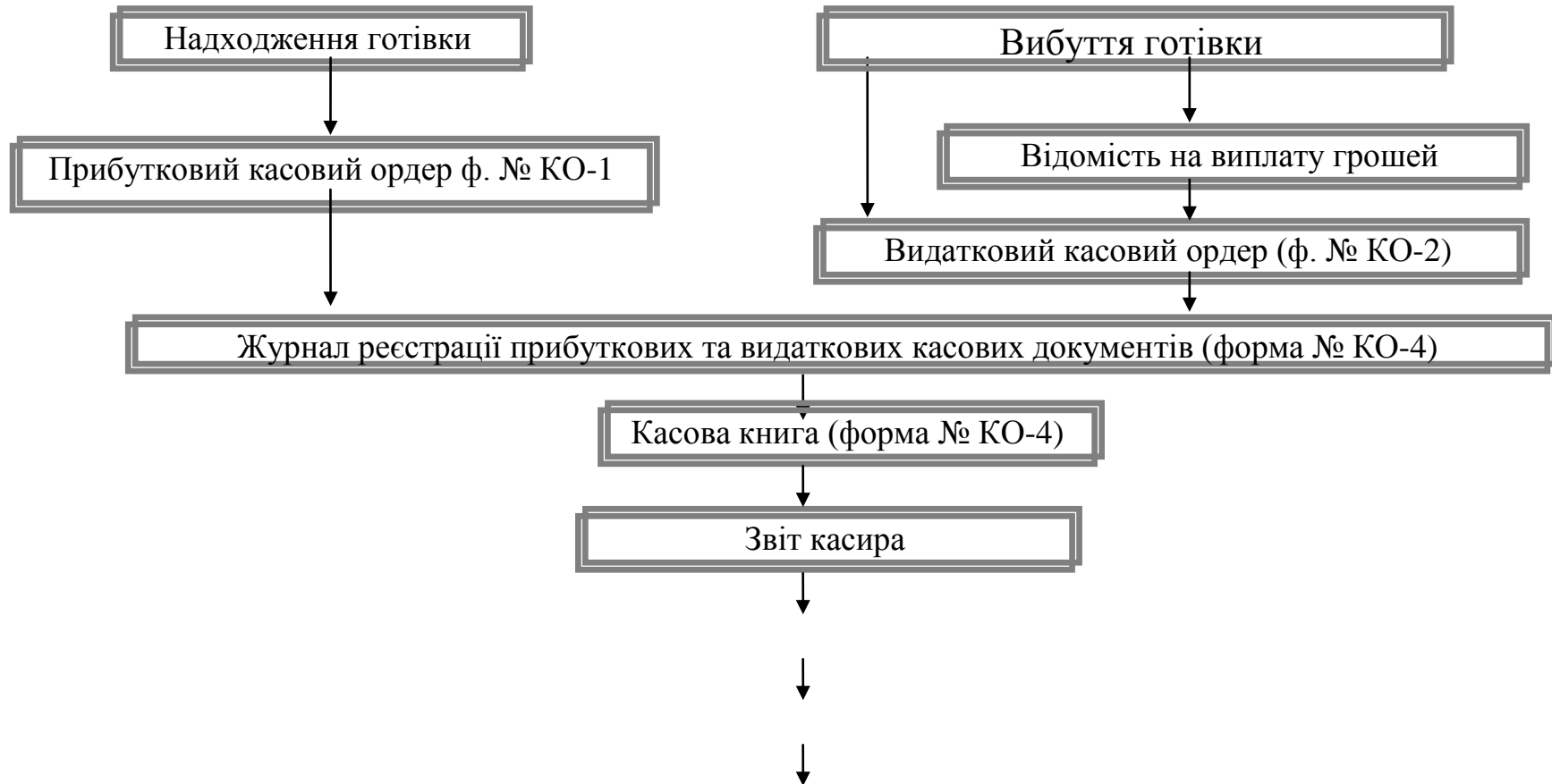
Порядок проведення перевірки кредитних операцій (надання кредиту та погашення відсотків) у кредитних спілках [складено автором за даними 90, с. 412]

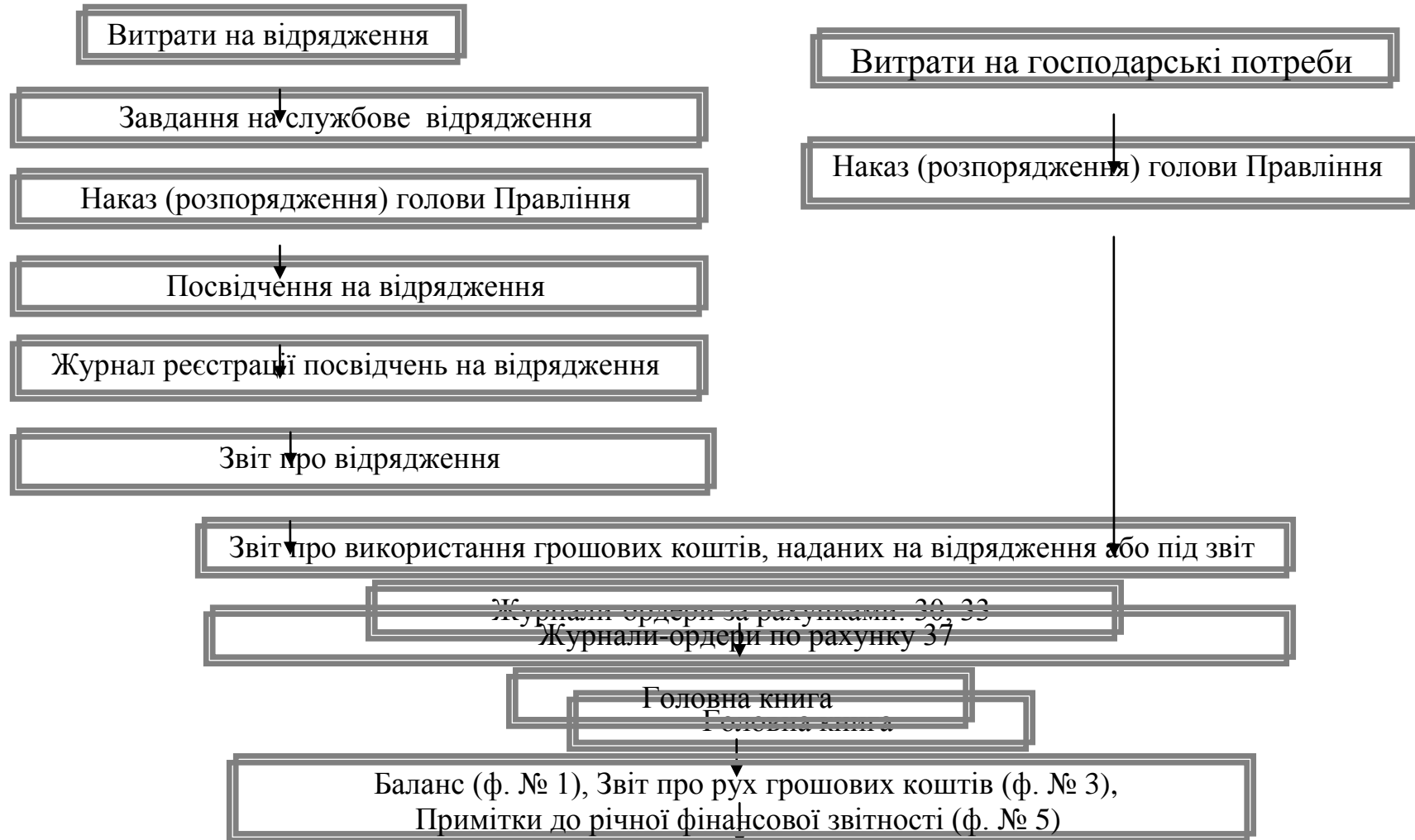
Порядок проведення перевірки операцій з запасами у неприбутковій фінансовій установі [складено автором за даними 237, с. 18]

Порядок проведення перевірки касових операцій у неприбутковій фінансовій установі
[складено автором за даними 237, с. 32]

Порядок проведення перевірки документообігу операцій розрахунків з підзвітними особами у неприбутковій фінансовій установі [складено автором за даними 237, с. 41]

Баланс (ф. № 1), Примітки до річної фінансової звітності (ф. № 5)

Звітні дані про склад активів та пасивів (Додаток 3)

ЗМІСТ

ВСТУП	3-4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ	5-45
1.1. Місце та функції фінансових посередників на фінансовому ринку України	5-16
1.2. Економічна сутність та характеристика елементів системи кредитної кооперації	16-30
1.3. Фінансова стабільність системи кредитної кооперації	30-45
РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ	46-95
2.1. Аналіз складу та структури фінансових ресурсів кредитної кооперації України	46-61
2.2. Оцінка фінансової діяльності кредитних спілок України як центральної ланки системи кредитної кооперації	61-71
2.3. Фінансові методи забезпечення фінансової стабільності системи кредитної кооперації	71-95
РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОБЛІКОВОЇ СИСТЕМИ В КРЕДИТНИХ СПІЛКАХ	96-193
3.1. Методологія організація інформаційної облікової системи в кредитних спілках	96-115
3.2. Бухгалтерський облік та фінансова звітність – основа формування економічної інформації про кредитну спілку	115-158
3.3. Управлінський облік в інформаційній обліковій системі кредитної спілки	158-176
3.4. Методика податкового обліку та звітності в кредитних спілках	176-193
РОЗДІЛ 4. СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ	194-246
4.1. Адаптація міжнародних норм і стандартів фінансового контролю за діяльністю кредитних спілок до національної практики	194-203
4.2. Інституційна організація фінансового контролю за діяльністю кредитних спілок	203-210
4.3. Застосування пруденційного нагляду як заходу мінімізації ризиків кредитних спілок	211-234
4.4. Методика проведення внутрішньогосподарського	

фінансового контролю у кредитних спілках	235-246
РОЗДІЛ 5. НАПРЯМИ РОЗБУДОВИ СИСТЕМИ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ	247-267
5.1. Концепція розбудови системи кредитної кооперації України	247-262
5.2. Вдосконалення форм та методів державного регулюван- ня в системі кредитної кооперації України.....	262-267
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	268-287
ДОДАТКИ.....	288-336